Zamana Yazılan Sözler

Feridun Andaç

doruk

Zamana Yazılan Sözler

Feridun Andaç

©DORUK YAYIMCILIK / Edebiyat *Deneme*
Zamana Yazılan Sözler
Feridun Andaç

Yayına Hazırlayan: Ilgın Yıldız
Kapak Tasarımı: Fatih M. Durmuş
Sayfa Tasarımı: Serap Altun
Aralık 2007
Baskı Ufuk Matbaası

Tüm Hakları Saklıdır.
İzinsiz alıntı yapılamaz.
ISBN: 978-975-553-466-4

Doruk Yayımcılık
Himaye-i Etfal Sokak No: 6/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 514 61 58 - (0212) 514 61 57
www.dorukyayimcilik.com
e-posta: info@dorukyayimcilik.com

Zamana Yazılan Sözler

Feridun Andaç

Deneme

doruk

İÇİNDEKİLER

Biyografi • **9**
Sunu : Dilçağında Yazmak • **11**

I./ BELLEĞİN TANIKLIĞI
İçdenizler, Dış Seyirler • **17**
Girit, Toprağın Senin... • **21**
Yakın Duruş, Ölçülü Yolculuk • **25**
Şairin Yansıtıcı Bilinci • **29**
Düşselliğin Sırlı Dokusu • **33**
Kapanan Zamanın Aralığında: Vüs'at O. Bener • **37**
Sesinin Solgun Göğünde • **41**
Romancının Yolu: Edebi Bağlanma • **45**
Acının Sağanağından Geçmek • **49**
Bekir Coşkun'u Okur musunuz? • **53**
Gogol'den Ayrı Düşmek • **57**
Bir Tren Yolculuğundan Yansımalar • **61**
Tolstoy: Aykırı Bağlanma • **65**

II./ZAMANA YAZILAN SÖZLER
René Char'ın Öldüğü Akşam • **71**

Paris'in Yüzleri • **75**
Haşim'in Zamanından Goethe'nin Yoluna • **85**
Leipzig'de Zaman • **103**
Zamanın Solgun Yüzüdür Adada Yaşamak • **117**
Akdeniz'de Zamanın Rengi • **127**

III./ ZAMANIN İZLERİ
Tarihin Aydınlattığı Bilinç • **133**
Aidiyet Duygusunun İzleri • **137**
Kitaplar Ömrün Mevsimleri • **141**
Görülebileni Saklama • **143**
Bergman'ın Yurdunda • **147**
Cenova'da Vurgun! • **151**
"Goya'nın Hayaletleri" • **155**
Bir Bakışı Solduran Zaman • **159**
Baktığımız Yüzler, Geçtiğimiz Irmaklar • **163**

IV./ YAŞAMDAN YANSIMALAR
Rodin Müzesi'nin Anlattığı • **169**
Sürgündeki Dil, Dildeki Sürgün • **171**
Trenlere Küsmeyelim! • **175**
Bir Yolculuğun Ardından • **179**
Alıp Beni Götüren Trenler • **183**
Yer Deniz, Gök Kara • **187**
Yazarın Bir Eylemci Olarak Duruşu • **191**
Geçmişle Yargılanmak • **195**
Her Kopuş Bir Bağlanıştır • **199**
"Tanık Tanıklığının Bir Parçasıdır" • **203**
Ân'ların Kırılganlığı • **205**
Bulut Denizlerinde Uçmak • **209**
Kapadokya'ya Dönmek Çağrısı • **213**

Rüzgârın Dili Olsa • **217**
Ev Zamanı • **221**
Kar Yağdığında... • **227**
Yolların Ucunda • **231**
Kentimin Değişen Yüzü • **235**
Tatların Kokuların Arayışında • **239**
Van Gogh Beni Bekliyordu • **243**

V./ BİRİKİMİN ANLAMI
Fantastik Edebiyat • **247**
Romanın Tanıklığı Sürüyor • **251**
Romanın Hayatımızdaki Yeri • **255**
Türk Edebiyatı Dolaşıma Nasıl Girecek? • **259**
Yaz Okumaları • **261**
Mektupsuz Zamanlar • **263**
Yüzümüz Duvara Karşı • **265**
Taşıyıcı Bellek: Fotoğraf • **267**
Radyo Günlerini Aramak • **271**
Duygu Atlasının Renkleri • **275**
Yaşamı Karşılamak • **279**
Geçen Zamanın Tanıklığı • **283**
Kendini Yazmak • **287**
Kanıtlanmış Sözler Ansiklopedisi • **291**
Mevsimsiz Bekleyişler • **295**
Çevre Bilincinin Kaçınılmazlığı... • **299**
Yaşama Alanları Açmak... • **303**
Çöl Yalnızlığında • **307**

VI./ İZDÜŞÜMSEL YOLCULUK
Yazmak Üzerine • **313**
Dizin • **343**

Feridun Andaç, 1954'te Erzurum'da doğdu. Yükseköğrenimini MÜ Eğitim Fakültesi'nde tamamladı. İÜ Edebiyat Fakültesi'nde yüksek lisans yaptı. Edebiyat ve karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi. İnceleme, araştırma ve deneme çalışmalarının yanı sıra yazdığı öyküleri ve gezi yazıları çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlandı. Bu alanlarda yayımlanan birçok kitabı olan Andaç, 2002 yılından itibaren Dünya Kitapları'nın yayın yönetmenliğini üstlendi. Cumhuriyet ve Dünya gazetelerinde yazılar yazan Andaç, Marmara Üniversitesi İletişim ve Güzel Sanatlar fakültelerinde "Günümüz Türk Edebiyatı" dersleri vermekte.

BAŞLICA YAPITLARI:

İnceleme/Eleştiri: Gerçekçilik Yolunda (1989), Yazınsal Gerçekçiliğin Boyutları (1995), Edebiyatımızın Yol Haritası/Yazınsal Oluşumun Göstergeleri: 1 (2000). Deneme: Işık Ol, Günüme Ağ (1998), Söz Uçları, Yazı Burçları (1998), Aynanın Arkası (2002), Celile'de Kuşlar Ölüyor (2003), Babil'e Yolculuk (2003), Günün Gölgedeki İzi (2004), Küllenen Her Şey (2005), Aşk Hayatı Gölgeler (2006), Susan Bir Yerin Dili (2006). Öykü: Gönlümün Yitik Yurdunda (2003), Kar Masalları (2003), Yoksa Aşk Ölür (2005). Anlatı: Ferhad ile Şirin (2007).

Sunu

DİLÇAĞINDA YAZMAK

Bir yazarın *dilçağı*na inanırım. Bunun oluştuğu bir süreç, o geçen zaman dilimlerinin anlamı, biçimlenme durumları tümüyle (yazarın) yazı belleğinin kurulmasında belirleyicidir.

Öyle ki; başlangıçta *okuyan kişi* olanın ileride (yazarlığı) neyi/niçin/neden/nasıl seçebileceğine dair de imler taşır. O okurken yüzünü yazıya dönmüşse, kısa kısa notlar alıyor, kendince düşünce kıpırtıları geliştirerek bunların yansılarını da yazı(sın)da görüyorsa eğer; sınırlarda gezinip duruyordur demek.

Hemingway'i okurken, Hemingway'in kim olduğunu, nasıl yaşayıp yazdığını bilmediğim çağlarda; onun yazdıklarından devşirdiklerimi bir deftere kaydederdim...

Sonra da dönüp dönüp o yazı "blok"larına bakar, yazmanın nasıl bir şey olduğunu düşünürdüm. Aynı günlerde Jack London'ın *Martin Eden* romanının çekip beni içine almasındaki büyünün gizi oradaki "yazar"ın hayat ve yazı karşısındaki duruşu, yazma uğraşısının akıl almaz serüveniydi.

Gene Hemingway'in *Kilimanjaro'nun Karları*'ndan döne döne okunan sayfaların bellekte bıraktığı izler.

Yıllar sonra onunla yapılan bir söyleşiyi önüme alıp okuduğumda; bilip tanımadan okuduğum Hemingway'in yazı

konusunda ne çok şey öğrettiğinin ayrımına vardım.

Bir yazarın yazdıklarının satır aralarını okumak her zaman öğretici gelmiştir bana. Ama her yazarda -belki de sizin yazarınız olmayanlar da- bunu görmek pek olası değil.

Kalemle deftere yazmak, yazdıklarınızı sonradan okuyup düzeltmek.... Yazma isteğinizi artıran yazarları/kitapları başucunuzda tutmak... Kuyularda, bileşik kaplarda, havuzlarda gezinmek, açık seçik (yalın, arındırarak/arınarak) yazmayı öğrenmek, sürekli yazmaktan yüksünmemek, yazıda buzdağı ilkesine inanmak (*), her an yazabileceğin konularının olmasını tasarlamak, hayatın gözlemcisi kesilmek... Bütün bunları kotarabilmek için her gün/sürekli okumak...

Bir (veya birçok) yazara bağlanarak yol alırken kendinizi tümüyle bu süreçlerden geçirirsiniz.

Çehov'un Gorki'ye yazdığı bir tümce de hep aklımın bir köşesindedir: *"İnsan, yazı yazdığı için toprağa kakılmaz; gömüldüğü için, başka bir yere gidemediği için yazar."*

Oysa ben, giderek, zamanla o yerler ve yazarlarda karşılaşarak buluştuklarımla yazmayı seçtim; aidiyetimin önce bir dile, sonra da bir yere bağlı olduğunu hissettim. Bunun kapılarını açanın, çekip götürenin de öncelikle okuma uğraşı olduğunu imlemek isterim.

Okuma tutkum, yazma uğraşımın ivmesinde Jules Verne kadar Esat Mahmut Karakurt, Balzac kadar Reşat Nuri Güntekin, Hemingway kadar Sait Faik Abasıyanık, Çehov kadar Memduh Şevket Esendal, Tolstoy kadar Yaşar Kemal, Montaigne kadar Nurullah Ataç da vardır.

(*) Hemingway, bunu şöyle açıklıyordu: *"Bir yazar gözlemciliği bırakırsa işi bitmiş demektir. Ama bilinçli olarak gözleme ya da gözlediği şeyin ne açıdan işine yarayacağını düşünme zorunluluğu yoktur. Belki başlangıçta böyle yapması gerekir. Ama sonra, gördüğü her şey o güne kadar elde etmiş olduğu görgü ve bilgi birikimine katılır. Bunu bilmek işinize yarayacaksa, ben her zaman buzdağı ilkesine göre çalışırım. Yüzeydeki her parça sekizde yedisi suyun altında olan buzun görünen kısmıdır. Bildiğiniz şeyleri eleyebilirsiniz ve bu buzdağınızı daha da büyütür. Bu, görünmeyen parçalardır. Eğer bir yazar herhangi bir şeyi bilmediği için elemişse o zaman boşluklar oluşur."* Çev.: Sevda Çalışkan

Zamana Yazılan Sözler, çıkılan bu okuma/yazma/gitme yolculuklarının izlerini/renklerini taşır. Kendine yazıyı yurt kılan birinin (yazarın) yaşamından renkler, duygu/düşünce ikliminden yansılar olarak da okunabilir her bir deneme.

Denemede bildiklerimizden söz ederken bilmediklerimizi öğrenmeye dönük bir yolculuğa çıktığımızı yadsıyabilir miyiz?

Kendi içsesimizle konuşurken, içgözümüzün diliyle o keşfin ardına düştüğümüzü bize hatırlatan/gösteren, anlatıp/anlamlandıran denemenin yazıdaki öğreticiliğinin (buna sözcüklere tutunarak yaşamak da diyebilirim) anlamına bir alınlık olsun istedim bu sözlerimin...

I

Belleğin Tanıklığı

İÇDENİZLER, DIŞ SEYİRLER

"O Ülke"yi yazıp sınıfta okuyarak kitapla ödüllendirildiğimde, ortaokul üçüncü sınıf öğrencisiydim.

Önümde bir atlas... Kompozisyon ödevimiz, gitmek istediğimiz bir ülke...

Parmak ucumda haritada gezinerek vardığım yer İspanya. Nedenine gelince, "Don Kişot"un ülkesi.

O günlerde okumaya başladığım Cervantes'in bu ünlü romanının ardına takılmış gidiyorum. Daniel Defoe'nun *Robenson Crusoe* romanını da aynı dönemde okumama karşın, nedense, bir adaya yolculuğu seçmiyorum.

Elimden düşmeyen Jules Verne'nin de sözü yok bana o an.

Ressam Goya ve Valesquez belleğimde yer etmiş. Yeni yeni adlarını duymaya başladığım bu ressamlarla resimlerindeki dünya beni kendine çekelemişti.

Lorca'yı tanımıyorum henüz. Unamuno'dan, Alberti'den haberim yoktu. Ama Endülüs'ü biliyorum. Kolomb'un yeni dünyayı keşfe Cadiz Limanı'ndan ayrılarak çıktığını, onun bu hummalı yolculuğunun öyküsünü gözlerimi soldurarak okumuştum, Kraliçe Isabel ezber mdeydi... Çünkü tarih düş atlasımın tek sırdaşı, yol / yön açıcısıydı bana.

"O Ülke"...

Her paragrafın başında bunu yineleyerek bir düş ülkesini, aynı zamanda gidip görmek istediğim bilinmez bir kara parçasını anlatıyordum...

Bu yazının ödüle değer görülmesi, yazı okyanusuna açılmam için bir nedendi.

Lise birinci sınıfa geldiğimde; "Pîr Ali: Define" adlı romanı yazmaya soyunmam, düşsel mekânlar yaratıp çizdiğim haritalarda bu yerleri, definenin saklı durduğu dağı belirtmem de gene çocuksu düşsel yolculuktu...

Dönüp baktığımda, bana yazma cesaretini veren başka yazarların dünyasında gezinmemin şöyle bağlayıcı bir yanı olduğunu görüyorum: Okudukça kurmak, kurdukça düş yolculuklarınızın önünü almamak...

Zamanla yazı yolculuklarında öylesine farklı labirentlerde gezinir oldum ki; bir imge, ardından çağrışımı, sonra da düşsel bir seyri, bu da yer / mekân duygusunu getirirdi.

Yazabilmek için o yer / mekân sizin yeni baştan kurduğunuz, anlam verip biçimlendirdiğiniz bir coğrafyaya, bir zaman sonra da "anakara"ya dönüşüyordu.

Yaşar Kemal'i, Faulkner'i, Gogol'ü, Dostoyevski'yi tanıdığımda bir yazarın dünyasında kendi kurduğu "anakara"nın dilini gördüm, öğrendim.

Alberto Manguel ile Gianni Guadalupi'nin *Hayali Yerler Sözlüğü*'ne kavuştuğumda, yazıya, okumaya, düş kurmaya, düşsel yolculuklara çıkmaya dair bütün geçmişim, o geçmişi saklı tutan belleğim bir ânda bambaşka bir seyre açıldı.

Duraladım, baktım. Yazarların böylesi bir yolculuğu göze almalarındaki tutkuyu anlamaya çalıştım önce.

Manguel'in satırlarına kapanınca, bunun ne anlama gelebildiğini daha iyi anladım.

Bu serüvene çıkma yolculuklarını şöyle dile getiriyordu, yazarımız:

"İki yılı aşkın bir sürede iki bin kadar yeri ziyaret ettik; bazıları neredeyse hiç bilinmiyordu, bazılarının ise kabul edilemez olduğu ortaya çıktı ve sonuçta ancak bu sayının yarısından biraz fazlasını alabildik. Hayali evren hayret verici bir zenginliğe ve çeşitliliğe sahip bir yer: kaçınılmaz bir mükemmeliyet arzusunu tatmin etmek için yaratılmış dünyalar var, Christianapolis ya da

Victoria gibi pek yaşamayan ütopyalar; ayrıca, Narnia ya da Harikalar Diyarı gibi sihir için bir yuva bulmak üzere hayata getirilmiş, imkânsızın çevreyle çatışmadığı yerler; Rüya Krallığı gibi gerçeklikten sıkılmış seyyahları ya da Noble'ın Adası'nda olduğu gibi karanlık, sıradışı sanatlarla ilgilenmek isteyenleri memnun etmek için inşa edilmiş yerler."

Edebiyatın görülen / görülmeyen, bilinen / bilinmeyen mekânlarına yapabileceğimiz yolculuklar için derleyici bir kaynak...

Gerçekle gerçek dışının, düşle ütopyanın buluştuğu yerin ne anlama gelebildiğini görebilmede; buradan yola çıkarak başka metinlerde / anlatılarda böylesi arayışlara yönelmede okuru içine alan bir çalışma.

Yazıda yeniden yaratımın, mekân / yer duygusunun en temel olgu olduğu gerçekliğinin bir göstergesidir *Hayali Yerler Sözlüğü*.

Okurken bizleri düş dünyasında gezindiren yazarın, kendi kurduğu, var ettiği bir "anakara"nın yazılan metin dışında adlandırıldığı bir sözcüğü okumaya yönelirken; ister istemez yazının kurmaca gerçekliğinin sınırsızlığını görüyorsunuz.

Yazıda renk bulup biçim alan bir mekân / ada / kent / yer / ülke / yapı kendi yeryüzü haritalarını çizen yazarların diliyle şimdi daha bütünleyici olarak karşımızda.

Yazıya yönelişte bir düş, bir imge olmaksızın yeri / mekânı anlatmak pek olası değil. Çünkü siz, yazar olarak kendi içdenizlerinizin seyrinden dışa açılıp başka yerleri keşfetme yolculuğuna çıkıyorsunuzdur kaleminizin ucuyla.

Bunun nasıl biçim(ler) aldığını görebilmek için benzersiz bir birikimi getiriyor *Hayali Yerler Sözlüğü*...

Bazı maddelerini seçe seçe okumaya yöneldiğim sözlükte; çocukluğumun düşsel seyirlerine döndüm bir an.

Sözünü ettiğim "O Ülke" metnini oturup yeniden yazmayı göze aldım. Bu kez adını, "O Ada" olarak değiştirdim.

Çünkü birkaç gün sonra hep yazıda görüp tanıdığım Girit'e yolculuğa çıkacağım sevgili okurum. *Hayali Yerler Sözlüğü*'nü de yanımdan eksik etmeyeceğimi bilmenizi isterim.

GİRİT, TOPRAĞIN SENİN...

Yola çıkış öykümü anlatacak değilim size, sevgili okurum... Ama, bu buluşmanın çok öncesine dönmek istiyorum.

Şu an gözlerim Elounda koyunda Girit denizini tarıyor. Yaseminlerin kokusu sarmış dört bir yanı... Bir zeytin ağacının gölgesindeyim...

Günlerdir yazımını sürdürdüğüm romanımla, bir de Kazancakis'le başbaşayım...

Ötelerden bir ezgi... Kemençeden gelen ağıtsı bir gam, gayda sesi... Ona katılan buğulu ses... Omuz titremelerini hissediyorum bir an...

Sonra yüzümü dönüyorum, *Zorba* filmine... Ardından çocukluk kentim, ilkgençlik okumalarım çıkıyor karşıma...

Kardeş Kavgası'nın elimden düşmediği günler... Oturup beğendiğim, belleğimde saklı tutmak istediğim bölümlerini yazdığım bir roman. Ki, bunların birçoğunu anımsadıkça açar okurum.

Gelip de belleğimden asla izi silinmeyen *Zorba* filmiyle buluşunca... Bir şenliktir başlıyor bende... Çocukluk düşlerimin, sırlanmın ortağı Halim'le omuz omuza izliyor, Tohum Islah İstasyonu'ndaki evlerimize dönünce, Aleksi Zorba gibi oynamayı deniyoruz... İki omuz gerek sirtaki için, iki taşan yürek... Birimiz "Patron", diğerimiz "Zorba" oluyoruz!

Girit'e adım atarken bir bu değildi taşıyıp getirdiğim...

Uzunca bir süre yazmak, sonra Kazancakis'in *El Greco'ya Mektuplar*'ıyla baş başa kalmak istiyordum. Yazarımızın bu özyaşamöyküsel anlatısını onun yurdunda yeni baştan okumalıydım. İlk basımın notlanmış sayfalarını bir yana bırakarak kitabın yeni basımını aldım yanıma.

O, hatırladıklarını yazmaya koyulmuş, belleğinin kapılarını açmıştır. Çıktığı yolculukta karşımıza çıkardıklarını bir yaşam, birçok dönemin gölgesinde izlemeye yöneliriz. Her satırıyla bizi içine alan bir yazar tavrı/bakışı ile yüzleşmek ne şenlik... ne şenlik!

"Gözlerimi kapadım; avucumun içinde Girit toprağıyla uykuya daldım," sözlerinde beni duralatan onun içsel / düşsel yolculuğunun çağrıştırdıklarıydı elbette. Yeni bir defter açıp; "Senin Girit Toprağın" diye başlık atarak yazmaya koyuldum.

Bazı yazarlar böyledir, kendini okutur. Elinizdeki kitap değil, yazarın duruşu / bakışı, duygu / düşünce atlasıdır. Siz ona doğru yolculuğa çıkarsınız. Yazılan her bir satırı okudukça sizde buluşanlarla ayrışanları, size katılanlarla sizden yeni sözlerle biçim alanları alıp gidersiniz. Bu, bazen bir defter, bazen bir yolculuk, bazen bir yerin çekim odağıdır. Bir sonraki adımımda kalkıp yazara gitmek vardı!

Öyle de yaptım. Bunlarla yetinmek olamazdı, çıkıp Varvara'daki Nikos Kazancakis Müzesi'ne gittim, İda Dağı'na çıktım, bir Girit düğününe katıldım dostlarımla... Sonra ver elini Hanya... Kandiya tam bir günümü aldı...

Daha çok da Girit toprağına, doğasına, insanlarına döndüm yüzümü... Kazancakis Girit toprağının her bir yerindeydi benim için. O sert duruşunun altındaki sevecenliği, asi bakışının getirdiği heyecanı sezmeden Girit'i, Giritli'yi anlamak, anlatabilmek ne mümkün!

Girit, gördükçe, yaşadıkça, her bir kıyısına ulaşıp ona dair yazılanları okuyup, yaşananları dinledikçe; bir yer, Akdeniz'de bir ada olmaktan çıkıp, benim için, yaşayan soluk alan, acı çeken, sevinen, kederlenen, kopup gidenlerine üzülen, kalanlarının sevincine, bazen acımasızlığına bakan, için için taşıyıcı olmanın, kıtalar arası buluşma / geçiş barınağı gibi algılanmanın

getirdiği bir "insanada"sı olarak duruyordu karşımda.

Size, size sevgili okurum, Girit'i, Girit insanını, Girit toprağını, bu "insanada"yı, bir de Kazancakis'i uzun uzun anlatmak isterdim burada.

Bir yazara baktıkça yaşadığı yeri / kara parçasını görmenin ne anlama geldiğini örneğin. Başınızı gökyüzüne kaldırdığınızda ya da Akdeniz'in sonsuzluğuna daldığınızda El Greco'nun renklerini görürsünüz. Bir manastırda yaşamanın salt çile çekmek olmadığını bir Giritli'den dinlediğinizde o renk ağışmasının dilini bulduğunuz gibi, Kazancakis'in duygu / düşünce atlasının anlamını da çözersiniz.

Yazarı / sanatçıyı var eden, ona aidiyetini kazandıran yerin anlamını Girit'te bir kez daha gördüm.

Kazancakis'e doğru yürürken, bir yere bakmak, yerin dilini yazıda yeniden kurmak taşıyıcı olmanın en başat koşuludur düşüncesini benimsersiniz hemen.

Taşıyıcı, bir o kadar da gösterici, düşündürücü bir yazardır Kazancakis. Onun gezginliğinde, hayatı anlamanın, dili dönüştürmenin, düşünceyi yazının alınlığında tutmanın coşkusunu buluruz. Asidir, toprağına bağlıdır her Giritli gibi.

Onu, Girit toprağında yeniden okurken yazının / hayatın anlamına başka bir pencereden bakmanın atlasını kuşandığımı da söyleyebilirim.

Bir okur olarak, insan, kendi yazarına doğru yürürken içtenliği elden bırakmaz elbette; ama bir şey de var ki sevgili okurum, bir yazarın kendi yazı yurdunun renklerini dünyanın renklerine açması gönendiricidir. Bunu görmek, buna yakın durmak; o duruşun gölgesinde yeniden okumak... Belki de hayatın öğrencisi kesilmek bu olsa gerek.

Girit, senin toprağın ne öğretici, ne gösterici bir bilsen. Bir o kadar da anımsatıcı... Bellek, bir dilin, bir yerin ayırıcı bir parçası olabilir mi?

YAKIN DURUŞ, ÖLÇÜLÜ YOLCULUK

Sıklıkla olmasa da, arada bir, dönüp Simone de Beauvoir'i okumayı severim.

Beni ona götüren duygunun başlangıçta yalnızca Sartre olduğunu sanırdım!

Hatta onun yazdıklarından Sartre'a doğru yürümeyi, yaşamını / düşün dünyasını tanımayı seçerken; Beauvoir, benim gözümde Sartre'ın yalnızca yol arkadaşıydı.

Pyrrhus ile Cinéas'ın ardından okuduğum *Sessiz Bir Ölüm*, sonra *Mandarinler* romanı Beauvoir'i gözümde bambaşka bir yere taşımıştı.

Sessiz Bir Ölüm'ü benim gözümde benzersiz kılan; yazarın yakaladığı içses ile birlikte, insana doğru yürürkenki bakışı / duyarlığıdır.

Sartre'ın yol arkadaşı olmasının ötesinde çağdaşı bir yazarla yüz yüzeydim.

Beauvoir'de beni kendine çeken yan yazısında "kadınca" bir bakışı gölgelemeden duruşu, oradan insana doğru yürürken, "ben" ve "öteki" demeden, kadın-erkek gerçekliğini kavrayıcı bilinç ışığında ele almasıydı.

Oradan kendinize bakınca, yazarın gösterdikleri kadar, önünüzde açtığı bilinç ufku da önem kazanıyordu.

Kendimce, iyiden iyiye, şunu söylemeye başlamıştım, Beauvoir'in *Konuk Kız*'ını okuduktan sonra: Bir kadını bir erkeğe, bir erkeği de bir kadına bağımlı kılan yalnızca duygudaşlık değildir.

Bu ikili duruşta tümleyici bir yan vardır... Yani birinin arayışı... Ötekiyle bütünleşme serüveni. Arada yaşananları adlandırırken gidilen uç noktaların getirdiklerinin algılanma düzeyi... Kıskançlık, sevgi, aşk kavramlarının neleri içerdiğini gösteren bir bakışı onda bulmak, bambaşka bir açılım getiriyordu ikili ilişkilerin anlamını kavramaya yönelik...

İşte Beauvoir, bize asıl bunu gösterip anlattı.

Sartre'la yaşadığı hayat da bunun bir göstergesidir.

Yazarak, okuyarak, düşünerek ve yaşayarak Beauvoir'i karşımıza alıp baktığımızda; ondan bize yansıyan duyguların serpintisinde kadının adlandırılabilen tarihinde, erkekle aldığı yolun ne anlama gelebildiğini, kendi özgürleşme serüveninin de tanıklığını görürüz.

Ucu açık bir yolculuktur bu.

Beauvoir için çok büyük zorluklarla olmasa da, gene de karşı duramadığı düşüncelerini gölgeleyen bir ortamda, istençlerini yaşamaktadır.

1929'da Sartre'la tanışması onun için açılımdır, keşif için ilk adımdır, yazı yolunu seçmedir bir bakıma. Buna, "bağlanma ve özgürlük" de diyebiliriz.

Sartre'la onun yakınlığını tanımlayan bu iki kavram önemlidir.

Birbirlerine doğru yürürlerken ortak noktalarının neler olduğunu da keşfederler.

Claudine Monteil'in kaleme aldığı *Özgürlük Âşıkları* adlı yapıt, bu iki yakın duruşun ölçülü yolculuğunu anlatıyor bizlere.

Yazarın çıkış noktası Beauvoir ile Sartre ilişkisidir. Ama o, gidip yakınında durduğu Beauvoir'le yol alırken dinledikleri, orada gözlediklerinden yola çıkarak bir Sartre portresi de çizmektedir. Buradaki yazın / düşün insanı Sartre'ın duruşundan bize yansıyanlar, Beauvoir'in gözündeki Sartre'dır bir bakıma.

İki hayatın yüzleşmesi, bir arada yan yana yürümenin getirdiği zenginlik, tanık olunan dönemin gerçekleri bir düşün yolculuğunda çapraz anlatımla dile getirilir.

Sartre'a bakmak, onu anlamak için Beauvoir'le içselleşen hayatının uzak-yakın duruşlarını da okumak gerekir diye düşünüyorum.

Elimizdeki kitabın böylesi bir anlamı var. Zaman zaman çağının tanıklığının diliyle konuşan bir yazarın, düşün insanı bir aydının bu yolculuğunda sesini yükselten bir başka yazarın, Beauvoir'in dünyasını anlamak da bir o kadar önemli.

ŞAİRİN YANSITICI BİLİNCİ

Kitaptaki Ayna

Gösterendir ayna. Bize bakmasını öğreten. Yanılsama gibi de gelse gerçektir. Orada yansıtıcının ne olduğuna bakmaz, parıltıdaki gerçekliğin dilini öğrenmeye çalışırız.

Bakmak bilgilenmektir; görmek zenginliktir, yoğunlaşmadır, daha içe doğru yürümektir. Yaşama anlam verebilmek, nesnelerin ayrımına varabilmek için görmenin dilini öğrenmemiz kaçınılmaz.

Ayna, görmemizi sağlayandır. Gören dil, bakan gözdür ayna. Orada gösterilenlerde biz salt kendimizi tanımayız, varoluşun anlamını seyre dalarız.

Yüze yüz, göze göz, kaşa kaş... derken; kendimizden başlarız görmenin dilini öğrenmeye. Orada görülenlerin arkasına geçmeye ise bunlara bir anlam vermeye, işlevlerini düşünmeye başlarken yöneliriz.

Her yönelme eylemi bir düşünce kıpırtısını yaşatır. Çünkü eylem düşünme demektir. Düşünme de anlam yoğunluğunu getirir. Bu yoğunluğun sonucudur düşünce.

Suya yansıyan suretimizin bizdeki görme / anlama biçimlerini geliştirdiğini söylersek yaban kaçmamalı.

Yazının İngesi

O düşüncedir ki, yazının da kaynağı, çıkış noktası.

Yazıyı düşüncenin aynası görmek, kitabı bunların toplamı olarak nitelendirmek insanlığın geldiği noktanın seyrini anlatmaz mı?

Düşüncede varolanın dilde geliştiğini, dildeki gelişme seyrinin sanat / kültürde de anlamı ve derinliği getirdiğini söyleyebiliriz.

Düşüncenin dile getirilebilmesinde insan suretinin görünüşüne bakmanın, oradan varlığın tümleyici yanlarını sorgulamanın gizi çözüleliberi; aynaya her dönüşte insan yeni anlamların ardına düşer. Oradaki yanılsama im'i olan aynayı bugün kitabın yerine koyduğumuzda, dahası oradan çıkarak dönüştüğü durumu görmek çok yabansı değil.

Her kitap yeni baştan gösteren, anlatan, anlamlandıran olarak durmaz mı karşımızda?

Kitabı anlamak için bakmak yetmez. Ayna, bize bakmanın sırrını vermiştir. Başka bakışların seyrine gerek de yoktur. Bakmanın dili orada, oradan yansıyan, yaratıya dönüşen sanatsal yapıtlarda yatmaktadır. Görselliğin dilinin kurulmasında bunun ivme, hatta etken olduğunu söylemeliyiz. Oraya bakarak gördüklerimizi yeniden biçimleriz. Tasarlar, kurar, dönüştürürüz.

Ayna, bu bakımdan bir dönüşüm aracı, yalnızca yansıtıcı bilinç değildir.

Görmenin Dili

Kitabın kurulmasına çıkış / yol kaynağı olan aynanın getirdiği bakışım, görmenin biçimleriyle yazının biçimlerinin buluşmasını sağlamıştır. Gelinen yol ayrımında yazı kendi varlığını kitaba dönüştürürken, karşımıza çıkan yeni dilin / biçimin göstericiliği insanlık için her dem zenginleştirici olmuştur.

Bugün, şu an, elimin uzandığı bir kitabı; İlhan Berk'in *Lettera Amorosa*'sını karşıma alıp, o beyaz pütürlü yüzeyine bakarken, sonra dokunup yazının el yordamıyla da algılanabilen bir yüzeye yazılabilmesinin, bunu kavrayabilmenin getirebileceği bir duygululuk haline boğulmam...

Oradaki aynada görülebilecekleri araladığım kapağın arkasında saklı duranlarla, adlandırabileceğimi bilerek bir yolculuğa çıkmak istiyorum sevgili okurum.

Orada, dilin yalnızlığı, içimizde çoğalan sesi; gitmenin, savrulmanın, bağlanmanın, kopuşun, aşkın bendinden geçmenin, ateşlere düşmenin, kendi cehenneminde yaşamanın, kederin dilini okuyacağımı bilerek çıkıyorum yazıda / yaşamda yeni bir yolculuğa.

Şairin sözlerine hazırım. Biliyorum ki, yangın yerindedir onun da sözcükleri. Sunduğu düşünce biçimi, alarga gönül dedirten dil oyunları, kapandıkça kapatan sızısı... Başka yolu yoktur, düşersiniz ardına. Gidilecek yerin ada olması, bir tür Penelope sızısını / bağlılığını, bekleyişini getirebilecek bir yer olması dindirir duygularınızı. Odysseus'un gitme düşüncesiyle sizinkini buluşturur işte şair kitabının aynasında.

Söz ki hep bağlayıcı, avutucu, yaralayıcı, sağaltıcıdır. Şair, kitabının aynasına getirir onu döker, bir simyacı gibi hem de:

"Ben işte ne zaman sizi düşünsem, bu minyatürü açar bakarım. Onda birden sizi görürüm. Başım döner, bir yerlerde bir şeyler ağar, duyarım. O zaman gelir teninin karasevda dalı yalımına bırakırım kendimi."

DÜŞSELLİĞİN SIRLI DOKUSU

Bir bakış iziyle başlarsınız Toptaş'ın romanlarını okumaya. Daha ilk adımda çekip alır sizi içine. Metnin bir ucundan aralanan kapıdan hayat sağanağına girer, kaybolursunuz bir an.

Unutuşun rengi, bekleyişin avuntusu, düşlerin sırrı, çekim odağınız olmuştur artık.

İnsanın bakılan (baktığı) yerle kendi arasında yaşadığı yanılsamayı görmesi; bununla gelen çağrışımlar bir durumdan başka bir duruma geçişte belirleyicidir.

Romancının anlatı dokusunda bunları bulmak, okunanın salt düz bir metin olmadığını da gösterir size.

Romanı biçimler topluluğu kılan, aslında anlamsal boyutudur. Romancı, dili kendine araç kılarken; gidebileceği hatları, yolları, mecraları, labirentleri insanla / toplumla yüzleşmesinde belirler. Durduğu yer, ait olduğu coğrafya, yaşadığı mekân, hayata bakışı işte bu yüzleşmenin rengini, dokusunu biçimler. Anlam dediğimiz şey bu buluşmayla ortaya çıkar.

Romancının yazma / çalışma yöntemi, yazı sabrı kurduğu dil / anlam örüntüsüyle kendini gösterir.

Daha ilk okumada yol alırken, karşınıza başka okumaların çıkabileceğinin işaretlerini verir romancı. Kolayca tükenen bir metinle yüz yüze olmadığınızı anlarsınız.

Bir romanı yaşanır, romancıyı taşıyıcı kılan da bu olsa gerek.

Saklı duranı ortaya çıkarma, bunu yaparken de hayata/insana dair "hikâye"ler anlatma...

Toptaş'ın romancılığı işte bu noktada önem kazanır.

Gezindiği iklim, yarattığı romanesk dünya yere / anlama bağlı olduğu kadar; insanın trajedisini anlamaya / anlatmaya da dönüktür.

Sanatın / romanın ölüme karşı hayatı savunma biçiminin yazarın kaleminde nasıl biçimler topluluğuna dönüştüğünü görürüz.

Yeni romanı *Uykuların Doğusu*'yla, önünde açtığı roman yolunu genişleten Toptaş; bir yanıyla kederin, yalnızlığın, kapanmanın, ötede durup hayatı anlamanın dilini kuruyor.

Kendinden kaçan insanın kendine sığınışı, yabancılaşmanın barınağında yol alırken dışta olup bitenlere bakışı, orada kendini görüşü bir zaman sonra arayışa, düşlerin atlasına karışmaya dönüşür.

Romancı orada sessizliğin diliyle konuşur. Uykuların Doğusu'nda anlattığı "hikâye"lerde bu vardır. Bakan / gören anlatıcının "mektup"ları olarak da algılayabiliriz.

Anlatıcı, hayatın altüst olan hâline bakarken merceğine önce göze ilişenleri alır. "Şehrin ve zamanın derinlikleri"ne döner yüzünü. Orada görülenlerden biridir Haydar. Onun duran, giden, kaybolan hâli... Savrulma biçimini, bozkırın kırağından çıkıp gelmenin dilini anlatır.

Kentin düşkün hâli ile insanın düşkünlüğü yüzleşir. Sonrasında düşsellik, masalsı bir evren anlatıcının elindeki fenerle aydınlanır...

İnsanın saflığıyla hayatın hengâmesini buluşturur, anlatıcı. Alıp başını giden, savrulan yalnızlık... Kaybolan düşlerin sonra bir bir ortaya çıkması...

Köşesinde hâlâ "hikâye" yazmaya devam eden anlatıcının kendini bu romanda konumlandırış biçimi; yazılanla yaşananın, anımsananla unutulanın nasıl bir araya gelip yeni bir dile / söyleyişe dönüştüğünü de göstermektedir.

Toptaş, burada, ötede (taşrada) duran hâlini / bakışını kente taşır. Bu kez, kent ve ötesi gelip anlatısının zaman / mekân yordamını kurar.

Burada olurken ötede yaşamanın sanrısını dile getirir. Boşluk, hiçlik duygusunu değil; daha çok savrulmayı, tutunamamayı anlatır.

Romancı, burada, yeni bakış biçimleri geliştirir kendine... "Hikâye" kurarken, bakanın bakışıyla gezindirir okurunu.

Bir yerinde der ki anlatısının:

"... bir şehre bakmanın kaç türlü yolu varsa hepsini baştan sona deneyip kendilerine uygun olanı bulmaya çalışıyorlarmış." (s. 39)

Toptaş, bu kez, anlatı dünyasını "açık yer"e çıkarır. Bakan gözün, anımsayan bilincin, düşlere sarılan bakışın, masal masal diyen sözün ardına takılarak yol alır.

Sıkan, açılan, kapanan, sıkışan insanlardır derdi. Dili kıvamına erdirme yolculuğunda onlarla soluk alıp verir.

Onun yazıda gösteren / gören aynasında birçok "hayat" birçok "hikâye" vardır.

Kurdukça açılır, açıldıkça da serimlenerek gelişir. Görmekle bakmayı önceler hep. Zaman-mekân duygusunu orada yakalar. Dikkat edersek eğer; anlatılarında somutlaşan bir yer, mekândan söz etmez. İnsanın duygu sonsuzluğunda varoluşun rengini onun düşünme / duygu tonlarına yansıtarak verir. Siz, okur olarak, mekânın varlığını üzerine ışığını düşüren yazınsal / dilsel bakışla öğrenir, tanırsınız.

Tükenen, sıradanlaşan söyleyişlerin, hatta ortak dilin kapılarına uğramaz Toptaş.

"Unutmak hatırlamaktır," dercesine yazar. *Uykuların Doğusu*, bu anlamda bellek / unutma / hatırlama, bakmak ve gitmek üzerine kuruludur.

Birçok hikâye iç içedir. Birçok yer / mekân / zaman bu derişik durumun göstergesi olarak çıkar karşımıza.

Biz, orada, anlatıcı(nın), Haydar(ın), dayı(nın), dede(nin) gerçekliklerine bakarak romanın yansıttığı aynada yazarla okurun hâlini de görürüz.

Hayatın hengâmesi ile anlatının / yazmak eyleminin cehennemini buluşturan yazar; çağsayıcı bir bilinçle bakar hayata. Oradan ağanlarla insanın trajedisini anlatır.

Bütüncül bir anlatı dünyasının haritasını adım adım çizen Toptaş, bu romanıyla sınırlarını daha da netleştirir. Romanın odağına yerleştirdiği "hikâye" anlatıcısı, her bir okura sözü olan biridir. Hatta yazılıp anlatılanları kendisine iletilmek üzere tasarlanmış birer mektup gibi de alabilir. Anlatanla dinleyenin yolculuğunu masalsı kılan da o söyleyiş biçimidir. Bir de oraya ağan/yansıyan imgeler, hatırlatmalardır.

Parçalanan bir dünyanın gölgesinde debelenen insanın yolculuğunu anlamak için kurulan öykülerde yazar kendini de bulur, görür, anlatır. Toptaş, bu romanıyla, bir masal anlatıcısı gibi anlatanı ete kemiğe büründürür. Modern anlatının yolunun da buradan geçtiğini bilir.

Ele geçirilen zamanı "hikâye" etmenin zorluğunu bin bir hünerle aşar. Sözü dize getirir, Toptaş. Hem de yepyeni söyleyiş özelliklerini düzyazıya taşıyarak yapar bunu.

Uykuların Doğusu, benim için bitmedi sevgili okurum. Eminim ki okurken siz de öyle diyeceksiniz.

Bugünün romanını yazıyor Toptaş, bu ülkenin romanını. Ama gündeş olanı değil.

Türkçe yazmanın şenliğini bilerek, her bir tümcesinde tanısını hissettirerek... Bir de romanın nasıl yazılması gerektiğini göstererek elbette...

KAPANAN ZAMANIN ARALIĞINDA: VÜS'AT O. BENER

Vüs'at O. Bener'i düşündüğümde, aramızda kalan zamanın izlerine dönüp bakarım. Buluştuğumuz anların getirdiği sözlerle çıktığımız yolculuklarda hep yazının, insana doğru gitmenin anlamı vardı.

Kendine mekân tuttuğu kent Ankara'ya yolum düştüğünde gider, o küçük yazıevinde onu bulur, sözden sözü geçmenin sevincini yaşardım.

En son konuşmamız ise, yaklaşık altı saati bulmuştu, tümüyle Oğuz Atay üzerineydi.

İlk kez yüz yüze gelmemiz bir toplantıda olmuştu. Uzaktan gördüğüm yüzü Bilge Karasu'ya benzeterek yanına yaklaşmıştım. Sonradan hoş bir espriyle beni karşılamıştı.

Yarattıkları edebiyatta da yakın duruşları yok değildi. Gene de, ben, Bener ile Karasu'nun farklı kıyılarda gezindiklerini düşünürüm. Dil işçiliği, biçimsel yenilik ille de onları yakın / benzer kılmamızı gerektirmez.

Metinlerine gitmek kadar zenginleştiriciydi onunla söz söze durmanız. Gülümserdiniz, ironisinin aralanan kapısından girince, her bir sözünü tartarak konuşmasının anlamının nereye çıkabileceğini düşünürdünüz ister istemez.

Yazdıklarını önemseyen yaklaşımımı da öyle karşılardı. Bu son konuşmalarımızdan birinde ona şu soruları yöneltmiştim:

Yazma duygunuzu sürekli körükleyen nedir? Bir olay, bir görüntü, bir atmosfer, size derin iz bırakan bir acı ya da toplumdaki o sarsıntı. Sizi yazmaya iten nelerdir?

Belirgin olarak belirttiğiniz hususların hemen hemen hepsinin bir ölçüde etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir. Bunlar oluşmasına ya da anlatıma bir katkısı olur. Fakat birebir olan ilişkilerde –çok derinden, sarsan ilişkilerde– bunlar bir yerde birikmeye bırakılıyor. Oluşuyor, beni rahatsız edecek boyutlara varıyor. Mayalanıyor iyice. Şimdi elimde ufak bir çalışma var. Bir sayfalık bir şey. Ondan sonra gitmiyor bir türlü. Niye gitmiyor; bir defa etik meselè giriyor işin içine. Çünkü birçok insanı ben ne olursa olsun yerleştirmediğim zaman bir gerçeklik payı oluşuyor. Beni bayağı suçluyorlar. Bir de bu var. O çekingenlik beni daha zamana yaymaya götürüyor. Yalnız tabii iyice pişmiş olması gerektiğini de söyleyebilirim. O an geçiyor ve benim üzerimdeki etkisi büyük ölçüde oluştuğu zaman ben bunu kaleme almaya başlayabiliyorum. Sonra tabii o serüven başka bir şey, kalem serüveni ayrı.

Peki oraya geleceğiz de... Orda bir simyager tavrı var aslında sizde. Yazdıklarınızda çok kapalı gibi gözükse de bir metin. Diyelim ki çok öz bir şeyi veriyorsunuz. Mesela ben o kapalılıktan, o örtük gibi gözükenden şunu anlıyorum: Hani meyvenin bir özü vardır. Siz ona başka şeyler de kattığınızda o genleşir, çoğalır da. İki şey var: Birincisi, bütün olumsuzlukları ayıklıyorsunuz, özünü yansıtmaya çalışıyorsunuz. İkincisi ise, bir kez okunup geçilmiyor yazdıklarınız. Tekrar döndürüyor. Yavaş yavaş bir şırıngayı vurur gibi ya da şok geçirtir gibi... Okurken sancı duyduğumu hissediyorum bazen. Özellikle *Kapan*'daki öykülerde. Okurken bir yerimin incindiğini hissediyorum. Yazınızda aslında kışkırtan bir yan var. Siz yazarken de o sancıyı hissediyor musunuz?

Gerçek anlamda bir acının bende yoğunlaşması, beni son derece rahatsız etmesi diyelim ona. O oluşmazsa zaten öyküyü olmuş olarak saymıyorum. O çok garip bir şey. Mutlak bende de bir tepki uyandırmalı, öfkelenmeliyim, hatta ağlamalıyım. Neden

böyle oluyor bu öykü, neden beni bu taraflara çekip götürüyor. Okuru ben neden daha acı tarafıma sürüklüyorum? Kendiliğinden oluşuyor...

Şimdi o günün notlarına göz atınca, ne çok şeyi konuştuğumuzu görüyorum. Defterimde Bener'e dair yazdıklarımın arasında Kasım 2001'deki buluşmamıza dair uzun bir metin "Kapanan Gün" var, bir de o günün güncesi. Bir yerinde şunları yazmışım:

26 Kasım, Pazartesi

Onun, o küçük yazıevine sığışmış yalnızlığına adım atmak ürkütücü gelebiliyordu ilkten... Eğer Vüs'at Bey'i tanımamışsanız, onun anlatı dünyasına yelken açmamışsanız, "çekilmezin biri bir yazar" gibi durabilir karşınızda.

Oysa o ne muzip, ne kara yergicidir. Sözü geceden bulup çıkarır, size de bir "hühhiy" attırır! Güzelcim bir bağlanıştır onun anlatısını kavrayış, yazılanlarla düşeyazış...

Ankara'nın kara mı kara bir soğuğunda, Oran Şehri ayazından geçip Çankaya'nın duldasındaki Sedat Simavi Sokağı'na girdiğimde, Vüs'at Bey'in o küçümencik yazıevi canlanıvermişti gözümde.

"Bütün bir ömrü yaşadık duygusu"nu veren son anlatılarının toplamı *Kapan*'ın yaşattığı bellek şokuna bir kez daha düşmemek için son kez kapağını açmaya yanaşmamış, biraz önce Oran Şehri'nde söze durduğumuz Erhan Bener'in anlattığı Yalnızlar romanının öyküsüyle *Buzul Çağının Virüsü*'nün eş yanlarının neler olabileceğini düşünmeye başlamıştım.

Oysa, aklımda başka sözler vardı... Kitaplarını bir bir konuşmaktansa; onun yazısının debisine, ondaki yazma duygusunun anakarasına doğru bir yolculuğa çıkmaktı düşüncem.

Öyle de oldu!

Vüs'at Bey, dalgalı bakışlarıyla kapıyı araladı. "Ooo üstadım!' sözüyle, beni bir kez daha mahcup etti... Bekleyişin sıcak karşılayışının ötesinde bir sevgi nişânesi olan sözlerinin

derinliği/içtenliği aramızda bir bahar dalı filizi gibi hep yeşerip durmuştu. Onun, *Siyah-Beyaz*'ı sunarkenki; "Bir gün anımsanmak dileğimi hoş görün! Feridun Andaç dosta içtenlikle." (15 Aralık 1993) notu bir milattı aramızda. İlk kez o gün yüz yüze gelmiş, gene bu yazıevinde günü geceye erdirmiştik. Geçen günlerin seyrinde, sık olmasa da, her Ankara'ya gelişimde onunla rastlaşmış, konuşmuştuk. Bin yıllık "dost" gibi orada olduğunu, kara mı kara düşlerden, gülünesi an'lar hanesinden geçip yeni mi yeni yazıları damıttığını bilmek bile yürek sağaltıcıydı.

Hele bir gün, bir kokteylde, onu uzaktan görüp, ama Bilge Karasu diye yanına varıp, son andaki şaşkınlığımı dile getirdiğimde: "Azizim bu sık sık yapılır bana. Feleğin değil, Bilge'nin oyunudur..." demesi bir başka şenliğe dönüşürdü aramızda.

'50 Kuşağı'nm iki yüce yazın insanının yazıda, tinde ve tende bu denli yakın duruşuna da şaşmamalıydık!

Kapanan zamanın aralığından bakıyorum onun yazdıklarına şimdi. Yeni baştan okuma duygusu sarıyor beni. Sesi kulağımda. Gülümsemesi, kapandığı yerden çıkıp hayata yazının ucuyla bakması... Yazdıklarıyla edebiyatımıza açtığı kapının her an yeni/anlamlı, bakılıp yorumlamaya değer olması az şey değil. Ama benim için daha da önemlisi bu geçip gidilen dünyada öyle bir yazı ustasını tanımak, yazıda acının nasıl sağalabileceğini öğrenmek oldu. Yazı ki, ölüme karşı hayatı savunmuyor sürekli... Giden candı, kalan ise söz ve sesi oldu onun... İç coğrafyamızın rengini yazıda gösterendi çünkü o.

SESİNİN SOLGUN GÖĞÜNDE

I./ Sesini Yakalamak

Duygularımı dindirerek yazdıklarınıza dönmek istiyorum...

Fotoğrafınız bir yerlerden bana bakıyor... Ama daha çok sesiniz, sesinizin yansıması, vurgularınız var kulağımda.

Dingin bir denize bakar gibi bakıyorum şimdi size.

Liman önünden gelip geçtiğim günlerdi... Her sabah, ama her sabah gemilere bakar, kaptanı, tayfaları düşünür; bu kıyıdan açılarak nerelere gidilebileceğini düşlerdim.

Tophane ile Salıpazarı arasındaki bu düş yolculuğuna şantiyedeki odamdan devam ederdim.

Boğaz'ın Marmara Denizi'ne açılan seyri, bende, gitmek, ötelerdeki hayatlara karışmak düşüncesini hep canlı tutardı.

Koltuğumun altındaki çantamda yer alan kitapları sererdim masama. Günün işi, benim için bunlarla yol almaktı biraz da. Ötede işçiler... Kalıptı, mıcırdı, kumdu, çimentoydu, demirdi...

Bir yapıyı yükselten ne varsa seyrime düşerdi... Onların her bir deviniminde bir ezgi vardı. Yükselen alçalan sesleri dalga dalga gelip masama ulaşırdı.

Şiirler okurdum Nâzım'dan, sizden, Hasan Hüseyin'den, Cansever'den, Oktay Rifat'tan.

Yirminci yaşın dumanı vardı başımda.

Ezberimdeki *"Üçüncü Şahsın Şiiri"*nin bir kahramanı gibi

gidip Maçka Parkı'nda gezinmiştim o günlerin birinde... Yazıldığı, yaşandığı yer gibi düşünerek Taşlık'a doğru inerken fısıldamış durmuştum bu şiirinizi:

"gözlerin gözlerime değince
felâketim olurdu ağlardım
beni sevmiyordun bilirdim
bir sevdiğin vardı duyardım"

Dayanılır gibi değildi...

Sesim başka seslere katılarak dağılırdı Maçka'dan denize, denizden ötelere... Oturup yazardım... Öyküler kaleme alır, romanlar kurup bozardım...

II. / Yurdumun Rengi

Sonra alıp başımı gittim bu kentten...

Acının sağanağında yaşamaktansa, yurdumun renklerine karışmak, yeni bir hayata yüzümü dönmek daha iyileştirici gelmişti bana.

Gittiğim dağ köyünde, ıssızlığın diline gömülmüştüm...

Bir bahçe kurarcasına çocuklara vermiştim kendimi... Güne sözle başlardık. Ezberlerine şiirlerin yazılmasını isterdim...

Onlar Karacaoğlan'ı, Dadaloğlu'nun Kozanoğlu'nu anlatmışlardı bana. O yerin toprağının sesinde, renginde bunlar vardı.

Sizden söz etmiştim bir dersimde. *Duvar*'daki şiirlerinizden okumuştum...

Şiirlerinizin getirdiği duygu atlasından sıyrılıp, Türkiye'yi düşünmeye başlamamda *Hangi Sol, Hangi Batı* kitaplarınızın etkisi olmuştu.

Editörlüğünü üstlendiğiniz Bilgi Yayınevi'nin 1970'lerde yayımladığı bir dizi kitap ufuk açıcıydı. Berke'nin *Türk Düşüncesinde Batı Sorunu* ile art arda okuduğum bu kitaplarınız, bana, yurdumun bu ücra köşesinde yeni bir bakış açısı kazandırmıştı.

Bir zaman, "Artık burada kapanmak yaşayacağım demek, ne

acı!" gibisinden düşüncelere kapanmışken; tutunduğum yazarların da etkisiyle, oradan kopmaya, başka yerlere gitmeye karar vermiştim.

Dostoyevski'yi de yoğunca okuduğum bir dönemdi. Bir yandan siz, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Kemal Tahir; öte yandan Dostoyevski, Sartre, Camus, Kafka, Şolohov, Gorki gibi yazarlarla yol alıyordum o günlerde.

Edebiyatın getirdiği / oluşturduğu bilinçlilik durumu hem yaşadığınız coğrafyaya, hem de insan gerçeğine bakma bilgisini veriyordu size.

Öyledir. Bir okur olarak, bir zaman sonra kendinize seçtiğiniz yazarları okur, onlarla yol almayı yeğlersiniz.

Yaşadığınız yer, soluk aldığınız ortam onların duygu/düşünce ikliminden size ağanlarla renklenir, yeni biçim alır.

III. / Sizinle Buluştuğumuz Kıyı

Önce uzaktan görmüştüm sizi. Cağaloğlu Yokuşu'nda, bir güz mevsiminin başlangıcıydı. İstanbul'a yeni yerleşmiş olmalıydınız.

Dostlarım, arkadaşlarım vardı çevrenizde. Gelip onlardan biri olmak istememiştim nedense.

Duyardım gençlere el verip, ilgi gösterdiğinizi... "Şunları yazıyorum, bir bakar mısınız?" demek doğama aykırıydı nedense!

Kalemdaşınız, yol / düşün arkadaşınız Asım Bezirci'yle dostluğumuz başlamıştı. Sizden ne çok söz ederdik...

Size dair yazdığı bir yazısındaki şu sözleri belleğimdedir: *"...İlhan'ın şiir serüveni toplumcu şiirimize olduğu kadar, bireyci şiirimize de yeni boyutlar kazandırma yolundaki çabaların serüvenidir."*

Bir gün sizi aramış, telesekreterden de olsa, telefondaki sesinize kavuşmuştum. Yoktunuz evde... Sonra dönüp beni aramıştınız.

"Kendini anlatma, tanıtma yavrucuğum, ben seni okuyorum," sözleriniz ayaklarımı yerden kesmişti bir ân.

Gelip Divan Pastanesi'nde karşınıza oturduğumda, bin yılın yolcusunun nehrine kapılmış gibi hissetmiştim kendimi...

Söz akıp gitmişti aramızda...

Buluşmalar, konuşmalar...

En son, bir konuşma kitabı için buluşup uzun uzun konuşmuştuk... Mekânınızı değiştirmiştiniz artık... Marmara Cafe'deki görüşmelerimiz ara ara sürmüştü...

Her buluşmada önünüzde bir kâğıt, ya yarılanmış ya da yazılıp bitirilmiş olurdu...

Zamanı kullanma biçiminiz, yaşama disiplininiz beni hep kendine çekerdi... Hissettirmeden öğretir, incitmeden eleştirilerinizi yapardınız... Bir ustadan el almak böyle olabilirdi, ancak...

IV./ Yazdıklarınıza Dönerken

Benim için yazdıklarınız bir bütün... Şiirlerinizle başlayan yolculuğum deneme/eleştirileriniz, romanlarınızla bambaşka bir seyir almıştır.

Son dönem yazdıklarınızı konuştuğumuzda; "Bunca yineleme niye Ağabey?" diye bir soru sorduğumda; "Topluma hafızasını geri vermek gerekiyor," demiştiniz...

Bu yaz, Söke'de, yayıncısı olduğum usta yazarımız Samim Kocagöz'ün arşivini elden geçirirken; sizin ona yazdıklarınıza göz atmıştım.

Bizleri buluşturan duygunun kaynağında bu yere ait olmak, bu yurdu sevmek düşüncesi vardı.

Bir yazarın önce bir yere, sonra da bir dile ait olması gerekiyor... O yerin rengi/soluğu, tarihsel/kültürel değerleriyle oluşabilir ancak. Bir yazar da bunlarla kurduğu dil/düşün dünyasıyla var olabilir.

Bizlere bunu gösteren bir kuşağın "fedai"si oldunuz...

Şimdi sizi yeniden okumak, düşünmek zamanıdır sevgili Attilâ İlhan...

ROMANCININ YOLU: EDEBİ BAĞLANMA

Jack London'un *Martin Eden* romanını okuduğum günlerde, okuma tutkumun yanıbaşında filizlenen "yazmak girişimi" beni allak bullak etmişti.

Yazarlık, yazmak, romancı, roman yazmak gibi kavramları gözümde iyice netleştiren; hatta bana yazma cesareti veren Jack London'un izinden giderek Steinbeck, Hemingway, Faulkner gibi yazarlara uzanmıştım.

Bir kış günü, Erzurum'da, karın ıssızlığına bakarak Gogol'ün *Ölü Canlar*'ını okuduğumda, "Define: Pîr Ali" adını verdiğim bir romanı yazmaya da yönelmiştim.

Lise birinci sınıf öğrencisiyim. Yazdıklarımın ilk ve yönlendirici okuru sıra arkadaşım Hamza'ydı (Cimilli).

Romanlar okuyarak roman yazma düşüne kapıldığım gibi, edebiyata bağlanma düşüncesine de tutkuyla sarılmıştım bu yıllarda.

Yazmak için öncelikle bunun gerekli olduğunu adım adım öğrenmeye başlıyordum.

Yazmak, bir anda oluşup gelişebilecek bir olgu değil. Hele hele okumayı hayatınızda bir uğraşa dönüştürememişseniz, ötesi boşuna bir çaba, gelip geçer heves...

Edebiyatın uzun soluk gerektiren yolu, böylesi tutkuya gerensinim duyar.

Bu süreçte sizde beliren yazma istemi, neyi / niçin / neden / nasıl yazabileceğinizin kıyılarında gezindirir kaçınılmaz olarak.

Demem o ki; bu türden bir bağlanma olmadan yazarın / romancının yolunun açılması güç.

Geçtiğimiz günlerde Frankfurt Kitap Fuarı'nda Alman Yayıncılar Birliği'nin kendisine verdiği Barış Ödülü nedeniyle yapılan bir basın toplantısına katılan Orhan Pamuk'un konuşmasını dinlerken; romancının yolunun edebi bağlanmadan geçtiğini düşündüm.

Pamuk, bunu, otuz yıldır her gün sekiz saat çalıştığı romana/romancılığına verilmiş bir ödül olarak aldığını belirtmişti.

Onun 1974'te yazmaya başlayıp 1978'de bitirdiği ilk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları*, edebiyata / romana adanacak bir ömrün ilk başarılı ürününü getiriyordu.

Bunu izleyen süreçte Pamuk'un, değeri hiç de yadsınamayacak romanlar yazması, onu, birçok tartışmanın odağına taşıdı.

"Kusursuz edebiyat" düşüncesi birden bire alevlendi! Susan, okuyan/okumayan, ilgilenen/ilgilenmeyen herkes bir zaman sonra konuşup yazar oldu. Yazınsal niteliği olmayan bir dolu söz dolaşıp durdu ortada.

Gününü, zamanını, emeğini,bilgisini roman yazmaya adayan bir yazarın, her yeni yapıtıyla gelen başarısı edebiyatın ölçütlerinin dışında değerlendirilmeye (bir tür karantinaya) alınarak didiklendi.

Romancının tasarlayıp kurduğu metnin bilgisel verilerinin ardında başka şeyler arandı.

Roman yazmak, roman düşüncesini savunmak; bu türün edebiyatımızda önünü açan Avrupa romanından el aldığını söylemek doğal olmaktan çıkıp başka sesin rengi gibi algılanmaya başlandı. Oysa Pamuk, bu konuşmasında kendi anlatı geleneğimizin romancılığının çıkışında bir başka kaynak olduğunun da altını çiziyordu.

Bir yanda edebiyatın çölleşmesinden söz edenler, "iyi edebiyat", "yeni edebiyat" düşüncesinin ne olduğunu, bunun sınırlarını genişletmek için ne tür bir çaba gösterdiklerini ortaya koyamazken; romanlarındaki açılımlarıyla Avrupa romanında dolaşıma giren bir romancının yazma / yaratma özgürlüğüne karşı kendilerince kampanyalar başlattılar.

Gelen yazınsal başarıya gölge düşürenlere karşı bir yazarın / romancının yapabileceği tek şey yeni yapıtlarıyla onlara yanıt vermek olacaktır.

Orhan Pamuk'un romancılığını beğenmeyebilir, anlamayabilir, hatta kötü olduğunu da öne sürebilirsiniz. Bunun neye/kime göre yapıldığını burada sorgulayacak değilim.

Romanlarının 38 dile çevrilmesi bir yazar / yazdıkları için iyi bir ölçüt olduğunu düşünürüm.

Geçmişte benzer başarıyı dünya dillerinde gösteren Yaşar Kemal için söylenenlerin, yapılan eleştirilerin Orhan Pamuk'a yöneltilenlerden hiç de az olduğunu sanmıyorum!

Düşünen, yaratan, çağdaşlaşma bilincini önceleyen bir toplum aydınına / yazarına sahip çıkan bir toplumdur.

Böyle bir toplumun verili her alanında farklı düşünceler, farklı renkler, sesler olacaktır elbette.

Bir yazarı anlamanın yolu onu okumak, tanımak, yorumlayabilmektir. Yaptığı işi özen, emek, çaba ve tutku üzerine kuran biriyse; o yazarı öncelikle neyi / niçin / neden / nasıl söylediğine bakarak tanımalıyız.

Romancının yolunu açan düşüncenin öncelikle (başka) roman(lar) olduğunu bilmem söylemeye gerek var mı?

Orhan Pamuk, Paul Kilisesi'nde yaptığı ödül töreni konuşmasında, romancılığının çıkış noktası olan romancı / romanlardan birinden, Thomas Mann ve onun *Buddenbrooks* romanından söz ederken şunları söylüyordu:

" 'Buddenbrooks' romanının fazla otobiyografik bir roman olduğu çok söylenmiştir. Ama ben on yedi yaşımda bu romanın sayfalarını çevirirken, pek fazla da tanımadığım yazarının kendi ailesinin hikâyesini değil, kendimi kolaylıkla özdeşleştirdiğim genel bir aile hikâyesi olarak okudum. Roman sanatının harika mekânizmaları, kendi hikâyemizi bir ötekinin hikâyesi olarak bütün insanlığa sunmamıza yarar. "

Pamuk, kendi roman yolunu bulmada Avrupa romanının getirdiği olanaklardan nasıl yararlandığını dile getirirken de, şu düşüncenin altını çiziyordu: "Bana kalırsa, orkestrasal müzik ve

Rönesans sonrası resim sanatıyla birlikte roman sanatı, Avrupa'yı Avrupa yapan, onun kimliğini tarif eden, belirleyen temel yapı taşlarından biri. Ben Avrupa'yı romanlar olmadan düşünemiyorum. Bir düşünme, anlama, hayal etme tarzı ya da kendini bir başkasının yerine koyma faaliyeti olarak doğru bu. Ama romanlar bütün bir kültürün, tarihin tanıkları olduğu için de doğru. Dünyanın pek çok başka yöresinde çocuklar, gençler Avrupa'yla derinlemesine ilk romanlar aracılığıyla karşılaşmıştır; ben de onlardanım."

Romancının / yazarın yolunu belirleyen bu edebi bağlanma onu hem duygusal, hem de düşünsel eğitimden geçirir.

Sonrasında ise ona çalışmak kalıyor. Kendi öyküsünü başkalarının öyküsüne katarak anlatmak...

Yaratıcılığının bağlandığı dil, o dille oluşan kültür ise edebi bağlanmasının yurdudur. Orhan Pamuk, kendi insanımızı, kendi kültürümüzü anlatıyor. Onun bu başarısı aynı zamanda Türk edebiyatının da bir başarısı olarak alınmalı. Onun yaratıcılığının kaynağında yüz yıllık roman birikimimizin de yattığını düşünmeliyiz.

Onu, yazdıklarını okuyup anlayarak taçlandırmak yerine; bir "düşman" gibi görmek, göstermek gündeş politikaların ürünü.

Yazın tarihi göstermiştir ki; kalıcı olan yapıttır, bunun arkasındaki yazarın duruşu, edebi kimliği, yazdığı dile taşıdığı birikimdir.

Orhan Pamuk'un bu yolunun 30. yılında roman sanatına taşıdığı birikimi anlamak gerek. Unutmayalım ki, onun romancı olarak keşfi önce ülkemiz edebiyat ortamının değerlendirmesi, ödüllendirmesiyle gerçekleşmişti.

ACININ SAĞANAĞINDAN GEÇMEK

Sözcüklere sığınarak yaşamanın ötesindeyim şimdi. Yalnızca ezgiler avutabiliyor beni. Derin, içli, içinizdeki ağunun gamını dile getiren, hayata bakma biçimlerinizi değiştiren ezgiler...

Hayatın saçmalığını yoğun biçimde anlatan Albert Camus'nün *Yabancı* romanını okuduğumda, ellerimde hayatın sonsuzluğunun mührünün olduğunu sanmıştım. Uzunca bir süre sırtımı dönmüştüm bu türden yazılara.

Korunaklı gençliğimin barınağı olan yazı/yaşamaevimden çıkıp gökyüzüne baktığım anlarda, bana sonsuzluğun dilini anlatan renklere tutulduğumu anımsıyorum şimdi.

İstanbul'un, benim için, otuz yıldır değişmeyen bir köşesinden, Rumelihisarı Kale Çay Bahçesi'nden geçen otuz yıllık sürede nelerin değiştiğini, nelerin hayatımızda akıp gittiğini düşünmeye yönelirken, çok değil, bundan birkaç gün önce yitirdiğimiz yazarımız, benim de sevgili dostum Sulhi Dölek'i anmadan edemiyorum.

Daralan bir gökyüzünde süzülen martıların çığlıkları silinmiş, ağır çekimdeki bir filmin karesi gibi gelip göz erimime sinmiş yalnızlık mazgallarını andıran İstanbul silueti...

Kendimi çekip alamıyorum bu görüntüden.

Her ömrün bir dönüm noktası vardır. Uçarı, delişmen çağlarınızda hiç yanınıza yaklaştırmadığınız ölüm duygusu gelip gelip sizi bulduğu bir zaman aralığından bakınca, hayatın anlamını varedenin de bu olduğunu düşünüyorsunuz.

Tıpkı gün ışığının dokunduğu her bir nesneye verdiği renk, işlediği tat gibi... Biri olmadan ötekinin varlığının kavranamazlığı...

Hayatın anlamının orada yattığını düşününce, elinizin değdiği iş, yaşadığınız an, edindiğiniz dostluklar, bağlandığınız sevgi, tutku bildiğiniz uğraş bir anda anlam kazanıyor.

Kuşkusuz, saçma olan gene ölümdür, ölüm düşüncesine bilincinizde kapı aralamaktır.

Bunu diyebilmek başka, bir yakınınızı kaybedince bu duygunun ne anlama gelebildiğini düşünmek, hissetmek başkadır.

Ağıtsı bir ses, gidene duyulan sevginin yakarışı değil de nedir? Söylenen şarkılar, türkülere yansıyan acının sağalması değil midir?

Yaşama duygusunun ağır basması bizleri ölüm düşüncesinden uzaklaştırır. Ama kimi kez de onu çok yakınımızda hissederiz. Örneğin, birinin yitimi... Gözümüzü alır, bambaşka bir seyre götürür. Kapanırız adeta. Bilincin kapanması, belleğin durması gibi bir hal. İşte orada, acının öte yakasındaki gerçeklikle yüzleşirsiniz. Eliniz başka bir şeye dokunmak ister. Alıp başınızı gitmek duygusuna da kapıldığınız olur.

Size yaşama sevincini çağrıştıracak her şeye kapılarınızı açar ya da gider onları zorlarsınız.

Ben de öyle yaptım. Hayatın nabzını hissettiğim o çay bahçesine gittim. Bir çay söyledim kendime. Boğaz'dan geçen gemileri seyrettim bir süre.

Ürkmedim, çekinmedim. Yanıma aldığım dostumun kitabını açıp bir kez daha okumaya koyuldum. Orada anlattığı insan sıcaklığına baktım.

Roman, bir bakıma da öyle değil midir; bize biraz bizi anlatır, biraz da bir benzerimizin ötedeki duruşunun öyküsünü dile getirir. Birkaç tümce sonrasında çekip bizi içine alması da bundandır.

Dostumun önce okuruydum. Ona ödül getiren, edebiyatta önünü açıp yolunu belirleyen *Korugan* romanıyla yüz yüze geldiğimde, 'kim nerede ne yazıp ediyor'un izinde olan tutkulu bir edebiyat okuruydum.

Vedat Türkali ile İrfan Yalçın'ın romanlarının yanında beliren Sulhi Dölek adı, bir zaman sonra, edebiyat ortamımızda parıltısını gösterdi.

Yazdığı öykü ve romanlarında öne çıkan "mizah" duygusunu adlandırma konusunda yanlış değerlendirmelere karşın, o "iyi edebiyat" yapma düşüncesinin ikliminde varolmaya çalıştı hep.

Önce okuru, sonra dostu, daha sonra da yayıncısı olduğum Dölek'in son romanı *Küçük Günahlar Sokağı*'nı yazıp bitirdikten sonra beni arayıp önce romanını okumamı istemesi sevindirici gelmişti bana. O, güvendiği romanı için; "Feridun bu romanımı daha çok insanın okumasını istiyorum, orada geldiğimiz bugünün arka planı, geçmişi var," demesi ise bir başka anlam taşıyordu elbette.

Romanı kısa sürede okuyup sonlandırdığımda, Dölek'in o güvencinin ne denli yerinde olduğunu düşünmüştüm.

Bir döneme, dönemin gerçekliğine bir çocuğun dünyasından bakmanın getirdiği insan sıcaklığı yüklü *Küçük Günahlar Sokağı*'nı onun istediği biçimde özenle yayıma hazırlayıp satışa sunduk.

Yayın ortamımızda popüler kitap satışlarının yüz binle ifade edildiği bir dönemde, Dölek'in bu romanı sekiz bin basıldı. Sanırım okurda, edebiyat çevresinde de ilgi gördü. Hatta bir başyapıt olarak da değerlendirildi.

Bu ilginin onu mutlu ettiğini düşünürüm hep.

Romanın yayımlandığı gün yayınevine gelip bunu sevinçle karşılaması, yayınevi konuk defterimize düştüğü not, onun bu duygularını da yansıtır bir ölçüde.

Sulhi Dölek verimli bir döneminde ayrıldı aramızdan. Yapıtları onu anlamamıza, yaratmak istediği yazınsal dünyanın gerçekliğine bakmamıza kapı aralayacak bir verimliliktedir.

F. Celalettin ile başlayan bir yönelimin Aziz Nesin ve Haldun Taner'de oluşan çizgiyi daha modern bir düzeye taşıyan Dölek, öyküde/romanda en güç olan humoru etkileyici biçimde işledi.

Ele aldığı her konu, gerçekliğini yansıttığı kentin "küçük insan"mın trajedisi onda yeniden anlam buldu. Karamizah öğesi-

nin bu denli etkileyici bir yaratı atmosferi içinde verilmesini, onun insan / toplum gerçekliğine yaklaşımındaki iyimserliğe, iyi bir toplum analisti olmasının getirdiği sağlam bakışa verebiliriz ancak.

Sulhi Dölek adını, edebiyatımızda gecikmiş modernizm düşüncesinin ilk adımlarını atan yazarların yanında anmak gerektiği kanısındayım. Onun *Korugan*'dan *Küçük Günahlar Sokağı* 'na uzanan çizgisine baktığımızda bu düşüncenin hiç de yabana atılacak yanı olmadığını gözleriz.

Acıyı sağaltan da bu olsa gerek. Yazı, ölüme karşı hayatı savunma biçimi olma özelliğini sürdürüyor, hem de kesintisiz biçimde...

BEKİR COŞKUN'U OKUR MUSUNUZ?

Güne başlarken, gazeteleri gözden geçirir, okuyacaklarımı bir yana ayırırım. Arşivime girebilecekleri kesip dosyalamadan önce, okuma sırasına aldığım yazarların ilki Bekir Coşkun'dur.

Onu, birkaç yönden okumayı yeğlerim:

Hayata bakışı, ele aldığı bir konuyu anlatış biçimi, Türkçeyi özenle kullanması.

Bir fıkra yazarında olması gereken üç birlik kuralı diyebiliriz buna.

Yalın, bir o kadar da özlüdür Bekir Coşkun'un yazıları.

Yığma bilgiye yüz vermez. Güne / zamana kendi prizmasından bakarken; hayatı kavrayış bilincini yüksek tutar, yaşananlara bakışını örneklerle pekiştirerek anlamsal bütünlüğü yakalar. Onun yazısının aurasındaki sezgisel duruş, her zaman, çağının çağdaşı bir yazarla karşı karşıya olduğumuzu hatırlatır bize..

Hayata gülümseyerek bakar, Coşkun. Ama o bakışının ardındaki ironide insan / toplum gerçekliğinin ne durumda olduğunu gözlersiniz.

Bilgece bir yanı vardır. O bir eda değil, yaşama biçiminden süzülerek gelen incelik, donanımla yüklüdür. Görünürde ele aldığı bir konuyu hem anlamsal, hem de düşünsel açıdan özlüce yansıtır. Siz, bir solukta okur, onun düşüncelerini öğrenirsiniz. Yazıyı okuduktan sonradır Coşkun'un sizde asıl yaşatmak istediği...

Yeniden okuma, hatta dile getirilenleri bir yerde tutma, birine aktarıp paylaşma gereğini duyarsınız.

Bekir Coşkun, üslupçu bir yazardır. Denebilir ki gazeteci-yazar kuşağının Çetin Altanlardan sonraki dönemin son temsilcilerinden.

Bildiğini bilen, bunun üzerine sözü olan; her gün kendisine ayrılan yerde okurlarıyla söyleşirken (ki, gazete fıkra yazarlığının böylesi bir özelliği vardır), düşüncelerini aktarırken, bazen kendinden, bazen de ele aldığı konudan / durumdan / olaydan yola çıkarak söylemek istediğini özlüce dile getirir.

Burada aynı temadaki iki ayrı yazısını örnek olarak vermek isterim.

Hürriyet'teki "Onuncu Köy" köşesinde 01 Ocak 2005'te yayımlanan "Mutlu Olun..." yazısına şöyle başlar, Coşkun:

"Nasıl mutlu olunur?

Doğrusunu isterseniz bunu ben de bilmiyorum.

Gerçi kitaplar var; 'Mutlu olmanın yolları', 'Mutluluk anahtarı', 'Nasıl mutlu olunur', 'Mutlu olmak için kırk soru kırk cevap' gibi birçok kitap yazılmıştır.

Ben o yıllarda okumuştum.

Okumadan önce aslında mutluydum."

Bundan birkaç gün sonra yazdığı *"Mutluymuşsunuz Haberiniz Yok..."* yazısı ise şu çarpıcı tümcelerle açılır:

"DİE açıkladı; mutluymuşsunuz.

Sevindim.

Öyle hemen 'mutsuzum' demeyin."

Yazısının ana örgüsünü oluşturan düşünceyi okurken de şu sözleriyle yüzleşiriz:

"Mutluluk; memleketin durumu, ekonomisi, sosyal yaşamı, huzuru, güvenliği ile aranızdaki bir duygu değildir.

Mutluluk; vicdanınız ile sizin aranızdadır.

Vicdanınız razıysa, sorun yok.

Mutlusunuz."

Coşkun, değindiği bir konuyu çarpıcı biçimde ele alırken, okuruyla ustaca bağ kurabilecek yalınlığı önceler. Dolaylı söyleme-

yi sevmez. Ama yalınkatlıktan da kaçınır. İnsana doğru yürürken toplumsal yaşamda olup bitenlere karşı duyarlık kıpırtıları geliştirir.

***

Doğrusu, biz edebiyatçılar gazetelerde yazalıberi (geçmişte de bu vardı, bugün de var); yazarlığımızın renginin adım adım değiştiğini gözleriz. Kendi adıma bunu söyleyebildiğim gibi, yakından izlediğim yazarlarda da bunu gözlemişimdir.

Bir gazeteci gibi yazmak, öyle davranmak kaygısından doğan bir olgu değildir bu. En azından ben, şunca yıldır Cumhuriyet'te, üç yıldır da Dünya'da sürekli yazarken; bir sözüm olduğunu, bir şeyler anlatmak gereğini duyduğum için buralarda da yazmayı seçtim. Kendimi hiçbir zaman gazeteci gibi görmedim. Ama gazetecilikten, iyi / usta gazete yazarlarından çok şey öğrendiğimi söylemeliyim.

Sürekli yazmanın getirdiği bir disiplin var. Kısa, öz yazabilmenin yöntemini kurma; hayatın, dünyada olup bitenlerin sıkı bir izleyicisi kesilme; okur(uy)la iletişim kurmanın anlamı üzerinde düşünme...

Bekir Coşkun'un yazdıklarını öncelememde, dikkatli bir okuru olmamda bu duygu / düşünce baskındır.

Onun yazdıklarında bir yanıyla hayatın gülümseyen yüzünü, yaşamanın derin anlamanı bulursunuz; diğer yanıyla da yazarın neden / niçin muhalif olması gerektiğinin duyarlıklı bilincini gözlersiniz.

Görüyorsunuz ya sevgili okurum, öyle çok da umutsuzluğa kapılmamak gerek. Biliyorum bir çiçekle bahar gelmez, ama Bekir Coşkun gibi yazarların varlığı bizleri her dem diri tutmaya yetiyor. Ne dersiniz?

GOGOL'DEN AYRI DÜŞMEMEK

Evet. Çok erken yaşlarda "benim yazarım" diyebildiğim Gogol'den ayrı düşmemek için elimden gelen her şeyi yaptım.

Neredeyse bir ömür boyu *Ölü Canlar* romanını yanımdan / masamdan ayrı tutmadım. Türkçedeki tüm çevirilerini döne döne okuyup notlar aldım. Ona dair yazılan her şey ilgimi çekti, yakınında durdum.

Ele geçirdiğim resimlerinden yola çıkarak Gogol portreleri çizdim. Öykü / roman / oyunlarından devşirdiğim, kendi yazdığım yazılar birkaç defteri doldurdu.

En sonunda da, beni Gogol'e götüren, onunla tanıştırıp buluşturan çocukluk kentine yaptığım yolculukta, sahneye konan *Müfettiş* oyununu gidip izledim...

Erzurum ve Gogol...

Gogol ve Erzurum...

Bu iki adın yan yana gelmesi öylesine anlamlıydı ki benim için...

Çocuksu masumiyetimle karın engâh engâh yağışını bir pencere arkasında, sıcak odada seyretmek gibi bir şeydi...

Bir yanıyla yalan / iki yüzlülük, diğer yanıyla da gerçek / gerçeklere bakmak biçimi üzerine kurulu oyunda Gogol'ün çağları aşan sesini bulmak anlamlıydı.

Onun, taşra hallerine bakan bir yazar olarak yaşadığı dönemi anlamaya / anlatmaya yönelten düşüncenin tözünde; o günün Rusyası'nda yaşanan bozukluklara bakış vardır.

Toplumdaki çözülme, düşkünlük, aldatma / yalan nasıl filiz verip gelişebiliyor; insanın buradaki rolü incelikli biçimde hicvediliyor.

Bir tür "acı alay"dır; "eski kent"in sokaklarında gezinirken, kentin, son otuz yılda aldığı / verdiği göçle bu denli değişmesini, bir anlamda yoksullaşmasını anlamaya çalışıyordum. Kent, bu yanıyla Gogol'ün dünyasını anlatıyordu bir bakıma da...

Girdiğim bir esnaf kahvesindeki insanların duruşu, kendi aralarında konuşma biçimleri onları karşımda birer Gogol kahramanı kılıyordu.

Gördüğüm yıkıntıların ötesindeki hayatların "zengin"liği yeni gelen "değer"lerle bezeliydi.

Bu "içkent" sözün, bağlanmanın, paylaşmanın yurduydu aslında... Çözülenlerin ardındakilerin neler olduğunu düşündüğünüzde, bir kenti geleceğe taşıyan değerlerin de bundan nasıl pay aldığını gözlemleyebiliyordunuz.

O sokaklardan geçip kenti yönetenlerden birinin makamında oturmuş çocukluk günlerimizden söz ediyorduk. Dostumun kapısı açıktı... Buraya yönelen her üç kişiden ikisi "maruzat"ını anlatıp düşkünlüğüne derman olmasını istiyordular dostumdan.

O da, eskiden taşıyıp getirdiği değerleri yitirmediğini gösterircesine; notlar alıyor, telefonlardan birilerine ulaşıyor, direktifler veriyor, onlara iyileştirici sözler ediyor, birkaçının ardından, şefkatli elini onlardan esirgemediğini hissettirircesine, onlara para / gıda yardımı yapıyordu.

Dışarıda kar soğuğu vardı.

Bense Gogol'le yol alıyordum gene...

1809-1852 yılları arasında yaşayan Gogol'ün anlattığı, öykü / roman / oyunlarına konu ettiği coğrafya ve insan gerçeklikleriyle bir anda yüzleştiğimi hissediyordum.

Gogol'deki hüznü, derin kederi, ülkesinin dönüştüğü (o günkü) durumu görebilmek için, sanırım önce *Ölü Canlar* romanını okumak gerekiyordu.

Benim ona gidişim, onu tanıyışım elbette bu itkiden doğmamıştı... Bunu bir başka yazımda uzunca anlatmıştım.

İlkokulda beni yazdığım / anlattığım bir öyküden dolayı ödüllendiren öğretmenim Leylâ Hanım, Gogol'ün *Mayıs Gecesi* kitabını armağan etmişti. Beni Gogol'e götüren, oradan da Rus edebiyatı ile tanıştıran bu kitaptaki öyküler ve Hasan Ali Ediz'in kapsamlı tanıtım yazısından yola çıkarak hayatın görünen yüzünün öte yakasındaki bir dünyaya adım atmaya başlamıştım.

Ölü Canlar'ı okuduğumda, Rusya gözümde canlanmıştı. Uçsuz bucaksız bir bozkırın köyden kente dönük yüzünde, tam da ara yerde Gogol duruyordu karşımda.

Romanın kahramanı Çiçikov'la hem hayatın bin bir yüzünü görüyor, hem de insanın içindeki sanrının ne olduğunu, bunun nelerden kaynaklandığını gözlüyordunuz.

İnsana doğru giden, onun davranışlarında toplumdaki çelişkileri, çözülme ve yozlaşmayı anlatan Gogol'de başedilemeyen bir hüzün ve keder vardır

Çocukluk kentimin sokaklarında ağan insan yüzlerine yansıyan bu duyguyu hissedebilmemde Gogol'ün bir okurda yaratabileceği içgözün açılma serüveninin payı olduğunu düşünüyordum o an.

Kar soğuğuna aldırmadan önüme düşen, bana –sanki– bu sokakların başka bir dili olduğunu anlatmaya çalışan çocukla yol alırken; kendimi, bir anda, "ölü can" toplayıcısı Çiçikov'un yerine koymuştum.

Ölü / yitmiş anılar zamanında geziniyordum... Yüzümü döndüğüm çocukluğumun sokağından geçerken; dünü geleceğe bağlayan ne varsa yıktığımızı gözlemiştim.

İşte o an, Gogol ile Çehov buluşmuştu bende. Ama kentte gezinirken Gogol'den kopamıyordum. Köylere uzandığımda, nedense Çehov daha sarsalayıcı bakışıyla yakalıyordu beni.

Gogol'ün anlatılanlarında insanı yalnızlaştıran, sığındığı yerden çıkaran ironide; gülümserken düşündüren, zaman zaman sizi öfkeye boğan, "bu kadarı da olmaz" dedirten bir bakışla yüzleşirsiniz.

Gogol'ün anlatısının asıl dönüşüm noktası da budur işte.

Roman ve öykülerinde beliren "halk yaşamı"ndan kesitlerde

eleştirel olurken; insanın iç dünyasına bakmayı önceliediği anlatılarında humoru elden bırakmaz.

İnsanı, çatışma odağındaki durumlarda anlatır. Oradan topluma, onun içsel gerçekliğine yönelir.

Gene bir akşamüstü, sahnesinde Shakespeare'i izlediğim, sevinçten gözlerimin buğulandığı Erzurum Devlet Tiyatrosu'nda, bu kez Gogol'ün *Müfettiş* oyununu izleyecektim.

Kaygılıydım! Acaba salonda kimler olacak, daha çok hangi kesim gelecek oyun izlemeye... Ya birkaç sırayı bile dolduramazsa izleyici...

Koltuğuma gömüldüğümde, çocukluk kentimin kavuştuğu bir tiyatro sahnesinde Gogol'ü izlemenin heyecanıyla kıpır kıpırdım.

Oyunun başlama gongu vurduğunda, salonun silme dolduğunu görmem ise yetmişti...

Yönetmen Hakan Boyav'ın sahneye koyduğu *Müfettiş*, başladığı tempoyu yükselterek sizi koltuğunuza bağlıyor, oyuncuların etkileyici maharetiyle iki yüzyıl ötedeki bir dünyadan bugünün gerçeklerine baktırıyordu.

Burada Gogol anlatısının payı tartışılamaz elbette. Ama böylesi bir oyunu kavrayıcı / yaratıcı bir bilinçle sahneye taşımak, oyun ekibinin böylesi bir ruhu sahnede izleyiciye hissettirmesi kutlanası bir durum.

Gogol'ün taşrasından insana doğru yürürken, kendi taşramızda da nasıl iyi şeylerin kotarılabildiğini görüyordum.

İsterdim ki; yönetmen Hakan Boyav'ın *Müfettiş*'ini başka kentler, başka insanlar, kendilerini "sırça köşk"te sanarak sanat yapanlar da izlesin.

Taşraya gitmek asla zül değildir. Orada yaşayarak sanatsal uğraşını sürdürebilmek insanı hayata bağlayan en saf duygudur.

Gogol'le yol alırken, hayatın bir de bu yüzüne baktım sevgili okurum.

BİR TREN YOLCULUĞUNDAN YANSIMALAR

Trenle yolculuk için yönümü ne zaman Haydarpaşa'ya dönsem, babamın upuzun boyu, briyantinli saçları, kruvaze takım elbisesi, beyaz gömleği, kravatı, mendili, fötr şapkası, parıltısı gözünüzü alan mokasen ayakkabıları, kol düğmeleri, yüzünün gülümseyen ışıltılı hâli gelir gözümün önüne.

Biz, karatrenle üç gün üç gece sürdürdüğümüz Erzurum-İstanbul yolculuğunun son durağı Haydarpaşa'ya ulaşmışız. Gözlerimiz, bizden önce gelip kente yerleşen babamın bizi karşılama sevincinin arayışında. Zamanını hiç sektirmeden çıkıyor karşımıza o kalabalığın arasından.

Yıl: 1957. Üç yaşındayım. Onun silueti belleğimde silinmeyen bir fotoğraf karesi gibi iz bırakmış.

İstanbul dendi mi, önce Haydarpaşa buluşması gelir aklıma. Sonra trenlerin ayıran, buluşturan, savuran, koparan, çekip götüren derin hüznü ile sevinci...

Kentte, bir zamanlar, tren yollarının gözleyicisiydim. Mutlaka birileri gelir, birileri giderdi. Eğer bu halamsa, İstanbul'un kokularını, renklerini taşırdı bize. Ansızın çıkıp gelen dayımsa, o meşin bavulunda dünyanın kitabını / yazarını getirir koyardı önümüze. Günlerce bavul ile dayım arasında gider gelirdim.

Trenlerin hayatımızı bu denli kuşatmış olduğunu, sınırlarımı zorlayıp o kentten kopmaya karar verdiğim gün anlamıştım.

Çünkü, çocukluk kentimi bir karatrenle terk etmiş, o kente küsmüştüm. Uzunca süre de dönmemiştim. Nice yıl sonra ilk dönüşüm trenle olmuştu. Derin bir özlem, hayatın sarsıcı güzelliğine bağlanmanın sevinci vardı bir yanımda, diğerinde ise bir o kadar hüzün...

Biz Doğu insanları, tutkunun uçlarında gidip geldiğimizden olacak; neredeyse, bir treni, o vagonların art arda sıralanışını, birbirine açılan kompartımanların içe dönüklüğünü görünce iki gözü iki çeşme olma hâlini kendimize yakıştırarak buğulu gözlerle belleğin labirentlerinde gezinmeye çıkarız.

Öyle yabansı bir duygu da değildir bu, sevgili okurum.

Trenlerle yolculuğun büyüsüne bir kapılın, onunla gelen ayrılığı, buluşmayı bir yaşayın...

Görürsünüz sonra, demiyorum... Bir gün yolunuzu trenlerle yolculuğa düşürün, kendinizi önceden buna hazırlayarak bir Doğu yolculuğuna çıkın derim...

Geçen yılın son günlerinde öyle yaptım ben de. O dayanılmaz sıla özlemi gelip aldı beni, çekip götürdü çocukluk kentime. İki gün, bir gece Doğu Ekspresi'yle yolculuğa çıktım.

Yanımda kitaplarım, CD çalarım, dinlemek istediğim müziklerin CD'leri, fotoğraf makinelerim, defterlerim, kalemlerim vardı.

Kendimi bir anda sonsuz bir yolculuğun içinde bulmuştum. Yataklı vagonda yerimi alırken, küçük masa örtümü çıkarıp açılıp kapanan masaya yaymış, kompartımanın camının isini silmiş, rayların akıp giden takırtısına bırakmıştım kendimi.

Demiryoluyla yolculuk demek, benim için yurdumun renklerini, insanlarını, coğrafyasını bir baştan bir başa tanımak demekti. Kondüktörün sıcak, güven veren bakışları, restoranın sizi çağıran hâli, insanların, onca yoksunluğa karşın, işlerini özenle yapma çabası...

Dilimde bir türkü:

"Giden ay tutulur mu,
Bala tuz katılır mı,
Şu uzun gecelerde,

Yar sensiz yatılır mı..."

Sonra, araya Semahat Özdenses'ten bir şarkı giriyor:

"Yalnız bırakıp gitme bu akşam yine erken,
Öksüz sanırım kendimi ben sensiz içerken."

Ezgilerin getirdiği hüznün kapısını aralamışken, Mustafa Kemal'in trenle yaptığı yurt gezilerinde dinlediği taş plakların kayıtlarının yer aldığı seçmeleri dinlemeye koyuluyorum.

Bir Rumeli türküsünün getirdiği hüznü o daracık mekâna sığdırmanın olanağı yok:

"Dağlar dağlar, viran dağlar
Yüzüm güler, kalbim ağlar
Yüreğime kan damlar
Min olaydı, min olaydı
O senin pamuk ellerin."

Raci Alkır'ın sesinden bir tatyan havasını dinlemek yolculuğumun karla boranla süren sessizliğine iz bırakıyor:

"Dün gece yar hanesinde yastığım bir taş idi
Altım çamur üstüm yağmur yine gönlüm hoş idi."

Bir an o sözlerin derin kederinden kopup, Bach'a, Haçaturyan'a, Çaykovski'ye bırakıyorum kendimi.

Okumanın, yazmanın vakti gelip çatıyor.

Çıktığım yolculukta trenle gelen her görüntü, durduğumuz her istasyon, kıvrıla kıvrıla geçip gittiğimiz dağların enginlikleri arasından ağıp gelen gün bizi zirveye taşıyordu. Denizi arkamızda bırakmış, 1800 metrelik bir zirveye tırmanmıştık hiç farkında olmadan. Demiryolunun getirdiği dinginlikte zamanın duran bir ânının tanığı gibiydiniz.

Doğrusu benim bu yolculuğumun varış yeri olan Erzurum'daki günlerim trenle gitmenin, yolculuğu anlamlı kılmanın duygusal yanını daha da ortaya çıkarıyordu.

Yol boyunca trende yazmaya yöneldiğim "Yedi Cihan Kenti" anlatısını tren yolculuğum öylesine biçimlendirmişti ki; gitmek, kavuşmak, bellek labirentlerinde gezinmek, anımsamak, kopmak, beklemek, savrulmak gibi kavramların uzun bir yolculukta ne anlam içereceğini gösteriyordu bir bir...

Yazmak / okumak, eğer uzun, içsel bir yolculuksa, trenlerle yolculuk bunun hangi katmanlarla oluşarak bizi biçimlendiğini güzelce gösteriyor.

Bunu bir denemenizi salık veririm sevgili okurum.

TOLSTOY: AYKIRI BAĞLANMA

Doğu'ya yaptığım tren yolculuğumda, yanıma aldığım okuma kitaplarının arasında Tolstoy'un *Polikuşka*'sı da vardı.

Gogol'ün *Petersburg Öyküleri* 'nin yanında hemen onu tutmanın nedeni; karlı bir coğrafyaya yönümüzü dönerken, gidip buluşacağım kırsal hayatın rengini / soluğunu bana hissettirecek bir duyarlığı önceden yakalama isteğimdi.

Puşkin'in *Erzurum Yolculuğu*'nu, bilmem kaçıncı kez kentteki bir kahvede okuyacaktım. Anna Ahmatova ile sızıların izlerine dönecektim yol boyunca. Ingeborg Bachmann, yakamı bırakmayacaktı; Doğu'ya gittikçe Batı'dan gelen esintinin; yakıcı ten/tin sayrısının adını anımsatacaktı kaçınılmaz biçimde.

Bütün bu yol okumalarının git-geline, bellek şenliğine/sızısına sabrımı verip; Molla Cami'nin *Baharistan*'ındaki "hikâye"lerle gelen mesellerden can süzüp söz devşirerek Tolstoy'un getirip önüne koyduğu duyarlılık evreninden bakmaya çalışıyordum bozkıra...

Onun, geçmişte, bir öğreti gibi okuyup sindirdiğim *Halk İçin Hikâyeler*'ini geride bırakıp; *Diriliş, Savaş ve Barış, Anna Karenina* adlı destansı romanları arasında gezinip dururken; karşımda duranın salt bir romancı olmadığına da karar verecek bir okuma çağındaydım.

Tolstoy'a, ilk gençlik okumalarımda *Kroyçer Sonat, İvan İlyiç'in Ölümü, Hacı Murat*'la adım atıp hikâyeleriyle yaşadığımız Doğu gerçeğine bakmayı öğrenmeye çalıştığım günlerde;

izlediğim *Doktor Jivago*'nun etkisi, üniversitede kurduğum dostluklarımdan (o günlerin tıp öğrencisi Sezer Şener'den) gelen parıltılı bir sözün uyarısıyla ("*Diriliş*, Ekim Devrimi'nin ayak seslerini hissettirir," sözleri belleğimdedir); Nesrin Altınova'nın çevirisi *Diriliş*'le yatıp kalkmıştım günlerce. Bir film izler gibi soluk soluğa okuyup bitirmiştim romanı.

Tolstoy, elinizden tutup, sizi bir döneme döndürüp, bir coğrafyada gezindiriyordu... Bir zaman sonra, onun okuru değil, kendinizi roman kahramanlarından biri gibi hissetmeye başlıyordunuz.

Diriliş'i ikinci kez okuyuşum daha zenginleştirici, daha ufuk açıcı olmuştur. İlk okumada göremediğim birçok gerçekliği bu okumada görüp kavramıştım.

Burada da, o günlerde, 1970'lerin sonu, dostum Orhan İyiler'in *Diriliş*'i oyunlaştırma çabası, bunun üzerine konuşmalarımız, Tolstoy ve bu romanı için yazdıkları benim için etkileyici olmuştur.

Hatırlarım.

Dışarıda, adeta kan gövdeyi götürüyordu. Bedrettin Cömert, Cavit Orhan Tütengil öldürülmüştü. Kapandığım öğrenci / yazı / yaşam evimde soluksuzca Tolstoy'u okuyordum. Başucumda Lenin'in, Gorki'nin, Nabokov'un, Romain Rolland'ın Tolstoy üzerine yazdıkları vardı.

Ondaki aykırı duruşu, bağlanmayı gördükçe; hayatın anlamının başka bir yerde olduğunu sorgulamaya da başlıyordum kaçınılmaz biçimde.

Ona, "ermiş bir yazar" nitelemesini yakıştırmadan, "gençlik yılları"nı konu edindiği *Çocukluk, İlk Gençlik* ve *Gençlik*'ini önüme almış, Tolstoy'u, artık, duygularımı dindiren bir yazar olarak okumaya yönelmiştim.

Uzaklaştığı Tanrı düşüncesini bana geri getiren bir "yalvaç" gibi bakmadan; toplumun vicdanı olmak düşüncesinin nerede yattığını görmeye çalıştım onunla.

Tolstoy'a doğru yürüdükçe çağının çağdaşı bir yazarla daha çok yüzleştiğimi de söylemeliyim burada, sevgili okurum.

Roman ve öykülerinde Rusya'nın toprak köleliği döneminden Devrim'in ayak seslerinin yaşandığı döneme uzanan tarihsel/toplumsal bir panorama çizer, Tolstoy.

Bir bakıma onun yapıtlarında uyanış düşüncesinin savlarını gözleriz. Daha da önemlisi Rusya'daki aydınlanma düşüncesinin en temel tözlerini düşünsel bağlamda dile getirmesiyle de tartışmalara neden olan bir yazardır.

Tolstoy, eğitim alanında geliştirdiği düşünceler kadar Tanrı / din / kilise / savaş üzerine de yapıtlar kaleme almıştır.

Yazar kişiliğini pekiştiren "düşünce adamı" yanı, aykırı bir bağlanmanın simgesi olarak döneminde iz bırakmış; öyle ki, "Tolstoyculuk" gibi bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Lenin, Tolstoy'un yazar / düşünür yanını değerlendirirken; onun yapıtlarının asıl kurulduğu, Rusya gerçeğinden söz ettiği 1861-1905 döneminin öneminden söz eder.

Tolstoy ve yapıtı toplumun dönüşüm döneminde var olmuştur. Getirdiği tanıklık tarihsel boyut içermektedir. Oradaki yaşanmışlık duygusu insanın trajedisine yöneliktir.

Aşktan ölüme, köylülükten / kölelikten aristokrasiye uzanan duygu / yaşam tanıklığında Rusya gerçeğini, insan ruhunun derinliklerindeki sızının kaynağıyla içselleştirerek anlatır, Tolstoy.

Zamanının tanığı bir yazar olması, onu, yeni tanımlar, yeni kavramlar getirerek insanı / hayatı kavramanın yalvacı konumuna eriştirir.

Rusya'nın ruhunda açılan derin yaranın sağaltıcı bakışını yapıtlarına yansıtır.

Savaşın, dinin, köleliğin, insanın sömürüsünün, aşkın yüzsüzlüğünün, aldatmanın sanrısının, kıskançlığın ölümcül yanlarının, yalanla gerçeğin ayrılmazlığının, karasevdanın derin kederinin, vicdanın elem verici bakışının bin bir yüzünün onun yapıtlarının ruhunu oluşturduğu söylenmelidir.

Tolstoy, sürekli sorgulayan bir yazardır. Öğreticidir, bir o kadar da huzursuz edicidir.

Başyapıtları olarak nitelendirebileceğimiz *Savaş ve Barış*

(1862), *Anna Karenina* (1877), *Diriliş* (1899) salt Rusya'nın değil, insanlığın ruh ve yaşam kroniğidir. Burada ördüğü duygu / düşünce aurası diğer yapıtlarının her birinde apayrı savlarla karşımıza çıkar.

Aile Mutluluğu, Kroyçer Sonat, Polikuşka, İvan İlyiç'in Ölümü, Hacı Murat, Kazaklar vb. Tolstoy'un edebi tanıklığının da izlerini yansıtır.

Tolstoyculuğu bir öğreti kılan düşüncenin izleri tüm yapıtlarının tözünü oluşturmaktadır.

Lenin'in şu belirlemesi Tolstoy'un duruşunu, aykırı bağlanma düşüncesinin iklimini göstermektedir bize: "Tolstoyculuğun gerçek tarihsel içiriği ile temsil ettiği, işte asıl Doğulu, Asya'ya özgü sistemin ideolojisidir. Tolstoycu öğretideki keşişlikte, kötülüğe şiddet kullanarak karşı koymama da, kötümserlikle dolu çizgiler de, 'her şey yokluktur, her şey maddi yokluktur' anlayışı da 'her şeyin esası olan' 'ruh'a karşı duyulan inanç da -ki bu açıdan insan, 'ruhunun kurtuluşu işiyle görevlendirilmiş bir işçiden' başka bir şey değildir- hep bu ideolojiden kaynaklanır."

Bu açılımı da göz önünde tutarak *Kroyçer Sonat*'ı tam otuz beş yıl sonra yeniden okuduğumda bambaşka bir zenginlikle yüzleştim. Oturup "Solgun Bir Gül Gibi" öykümü bu itkiyle yazmaya koyuldum. *Aile Mutluluğu*'ndaki sezgisel bakış, kurduğu yüzleşme öyküsü ile yol alırken de; "Adın Kaldı Dillerde"yi yazıyordum artık.

Usta bir yazarın yapıtının taşıyıcı ne çok yanı olduğunu düşünmeden edemiyorum Tolstoy'a her döndüğümde, ondaki aykırı bağlanmanın anlamını kavradığımda...

II

Zamana Yazılan Sözler

RENÉ CHAR'IN ÖLDÜĞÜ AKŞAM

Kapılar kapandı. Ormandan gelen uğultu dindi. Şimdi zamansız bir mevsimdeyiz. Sonsuzluğun dilini anlamak için acılı günün pencerelerini açmak gerekiyor gökyüzüne.

Uğrağımız olan kahvede bir hüzün, kendi başına bırakılmışlığın sözcükleri gelip buluyor bizi. Ötede olup bitenlere kapalıyız bu sabah! 'Gelmeyiniz, yokuz!' dercesine bir eda bürümüş bakışlarımızı.

Unutulmuşluğun diliyle konuşuyoruz şimdi: Ben, Agneta, Simin. Raşel gelecek birazdan. Simin, anlatıyor, Tibet yolculuğunu. Agneta, ilgisini tümden şairin dizelerine vermiş. Gazeteye yansıyan sözleri bir bir çeviriyor. "Gece Şairi ve Aydınlık" yazısının izinde bakışları...

Sonsuzluğun diliyle konuşuyor. Acının kederli bakışlarıyla süzüyor Simin'i. O da bir şeyler çiziktirmekte.

Apollinaire Sokağı'nı karşımıza almışız. Sokağın kıvrımındaki uzayıp giden gölgeleri yansıtıyor kâğıda... duvarlar, pencereler, kapılar... masamız karmakarışık...

Anımsıyorum birden şairin dizelerini:

"Yatıştırıyor kendi yüzünü toprak
Ve kapatıyor uçurumlarını.
Sen, çıplak sesi, kasırganın meyvesi!
Kabuğunu sökerken düşlüyorum seni"

Gün alıp başını gidecek, dağılacağız kente bir bir... Belki küllerini görmek isteyecek şairin, Agneta! Dayanılmaz bir sanrı öylesi bir yere bakmak!

Yüzümü dönüyorum sokağa. Gazeteler ne yazmış, kim ne söylemiş, tören nasıl geçmiş umursamıyorum bir an. Ölüm bir çığlık gibi hayatı kuşattı mı övgüleyici sözler boşuna.

"Bir şair öldü diyeler..."

***

İşte sonrası çığlık, içinde avazlanan bir ses...

Tek çare sözlerine dönmek onun.

Yaşadığı, soluk aldığı yerlerin izindeyseniz eğer... Dönüp bir de bu kentin her bir köşesindeki anılarını okuyor, savaş yıllarında öncül olan sesinin kuşattığı sokaklardan geçiyorsanız...

Bir an o günü anımsıyorsun. Bölük pörçük anılar demeti geliyor gözünün önüne. Simin, Raşel'le buluşup yeni bir serüvene doğru yol alıyorlar. Ageta, seni sanrılarınla baş başa bırakmayı yeğliyor.

Günler günler sonra, ardından kalkıp geliyor bu kente. Kendi göğünün altında anlatıyor aranızdaki dilsizleşme hallerini. Sonra Ada'nın yolunu tutuyorsunuz birlikte. Annesiyle tanıştırmaya karar vermiş bir kez.

Bergman'ın filmlerindeki mekânlarla yüzleşmene bir yenisi ekleniyor: Ada...

Bir kanal boyunu çağrıştıran limandan ayrılır ayrılmaz, onun *Yedinci Mühür*'üyle baş başa kalıyorsun. Agneta'nın anlatıp durduğu baba imgesinin ne olabileceğini çıkarsamaya çalışıyorsun. Dindar anne, evde kol gezen ölüm korkusu, sürekli intiharı düşünen ağabey... Tanrısal bir edayla her birini toparlayıp tutan baba. Onun ölümüyle kopmuş o Ada'dan... Sonra da kentten...

"Barok bir kent... Bana ürkütücü gelen de sokakların yalnızlığı, taş duvarların soğukluğu," diyordu...

Ada'daki doğayı hep özlediğini, okuma bahanesiyle oradan kopuşunun hüznünü de dile getirirdi sıklıkla.

Tiyatro eğitimi almak isterken, bir anda kendisini Fransız edebiyatının içinde bulduğunu, bunu da o dille ilişkisine verdiğini imlemişti.

Yeni bir dille yurduna dönüşünü anlatıyordu. Uzun bir yolculuktan söz edercesine hem de.

Yağmur iyice bastırmıştı. Ada'ya varır varmaz, göz gözü görmez olmuş, limanı kıyıda, motorun bağlandığı kerevetin önünde yığışan insanların arasına kendimizi atıvermiştik.

Evet koşar adım oraya varmanı yadırgayan Agneta:

"Aman dikkat et, eriyebilirsin!" diyerek yavaşlığının, yağmura aldırmazlığının yerleşik bir yanı olduğunu gene göstermişti sana.

Sen şemsiyene, o yağmurluğuna sığınmışçasına yan yanaydınız.

Martılar inip kalkıyordu, yağmura aldırmadan...

Sanrılı gün, serin bir yalnızlıkla buluşturmuştu sizi. Bilge bir kadınla yüz yüze gelmenin güveniyle Ada kuşatmıştı seni. Ev hali... En çok özlediğindi. Bir köşede yanan şöminede çıtırdayan odunların sesi, ardıç ağacının saldığı koku... Camın buğulanması, yağmurun getirdiği uğultu, kahvenin tadı gecenizin başlama noktası olmuştu.

Sevgisiz bir hayatın çekilemeyeceğinden söz ediyordu annesi.

O geceyi bir başka mektuba saklamayı düşünüyorsun şimdi.

***

Sabah, el ele göz göze yüzleri sırlayan adamın Östberga'daki evinde soluğu alıyorsunuz.

Sana şairin ölümünü anımsatan yüzün sözlerindeydin. Onunla dostluğunun yolunu anlatıyordu:

"Fransızca her şeyimdi benim... Yeryüzünü o dille keşfettim, aşkımı onunla buldum. Fotoğrafta bir şeyler yapabildimse Fransızcam sayesinde oldu..."

Susuyor. Yalnız, bir başına kalmışlığının hüznü sinmiş her yana. Yitirdiği aşkının suretini gösteren fotoğraflara kayıyor gözleriniz. Sonra onun mutfağına, okuma koltuğuna, çalıştığı masa-

ya bakarak anlatıyor, Anne-Marie ile Paris'te buluşup trenle Stockholm'e vardıkları 1950 güzünün sevincine bürünüyor bir an...

"Siz dışa açılıp, başka yerlere gitmek ulaşmak istiyorsanız, bir başına kendi diliniz yetmiyor," diyor. Belleğin aralıklarından geçe geçe yeni sözlere tutunuyor.

O, bunları anlatadururken, karanlık oda'sının kapısında, tam da alınlıkta yer alan fotoğrafa ilişiyor gözlerin... Dikkatle bakıyorsun.

Sözü yetişiyor hemen:

"Renè Char'ın masası..."

"Öylece kalakalmış..."

"Öldüğü akşam..."

"Nasıl, yani?"

"Ertesi gün vardığımda, gelip çalışacakmışçasına duruyordu masası, bana da bunu tesbit etmek kaldı.."

Gamla Stan'da, bir başınasın şimdi. Gözlerin o fotoğrafta. Yıllar ötesinin Paris'ine uzanıyorsun. Pusarık havanın boğuntusuna aldırdığın yok. Dağılan, çözülen hayatların sarrısını şairin dizeleriyle sağaltmaya çalışıyorsun. "Yarasının üstünde bir kuğu" gibi zamana bırakıyorsun her şeyi.

Şairin öldüğü akşamın izlerinde geçmişin sesini arıyorsun bakışlarınla...

PARİS'İN YÜZLERİ

1./ Kentin Çağıran Sesi

Ezgilerdeydim yola çıkmadan önce. Bir şansondan diğerine geçip duruyordum.

Edith Piaf, Mireille Mathieu hayatın duygu tonunu taşıyorlardı bana. Yves Montand, Jaques Brel'de ötede duruşu, sızıyla gelenlerin tek bir tınıda nasıl biçimden biçime geçişini görüyordum. Dahası, ruhumda hissediyordum...

Gide gele, kısa uzun aralıklarla beni mekânlarında barındıran, eğleyen Paris; işte bu ezgilerle belleğimde sıkı sıkı yer etmiştir.

Oysa gidip göreli, orada yaşayalı beri; salt bir dilde ya da ezgide simgeleşebilecek bir kent olmadığını gördüm Paris'in.

Benim için edebiyatta varlığını her daim sürdüren, oradan yazın ve düşün alanlarına açılmaların zenginliğini taşıyan Paris'in, bir zaman sonra, benim aidiyetimin bir parçası olabileceğini düşünememiştim hiç!

Kentler öyledir aslında.

İlkten kendilerini ele vermezler. Sizin ona gitmenizi bekler; bir zaman sonra da ister ki, keşif duygunuzun tufanına kapılıp yol alın sokaklarında caddelerinde...

Sonra, tanımak için kendini; bir kahve molası verip, Fransızca'nın tınısını derinden hissedebileceğiniz bir cafeyi mekân tutun...

Evet, Paris; öncelikle bunu bekler sizden.

Eğer, bu kentin yüzlerini görüp tanımak, bir sürede burada yaşamak istiyorsanız kaçınılmaz olandır bu.

2./ Kentin Aidiyeti

Yalnızca bir dile, bir coğrafyaya, bir yere bağlı kalarak yaşamamayı göze aldıysanız eğer; gitmeyi seçmişsinizdir demek.

Sınırları aşmak, öteye geçmek, başka yerlerde var olma duygusuna kapılmışsınızdır.

Aidiyet duygunuzun yıkılan bentleri sizi bir an yalnızlaştırsa da; gittiğiniz yer / kent, eğer sizi içine almışsa, siz de ona doğru yürümeye başlamışsanız korkulacak bir şey yoktur.

Paris, biraz benim için böyle oldu.

Dünyanın birçok kentini görüp yaşadıktan sonra geldim Paris'e...

Yüzümde yaşadığım coğrafyanın rengi, içimde keşfetme duygusunun selintisi vardı.

İç içe açılan kapılardan geçerek keşfedilebilecek bir kent gibi tasarlamıştım Paris'i. Daha ilk adımda yatay bir kent olduğunu hemen gözlüyordunuz.

Gelin görün ki; Saint Germain'de De Buci Sokağı'ndaki otelimden yürüyerek Seine Nehri'nin kıyısına indiğim ilk gün anladım ki; kent bir labirent... Nehir ise yönü buraya dönük her sokağın, yolu nehre açık her caddenin kesişip buluşma kavşağı...

Her adımda o kavşaklarda, yani nehrin dönemeçlerinde durup Paris'in yüzlerine baktım.

Sonra gözüm elimdeki haritama ilişti. Not defterimdeki yazılarım, çiziktirmelerim, krokilerim... her biri, ama her biri, bana, adım adım bu kente nasıl bağlanmaya hazırlandığını anlatıyordu.

İlk anda farkında değildim.

Sanıyordum ki; bir kenti tanıma biçimidir bu!

Oysa ne Üsküp'de, ne Berlin'de, ne Viyana'da, ne Atina'da, ne Bakü'de, ne Stockholm'de, ne de Londra'da böylesini yaşamıştım.

Evet hiçbirinde öylesine davranmamış, elimdeki defterlere bir kentin aidiyet haritasını çıkarmamıştım.

Gidip Montparnasse'da Cafe Select'te soluk aldığımda; hemen önümdeki kaldırımdan Sartre geçip gidecekmiş, Raspail Bulvarı'ndaki evine ulaşacakmış gibi bir duyguya kapılmıştım.

Ki; birazdan kalkıp aynı güzergâhtan geçerek Gallimard Kitabevi'ne varacaktım. Kendimi bir süreliğine kapattığım bu yer; benim bu kentle bağımı, kente dönük bağlılığını anlatmaya başlamıştı aslında.

Günlerce Saint-Germain / Lüksemburg Bahçeleri / Montparnasse arasında döne durduğum bu "ada" Paris'in adım adım yüzlerini ortaya çıkarıyordu.

Artık bir zaman sonra da; doğduğum kent (Doğu'nun Paris'i) Erzurum ile yaşadığım kent (Doğu ile Batı'nın buluşma kavşağı) İstanbul'a bir yenisi daha ekleniyordu: Paris. Gidip yaşamak, kendimi "eviçi zaman"da yaşıyor gibi hissettiğim bir kent olarak çıkıyordu karşıma üstelik.

3./ Şimdi, Paris Zamanı

Kendimi Paris'in zamanlarına kattığımda, artık Seine Nehri'nin öte yakasını da çoktan keşfetmiştim.

Notre-Dame Katedrali'ni ayırıcı , yer yer de buluşturucu çizgi görüp; kentte birkaç farklı zamanı bir arada yaşamak isterdim. Ki; bu da iyi gelirdi bana.

O yakada, yani Opera ekseninde kendimi Paris'in tiyatrolarına yakın tuttuğum yerlerde gidip Saint-Lazare Sokağı'nda yaşamayı seçtim.

Bilinçaltımda Doğu Garı'na yakın olmanın ne anlama gelebileceğinin izlerini yakalayabilmem için, kaldığım (öyle ki günlerce kapandığım) otelde yazıp durduğum *Varolan Bir Şey* romanımın satırlarına dönmem gerekiyordu.

Kahramanımız kente, Kuzey'den, Normandiya'dan trenle gelir. Aşk kırgınıdır. Paris, dişil bir kent olarak karşısında durur. Yitirdiği zaman kavramına burada kavuşur. Bellekteki ZAMAN'la

Paris'teki ZAMAN'ın içselleştiği durumlarda/n kendine bakar. Yaşanan an acı çektiği, hatırladığı an ise mutlu olduğu zamanları anlatmaktadır

Tren garı, kentin başka yerlere açık kapısıdır onun gözünde. Kendini oraya yakın tutması, her an çıkıp gitmek duygusunu yaşadığındandır. Oysa gidemez, bir tür Paris tutsağı olmuştur!

"Gitmek kolaydır, zor olan kalmaktır," dese de; gönlü zordan yanadır. Çünkü yeniden bir tutulma / tutunma zamanına geçmiştir burada.

Paris'in anlamı, onun için; kaybedilenleri bulma, acılarını sağaltma, aidiyetini hatırlamadır. O, buna, sıklıkla; "Paris Zamanı" demektedir.

4./ Geçişler Çağı

İçinden nehir geçen bütün kentleri diğerlerinden ayıran en temel yan; iki yakada yer almalarıdır. Aradaki akarsudan birbirine geçişleri sağlayan köprüler kenti birbirine kavuşturur.

Üsküp geliyor aklıma, sonra Saraybosna... Eskişehir, Amasya, Antakya... Ren Nehri'ne açılan Almanya'nın birçok kenti... Tuna'nın kollarında yeşeren Orta Avrupa, Balkan kentleri...

Ama nedense Seine Nehri, Paris'te kaldığı, Paris'e ait olduğu yerlerde bir başka durur. Kentin kıyılarından çıkıp gidince anlamı, rengi, dokusu başkalaşır; Paris'in nehri olmaktan çıkar! Bu, belki de benim gözümde öyledir!

Köprüleri Paris'in, o geçişler durağını anlattığı gibi; Seine Nehri'nin dilidir aynı zamanda.

Mirbeau'dan başlayıp des Invalides'e, oradan Pont-Neuf'a çıkıp Rivoli'ye geçince kentin geçişlerinin ne anlama geldiğini de gözleyebiliyorsunuz bir anda.

Benim Paris'teki vazgeçilmezim bu köprüler, kentteki ayırıcı zamanı da anlatır. Çünkü nehri her iki yakada dolayan yollar, birbirine dikey olarak açılan caddelerin candamarıdır. İşte Paris'e bunlardan birinden adım atarak girerseniz eğer; Paris labirentinin içerdiği anlamı da tanımaya başlayacaksınızdır demek.

İçinden nehir geçen bir kentin kollarının açıldığı zamanları görebilmek içinse, gene bir cafede soluk almalısınız.

5./ Değişkenlilik Burcu

Paris'te yönsüzlüğü seçemezsiniz. Çünkü her yerde, her an karşınızda durur adlandırılan zaman. Ki; siz de, eğer burada yaşamaya başlamışsanız, bu zamanın bir parçası kılmışsınızdır kendinizi.

Benim vazgeçilmez uğrak yerlerim olan Saint-Germain'deki kitapçıları, eşiklerini aşındırdığım zamanlarda kapılarını bana açarken, yeryüzünün –neredeyse– bütün dilleriyle buluşmanın işaretini de verirlerdi.

Her gün, ama her gün, bir yeni dil, bir yeni yazar çıkardı oralardan karşınıza.

Kendi dilimin yazarlarına da rastlardım sıklıkla oralarda. Bu buluşmanın tanıma / kavrama yolunda iyicil bir bakış taşıdığını düşünürüm hep.

Paris'in kendi dillerini de görürdüm oralarda. "Bütün bir Fransa, Paris demek"ten de kendimi alamazdım sonra. Çünkü yaşadığım kent İstanbul da biraz öyleydi; bütün Türkiye'den renkler taşırdı, baktığınızda İstanbul'un dillerine.

Hatırlarım o günü. Kitapçımdan çıkmış, aynı sırada, biraz ilerisindeki Cafe de Flore'da gidip oturmuş; Baudelaire okumaya vermiştim kendimi.

Apaçık Yüreğim adındaki güncesi yeni yayımlanmıştı Türkçe'de.

Paris Sıkıntısı 'nı, yıllar önce, kente ilk geldiğimde okumuş, hatta yanıma almıştım.

Bu kez, şairin içten dışa taşman gözlemlerine bakmak istiyordum. Çünkü roman kahramanım, iflah olmaz bir Baudelaire hayranı, onun tarzında şiirler yazmayı seven biri. Arada bir çatışsak da onunla; onun Paris'e indirgeyici bakışı, bir şairin yazdıklarını tapınç kılma haliyle çelişiyordu. Ama o öyleydi. Kendini çelişkileriyle var ediyor; önce kendi inanıyor, sonra da dıştakilerin buna inanmasını istiyordu.

Bir yerde, Paris'i de öyle tanımlıyordu romanda:

"Bu kent çelişkileriyle var olan, kendini tanımlayan bir yer... Bazen sonsuzluğun dilini saklı tutuyormuş gibi gelir size. Yeryüzünün kalbi olmasını buna yormalıyız aslında..."

6./ Bulantılı Ara Çağ

Paris'in banliyölerini şöyle bir görüp geçtim. Oralardaki hayatlara baktım yalnızca.

Paris'in göçmenlerine dair yazılanları okudum. Yapılan filmleri izledim. Çatışmaların yoğun yaşandığı yakın/sıcak zamanları hatırlıyorum şimdi. Hatta, yapılan bir yürüyüşe katıldım. Sendikalar öncülüğünde gerçekleştirilmişti.

Sokakları Paris'in, tanıktır bu tür şeylere sıklıkla...

Ateşleyici zaman, her dem, Paris'in kalbinde barınmıştır.

Tanıktır Paris, elem çağına... Yurtsuzluğa bir de...

Kurtarıcı söz oradadır, dile bağlanmanın yurdunu arayışın simyasına dönüştürür sizi...

Alır sizi içine, kapatır bir yerine Paris. Baktırır acınıza. Sonra öteki acıları gördürür.

Tutup elinizden gezindirir sizi Paris, *'zaman zaman içinde'* demeden yol alırsınız yüzlerine bakarak Paris'in.

Bütün gözler üzerinizde, kuracağınız yeni bir yapıtın bütün sözcükleri cebinizdedir Paris sokaklarını adımlarken.

Paris, size açmıştır kapılarını. Göstermiştir bütün zamanların rengini.

Açıp Sartre'dan birkaç satır okuma gereğini hissediyorum bir an yüzlerini seyre dalınca Paris'in:

"Bitti artık, kalabalık seyrekleşti, şapka çıkarışlar azıldı, vitrinlerin çekiciliği kalmadı pek. Tournebride sokağının sonuna geldim. Sokağı geçip karşı kaldırımlardan geri mi dönsem acaba? Bu kadar yeter gibime geliyor. Yeterince dazlak kafa, yeterince kuru, seçkin, silik insan yüzü gördüm."(*)

(*) Jean-Paul Sartre, *Bulantı*, Çev.: Selahattin Hilav, s. 65, 2002, Can Yay.

Tam bu noktada, Hotel De Buci'deki odanın penceresinden sokağa dönüyorum; yazdıklarımı unutup, bir zamanlar, Rilke'nın de bir otel odasında kapanıp yazdıklarıyla baş başa kaldığını hatırlıyorum. Kendini bir roman kahramanına dönüştürerek yaşadığı Paris bu Paris mi, diye soruyorum.

Artık ezberimde yer eden satırlarından birkaçını getiriyorum gözümün önüne, Brigge'nin sanrısına bakıyorum oradan:

"Demek buraya yaşanacak yer diye geliyorlar; burası ölünecek yer desem daha doğru. Sokağa çıkmıştım. Gördüğüm şey: hastaneler. Bir adam gördüm, sallandı ve yıkıldı. Halk çevresini sardı; bu da beni, sonrasını görmekten kurtardı."(**)

Onu, Paris'te görmeyi öğrenen haline dönüyorum sonra. Bitimsiz bir tümce kuruyorum Paris'e dair. İçdenizlerimden sıyrılıp çıkmak istediğimi gözlüyorum orada. Paris'i Paris yapan biraz da sizin baktığınız göz, gördüğünüz yer, yazdığınız dildir.

Bakışların başka bir sözün arayışındayken, 1862'de yolunu Paris'e düşüren Dostoyevski'nin yazdıklarını hatırlıyorum birden:

"Yeryüzünde en dürüst, en erdemli kent Paris'tir. O ne düzendir öyle! O ne usluluktur! İlişkiler kesin çizgilerle belirlenmiş, sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Her şeyin güvenliği sağlanmış, benzerlerinden ayrılmıştır. İnsanlar rahat, son derece mutlu yaşıyorlar orada! Rahat, mutlu olduklarına kendilerini inandırmışlar da... bundan ötesi yok."(***)

Paris'e bir de bu yanıyla bakmak istedim. Bendeki masumiyet arayışının izlerine rastlamak için bir tür içsel yolculuklara çıktım Paris'te.

Gördüklerimden yansıyanlar; bulantı ara çağın silinip yittiği, giderek kendi sesi olabilen bir kentin gününü gün ettiğini gözlüyordunuz!

(**) Rainer Marie Rilke, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, Çev. : Behçet Necatigil, s. 7, 1982, Adam Yay., s.

(***) Dostoyevski, *Batı Batı Dedikleri*, Çev.: Ergin Altay, s. 74, 1972, Bilgi Yay

7./ Paris, Açık Zaman!

Bütün seyirlere açık bir kenttir Paris. Öyle kendinizi yitirip yitirip bulmazsınız.

Uyum ve dengenin, taşla suyun, tarihle geleceğin buluşmasına tanık olursunuz.

Karşılaştırmaları, yüzleşmeleri de yaşarsınız çoğunlukla.

Açık alanların çağrısıdır Paris'te zaman.

Dillerin, kültürlerin buluştuğu bir yerde Paris göğünün ne farklı anlamlar taşıdığını da düşünmeye başlarsınız.

8./ Gözün Gördüğü Paris

Bir daha unutmazsınız Paris'in sokaklara, caddelere yansıyan yüzlerini; eğer kenti adım adım gezinmeyi göze almışsanız.

Nereye giderseniz gidin dönüp geldiğinizde, gözün belleğinin ne olduğunu size anlatır Paris.

Aşınmadan, yıkılmadan, tarumar edilmeden ayakta duran bir kentin size çağrısı olduğunu da hatırlatır Paris.

9./ Yaşamadığımız Zamanda

Evet, Paris, içine katılıp yaşamadığınız zamanda da kendini hatırlatır. Ki; tutunduğunuz imgeler size sunduğu mevsimleri hatırlamanız için bir neden.

Çünkü, Paris'in taşıyıcı yanı var. Birbirine eklenen zaman dilimlerinin tanıklığını yapan bir kent sizinle taşınır her yere.

Sıklıkla hatırlarsınız ki; bir an önce kavuşma yoluna düşmeyi göze alabilesiniz.

10./ Paris: Zamansızlık

Rodin Müzesi'nde geçen bir tam günüm, bana, Paris'e daha iç'ten bakabilmeyi anlatmıştı.

Bahçede gezinirken Rodin'in yaşadığı zamana sığdırdıklarını düşündüm bir an...

Taşa, mermere biçim verirken tutunduğu zaman diliminin Paris'in yüzlerini nasıl yansıttığını da gördüm.

Kapandığı bir yerde; Paris'i unutarak, Paris'i unutturmayacak bir zamanın yazıcısı kesiliyordu... Hem de taşta, mermerde...

Oradan, onun yanından çıkınca, Paris'teki zamanın dilini kuranları düşündüm...

11./ Kentin Saklı Yüzü

Yönümü dönüp sözün arayışına veriyorum kendimi. Bir an, Paris göğünden uzaklaşıyorum. Taşla tenin buluştuğu mekânların içlerinde kayboluyorum dersem yeri.

Yazının içinden bakılan bir kent olmaktan çıkıyor Paris o zaman benim için.

Genişlik ve derinlik, gökyüzünün ışığını, rengini içine alan pencereler; oda içleri, kapı aralıkları, sofalar, merdiven kıvrımları, dış kapı alınlığında yer eden yazılar... Her biri bu iki kavramı tümleştiren izleri taşıyor.

Paris'in evlerine dönüp bakarken, yaşarken bunlardan birinde o aidiyet duygusunun sakı yüzünü de görmeye başlarsınız.

Kent biraz da zamandır, zaman ise tenle düşün, arzu ile gitmenin barınağında gelip sizi bulur. İşte Paris bunları hatırlamanın kavşağında bir kent olarak çıkar karşınıza eviçlerinde.

12./ Issızlıkta Paris

Çekip sizi içine alan bir rengin tutuklusu olmak için gezinti yollarınızı her gün değiştirmelisiniz Paris'te. Birbirine çıkacağını, kesişeceğini bilseniz de; ayrı yerlere dönüp yürümelisiniz. Ki; içinizdeki ıssızlığın sesini ele veren bir renk ağışmasını çekip alasınız vitrinlerden, insan yüzlerinden. Ses arayışına verdiğinizde kendinizi, Paris şenlik olmaktan çıkar, en çok neden yalnızlığın başkenti olduğunu anlatır size.

13./ Severim Paris'in Yalnızlığını

Kendi halinde yaşamayı seçmişseniz, Paris size kucak açar. Çünkü incinen yanınızı göstermeden yaşayabileceğiniz bir kent, sizi her an korumasına alacakmış gibi durur karşınızda. Özlenen değil, gidilip yaşanılan, varlığınızı sorgulama kapılarını açan bir kent yalnızlık burcunda gezinmenize de olanaklar sunar. Paris, o saklı yüzünde bunu hemen ele vermez. Sizin, tıpkı bir kadın gibi, gidip onun bu yanlarını keşfetmenizi bekler.

14./ Sevenlerin Paris'i

Bunu bir özlem çığlığı diye almamalı. İster ki her seven, yolu oraya düşürüp, en yalın sözleri orada söylesin sevdiğine. İleride hatırlanmasını, birilerine de anlatılmasını ister. Paris buluşmasının yazılı tarihine kendi yaşantılarına kayıt düşürenler sevdikleri yüzüyle hatırlar Paris'i. Orada kalıp yaşamak düşündense, yeniden oraya varmayı seçerler. Sevenlerin Paris'i az çok hatırlanan bir yer değil, özlenerek gidilmek istenilen bir yer-dir biraz da...

15./ Paris Sığınağı

Kahramanımla çıkıyoruz sokağa. O, bir süre Montmartre'da eyleşmek istiyor. Sacre-Cœur'de soluk alarak Paris'i tepeden izlemek ikimize de iyi gelecek. Kapandığımız metinlerden, yazı/Paris sığınağından çıkıp yol almak için kente biraz öteden bakmak gerektiğine karar veriyoruz. Oradan devşirilecekler bir zaman sonra gelip onun yaşadığı satırlara sinecek eminim.

Paris'in yüzlerine yolculuğumun hep süredurması, giderek de aidiyetimin bir parçası olmasını biraz da buna veriyorum. Çünkü, Paris'te yazmak, dünyanın kalbine yolculuk yapmak gibi iyileştirici geliyor bana...

Mart 2007

HAŞİM'İN ZAMANINDAN GOETHE'NİN YOLUNA

1./ Zamanın Eşiğinde

Tanıksız kalıyorum günde. Tıpkı, kimi kez ağrısız sızısız kaldığım gibi.

Tutunduğum zamana oradan bakıyorum. Bakışlarımı solduracak ne varsa öteliyorum. Kentin dilini anlamak için sokaklardayım. Baktığım yerler, gidip sığındığım, kendime yeni bir ses aradığım mekânlar iyileştirici bir zamandan söz ediyor. Bu iyicil geliyor gelmesine de, dışarıdaki hız, akışkan dilsiz kalabalık, melez görünüm can sıkıcı. İçe dönmek en iyisi diyerek masamı düzenliyorum.

Önümdeki metin/kitap geçmiş zamanın tanıklığından söz ediyor bir anlamda.

Çıktığım yolculukta onunla gelip burada buluşmayı istemiştim.

1932'de, zorunlu olarak yolunu bu kente düşüren yazarımız, sayrılığını giderebilmek için bir süre burada kalmıştır.

Yetmiş dört yıl öncesine yüzümü döneceğim onunla. Kitabın eleştirel basımı önümde. Gelip kentin merkezindeki Cafe Hauptwache'ta oturdum.

Dışarıda yağmur havası vardı. İçerideki sessizlik beni çekip bir pencere kenarına götürdü. Daha önce kaç kez gelip bu mekânda yorulana kadar okumuş, yazmıştım. Aşinası olduğum

yüzleri arıyor bakışlarım: garsonlar işletmecisi (Türk), müdavimleri... Önüme bırakılan menüyü tarıyorum, başucumdaki iki mavi göz, omuzlarda buklelenmiş sarı saçlar gözlerimi alıyor. Tutulma zamanını anlatan bir dilin tınısıyla konuşuyorum onunla. Gülümsüyor.

Sıcak çikolata (Heisse stchokolade mit sahne), tiramisu (Hausgemachtes Tiramisu) söylüyorum. Menüdeki sözcükleri tarıyorum bakışlarımla. Uzağında olduğum Almancayı sözlük yardımıyla keşfetmeye çalışıyorum. Her dilin bir tınısı, sesi, iklimi olduğunu bilmem, bu dili hiç de ayrıksı kılmıyor bende. Bir ulusun sözlüğüne bakmak, yaratıcılığını görmektir. Birkaç sözcük yetiyor bunu anlamaya. Batı'dan aldığımız nice sözcük varlık anlamıyla dilimizde, oysa anlamsal içeriğinin çok uzağındayız. Tek sözcükle yetinmişiz. Bunun eril/dişil anlamı, kullanım zamanı, hatta içeriksel tümlüğü uzağımızda. Almanların, özellikle de edebiyattaki üretiminde düşünsel zenginlik hep çekici gelmiştir bana.

2./ Gezindiğim Dil / Düş İklimlerinde

Burada yanımdan ayırmadığım, yol boyunca da okuduğum *Kafadan Doğumlar*'daki denemelerinde Günter Grass; hayata / edebiyata bakma biçimini, dünyayı kavrayışını bir düşünce adamı duyarlığıyla dile getiriyordu. Siz, ondan bir metin okurken; başka metinleri kurmanın yolunu tutuyordunuz. İmledim de, bunu birçok Alman yazarı okurken yaşarım.

Heinrich Böll'ün denemelerini, güncelerini okurken neredeyse bir kitap boyutunda yazı yazmış, notlar almıştım. Alman yazarlardaki bu düşünsel boyutu öncelikle felsefeyle ilişkilendirmek gerek diye düşünürüm.

Gene buradaki okumalarım arasına kattığım Hermann Hesse, *Kaplıcada Bir Konuk, Nürnberg Yolculuğu* anlatılarında hayatın, insanın yeryüzündeki duruşunun nasıl algılanabileceğine dair düşünsel bir yolculuğa da çıkarmıştı beni.

Kassel'de günlerimi geçirdiğim ressamın atölyesinde ona dair metinleri yazmaya yöneldiğimde Hesse hep yanıbaşımdaydı.

Bu mekân, nedense, bana hep Hesse'i çağrıştırıyor. Kırılgan bedeniyle sessizce içeri girip, elindeki pardösüyü, bastonu ve şapkasını garsona verip, sağ eliyle göğsüne yasladığı evrak çantasını andıran siyah deriden çantayla kendisine yön arıyor gibi sağa sola bakınıp sonra da o karartıyı kaldırıp, "şuraya" dercesine ona komut vererek, yavaş adımlarla ilerleyerek pencere kenarındaki masaya oturuyordu.

Lavaboya gidip ellerimi yıkayıp döndüğümde karşıma çıkan, muhtemelen Alman olan, Hesse yaşlarında ipince uzun boylu adamla burun buruna gelirken; bir anda, 'yazarım karşıma çıktı' dercesine bir bakış indirmiş, geçip masamdaki yerimi almıştım.

Islattığım kâğıt mendille masanın yüzeyini bigüzel silip, çalışma alanı açarsasına bakınıp, o güveni hissedince de defterlerimi, kitap ve kalemlerimi çıkarıp önüme sermiştim. Kendimi ameliyata girecek bir doktor gibi hissetmiştim bir an, o düşünceden de hemen kopmuştum.

Tam kapanıp yazıp okuyacaktım ki; yanımdaki masada bira içip önündeki seyahat kataloglarını ("Meires") inceleyen altmışlı yaşlardaki adam ilgimi çekmişti. Takım elbiseli, kravatlı, ipince bıyıklı biri. Garsonla Almanca konuşmuştu, ama öyle Alman'a benzer bir yanı yoktu, melez bir hali vardı. Sık kahverengi saçları, gözlerinin hafif çekik hali, yassı burnu onun buraya ait olmadığını anlatıyordu.

Bir yerleri (Sri Lanka) işaretleyip notlar alıyordu katalogdan.

Gözlerimin üzerinde olması, içtiğim sigaradan rahatsızlığını belirten bir davranış gösterince, sigara tablasının ve bakışlarının yerini yönünü değiştirip Ahmet Haşim'e döndüm. Ama aklım adamdaydı. Ona dair bir öykü bile kurmuştum. Bu haliyle gizli işler çeviren birini andırıyordu. Artık casuslar savaşı dindiğine göre, ona bir casusluk öyküsü biçemiyordum. Almanya üzerinden Hindistan'ın sipsivri ucunda güneyinde yer alan, eskiden Seylan olarak bildiğimiz çayı ve kauçuğuyla tanıdığımız bu ülkeyle onu ilişkilendirerek kurulabilecek "sanayi casusluğu" öyküsünün ne olabileceğini düşündüm. Bunun izinden giderek hiç olmayacağım bir yerin yolculuğuna çıkıyordum. Oysa böylesi bir yazı/yazmak

benim işim değildi. John Le Carré ya da bizden Ahmet Ümit olmalıydı burada. Sonun başlangıcı yaparak bu imgeden yola çıkıp sürükleyici bir polisiye ya da casusluk romanı yazabilirlerdi.

Roman yazmak biraz da bir imgeden yola çıkmak değil miydi?

Yazının debisini oluşturan imge...

Bir yüz, bir ses, bir koku, bir renk, bir yer / mekân ya da başka bir metin bunun yordamını bize vermez mi?

Şu an önümü aldığım metin, karşımda duran iki yazar (Goethe-Ahmet Haşim) imgesi yazmak için bir neden...

Bu kente yüzümü döndüğümde, Ahmet Haşim'in *Frankfurt Seyahatnâmesi*'ni(*) yanıma alırken bir yol/yolculuk kitabı/kılavuzu olabileceği sanısını düşünmedim. Olamazdı da zaten. Haşim, bu kentte ki günlerini not ederken öyle bir kaygısı da yoktu. Derdi ne bir kenti anlamak / anlatmak, ne de burayı tanıtmaktı. Çıktığı içsel yolculuklarda daha çok kendi bakışı / duruşu egemendi. Gözlemevine ağanların yansılarına bakınca, görüp izledikleri, yaşadığı anların izleri yazılanlara birebir yansımış.

İtalya yolculuğumda yanımdan ayırmadığım, sıklıkla da dönüp dönüp okuduğum Goethe'nin *İtalya Seyahati* günlüğü başka bir ufuk açıyordu bir gezgine. Gidilen yeri tanıma, en azından 1700'lü yıllardan bugüne bir karşılaştırma yapmak adına, yolculuğunuzda size farklı bir pencere açabiliyordu. Orada onun gördükleri üzerine ne düşündüğü kadar, izlenimlerine ağanların neler olduğunu da bilmek/görmek yararlıydı.

Hatırlarım, arabayla Venedik'ten yola çıkıp Bologna'ya, oradan Floransa-Roma güzergâhını izlerken Goethe, bana, yol gösterici olmuştu neredeyse! Zamansal yolculuğun ne olduğunu da anlatıyordu.

Napoli'de 22 Mart 1787 tarihli günlüğüne düştüğü bir notu, bu yolculuğum için açtığım defterime de aktarmışım:

"Alman zihniyeti ve gayreti, beni zevk tatmadan ziyade, öğrenmeye ve faaliyete sevk etmemiş olsaydı, bu neşeli ve hafif hayat mek-

(*) *Frankfurt Seyahatnamesi*, Ahmet Haşim; Hazırlayanlar: Nuri Sağlam-M.Fatih Andı, Ekim 2004, YKY., 83 s.

tebinde bir müddet daha kalır ve daha ziyade istifadeye çalışırdım. Burada biraz yerleşebilince çok keyifli bir hayat yaşamak mümkün. Şehrin vaziyeti, iklimin tatlılığı ne kadar methedilse yine az. Yabancılar da işte yalnız bunlarla iktifaya mecburlar.

Vakti ve parası olan ve becerebilen de şüphesiz burada rahat bir şekilde yerleşebiliyor. Meselâ Hamilton; güzelce yerleşmiş, hayatının son günlerinin iyice tadını çıkarıyor. İngiliz zevkine göre döşettiği odaları çok sevimli. Bilhassa köşe odasından manzara eşsiz. Deniz ayaklar altında."(**)

Onun "Alman zihniyeti ve gayreti" sözlerinin ne anlam içerdiğini kavrıyorum elbette. Ama gitmek, başka bir yerde yaşamak farklı bir bakışı / donanımı kaçınılmaz kılıyor. Ki, öylesine çok gezen, gittiği her yerde iz bırakan, oralardan yapıtlarına birçok şeyi devşiren Goethe; gene de bir yere bağlanmayı seçmiş, oraya sığınmış gibi durur benim karşımda.

Frankfurt'taki müze-ev'ini gezerken bunu daha iyi kavrıyordum. Ona ait her şey biriktirilmişti burada; sanki bütün bir ömrü bu kentte, bu evde geçmişti. Oysa o, Avrupa'nın her yerindeydi!

Bizim öyle bir yanımızın olmadığını anlatıyordu bana Ahmet Haşim.

Onun kuşağı gezmek / görmek için mi gelmişti Avrupa'ya, yoksa bir iş veya başka bir neden için mi?

Dostum Serol Teber, Oğuz Atay üzerine söyleştiğimiz bir gün anlatmıştı, yazmıştı da sonradan; Londra'da bir dönem yaşamak zorunda kalan Namık Kemal, Karl Marx'la aynı sokakta oturuyor. Çok da onun farkında değil, ne yazdıklarına ne de düşüncelerine yansıyan hiçbir şey yok!

Burada Goethe'nin izlerinde gezinirken, dahası ona dair bir yolculuğa çıkarken; elimin altındaki Haşim anlatısında ondan bir iz bulur, bir ses duyar mıyım diye de gezindim yazılanlar arasında...

(**) Goethe, *İtalya Seyahati*, Çev.: Seniha Bedri Göknil, 1989, MEB. Yay., s. 62

Bilmek, farkında olmak onu hemen bir yere kayıt düşmek midir?

Biraz öyle, biraz da söz etmek onu görmek / anlamaktır kanımca!

Bir yerde gidip yaşamak, yani "öte yer" diyebileceğimiz başka bir ülkede kendimize bir hayat biçmek öylesine zor olmuştur ki; çoğunlukla bile isteye, düşüne seçe gidip bir yerde yaşamayı göze alamamışız nedense!

Hep zorunluluklar bizleri bir yerlere sürüklemiş, o nedenle gidip oralı/buralı olmaya çalışmışız. Bazen zorunlu sürgünlük, bazen gönüllü... Ama daha çok da iş/güç edinebilme çabası... Yazan, düşünen, üreten birinin farklı bir iklimde isteklice gidip yaşamasına pek rastlamayız ülkemizde. Hele hele yazıdaki taşıyıcılıklarına hiç...

3./ Haşim'e Bakarken

Haşim'in kitabını yanıma almamın nedeni; imlediğim gibi, 1930'ların başında Avrupa'nın bir kentine gelen yazarın izlenim/gözlemlerine bakmaktı diyebilirim. Ondan Frankfurt'u anlatan, tanıtan, yolculuk önermeleri getiren bir metin beklememe karşın; gene de bir yazar / şair yolculukta neler yapar, neler ilgisini çeker, onu yolculuğunu yazmaya iten nedir... gibisinden düşüncelere dalmadım değil.

Bu kente dördüncü gelişim.

Yaklaşık kırk yıldır burada yaşayan dostum Yorgo Valasiadis'in anlattıklan, gidip Goethe'nin evinde gördüklerimle, sokaklarında gezinip izlediklerimle, buraya dair okuduklanmla, kapandığım mekânlarında hissettiklerimle tanıdığım bir kent Frankfurt.

Sokaklarına girip çıktım elbette. Caddelerinde gezindim. Mağazalarını adımladım, kitabevlerinde gözlerimi soldurdum, tatlarını tattım, en güzel biralarını yudumlayıp kahvelerini içtim... kadınlarına baktım doyasıya, dokundum tenlerine, bakışları çekip aldı beni içlerine...

Göçmenlerini gözledim: Afrikalı, Asyalı, Akdenizli...

Gençlerini tanıdım... mutlu-mutsuz anlarını gözledim. Kapanıp kaldıkları eviçlerinde zamanım geçti.

Alışveriş ve yemek kültürlerine baktım. Nehir kıyısına inip, onları buluşturan suyun koygun akışını seyre daldım. Goethe'yi düşündüm en çok da orada. Evinden birkaç adım ötedeki bu yerlerin ondaki izlerini, kenti kavrayışını, sokağa çıkarkenki halini, şu gökyüzü altındaki düşündüklerini, her gün aşındırdığı evinin eşiğini...

Bundan tam yetmiş dört yıl önce bu kente acılarını (belki de Werther gibi!) sağaltmak için gelen yazarımızın neleri görüp yaşadığını merak ederek onu okumaya başlıyorum bu cafede.

Onun elem dolu, kimi kez de ağdalı bir dili olduğunu bilirdim. Aradığı "o belde"nin şiirini yazıp durduğu iklimin anlamını da...:

"Denizlerden
Esen bu ince hava saçlarında eğlensin.
Bilsen
Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan
Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!
Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ,
Olan bu mai deniz
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince tâze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir ma'nâ,
Ne bu akşamda bir gam-ı nermin
Ne de durgun denizde bir muğber
Lerze-i istitâr ü istiğnâ."

Doğrusu, biraz da bu gözle bakmak, şiirindeki bu imgelerin yolculuk notlarına nasıl yansıdığını görmek istiyorum...

4./ Yola Düşmek

Uçakta düşünmüştüm Haşim'in yolculuk için neyi seçtiğini. Uçağın olmama olasılığı yüksekti. Tren, dönemin en gözde yolculuk aracı. Bunu seçmiş olmalıydı!

O yolculuk izlenimlerini Milliyet gazetesinde tefrika ettikten sonra, 1933'te de 72 sayfalık bir kitap olarak yayımlar.

Buna bir de "mukaddime" (giriş) yazar. Daha ilk sözü şöyledir:

"İnsan, hayatının tatsızlığından ve etrafında görüp bıktığı şeylerin o yorucu alelâdeliğinden bir müddet kurtulabilmek ümidiyle seyahate çıkar. Bu itibarla seyahat 'harikulâdelikler avı' demektir."

Gitmeyi seçerken insanın yer değiştirme, uzaklaşma isteğinin karşısında duran beklentisini *"harikulâdelikler avı"* olarak nitelendirmek ne ölçüde doğru, bilemem!

Yolculuk, insanı sıradanlıktan çekip alabilir mi?

Eğer gitmeyi göze almış, orada da farklılıkları yaşamayı / tanımayı öncelemişseniz neden olmasın!

*"Seyyah gözü"*nden söz eder, Haşim. *"Yoktan yaratıp görebileceği"* zaman gerçeğinden. Ama şunu da kendince buluşturur: şairle seyyahın akrabalığı...

"Hayal ürünü" olarak nitelediği; gerçeğin yansısı olmaktan çıkan, o görünenlerin değişime uğratılarak anlatılmasıdır. Bunu da şöyle bağlar:

"İşte şair ve seyyahın bu akrabalığı yüzündendir ki seyahatnâme, hiçbir lisan hünerine muhtaç olmaksızın bir şiir kitabının kardeşidir."

O bu yönelimin altını çizerken, kendi kitabında "dıştan ziyade içten bahseden" bir yan olduğunu da belirtir.

5./ Mevsimsiz Zaman

Karanlıkta başlar her şey. Mevsim sonbahardır. Sirkeci 'den kalkan tren onda kapkara yansımalar oluşturur.

Yazma isteğinde ne görülebilir, ya da şöyle diyeyim; yola düşerken, hissettikleri, karşısına çıkanlar onda nasıl bir yazma isteği uyandırıyor?

Okurken biraz da bu yanına bakmak istiyorum.

Onun yolculuk benzetmesi üzerinde düşünürken, kendi şairlik durumunun yansılarını getiren izlerin neler olabileceğine baktım. İlk okumamda (ki, ikinci bir okuma daha yapacağım yarın) gözüme ilişenlerden biri:

"Zümrüt çayırlar ortasında pırıl pırıl akan pembe akşam dereleri."

"Bunların kenarında gümüş yaprakları hafif rüzgârlarla oynaşan mesut kavaklar... Oyuncaklar gibi en tatlı renklere boyanmış beyaz tül perdeli köşkler. Bunların etrafında otlayan sıhhatli, altın tüylü öküzler... Geçen trene bir an bakmaya tenezzül edip başını çeviren baygın kadın bakışlı mağrur sarı beyaz inekler..."

Şairin gözlemevine yansıyanların yol notlarına dönüşmesinde iç dünyanın yansılarıyla birlikte dış dünya gerçekliğinden de izler vardır:

"Dışarıda büyük bir istasyonun mimarîsi, geniş rıhtımlar, havada elektrik saatlerinin ışıklı işaretleri, istikamet gösteren oklar, bir takım iri harfler, spor, dağ ve gül ilânları..Temiz tabaklar içinde elma, armut, üzüm satan ve sattıkları meyveler kadar pembe, sıhhatli, tertemiz giyinmiş çocuklar ve kızlar."

Onun "gurbetzede" halinin yansılarında içsızıları, yalnızlık duruşlarının karanlık yüzü yok değil.

İç açan serinletici bir bakışın yerini alan karanlık, iç sıkıcı, tedirgin duruş...

6./ Çağrısız Gelmek

Haşim'in yolculuk tanıklığı ilginç saptamaları içeriyor.

Dış dünyaya baktıkça, içteki duyuş / duruşunun diliyle konuşsa da; kentin varlığını betimler, yer yer de benzetmelerde bulunur.

Bugün bir kez daha Goethe'nin evinde gezinirken onun buraya dair yazdıklarını hatırladım ister istemez.

Frankfurt, onun görüp anlattığı bir yer değil artık.

Soluyan, hız ve zamanın yarıştığı, dünyada yedi kolu olan bir finans merkezi... Devasa binalar arasında sıkışıp kalmış eski kent...

Buranın bir ucundaki Goethe'nin solgun ama görkemli mekânı...

Hatta "eski kent"ten bile söz edemeyiz! Göze ilişen birkaç yapı, görüntü... Hepsi bu!

Main nehrinin yüzü bile değişmiştir eminim! Köprüleri, her iki yanındaki yapılar, açılan yollar...

Yazarın kent tanıklığı, kenti duyumsayışı önemli gene de. Orada anlatılanlar geleceğe taşınıyor çünkü.

Benim, bugünün Frankfurt'unda gördüğüm aşırı tüketim çılgınlığı, küresel salgının burayı da işgal etmesi, dünyanın dört bir yanından gelen insanlarla karma (çokkültürlü değil) bir toplum olma halinin yansıları...

Çalışma yaşamında, özellikle de hizmet sektöründe yabancılar daha fazla.

Kentte yükselen yapılar kadar caddelerin genişliği de dikkati çekiyor. Eminim ki, Haşim'in gördüğü Frankfurt bu değildi!

7./ Haşim'in Zamanı

Goethe'nin yaşadığı mekânda gezinirken, bugüne taşınan karşımızdaki birikim, ona dair eşyalar, yazı notları vb. uzgörüşlülüğü anlatıyordu aslında.

Uzun bir ömre sığdırılan tanıklıkların yansımalarını daha çok müzede gözleyebiliyordunuz.

Haşim'i buralara sürükleyen hastalığı, onda başka bir zamanın tanıklığına kapı aralıyor. Bir yeri görebildikleriyle tanımlamaya çalışıyor. Kaldığı hastane, insanların yaklaşımı, seyrettiği dış dünya...

Bunların her biri Haşim'de izler bırakır. Davette gidip gördüğü bir fabrika, oradaki insanların düşüncelerini yansıtması dış dünyaya ilgisinin yansılarını getirmektedir.

Hastalara olan ilginin bizdekiyle bir karşılaştırmasını yaparak şunların altını çizer:

"Buralarda acıyı hatırlatan hiçbir şeklin, hiçbir rengin, hiçbir kokunun hastalara kadar sokulup ruhu rahatsız etmesine meydan verilmez." (s. 40)

Gündüz cıvıl cıvıl olan kent, saat sekiz oldu mu tümüyle kepenklerini kapatıyordu. Gezinirken gözlediğimdi bu.

Haşim'in gözleminde de bu vardır:

"Frankfurt gecelerinin karanlığı kadar fakir bir karanlık bilmiyorum: Kahveler yeksenaktır, kabareler soğuk ve tenha..." (s. 43)

O günlerde kentin nüfusu altı yüz bindir. Bugün de öyle, bu sayı aşılmamıştır!

"Aile kenti" havası her şeyine yansımıştır Frankfurt'un.

Otel odamda her sabah uyandığımda ilk işim gidip perdeyi aralayıp dışarı bakmak olurdu. "Acaba bugün hava nasıl?"

Almanya'ya her gelişimde saplantılı bir soruydu bu bana. Çünkü her an yağmur yağacakmışçasına bir bulut gölgesi asılı dururdu gökyüzünde.

Bunca yeşil, bunca ağaç elbette ki yağmur bulutunu asılı tutardı gökyüzünde. Dün de öyle oldu. Goethe evinden çıkmış aheste beste sokaklarında gezinirken kentin, birden yağmur bastırmıştı. Hemen yakınımdaki "Splet"e girip kendime yeni bir şemsiye seçtim. Kasa önündeki insan yığıntısı canımı sıktı. Gene de bekledim. Dışarı çıktığımda yağmur dinmişti.

Bazen bulutlar inip alacakaranlık basınca, kent yaşanmaz olurdu.

Frankfurt, böyle anlarıyla tam da Haşim'in zamanını çağrıştırırdı bana...

8./ Goethe ile Baş Başa

Ahmet Cemal'in Goethe'den yaptığı seçki *Yarat Ey Sanatçı*'ya göz atıyorum. Bütün günün yorgunluğundan arındırıyor beni Goethe'nin dizeleri.

"Yeniçağ İnsanına Goethe ile Bakmak", belki de onunla yolculuğumu böyle bir denemede anlatmalıyım. Yani "Faustlaşmak" eylemine de değinerek...

Gene dönüp Cafe Hauptwache'a geldim. Yani kentin kalbine. Goethe evi iki adım ötede. Yarın üçüncü kez dolaşmak istiyorum. Şimdi burada yalnızca yazmaktan yanayım. Buraya gelmeden önce bir markete girip alışveriş yaptım. Akşamüstüydü,

tümüyle kadınlar vardı kasiyerin önündeki sırada. Bir an önce evlerine gitmek isteyen insanlar koşuşturup duruyorlardı. Gelip cafede oturanlar genellikle gençler... Dizim dizim, uzun bardaklarda içilen biraların sarı, siyahımsı renkleri göz alıyordu. Canım çekmişti, ama kahve içmeyi yeğlemiştim.

Açtığım yeni bir defterde Goethe ile ilgili yazmaya yöneldim. İlk bölüm "Goethe Yolu" na başlamıştım bile. Bir süre yol aldıktan sonra duralıyorum. Bakışlarıma sinen bir imgeye takılı gözlerim. İzliyorum bunu. Bir renk, bir konu sonra alıyor beni içine. Açıyorum bir başka defter şu öyküyü yazmaya başlıyorum:

BAKIŞLARIMDAN SÜZÜLEN

Yan yana yürüyorduk. Omzum omzuna, elim eline değecek gibiydi. İçim alıp alıp veriyordu.

Beni sürükleyip buralara kadar getirmişti. Şimdi ise kıyısında beklememi istiyordu.

Gelip oturduğumuz cafe, bir meydanlıktaydı. Tam orta yerinde havuz, küçük heykelciklerle süslü fıskiyelerden süzülen sularla zamanın çağrısına alıyordu sizi.

Gözlerim yüzünde, boynunda, omuzlarında, göğüslerinde, ellerindeydi.

Sarıp sarmaladığım, kokusunu tenimde benleştirdiğim bedeninin kıvrımlarında geziniyordum düşüncelerimde de...

Susmuştuk. Bir ân ellerimiz kenetlenmiş, öylece kala kalmış; içimizin çekim gücüne kapılıp yakınlaşıp öpüşmüştük. Dudaklarının, teninin, dilinin tadını yitirmek istememiştim.

"Kalkalım," demişti.

Kalkıp eski kentin yolunu tutmuştuk. Karşımızda Pissarro tablosu çıkmıştı sanki!

O bahçe içinde durup çevreyi seyre dalmıştık... Etrafı kurumuş otlarla örülmüş çeşme, kiremit yapılı evlerin duvarlarına uzanan güneş, toprak kokusu ona çocukluğunu hatırlatmış olmalıydı ki:

"Babamı hep bu çeşmenin yanında karşılardık İsabelle'le...

O da kurnayı açar, avuç dolusu su alıp içer; sonra bize savururdu. Aramızdaki oyunlara tek katılmayan annemdi. Zaten o da geç gelir, erken giderdi... Bilmezdik işini...

Bir gün, babam, onun tanınmış bir ressamın modeli olduğunu söyleyince şaşırmıştık! Sevgilisi olduğu anlamına geldiğini sanmıştım! Babam da ressamdı. Ama atölyesinde hiç böyle birine

rastlamamıştık. Yalnız, bir gün, annemle 'model' yüzünden kavga ettiklerini hatırlıyorum..."

Susmuştu birden.

"Sen de benim modelim ol," demiştim gülümseyerek...

"Ben daha fazlası değil miyim sana..." diyerek baştan çıkaracak gülümsemesiyle, saçlarını savurup, sonra iki eliyle toplayıp ensesinde bir top yumak yapmıştı.

Artık dayanamayıp gidip kucaklamıştım onu... Iyice duvara yanaşmış, iki elimle bedenini kıskaca almıştım.

"Biraz daha sıkarsan duvarda ikimizin izi kalacak," diyerek, kollarımın arasından çıkmak için debelenmişti. O her kıpırtısında bedeninin kıvrımlarına dokunuyor, bir elimle belini sararak onu kendime çekiyordum...

Susuz kalmış gibiydim. Ona her dokunuşta tenim esrimelerden geçiyordu.

"Beni hep böyle sevmek için mi düşünüyorsun... Sahi ben senin için neyim?" diye sormasın mı!...

Öyle ânları olurdu. Ki, bunu sizi durdurmak için seçilen sözcükleri bir araya getirerek yapardı.

Buradan öteye nereye gideceğimizi merak etmiştim. Eski kentteki evlerini bulmuş, neredeyse yarım saatimizi burada geçirmiştik.

Hâlâ git-gellerdeydi.

Uslandırıcı bir gönül ilişkimiz olamamıştı bir türlü. Sürekli iniş çıkışlardaydık. Doruklarda yaşarken ansızın kendimizi dipte bulabiliyorduk. Onun ekseninde dönenmekten yorulmuş, ama tutuklusu olmaktan da kendimi alamamıştım bir türlü.

Onsuz yolumu şaşırıyor, kuyulara salınıyor gibiydim.

Bunları biliyordu bilmesine de; birlikte yol almayı bir teslimiyet gibi görüyor, sonrasında olabilecekleri konuşmaya başlıyordu.

"Mesafe iyidir," diyerek geçiştiriyordu çoğu sorumu, isteğimi.

Bakışlarımdan ona doğru süzülen aşk tutkunu edamın hastalıklı olduğunu söyleyene kadar onu bekledim bu kentte.

Artık annesiyle birlikte paylaştığı evinde kalmıyordum.

"Bir gün o seninle de yatabilir," diyerek uzaklaştırmıştı beni evden.

Gidip, nehre bakan küçük bir otelde kalmaya, resim yapmaya başlamıştım.

Uzunca zaman aramamıştı beni. Kaldığım otelin barında çalışan Boşnak güzeli, Esma'yı da model seçmiştim kendime. Geceleri ona gidiyordum... En güzel resimlerimi onunla çalışırken çıkarmıştım... Beni galeri sahibi Albert Yukoviç'le de tanıştıran oydu.

Resimlerim para getirmeye başlamıştı. Anekta'yı aramamaya kararlıydım... Son buluşup çocukluğunun geçtiği eski kente yürüdüğümüz günden belleğimde kalan bir ânı resmetmeye vermiştim kendimi.

Esma'nın kaldığı evin girişini atölyeye dönüştürmüştüm... O gün Esma yoktu. Yarım kalan çalışmamı bırakmış, başka bir portre üzerinde çalışıyordum.

Kapı ziline yöneldiğimde, karşımda Anekta'yı bulabileceğimi hiç düşünememiştim. Aynı kentte yaşayıp altı aydır onu hiç görmeyeceğimi söyleselerdi inanmazdım.

Yüzü solmuştu. Bir an, bakışlarımdan ona süzülen tutkunun depreştiğini hissetmiş, adım atıp onu kucaklayıp öpmemek için kendimi zor tutmuştum...

"Benden kaçmanın sana yararı dokunmuş, anladığım kadarıyla... İki yanlıştan bir doğru çıkamayacağına göre... Bak annemi yitirdim... Şimdi güneye iniyorum, kız kardeşimin yanına. Sana elveda demeye geldim... Eğer ikram edersen bir de kahveni içebilirim... Ama Türk kahvesi olsun..."

İçeri geçmiştik... Atölyemin yazı masasının bulunduğu pencere kenarında iki sandalyede karşılıklı otururak söze dalmıştık.

Kahve molasında:

"Sahi, biz seninle nerede yanlış yaptık ki; bunca zaman ayrı düştük..."

"Bana, bir sevişme anında hastalıklı beynin var demiştin hatırlıyor musun? Sonra da ansızın kalkıp giyinip gitmiştin... Benim için kopuş orada başlamıştı. Açılan yara kapanmaz, ama birinin yerini bir başkası şöyle ya da böyle doldurur. Esma, sığınağım oldu; sense savuranım...

Ben bunları söylerken o iki elimi elinin arasına almış ağlıyordu. O an kapı zili çalmıştı, bakışlarımdan süzülenin hiç yitmeyen eski tutkunun izleri olduğunu fısıldamıştı bana...

Gidip kapıyı açmamış, onunla akşamın karanlığına kadar söz söze kalmıştık...

9./ Yersizleştiriyorum Kendimi

Geçimsiz zamanlara dert olan bakışlardan kurtaramadım kendimi.

Adım silik kaldı... Görmezden geldim sandılar. Bakmamışım demek ki, içteki yolculuktan alamamışım kendimi.

Sıkışıp kalmışlık değildi bu. Kentin geniş caddelerine verdim bakışlarımı...

Almanların birahanelerden dışa açıldıklarını gördüm. Cafeler taşınıştı caddelere...

Bir boğa, bir domuz heykelini oyun arenası kılmıştı gençler.

Avutucu zaman burada da çıkmıştı karşıma.

Main akıyordu koygunca. Bir an önce denize varmak istiyordu. Elimde *W.G. Sebald*'in *Göçmenler*'i. Onunla Almanlara doğru yürümek istiyorum.

Sabah gezindiğim Goethe evi ile müzesi bu yolculuğun bir adımıydı. Gene de evde, müzede görülüp izlenen tarihsel algı kapılarına dönüktü...

Şunu gözledim bir de o evde; Goethe, birazdan gelip, o cenkleştiği yazı masasında çalışacakmış gibi bir hava vardı...

Beş katlı yapının görkemli duruşu yazarımızın varsıllığını da anlatıyordu.

Almanlar burayı koruyup donatırken abartmış olabilirler mi diye düşündüm.

Ama, bundan 74 yıl önce bu evi ziyaret eden Ahmet Haşim de aynı zenginliği, donanımı gözlemiş:

"Frankfurt'un zengin iki üç ailesinden birine mensup olan Goethe'nin konağı kuyulu idi. O zamanlar kuyusu olmak bir aile için mühim bir imtiyazdı. Ancak Rothschild'lerin, Goethe'lerin kuyusu

vardı. Umum için sokakta çeşmeler akardı. Mutfakta Goethe ailesinin muhteşem kuyusuna hürmetle baktık. Mutfağın duvarları üzerinde dizili duran elli, altmış tatlı ve pasta kabı Goethe'nin annesinin ne sıcak bir ev kadını olduğunu gösteriyordu. Ev, olduğu gibi muhafaza edilmişti. Bütün pencereler eskisi gibi çiçekli ve tül perdeliydi. Şairin hatırası bu evin her tarafında nefes alıyordu." (s.35)

Sabah "Goethehaus" a vardığımda kimse yoktu. Bir Japon anne kız benimle birlikte geri dönmüştü.

Gezinip sonra geldiğimde bir anda evin capcanlı olduğunu gözledim.

İlkokul düzeyinde bir öğrenci grubu öğretmenleriyle evin mutfağındaydılar. Anlatılanları dinliyordular. Mutfağın düzeni görülmeye değerdi. Her türlü kap kaçak ev sahibini bekliyordu!

Bir Japon grup rehberleri eşliğinde ikinci katın orta salonunda onun heyecanla dile getirdiklerine kaptırmışlardı kendilerini.

Goethe'nin en üst katta, pencere kenarındaki çalışma masası çekip almıştı beni yanına.

Onun yazarken nasıl cenkleştiğini anlatıyordu masanın yüzeyindeki her bir leke...

Müzede ise Goethe'nin kadınları çıkmıştı karşıma.

Onun yazı yurdu biraz da bunlarla örülmemiş miydi?

İşte bu duygu yansımalarından biri:

"Ah, nasıl da hasretim sana,
Küçücük meleğim! Yalnızca düşlerimde,
Yalnızca düşlerimde görün bana!
İsterse onlarda da çekeyim aynı acıyı,
Senin uğruna savaşayım hayaletlerle,
Ve hemen hiç soluk almamayım uyandığımda.
Ah, nasıl da değerlisin gözümde,
Gördüğüm bir kabus bile olsa." (Çev.: Ahmet Cemal)

Bu esrime dalgasına tutulmuş, sokaklarında geziniyordum kentin.

Gelip oturduğum "taşcafe"de, pencere kenarında, masanın günışığıyla buluştuğu bir yerdeydim. Önümdeki kitabı okumaya çalışıyordum.

Bir zaman sonra, başımı kaldırıp içerinin koygun havasına baktım. Issızlaşmıştı cafe. Genç bir kadın içeri girer girmez masama doğru gülümseyerek yöneldi. Anlayamamıştım bu halini! İyice yaklaşınca selam verip gene aynı gülümseyişiyle yandaki masaya geçip oturdu. Kahvesini söyledi. Bir defter çıkarıp yazmaya başladı. Okuduğum kitaptan kopmuş, onu izler olmuştum. Sık gördüğüm bir durum değildi bu. Her hali ruhumu okşamıştı.

Bir an aklım çantamdaki küçük kitapçığa gitmişti: *"Passion" / Visions of love, in word and Image...*

Tıpkı böylesi bir anın içine düşmüştüm. Kadın, bir ara yazmasına ara verip, çantasından sigarasını çıkarıp yaktı. İlk nefes sonrasında göz göze gelmiştik. Gözlerimi alamıyordum ondan.

Bu kez, daha anlamlıca gülümsemiştim. O, bunu anlarcasına bakmıştı...

Sonra, masamın sessizliğine gömülmüş, buradaki yersizliğimin diliyle dilleşmiştim...

Ekim 2006, Frankfurt

LEIPZIG'DE ZAMAN

Sessizlik arayışının dilini kurmak için bilmediğim bir kente gitmeyi seçiyorum.

Gelen bir çağrıya(*) "evet" dememin nedeni de bu aslında. Gidip orada, başka bir dilde, yazdıklarımı okurla paylaşmak bir anlık duygu esintisi veriyor. Ötesi, gene yazdıklarınız / yazacaklarınızla baş başasınız.

İşte bilmediğim bir kentte, o baş başalığı farklı bir mekânda yaşamak için, toplantı öncesinde kendime ayırabileceğim 6-7 saatlik zaman diliminde, hem kenti adımlayıp, hem de öyle bir yerin arayışına gireceğim.

Kaldığım otel "The Westin Leipzig"i arkama alıp elimdeki kent planından merkeze yakın duran tren garını seçip işaretliyorum. Gözüm, bir yandan da, önümdeki yoldan akıp giden araçların yoğunluğunda. Dahası hangi yöne daha çok gittiklerini seçmeye çalışıyorum.

Yönümü dönüp yürümeye başlarken, tren garının ileride belirdiğini görüyorum. Genişçe bir yoldan ipince çizgi halinde süzülen tramvayların iki yöndeki gidiş gelişlerine bakıyorum bir süre. Gözüm ışıklarda. Karşıya geçince, kendimi Nikolai Caddesi'nde buluyorum.

Karşımdaki binalar kentin eski dokusunun, merkezinin bu ada olduğunu anlatıyor. İlerledikçe buna emin oluyorum iyice.

(*) Leipzig Kitap Fuarı kapsamında düzenlenen "Leipzig Okuyor" etkinliği.

Elimdeki plana birkaç işaret daha koyup yürüyorum. Yolun iki yanında pasajlara açılan geniş kapalılar ilgimi çekiyor. Birkaç fotoğraf karesine sığdırıyorum bunları.

"Leipzig'in Pasajları" diye bir yazı kurmaya başlıyorum kafamda. Bunlardan birine girince, hayatın capcanlı yüzüne tanık oluyorum.

Pasaj, kapanma / kalma / iş tutma yeri gibi de görünse; aslında bir kentin ruhu yansıtan bir dokusunun olduğunu gözleyebiliyorsunuz hemen.

Burada, Walter Benjamin'in *Pasajlar* yapıtını hatırlamamak mümkün değil. Nicedir üzerinde çalıştığım, kentler ve saatler / saat kuleleri kitabına bir yenisinin ekleneceği işaretini veriyordu buradaki pasajlara ilgim...

Alman kentlerinde sıklıkla gözlediğimdir bu. Bunu bir de Paris'te gözlersiniz.

Pasaj, bir yaşama adasıdır. İçten dışa bakma yeri değildir. Çünkü, orada, kendinizi verebileceğiniz bir işiniz, bir uğraşınız; hatta zamanın taşıyıcı yüzüne bakabileceğiniz bir mekânda yaşama duygunuzun baskın geldiği söylenebilir. Çünkü bir pasajın dokusunu var eden ayrı ayrı mekânlarda yer tutan insanların oralardaki duruşları bunu anlatır biraz da.

Pasajlar, bir çarşı değildir asla. Ama bunların kurulmasının öncülü olduğu söylenebilir. Gene de bir yaşama adası / alanı olarak bakmayı yeğliyorum.

Kuruluşu 1160' uzanan, "Ihlamur Ağaçları Diyarı" diye de nitelendirilen Leipzig'deki pasajların kentin dokusunun oluşumundaki yerini irdelemek ilginç gelebilirdi. Belki de, bir kenti kurmanın ilk denemeleri buralarda tasarlanmış!

Benjamin'in şu tümcesini hatırlarım:

"Pasajlar, Empire döneminin Paris'inde birer mağara gibi parlardı."

Parıltıları kesin, ama birer mağara oldukları söylenemez. Labirentimsi geçişler, ilk anda sizi çekip içine alan kubbeli aydınlık görünüm etkileyici elbette. Oralardaki yaşam alanları, tutulan işler, kurulan düzenler ise ayrı ayrı gözlemlemeye değer.

Eğer vaktim olsaydı, kalıp, Leipzig'in pasajlarını daha yakından gözleme olanağını yaratabilirdim kendime.

Şimdi, şöyle bir bakıp geçiyorum. Mimari yapıların görkemli duruşunu dışa taşıyan en önemli yan, bence, pasaj girişinde kapı alınlığındaki albenili taş işlemelerdir. Bir tür, pasajın bileziği de denebilir bunlara. Sizi oraya çekenin o görünüm olduğunu bile söyleyebiliriz.

Birbirinden farklı bu kapı girişlerinin süsleri anlatımcı bir ressamın elinden çıkmış tabloları çağrıştırsa da, siz, gene de bunu iyi bir yontucunun hünerine verir; ama mimarın isteğiyle bir bezeme gibi gelip orada yerini aldığını düşünürsünüz.

Yürüdüm birbirine açılan, birbirini kesen caddelerden geçip kentin ruhunu anlatan sokaklara girdim. Göz yordamıyla yürüyorum. Arada bir durup elimdeki plana göz atıp işaretler koyuyordum. Sokaklarda kendilerine yer açıp müzik yapanlar kentin bu yanını, müzikle dolu hayatını anlatıyordu aslında.

Önünde duraladığım Thomas Kilisesi, 13 Mayıs 1723'te, Johann Sebastian Bach'ın kantor olarak göreve başladığı yer. İçeri adım atınca onun müziği karşılıyor beni. Avlu girişinde büstü, ayin yerinde yeni evli çiftin töreni... Beni çekeleyip ileri alıyor müziğin ahengi. Adagio havasında, lirik esinti hissettiriyor. Böyle bir buluşmayı uhrevi havada çıkaran müzikle kilisede geziniyorum bir süre.

Ara bir sokaktan çıkıp bir bulvara açılan caddeye, oradan yolun ucunda bir boydan bir boya set oluşturan, ötesinde nehrin aktığı caddede durup soluk alırken, gözüme ilişen bir cafeye yöneliyorum. Dış cephesinin sevimli hali çağırıyordu beni adeta. İçeri girdiğimde atmosferin varlığını derinden hissettiren, kulağıma hiç de yabancı gelmeyen modern caz ezgisi çekip beni bir masaya oturtuyor. Masamı hemence seçmiş, yüzümü dışarıya verecek bir oturma biçimine hazırlanarak, genç garson kıza elimle işaret ederek, oturacağım yerdeki masanın yüzeyini silmesini istemiştim.

Yerimi alıp çantamdan kitap, defter ve kalemlerimi çıkarırken, ilk işim çevreye göz atmaktı. Tam karşıma, sırtı dışa dönük, yüzünün yarısını elinde okuduğu kitaptan görebildiğim

sevimli, Lolita vari bir kız, onun hemen yanında birbirine sarmalanmış, adeta içselleşmiş bir çift bir an dikkatimi çekiyorlar.

Burası tam yazılacak yer, diyorum içimde. Açtığım yeni defterimin ilk sayfasına "Zamanın Taşıyıcı Yüzü" başlığını yazıp, ikinci sayfaya da "Taşıyıcı Kent" alt başlığını kaydederek yazmaya veriyorum kendimi. Ta ki, ısmarladığım kahve, elmalı tart gelene değin.

Ara veriyorum. Gözüm önümdeki tabakta. Pasta ustasının özenine şaşarak bakıyorum. Görsel bir şölen! Ahududu, frambuaz, freküzümü tartı taçlandırmış adeta. Seyre dalıyorum bir süre, sonra da bunun fotoğrafını çekiyorum. Bir süre dokunmuyorum o güzelliğe.

Genç kız kendini kitabına vermiş; birbirine kenetlenmiş çift, ateşli bir dille öpüşüyor; gözlerimle dokunuyorum onlara. Öyle ki, parmak uçlarınız yanacakmış gibi delimsekler.

Dönüyorum defterime.

Şunları yazaduruyorum o mekâna kendimi kapattığım süre içinde:

ZAMANIN TAŞIYICI YÜZÜ

1./ Taşıyıcı Kent

Dursuz duraksız yürüdüm. Neyi görmek istiyordum, arada bir sormadım da değil kendime.

Burada eskil olan bir duruşun yansımalarını aramak için yola çıkmadığıma göre... Peki, neydi arayışımın rengi?

Gelip burada, Caffé Vergnano 1882'de soluk alırken düşündüm bunu.

Hermann Broch'u açtım önüme. Christa Wolf, çağırıyordu metninin içine. Benim için hep elem verici, bilinç açıcı olmuştur onun yazdıkları.

Şu an, sırlı bir anlatının izlerine dönmek daha çekici geliyordu bana.

Diyordu ki Broch:

"Demek ki matemli bir hüzünledir güzelliğin
insanoğluna açılması,
bütünlükle açılır;
o bütünlük ki, aslında simgenin ve dengenin
bütünlüğüdür;"(**)

O bütünlüğü arayış için kentlerin taşıyıcı yüzlerine doğru yolculuklara çıkıyorum sıklıkla.

Benim için ***açık zaman***ın dili oradadır. Çünkü saklı olana da oradan bakıyorum. Mekânın kuruluş öyküsü ilgimi çektiği gibi, insanların yaşadıkları yerlere bakmayı da yeğliyorum.

Sözel dünyanın izleri yansıtıcı olmuştur hep. Çünkü zamanın farklı yüzlerini görme yolculuğumda baktıklarım, bilincimde yer edenler, belleğimde taşıdıklarım zamanla birer taşıyıcı olarak gelip yazımın ucunda buluşur.

Benim bir kente gitme, orada gezinme / durma yolculuğum bu anlamda yazmaya dönüktür.

Bakıyorum da; Leipzig'de ulaştığım kıyılarda hep bunların yansıları var.

Daha dün, gidip Bach'ın müziğini dinlediğim kiliseden çıkıp, hemen yanı başındaki açık alana bakan bir Viyana kahvesinde oturup "Zamanın Değişkenlilik Burcuna Yolculuk" metnini yazarken de düşündüğüm bu değil miydi? O metnin içinden çıkan başka bir metin, yazılan romanın bir bölümü olarak kendini var etmişti o an:

...İçindeki uğuntunun dinmesini bekledi. Kendini getirip kapattığı bu yerden, demek ki üç tam gün, çıkarmayacaktı...

Hayatın solan, dinen, esriyen, epriyen yanlarına Buradan bakacaktı.

(**) Hermann Broch, *Kader Ağıtları-Vergilius'un Dönüşü*, Çev.: Ahmet Cemal, 1996, İyi Şeyler Yay., 72 s.

'Gül kurusu sağanağı'mı demişti, annesi! Yola çıkmadan önce yanına aldıklarının arasındaki masa örtüsünün desenlerine bakarken bunu hatırlamıştı...

Renkler, desenler... Zamanın çağıran sesi olarak her yerde karşısına çıkıyordu. Şimdi burada, bütün renklerin soluk, hayatın solgun durduğu yerde, içinin sıkıntısını dağıtacak bir sesin arayışındaydı bakışları...

2./ Değil mi ki Sesini Yitirdim!

Buluşma çizgisini aştım.

Aldatıcı söz yitirdi anlamını. Kırgın bakışa hiç gerek yok. Al, ve de git sözünü. Burada gezinen, durup eylenen zamanın taşıyıcı rengine dönük yolculuktur senin için sağaltıcı olan.

Geçişleri unut bu kentte. Bak, orada, yazılıp ezgilenen bir dünya durup bekliyor seni.

Ara yer, ara zaman... Unutulmuş ses gibi sana!

Sınırları aşmak için öte yere geçmekten başka bir yolun da yok.

Bu kent, biraz da bunu anlatıyor.

Edilen sözlerin nasılsa karşılığı yok. Avutucu zamanı sil bakışlarından.

3./ Bakışlarıma Sinen

Kapandığım yerden çıkınca görüyorum bunu.

Şimdi'nin ötesinde durmak da biraz böyle.

Kendi içinde çağrısını yitirenin ardına düşmenin bir anlamı yok.

Dengenin nerede biçimlendiğini görmek için o yakıcı olanı yaşamak gerek...

Siliyorum, burada, kentin eskil bir mekânında bakışlarıma sinen acını...

Başka yolu yok, alıp gidiyorum bunu.
Yokluğunu işle kalbime, acınla sağalt beni.

4./ Varlığın Yolculuğu

Ötede duruyor genç kız. Okumaya vermiş kendini. Dışarıda soğuk güneş. Unutmuş her şeyi, kendi yolculuğuna çıkmış o.

Bu olsa gerek varlığın içsel / ezgili yolculuğu!

Ötemizde nehir, kavuşamama çizgisi belki de! *Bakışlarımıza sinen ne;* bunu soran göz atış anı yakalıyor bizi. Bir süre öylecene tutuluyu kalıyoruz, gülümseyişler varlığın dili olup çıkıyor aramızdan...

Ona bakınca, kentin yeniden inşasının renklerini, biçimlerini düşünüyorum nedense. Burada, kendi halinde bekleyen bir sözün yalnızlığını paylaşıyor bakışlarımız. Bir şiir düşüyor aklıma, başka bir kent için mi söylenmişti, yoksa iki varlığın buluştuğu ana mı dairdi! O dizeleri çıkarmaya çalışıyorum:

"Slavya kahvesinde dostum Tavfer'le
Viltava suyuna karşı oturup
tatlı tatlı yarenliği severim
hele sabahları, hele baharda.

Hele sabahları, hele baharda
konuşurken dalar dalar gideriz,
bir yitirir, bir buluruz birbirimizi." (Nâzım Hikmet)

Dönüp bunu okumak istiyorum ona... Bakmanın diliyle sözün dilinin birbirine açılmasını anlatmayı bir de...

Burada, bir yazardan ötekine, bir duygudan diğerine gidip gidip gelmelerime bakıyorum. Varoluşun dilini öğreten nedir? sorusunda bakışlarım...

5./ Bir Yerde Duruyor Sesim

Bu kentte bir yerde duruyor sesim... Yazınca onu dinler gibiyim.

Bu kentte izi var gözlerimin. Bakınca bunu görüyor gibiyim.

İçimde genişleyen zamanı görüyorum bu kentte.

Çıkıp yürümek, o içsel yolculuğumun renklerini çoğaltmak istiyorum yalnızca...

6./ Susunca Sen

Acı depreşiyor içimde, susunca sen. Kederleniyorum bensizliği kanıksadığın için.

Susunca sen, kopuyorum yaşadıklarımdan. Hayatın bir yüzü soğuyor, sessiz sedasız kalınca sen.

Biriktirmişsin kopuş çığlığını. Susman bunu anlatıyor, söz etmemen 'git' çağrısı gibi geliyor bana.

7./ İçimizdeki Sınır

Bunu seninle keşfettim. Anlamadın hiç. Sustun, sana doğru yürüdükçe. Keşfettikçe gidilen dönülen yolları, çıkmaz sokaklara sürdün beni.

Bakışlarını yabancılaştırdın. Başka sesler, başka sözler atlasın oldu.

Sustun... sustukça çoğaldım seninle. Anlamadın bunu. Sınırının sınırsızlığında yaşamayı seçtin.

Düşündükçe seni sınırlar ötesinde; gene yüzün dökük, için sancılı, başka bir göğün altında yaşamaya yargılı duruyor varlığın.

8./ Sonsuzluk Büyür mü?

Bir sesle uyandım sabaha. Boştu bir yanım. Unutturmuştun kendini. Sanırdım ki, yalnızca ölümdür sonsuzluk. Oysa şimdi ayrılığın da bir sonsuzluk olduğunu öğretiyorsun bana. Bu daha ağır ölümden, daha zor ölmekten.

9./ Kendi Olmak

Çıkıp gidiyorum. Bütün kapılarını açık bırakarak hayatın. Dönüş izlerini de siliyorum.

Unutuyorum geçilen yerlerin adlarını.

Her güne yeniden başlamak istiyorum.

Çıkıp gidiyorum bilmediğim kentlere. İstiyorum ki; her yeni kendi olma yolculuğumu anlatsın bana. Yeni olanın ardına düşüp, kendi sesimin renginin yansılarını göreyim...

10./ Geçince Ötelere

"Ve biz, hâlâ sözcüklerin acı tadını özlüyoruz." (***)

Christa Wolf

Evet, başka bir dile/duyuşa/duygu selintisine karışıyorum o an.

Önümdeki kitabı yeni baştan, kendim yazmak istiyorum!

Öylesine anlamlı / çarpıcı, hissettirici geliyor ki bana o sözcükler; artık sığınağım olmaktan çıkıyor, 'beni yaz, kendince anlat,' diyor her biri.

Savruntulu duruşumu da ancak bunlarla toparlayabiliyorum.

Çiziyorum altını o sözlerin bir bir. Sonra da içimin coğrafyasında gezintilere çıkıyorum:

Mutluluk olmadığım yerdedir.

...

Direnmek hastalık belirtisidir.

...

Yolculuğa hazır mıyım?

Bakıyorum pencere kenarındaki genç kıza.

Evet, bir Lolita gibi!

Okuyor, gülümsüyor, avunuyor, bakıyor, sığınıyor, istiyor, arıyor, uyanıyor, eriyor, düşlerine katılmayı çağırıyor bakışları...

Yeni bir yere / yolculuğa çıkıyor besbelli!

Şimdi, şu an; onu yazıp anlatmalısın, onun sana yansıyan

(***) Christa Wolf, *Hiçbir Yerde*, Çev.: Alev Yalnız, 1994, Can Yay., 111 s.

imgesine tutunarak... "Esrime Yolculuğu"nun ilk satırlarını düşüyorsun siyah kaplı "Moleskine" defterine..

11./ Unutma Barınağı

"...ne kadar yatkınız her şeyi unutmaya."

Christa Wolf

Benden istediğin bu. Yaşadıkça seninle, bunun bir yara olacağını düşündüm hep. Kanayan, ve hiçbir zaman kapanmayan.

Hatırlamanın ötesinde bir şey bu.

12./ Yaşamsal Uyum

Wolf, Kleist'ı anlatıyor. Ondaki ayrıksı duruşu seziyorsunuz hemen.

Benim kahraman'ın içsel yolculuğu geliyor aklıma bir an.

"Uyum, denge ve yumuşak başlılık." (s. 14)

O, bunlardan yana. Oysa orada karşısına çıkan kadın tam tersini yaşayan biri. Altüst oluşu biraz bundan.

Yazdığım "Dünyayı Saran Sessizliğin" bir tür ruh araştırması... Ben'in öteki'yle yolculuğu...

Durup soluk alıyorum bir an. Gene roman için bir şeyler yazmak geliyor içimden:

'Daha çok sevmek,' dedi içinden. Bunun anlamını sorgulamıyor da değildi. Hep kendinden verdiğini söyleyeli beri, ona, onun sevgi gösterisi beklentisine ulaşma ya da gitme yollarını kapatmıştı. İçinden gelmiyordu, yanındaki başkalarının – ki ötekilerin derdi bunlara- gösterilerine katılmak istemezdi. Kendini dışarıda tutardı.

En son, girdiği odanın kıpırtısız hali, onun geldiğini anlamamış tavırları can sıkıcı olmaktan da çıkmış, sanrıya dönüşmüştü onda.

Diyordu ki Wolf, unutmamıştı, Leipzig Havaalanı'nda oturduğu ILJUSCHIN 18 CAFE'de okurken altını çizdiği satırlarında:

"Sözcüklere bağlı kalmasaydı çoktan unutulmuş anılar olacaktı. Sözcükler, o günlerin anısını bilinç üstüne çıkarıyordu hep: Akşam rüzgârına karşı Ren kıyısı boyunca yürüyüşü, su ve havanın kulaklarında uğuldayan dalgalanışı. Derinden duyduğu eski bir ezgi yankılandı yine kulaklarında bir an."

Unutamıyordu Esma ile Ren boyu yürüyüşlerini.
Toplantı için geldikleri Köln, çekip almıştı onları
koynuna. Sonra, yollarını Leipzig'e düşürmüşlerdi.
Esma, babasının bu kentte öldüğünü anlatmıştı.
Almanya bölündüğünde orada kalmış, annesi de
Yugoslavya'ya dönmüş... 1950'lerde yeniden
buluştuklarında bir süreliğine Saraybosna'da yaşamış,
sonra habersizce çekip gitmiş. Onun o günler
sonrasında doğduğu, nice sonra ardına düşüp
bulduğunda ise artık bir mezartaşıyla karşılaştığını
dile getirmişti. Bu kez, yeniden, babasına kavuşma
özlemini taşıyordu. Buraya gelmeleri biraz da buydu.
Artık mezarlık yerine, üvey kardeşlerini görmeyi
seçmişti Esma. Duvar yıkılmıştı, hayatın başka
bir rengi çıkmıştı ortaya.

Issız, yalnız bir kentti Leipzig, onun gözünde.
Sınırların ötesinde kalmış, içdenizinde yaşayan bir kent...
tıpkı kendisine benzetiyordu kentin bu halini...

Esma'nın hayata karşı duruşu her haliyle onu etkiliyordu.
Sınırlarını biliyordu, hayatının çizgilerini...
bunlar ona güvendi, gidip bağlanabilmek için de neden...

Hatırlıyordu...
Yağmurda adeta sığındıkları Schiller Cafe'de, tutup ona baladlar okuduğunu. Genişleyen bir zamanın diline dönüşmüştü aralarındaki söz:
"Was den grossen Ring bewohnet,
Huldige der Sympathie!
Zu den Sternen leitet,
Wo der Unbekannte thronet."(****)

Karşılıklı Almanca konuşuyorlardı o an.
Anlatmıştı genç kızlığa ilk adımlarını attığı günlerdeki korkularını.
Yalnızca bir erkeğe ait olmanın erdemini, daha çok da üvey babasının ondan bunu neden istediğini. "Beni o büyüttü, dindar bir Arnavut'tu; üzerimize titrerdi,"
dediğini hatırlıyordu... "Bu yüzden sevmelerim hep yarım kaldı,"dediğini de hatırlıyordu. Bunu çok sonraları, gittiği Kanada'dan yazdığı mektuplarında da uzunca anlatmıştı ona. Sonra geçtiği sevgisizlik barınaklarından söz etmişti.

Sonra, dönüp bütünleştiği romanı hatırladı gene:
"Ancak yazdığı zaman yaşadığını duyumsuyordu gerçek anlamda."

Ortada daha hiçbir şey yokken, salt okuduklarıyla kendini bir yazar gibi hissediyordu...

Romanın kendini yazdıran bölümleri, anlatılan öykünün (ki, Bosna-Hersek'teki savaş sonrasında yurtsuzluğu seçen Esma'nın öyküsünün) yan açılımlarına eklemlenecek...Kendi varoluş

(****) "Ey bu büyük âlemde çepeçevre oturanlar,
Aşk ve sevgi önünde saygıyla eğiliniz,
Yıldızlarda sırrına erişilmez varlık var,
Sevgi onun yolunda biricik önderimiz!" (Çev.:Burhanettin Batıman)

sanrısını anlatan, aynı zamanda iki farklı anlatıcının da onun yazdıklarına bakarak anlattıkları roman, üç ayrı anlatı katmanıyla örülüyor. Ben-Anlatıcı (kendi duruşunu anlatan taşra hekimi), İkinci-Anlatıcı (onun öyküsünün ardındaki gazetecinin anlattığı), Üçüncü-Anlatıcı (bu romanın yazar-anlatıcı'sıdır, hatırlananları yazar yalnızca...) bu örüntünün kurulup gelişmesini sağlar. Bir taşma anında yazılmaya başlandı, yirmi günde yüz sayfasını yazdım. Gitmelerle / içsel yolculuklarla kendini yazdıran bir roman. Sonunu bilince yazmak daha kolay geliyor. Taşra doktorumuz kaybolmuştur. Onun neden kaybolduğunun ardına düşer bir gazeteci. Bunu önce haber olarak, sonra da röportaj biçiminde gazetesine taşır. Bunu okuyan yazar, konuyu ilginç bulur, bir gazete haberinden roman çıkarmaya çalışır. Bu üçlü yapıyı kurup geliştirip anlatan da odur aslında.

13./ Bach'la Süren Yolculuğum

Gelip durduğum yerde, kentin müzik ve kitap kenti olma özelliğini düşündüm bir an. Goethe ile Bach'ı bir araya getiren bakışın yolculuğuna çıkarak Leipzig'deki akşamüstü seyrimi kapatacağım.

Aldığım kitaplar, CD'ler arasında bir karta uzanıyor bakışım. Takılıp kalıyorum orada.

"İşte Esma bu," diyorum içimden. İtalyan ressam Vittorio Matteo Corcos'un 1896'da çizdiği bu kadın yüzü romanımın bir anda rengini de belirliyor. Sonra, yüzümü dönüp bir Bach ezgisi dinlemeye veriyorum kendimi... Leipzig, serin bir yalnızlığa bürünerek başka bir zamanın çağrısına gitmeye hazırlıyordu beni...

ZAMANIN SOLGUN YÜZÜDÜR
ADADA YAŞAMAK

1./ Adanın Yüzleri

Zamanı dönüştüren bir bakışın tutulması benimkisi. Çıkıp buraya geldiğim her mevsimde, adada yaşama düşüncesinin kapılarını açarım önüme. Hangisinden girmem gerektiğine bakarın. Çünkü karşımda duran, dönüşmenin labirentleridir.

Eşikteyimdir hep adada.

Selamlarım da öyle, sohbetlerim de.

Duru bir mevsimde; insanların çekildiği, zamanın süzülüp günün en kısa ânlarına teslim olduğu bir günde çıkıp geldim. Ömrümün yarısını buldu bu serüven.

Görmediğim yüzlerini görmek istedim adanın.

Tutkuyla örülen zamanlar silinmiş, akıp "geçen zaman"a dönüşmüştü.

Orada kapandım bir odaya. Yazdım, okudum, düşündüm.

Bir kadının bedeni esritip durdu tenimi. Gittim, kıyısında durdum, bedeninin kıvrımlarına baktım; oradan olmayacak düşlerin seyrine çıktım. Dokununca yanacağını biliyordum. Gene de dokundum!

Anladım ki; avutucu bir zamanın eşiğindeyim. Sözlerimi sakındım, edemedim düşlere salınanları...

Gün kapandı, duygular söndü. Ben yazmaya verdim kendimi. Tıpkı bugünkü gibi. Ama o zaman eşiğindeydim her şeyin.

Şimdiyse; içindeyim adadaki zamanın. Ama dışarıda bir mekânda yazıp düşünmekteyim.

2./ Adanın Kırılganlığı

Yaşamayınca göremezsiniz bunu, saklı yanını adanın.

Dışarıdan gelen uzunca bir süre kapanır, yalnızlaştırır kendini; anlamak yerine kendini dinlemeye verenler o mekândan bu mekâna gezinir, tutunur hemence insanlara...

Dertleri gitmek olmayanların adada işi yok... Ama bu görülenlerse; adayı bir sığınak, arınma yeri gibi sananların halleridir.

Adanın saklı yanını görmeden yaşamak iyi gelir onlara.

Herkes adada kendine bir kıyı yaratır. Kıyısız yaşamak istemelerine karşın; bir yanlarının –nedense– denize açık olmalarını isterler.

Oysa ada, kıyısızlık demek... Kendini birbaşınalaştırmak, içe dönmektir ada.

Eğer kendinize bir kıyı seçerseniz, bir ân önce gitmeyi de göze almışsınızdır demek.

Burayı bir "ticaret evi" gibi görenlere sözüm yok. Onların derdi adayı geçiş barınağı yapmaktır.

Şimdi kaçınılmaz zamanın eşiğinde durup bakmaktayım bunlara.

Zaman hiç de eski zaman değil... Ada, çağın talanına hazırlıyor kendini...

3./ Ada, Çağırır Sizi

Düşününce doğasını adanın çekim odağına giriyorsunuz hemen.

Önce dokunacağınız toprak geliyor aklınıza. Sonra rüzgârı... Bağlardan gelen hışırtılar... Asmaların gölgesinden seyre daldığınız gökyüzü çekip alır içine sizi...

Kavuşma zamanını en çok hissettiren yerdir ada.

Burada, varmak istediğiniz her kıyı aynı mesafededir... Bir yerden bir yere taşamazsınız adada.

Sıklıkla başka yerlerden insanlar gelir özlemlerini gidermek için. Hatırladıkları, belki de hiç unutamadıkları geçmişleri burada olduğundan kopamazlar adadan... Ada düşü akıllarına düşünce çıkıp gelirler.

Çağıran ses de yoktur oysa... İçseslerinin sesine kulak vermeleri yetiyor belki de.

Ada, özlemdir; yaşanmış her şeyi –bir zaman sonra– elden çıkarmadır.

4./ Ada, Unutmadır

Yağmurun deliler gibi yağdığını anlattı:

"Bir ân toprağın bütünüyle eriyip adanın denizde kaybolacağını düşündüm... Nasıl bir yağmurdu anlatamam..."

O ân, burayı terk etmelerini bile koymuşlar akıllarına...

Sular dinmiş, gün açılmış, onarılmış her şey... Hayat yeniden başlamış...

Esip savurmalar, verilen sözler unutulmuş...

Mevsimin dönüştüğü her ân bunun yaşandığını öğrenince, adada unutmanın iyi geldiğini anlamıştı.

Adada tanıklık, derinleştirir insanı... Sezgilerini açık tutar. Her şey gözünün önündedir... Gözlemek için düşersiniz yola... Başkaca bir seçiminiz de yoktur adada...

5./ İçe Çekilmedir Ada

Bakışlarımı soldurmak için geldiğim mevsim geride kaldı.

Gelip, bu bağ-bademlik yerde bir süreliğine yaşamayı seçmem de adanın giderek yiten o kendi havasını bulmak özlemi var...

Giden insanlarla solan evlerin eşikleri, kapıları, pencereleri, bahçeleri...

O dar sokakları bile renk değiştirmiş... Dar alanlara itişkakış sığışmaya çalışan otomobiller adadaki kuşatmayı anlatıyor aslında. İnsan gölgelerinin yerini alan araçlar adayı ada olmaktan çıkarmış bile!

Adanın o içe çekilme hâli yok bu mevsimde .. Ancak çıkarsanız o merkezin dışına, gelip bir bağevini mekân tutarsanız adanın iç çekişlerine doğru yolculuklara yüzünüzü dönebilirsiniz.

6./ Ada, Sığınma Yeridir

Bugün, adaya gelenlerin böyle düşündüklerini sanmıyorum.

Ada metaforunun özündeki kaçış / sığınış barınağı olma özelliği hep var elbette. Ama günümüz insanı burayı bir eğlence mekânı, deniz / güneş arenası gibi görüyor...

Biraz öteden (ki adanın dışı burası) gelen sesler, insanların kurtlarını dökmek için birarada vur patlasın, çal oynasın yaptıklarının nişanesi...

Adanın çekilme zamanı, kendi halinde olma mevsimi yer değiştiriyor...

Bu da yozlaşmanın bir belirtisi.

7./ Ada, Rüzgârdır

Günü başlatan esinti adanın en belirgin yüzüdür. Bir koku alır sizi içine. Reçine, şıra, kükürt... Bir bir ayrımsarsınız bunları. Sonra taşların rengini seçer, ağaçların gündönümündeki haline bakarsınız. Duvarlar, kapılar, pencereler çağıran bir ses gibi çıkarlar karşınıza ansızın.

Yazılan bir tarih var orada.

Çekip gidenlerin bıraktıkları izlere dönünce, buna dair yazılanlarla yüzleşirsiniz.

En çok hatırlanan, özlemi çekilen anıları süsleyendir deli rüzgârları adanın.

Getirir her bir şeyi bize o.

Tuzu, nemi, özlemi, bekleyişi, gitmenin kokusunu, savrulmayı, kapanıp kalmayı, özleyişin sesini...

Yazdığımız, yaşayıp unuttuğumuz, hatırlayıp solduğumuz her şey oradadır. Dört yanı açık alanın başka bakacak kapısı mı var?

Çağırır rüzgâr bizi adada. Ne bakmadan geçebilir, ne de esintisine kapılmadan savrulabilirsiniz...

8./ Ada, Gözeticidir

Burada her şey gözlemevinizdedir. Bakar, görür, izlersiniz. Gitmelere kalkarsınız sonra.

Sabah yürüyüşleri örneğin. İyi gelir. Kekik kokuları, sonra lavanta çiçekleri çekip alır sizi içine. Eliniz badem ağacına gider. Buruk bir tada özlemle çatlatırsınız yemişini bademin.

Gitmeye gerek yok denize. Size gelir o.... Poyraz, yıldız karayel... Hele lodos çıkınca... Başınız döner, denizüstü horonda gibi hissedersiniz kendinizi.

Bir bağa düşürürseniz yolunuzu adada; gözlerinizin şenliğine çağrı çıkarır her bir asma kütüğü... Kükürt kokulu üzümler kendi tatlarına ermişse eğer; çavuş, kuntra, karalahna, misket... başınızın döndüğü gündür.

Yaka gömlek serilirsiniz bir duldaya, toprakla al-vere başlar gönlünüz...

Badem ağaçlarının hışırtısından uyku girmez gözünüze. Oysa ikindi vakti, şekerlemenin tam saatidir adada.

Değişkenlilik burcundasınızdır, bütün gözenekleri açılmıştır bakışınızın. Adada gözlemci kesilmiş, açık alanların sizi çekip içine alan yerlerde zamanı dinliyorsunuzdur.

Zaman ki; ada da en çok unutulan, kısa aralıklarla her ân hatırlanandır!

9./ Ada, Zaman Dönencesidir

Adada hatırladığınız gibi yaşar, unuttuğunuz kadar da seversiniz.

Geçicidir her şey burada.

Mevsimlerin değişimi, insan yüzlerinin solması, yapıların sıklıkla eskimesi anlatır bunu...

10./ Ada, Bellektir

Tanımsızlıklar içermez ada. Ama burada her yaşayanın kendince bir adası vardır.

Bunları yan yana getirince ada gerçeği çıkar karşınıza.

Bir giden, bakan, konuşan, konuşturan, derleyip toparlayan olmalı. O zaman adanın belleği çıkar karşınıza. Burası deniz, burası toprak parçası, burası bağ, burası şarap, burası yalnızlık olmaktan çıkar; işte o zaman kendi varlığıyla durur karşımızda.

Hakan (Gürüney), bir deniz kabuğunun ardına düşmüş... Çocukluktan beri ada imgesiyle yatar kalkarmış. Babasının hediye ettiği çocuklar için *Robinson Crusoe* kitabı onu çekip almış içine.

Adım adım o deniz kabuğunun ardından giderken yolu Bozcaada'ya düşmüş...

Her adımda, her sözde adanın belleğiyle yüzleşmiş.

Onun bugün biriktirdikleriyle var ettiği "Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi" adanın belleğini ortaya çıkaran bir adım...

Bellek, çağırır elbette. Yeter ki siz dönüp bakmasını bilin...

Ada, bellektir. Tutar, korur, içselleştirir, savurur, gönderir, özletir, acılardan geçirir... Ama toprağının kokusunu, rüzgârının sesini, üzümünün tadını teninize işlemiştir bir kez... Nereye giderseniz gidin ada sizinledir.

11./ Ada, Can Seğirtir!

Tutar elinizden zaman. Burada, önce baktırır gökyüzüne. Yıldızları gösterir, anlatır her birini. Sonra ayın hâllerinden söz eder...Güneşin dönencelerinden geçirir bir bir.

Işık oyunlarına yatar, ayı gözetir, yıldızlarla dilleşmeyi öğrenirsiniz adada.

Toprağa dokunmakla yetinmezsiniz, dilini kavrar, bir bağ kurmayı düşlersiniz. Bütün bildikleriniz birikip gelip orada sizi bulsun istersiniz.

Hava, su, güneş ve toprak adada bunlardan başka can seğirten yoktur.

Her birine doğru yürürseniz adanın gerçeğini görür, içteki sarsıntınızın nasıl dinebileceğini öğrenirsiniz.

Ada, bu anlamda öğreticidir.

Sığ zamanların yolculannın uğrak yeri olmaması da bundandır.

12./ Ada, Doğayla Yüzleşmedir

Adada nereye giderseniz gidin, hangi kıyıya ulaşırsanız ulaşın size eşlik eden doğa karşınıza çıkar.

Yetmez bu.

Her rüzgâr esintisinde kendini hissettirir. Kuş cıvıltısında, çiçek kokusunda, dal ipiltisinde, yaprak hışırtısında "ben buradayım" der doğa.

Dönüp bakarsınız kaçınılmaz olarak.

Adanın bütün mevsimlerinde doğa çağırır, hayatla alışverişinizi gözden geçirmenizi ister.

Toprağın dilini öğretir önce. Dokunma biçimlerini, sonra görmenin yordamını gösterir.

Buluşturamazsanız bunları anlamanız güçtür doğayı.

Kimi için kazanç yoludur; meyve gelsin, kereste çıksın, bir ucunda ev kurulsun...

Kimi de aldırmaz geçer yanından... Kimi bekler başını, zamanın ayarlarına bakar oradan...

Yaşamak isteyense önce öğrenmenin öğrencisi kesilir. Kıyısında durur, adım adım yürür ona eşlik edeceklere... Çünkü bilir ki; önce adada doğa yüzleşmesi gerek...

13./ Adanın Tatları

Adanın doğası yemek yapma kültürünü, mutfağını biçimliyor. Geleneğin izleri yansır buranın tatlarına.

Sebzeleri, meyveleri, üzümü, zeytini, balığı, otları...

Ege/Akdeniz yemeklerinin çeşitliliğine bakınca bunları gözlüyorsunuz... Ada Rumlarıyla yaşayan bir zenginlik bugün yeniden keşfediliyor.

Bunu zamana taşımak, başka yerlere anlatmak kaçınılmaz.

Lodos'un yemeklerine bakınca bunu yakaladığını gözlüyorsunuz. Tatlar, bir yeri anlatır. İnsanın ruhu, duyuş ve yaşama biçimi saklıdır orada.

14./ Uzaktan Ada

Karadut tepesi diyelim buraya... Adanın Batı yönünü tümüyle gözetebileceğiniz bir yer...

Denizin dinginliği, bağların bir uçtan diğer bir uca uzanıp gitmesi... bir yanda Habbele koyu, ötede Sulubahçe... Daha uçta, güneyde Akvaryum, Tuzburnu.

Sonsuzluk, sonrasızlık duygusu çekip alıyor sizi içine her bir yerinde adanın.

Esinti burnu, kuşlar koyu, çılgın bayır, gibi adlar takarak adayı kendinize göre işaretleyebilirsiniz burada....

Yataydır ada... Görülmez hiçbir yeri kalmaz bakınca bu düzlüğe...

İçinizdeki uzaklığa göre ayarlar yapıp gözünüzün değdiği yerlere işaretler koymalısınız adada...

15./ Ada, Düşüş Menzili

"Gözünüzün değdiği her yerdeyiz."
Kevork Emin (Ermeni Şair)

Ada, savrulmadır.

Alıp başını gitme yurdudur. Bölünme, parçalanmadır... Bir orada, bir burada olmaktır...

Sıkışıp kalmaktır ada. Kıpırdayamamaktır, içte ezilme, kuyulardan geçmedir. Sığlaşan bakıştır. Avutucu bir söz, tutkuyla bağlanılan bir yüzdür ada.

İnilen yerdir ada. Yükseltisi yoktur çünkü.

Düşüş barınağıdır. Aranan menzilin yolu buradan geçer.

Görülen yerdir ada. Gözünüzün değdiği her yer bir adadır aslında...

Dönüşme durumudur ada. Farkında olmadan, adım adım dönüşürsünüz.. Biri ötekine benzer. Sonra sığlaşan bir yerden bakarsınız birbirinize adada. Ada, yangın yeridir; ağudur, aramadır... Menziller başka nasıl kendini ele verir ki...

16./ Adadan Gitmek

Sözleri barınak kılabilecek mevsimi geride bırakıp ada'dan kopuş...

Bir süre, oradan izlerle yol alırsınız.

Yaşadığınız her şeye sinmiştir çünkü ada...

Yüzleşme anılarını da bırakmışsınızdır ötede...

Adadan gitmek, dönmek için anılar biriktirir sizde.

AKDENİZ'DE ZAMANIN RENGİ

Akdeniz bir düş seyri gibi gelir ilkten. Denizden kara-ya, karadan denize açıldığınızda karşınıza çıkan her görüntü alır sizi içine.

Duralamadan yol alırsınız, ki; bir yanda koptuğunuz mekânın, ötede gittiğiniz yerin izi / sesi / rengi sizi düş ve özlem çılgınına çevirmesin.

Bir koydan ötekine geçerken ya da bir içdenizden bir körfeze girerken Akdeniz bütün renkleriyle duygu tonlarıyla sizi çılgına çevirebilir.

Eğer Akdeniz yolcusu kılmışsanız kendinizi, ister karada, isterse denizde yol alın Akdenizlilik düşüncesi, duygu sarmalı öğreticidir, tarihin saklı yüzünü anlamaya yöneltir sizi.

Karasal iklimin bir çocuğu olarak benim Akdeniz'le, Akdenizlilik düşüncesiyle yüzleşmem Panait Istrati ile olmuştur.

Onun benzersiz romanı şöyle başlar:

"Dostlarıma bakılırsa ben, bir yazar olarak yaratılmışım, yalnız makalelerle kalmayarak daha başka şeyler de yazmamı istiyorlar. İyi ama, bir şeyler bulup uydurmasını bilmeden insan yazar olabilir mi? Ben de işte böyleyim. Hiç değilse, anahatlarını yaşamış olmadığım bir macera hayal etmek elimden gelmez."(*)

Yazmak için yaşamak gerektiğini hissettiren Istrati, Mısır'a yaptığı bir yolculuğun ilk izlenimlerini anlatmakla romanının

(*) Panait Istrati, *Akdeniz*, Çev: Yaşar Nabi Nayır, 2004, Varlık Yay., 170 s.

ucunu açar, bizi, bir anda Akdeniz'in büyülü dünyasına yaklaştırır. İçine almakta öyle acele etmez.

Onun anlatısındaki yaşanmışlık izleri duygu yoğunluğuyla buluşunca anlam kazanır.

Onu İbrail'den alıp çıkaran düşüncenin tözünde yatan başka yerleri görmek, başka hayatlara gitmek, başka denizlere doğru yol almak vardır.

O, alıp başını giderken, çocukluk yurdunun sınırlayıcı ufkundan kopmayı göze alır. Çünkü bilir ki; gitmek yeniliktir aramadır, karşılaşma ve buluşmadır.

Yönünü Akdeniz'e döndüğünde şu duyguları yaşar:

"Akdeniz... Gözlerimin göz kamaştırıcı sonsuzluğuna dalacağı o yakın sabah, bayılacağım sanıyorum."

Bu duygu tonuyla yola çıkar, "güzel bir Akdeniz yaşamı" yaşamak umudundadır. Gidip Mısır'da buluşacağı dostunun, Mihail'in ilk işareti budur.

Bin bir çeşit kıyıları, benzersiz kentleri, bir dizi takımadalarıyla Akdeniz'i uygarlıkların buluşma kavşağı olarak da nitelendirebiliriz.

Tam yüzyıl önce, bir yazarın Akdeniz gölünden geçerek bu uygarlığın benzersiz bir kentine, İskenderiye'ye yaptığı yolculuğun seyrini bu romanında okurken; Akdeniz'in görünmeyen yüzlerine tanıklığa çıkarız.

Akdeniz'i mavi göğün altında uzayıp giden masmavi bir deniz olarak göremeyiz elbette.

Bu denize açılan kıyılar, kentler, limanlar; daha daha içlerine girdikçe bu engin denizi bir ticaret gölüne çeviren insan emeğinin bin bir rengini buluruz.

Istrati, vardığı İskenderiye'de tanık olduklarını anlatırken; dillerin kültürlerin bu Akdeniz kentinde nasıl buluşup bir arada filizlendiğini de gösterir bir bakıma.

Gene bir Balkanlı olan Predrag Matvejevic'in *Akdeniz'in Kitabı*'nı okumaya yöneldiğim (**) bir Akdeniz kentinde, insanları

(**) Predrag Matvejevic, *Akdeniz'in Kitabı*, Çev: Tolga Esmer, 1999, YKY., 245 s.

bu mevsimde Akdeniz kıyılarına çeken duygunun ne olduğunu düşündüm doğrusu.

Ülkemizin Akdeniz kıyı şeridi insanlara salt güneş, kumsal, dinginlik sunduğu için mi çekim odağında acaba?

Oysa biliyoruz ki; bizim Akdenizimiz Ege'nin en uç noktasından Hatay'ın bir ucuna uzanır.

Denizin adlandırdığı bir kültürün en önemli dönemeçleri, uygarlığın başkentleri bu güzergâhta hayat bulmuş...

Akdeniz'de zamanın rengine bakarken bunları görmemek mümkün mü?

Akdeniz, Matvejevic'in deyimiyle "büyük bir yolculuk", sonsuzlukları da içinde barındıran, uygarlıklar kaynağı....

Başkaları için, 'baktığınız yerdir Akdeniz' düşüncesi öne çıkabilir. Sığdır, bir yanını görmektir! Hayır, hayır! Buna görmek de diyemeyiz; bakmak... Bu da, ânı yaşamayı öne çıkarır.

Bakıyorum da; bizim Akdenizimizi anlatırken, sunarken, görmelerini istediklerimizi değil de; bakmaları ve ânı yaşamaları için ortamlar hazırlıyoruz, yerli veya yabancı, "turist" adını verdiğimiz insanlara.

Önemli bir şeyi göz ardı ettiğimizi düşünüyorum: Akdeniz uygarlığının önemli bir bölümünü kendi kıyı kentlerinde barındıran Anadolu'nun bu zenginliğini o sunumun dışında tutuyoruz.

Kurulan tatil köyleri, açılan çok yıldızlı oteller habire yatak sayısını çoğaltıp "tesis doluluğu"ndan dem vurmakta.

Tatil amaçlı kurulan bu mekânlarda sunulan birçok şey insanlar için çekim odağında olabilir. Ama eğer bu ülkede bir iş yapıyor, adına turizm dediğimiz alanda faaliyet gösteriyorsanız ülkemizin önemli bir uygarlığa ev sahipliği yaptığını bu işinizin bir parçası olarak görmeniz gerekiyor.

Akdeniz, yalnızca deniz / kumsal / güneş değildir.

Buraya yolunu düşüren insanlara Akdeniz'deki zamanın bin bir rengi olduğunu gösterip anlatmamız gerekiyor.

Büyük turistik tesislerin önemli bir bölümünde gözlediğim şu: Zengin mutfağımızın birikimini sunmak, rahat mekân yaratmak, hoş vakit geçirtmek...

Bu insanların nereye geldiklerini hatırlatacak, hangi uygarlığın izlerini taşıyan bir ülkede olduklarını gösterecek hiçbir çaba, girişim, etkinlik, yayın yok ne yazık ki...

Evet, bu, biraz da, hangi derya içinde yaşadığımızı bilememektir!

Ne dersiniz sevgili okurum?

III

Zamanın İzleri

TARİHİN AYDINLATTIĞI BİLİNÇ

Tarih, bir anlamda geçmişi okumaktır. Olup bitenler arasındaki nedenselliklerin dilini yeniden kurmaktır da diyebiliriz. Yeniden bir tasarım. Bizi buna götüren de, kuşkusuz, dünü bilmek / öğrenmek kadar, geleceği aydınlatmak düşüncesidir.

Olaylar / durumlar ışığında okunan 'dün'/'geçmiş' geleceği nasıl aydınlatabilir? diye de sorabiliriz!

Geçen zamanı adlandırdığımız da, buna ait her şeyin 'tarih' olmadığı, yazıya geçen geçmişin tanıklığı da tarihselliği içermediğini söyleyebiliriz.

Tarihe içkin şeylerin bir araya gelebilmesi için olup bitenlerin nedenselliklerine bakmak / yorumlamak, bunları yeniden tasarlamak gerekmektedir.

Bu bakışın sunduğu olanak, bize, yeni tarih yazıcılığının ne olması gerektiğini de anlatmıştır aslında. Yazıcının amacını, yolu/yordamını belirleyen temel olgunun 'geçmişi ve bugünü okumak' olduğunu söyleyebiliriz.

Dün, olup bitenin gerçekliklerini anlatıyorsa; bugün de bir bakışı, anlamlandırıp tasarlanan yerin bilinçlilik durumunu göstermektedir.

Buradan yola çıkarak 'tarih yazıcılığı'nın yanına tarihi / tarihsel roman yazarlığını da eklemleyebiliriz. Çıkış noktaları aynı ise de, duruş / bakış yerleri, tasarımlarıyla söylemleri farklıdır.

Romancıyı geçmişte neyin / nasıl olduğundan çok, getirdiği sonuçlar daha çok ilgilendirir. Oysa tarih yazıcısı; hem dönemi

kavramak, hem de her türlü olay / neden ilişkisinin temel etkenlerini ortaya koymak, yerine göre de yorumlamak yükümlülüğündedir.

Romancının buradaki bir ayrıcalıklı durumu da, yeniden kurmak / tasarlamak olduğunu imlemeliyim. Tarihsel toplumsal zamana bakışında bunu önceler. Zaman / mekân, insan / dönem gerçekliğini yeni baştan görmek / anlamak, yerine göre de bunlara getirdiği yorumlarla belli savlara açık kapı bırakmak gibi bir kaygı taşıdığını söylemek isterim. Bu anlamda romancının da aydınlatıcı bir bilinç getirdiğini söylemeliyim.

Her iki yazı anlayışını birbirine ağdıran, bu ortaklıktan yeni bir dil / yapı kurmaya çalışan yeni bir anlatım biçiminden söz edebiliriz: belgesel roman. Adı üzerinde, 'belge'... Yani verili zaman / mekân / insan gerçeği... Bu yazı anlayışı geçmişi okumayı içerse de, var olanların ışığında yeni bir bakışla tasarımı / yorumu getirmektedir.

Biz, buna, tarihin aydınlattığı bilinç de diyebiliriz.

Kemal Anadol'un *Büyük Ayrılık*(*) anlatısı böylesi bir anlamı içermektedir. Onun kaleminde Ege'deki yakın tarihimize dönük bir yolculuğa çıkarız.

Anadol, bu romanıyla, yakın tarihimize yeni bir bakış getiriyor. 'Yeni tarih anlayışı'nın ne olması, ne yönde neden / sonuç ilişkisine varması gerektiğini anlatan bir bakıştır onunkisi.

Bu romanda dile getirdiği yaşam / dönem / toplum gerçeklikleri bir bakıma da bunu anlatmaktadır. Eksen aldığı yöre (Foça, Ayvalık, Midilli), tarihsel zaman dilimi 1904-1922 Osmanlı'nın çöküşünden kurtuluş düşüncesinin biçimlenme süreçlerine, bu aşamada yaşanılanların tanıklıklarına uzanan bir dönemin anlatımıdır.

Anadol, yerel ve sözlü tarih kaynaklarına sıklıkla başvurur. Diğer bir yandan da tarihsel belgelerin izinden gider. Tüm bunları bir araya getirme, biçimleme, yorumlama da temel çıkış noktası aydınlanmacı bakışı açısıdır. Sunduklarının gerçekliği yorumu okura bırakır.

(*) Kemal Anadol, *Büyük Ayrılık*, 2003, Doğan Kitap, 594

Biz, *Büyük Ayrılık*'ta, bir yanıyla Batı'nın Osmanlı'yı çökertme, tarih sahnesinden silme oyunlarının salt Ege'nin bir yöresinde olup bitenlerinin arka planını görmekteyiz. Osmanlı'nın ekonomik olarak nasıl çökertildiğini, buna bağlı olarak bir arada yaşama düşüncesinin nasıl ortadan kaldırılmağa çalışıldığının öyküsünü okuruz.

Büyük Ayrılık, bize, yeni bir tarih bilinci aydınlığı sunmaktadır. Bu ayrılığa neden olanların amacını, çıkarları uğruna böl/yönet düşüncesinin kaynaklandığı neden / sonuçları bir bir anlatmaktadır, Anadol.

Verimli Ege coğrafyasının doğa ve insan dokusunun nasıl bozulduğunun öyküsüdür hem anlatılan. Talan kültürünün, yok edişin, kabagücün ilk nüvelerini burada görürüz.

Anadol, bir bellek sunar bize. Uluslaşma sürecinin tanıklığını getirir o ışıltıyla. Çözülmenin gerçekliğiyle, kuruluşun zorlu dönemeçlerini anlatır.

'Yeni bir tarih düşüncesi / anlayışı'ndan söz ettim. Bu türden 'sivil tarih' çalışmalarının böylesi bir anlayışın gelişmesini sağlayabileceğini imlemek isterim burada. Ayrıca tarih bilincine katkılarının yanı sıra, bu düşüncenin oluşumunu gerçekleştirmede öncül olabileceği kanısındayım.

Kemal Anadol, bu belgesel romanıyla, okuru, dünü bugüne bağlayan bilinç kapılarında gezdirmekle kalmaz; tarihin aydınlattığı bilincin ne olduğunu, olması gerektiğini de anlatır.

AİDİYET DUYGUSUNUN İZLERİ

Rea Galanaki'nin *İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı* (*) romanını okurken tarih bilincinin labirentlerinde gezinmenin anlamını düşünmüştüm bir süre.

Galanaki'nin romanında öne çıkan kimlik sorunsalının bir ucu ister istemez tarih bilincine varıyordu.

Romanın başat konusu olan 'ben' ve 'öteki'nin konumlandırılmasını da bu bağlamda ele alan yazar, 'kimiz, neyiz?' gibisinden sorular sormamıza da kapı aralıyor.

Buradan bakınca, romanın kahramanı İsmail Ferik Paşa, bir 'dönme'dir. Savaşta esir alınarak devşirme yapılan çocuk zamanla büyür, Müslüman ve Mısırlı bir paşa olarak yaşamını sürdürür. Geldiği yer, üstlendiği görev, konumu onu bir zaman sonra geçmişiyle yüzleştirir.

İşte bu yüzleşme durumu 'öteki' kimliğini hiçbir zaman unutmadığı, hattâ örtemediğini gösterir. Yaşadığı ikilik adım adım onu izlemiştir. Yazgısının dönüşüm noktasını oluşturan olay onun kim / ne? olduğu sorusunun yanıtını verse de, asıl adiyet duygusunu var eden gerçeğin insanın yaşadığı yer / kara paçası olduğunu gösterir bizlere.

Galanaki de, bu romanında, öncelikle bu yanı vurgular. Yazarın edebiyatın içinden bakarak kurguladığı kişi / olaylar dizi-

(*) Rea Galanaki, *İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı*, Çev.: Herkül Millas. 1999, İletişim Yay., 174 s.

si bir yanıyla gerçek, diğer yanıyla da düşseldir. Bu buluşmanın ortaya çıkardığı gerçeklikte ise yukarıda sözünü ettiğim 'ben' / 'öteki' sorunsalının anlamını bulmaktayız.

Yerinden yurdundan edilmişliğin dilini yazıda kurarken, gidenle kalanın gerçekliği her dem kimlik sorununu gündeme getirdiği gibi, aidiyet duygusunun anlamını da yeniden düşünmemizi gözler önüne sermektedir.

Göç, göçmenlik, sürgünlük yüzyılların sorunu. Ama gelin görün ki, 19. ve 20. yüzyılda kıran kırana yaşanan bu durum, yeni yüzyıla da etkinliğini sürdürmektedir.

Geçen yüzyıla taşan bu sorunun en canlı örneklerini Anadolu coğrafyasında yaşadığımız gerçeğini nasıl yadsıyabiliriz.

Batılıların "Küçük Asya Felaketi " olarak nitelendirdikleri olaylar dizisinin yansımaları edebiyatta belirgin biçimde işlenmiştir.

Sözünü ettiğim romanı Yunanca'dan Türkçe'ye çeviren Herkül Millas, kitabın girişine yazdığı önyazıda, bir bakıma da, kendi konumunun gerçekliğinden yola çıkarak şunları dile getirir: *"Romanı, bir süre sonra, yirmi beş yıldan beri yaşadığım Atina'dan, otuz yıl yaşamış olduğum İstanbul'a uçarken okumaya başladım. İstanbul'a, azınlık olarak Rumlar'ın konumu üzerine konuşmak için davet edilmiştim. Beyoğlu'nda kaldığım otelde, o gece, kitabı bitirdim. Bütün bu rastlantılar beni etkilemiş olabilir; kimlik konusunu, işleyen bu romanı sevdim, çok başarılı saydım ve çevrilmesini de diledim."*

Girit İhtilali'nin (1866-1868) uç verdiği bir dönemi eksen alan romana konu olan İsmail Ferik Paşa, çocukken koparıldığı Girit'e bir komutan olarak döner. Esirlikten komutanlığı giden yolda sürdüredurduğu ikili hayatı burada bir kez daha karşısına çıkar. Bu noktadan sonra içine düştüğü sorgulama, iktidar ve ihtilalin karşısındaki durumunu yurt olgusuyla açımlar: kimim / nereye / kime aitim gibisinden soruların uç verdiği bir bakış, onun 'gizli hayatı'nın da sırlarını ortaya çıkarır.

Romandaki temel düşünce, 'ben'in gerçekliğinden 'öteki'nin durumuna bakmaktır da diyebiliriz. Göç'ün / sürgünlüğün bir başka yüzüdür bu da.

Yorgos Yoannu'nun dilimize *Yegâne Miras* (**) adıyla çevrilen öykülerine baktığımızda da yakın dönemdeki (1922 mübadelesi) göçün getirdiği sorunların arka planında bu aidiyet duygusunun gerçekliğini buluruz.

Burada gene bir başka romanı da anmak isterim. *İzmirli Nine* (***). Yazarı Elsa Hiu, iki yaka insanının bu göç/sürgün serüvenini özlem duygusunun getirdiği coşkuyla kaleme alır. Yazarın temellendirdiği düşünce ise, yerin anlamı, kimliğin varlığını gösteren aidiyet duygusunun içerdiği gerçek.

Şu günlerde büyük bir coşkuyla okumaya koyulduğum Sabâ Altınsay'ın *Kritimu Girit'im Benim* (****) romanı burada sözünü ettiğim kimlik / ben / öteki / aidiyet konularının tümüne farklı bir bakış getirmesiyle dikkati çeken bir roman. Yazarın Girit gerçeğini edebi bir yapıta dönüştürürken takındığı tutum, yaşamsal gerçekle yazınsal gerçeğin nerede / nasıl buluşması gerektiğini gösteren tavrı önemli.

(**)Yorgos Yoannu, *Yegâne Miras*, Çev.: Müfide Pekin, 2002, İletişim Yay., 149 s.
(***) Elsa Hiu, *İzmirli Nine*, Çev.: Müfide Pekin, 1998, İletişim Yay., 162 s.
(****) Sabâ Altınsay, *Kritimu Girit'im Benim*, 2004, Can Yay., 288 s.

KİTAPLAR, ÖMRÜN MEVSİMLERİ

Kentteki susuzluğun canı tüketecek noktaya geldiğinden söz ediyordu radyodaki konuşmacı.

Her sabah yola koyulduğumda, aracımda bir sözün bana eşlik etmesini isterdim. İnsandan insana akan söz ırmağı...

Tutunarak yol alabileceğiniz bir umman gibi...

Susuzluk...

Gelip kapımızı çalınayınca suyun anlamını düşünmeyiz çok. Nice şey gibi...

İnsan, beklentilerin avunucusudur kimi kez.

Yolda, sokakta, çarşıda, pazarda... Gittiği her yerde kendince seyrini sürer hayatın. Bakmak, görmek, adlandırmak için bir neden arar bazen. Çünkü, dedim ya, avuntularının bekçisi kesilmiştir.

Konuşmacının radyodaki sesinin tınısı, bana, kavuşmanın ne anlama geldiğini düşündürttüğü gibi kopuşun da yokluğa bedel bir yanı olduğunu hatırlattı.

Susuzluk...

Biraz, belki de adım adım çölleşme... sonrasında alıp başını gitme, yeni yurt arama kendine...

Suyun hayatımızdan çekilmesini düşünmeden edemedim...

Kuraklık, sonrası bir yaşam tufanı... Rüzgârın savruntusuna da benzemeyen ecel yolculuğu...

Kopuşlar öyledir ama bazıları bir yarınızı alıp götürür.

Benim kitaplarla yolculuğumun son durağına geldiğim bir anda bunu düşündüm...

Son durak...

Biriken, ayrışan, tümleşen, dönüp birilerinin de ilgisini bekleyen yirmi yedi bin ciltlik kitaplığımdan artık kopma, ayrılma zamanı gelmişti.

Dönüp rafların arasında gezindiğimde, bende kalmasını istediklerime bakıp, kimilerini okşayarak hatırlattıklarına dönüp bir süre dokunarak onlarla baş başa kaldığımda; kitapların bir insan ömrünün mevsimleri olabileceğini de düşünmeden edemedim...

Her bir kitabın alındığı yer, okunduğu an, okunmak için ayrıldığı yer, sayfa kenarlarına düşülen notlar...

Bir an bunlardan kopuşun sessizliğine kapandım. Dokunduğum kitap bir güvercin gibi göğe ağıp gidiyordu sanki. Taşıyıcıların telaşını anlıyordum, karşılarında duran "yük duvarı"nı bir an önce aşmak istiyordular. Bense ömrümün mevsimlerinden hemen kopmaktan yana değildim.

Bir yere kapatmaktansa onları özgür bırakmak daha doğru geliyordu bana. Başka ellere, gözlere gitmeli; o mevsimlerin renkleriyle buluşmalıydılar.

Tümüyle kendimi çölleştiremeyeceğime göre, bir bölümünü ayıklayıp kitaplığıma taşımaya karar verdim.

Her birine dokunmak bir elveda gibiydi...

İçimden; "Siz gidin, nasılsa ben sizleri gene bir yerlerde bulurum ya da karşılaşırız istediğimiz an," diyordum.

Biliyordum ki, kopuş dönüşsüzlüktür. Sesin, sözün, son nefesin ağızdan bir kez çıkması gibi...

Kendimi avutmak istiyordum bu son bakışta...

Elveda öteki yanım, elveda kitaplarım... ömrümün mevsimleri...

GÖRÜLEBİLENİ SAKLAMA

Geçenlerde televizyonda Zeki Ökten'in *Düttürü Dünya* filminin bir bölümünü izleyebildim.

Yıllar önce gösterime girdiğinde sinemada izlemiş, yönetmenin neyi yapıp neyi yapamadığını düşünmüştüm.

Seçilen bir konu ekseninde anlatılmak istenilen düşüncenin çok net olması bir yana, bunu sinemaya aktarmada verilmek istenilenle çok örtüşmediğini gözlediğimi söylemek isterim.

Filmden belleğimde kalan tek bir görüntü vardı. Filmin baş oyuncusu Kemal Sunal'ın bir Ankara sabahında, yanındaki çocukla klarnetini çala çala gidip gözden kaybolması...

Anlatılan bir yoksullaşma öyküsüydü.

Yönetmen göstermek istediklerine bakışını döndürüyor, oyuncularını buna göre biçimliyor... Çok dural bir ortamda, insanın trajedisine ucundan yaklaşarak sıradanlığı da göstermek istiyordu.

Filmin yarısını izlemem yetmişti tümünü anımsamama. Filmde sıkıcı gelenin ne olduğunu düşündüğümde, sanat yapıtı düzeyine erişememesini, bir kez izlenirken bile bir anda tükenebildiğini gördüm.

Sanatsal olanla olmayan arasındaki ince çizgiyi anlatıyordu bu film. Kolektif bir çabanın ürünü de olsa, sonuçta bir filmde yönetmenin imzası var. Zeki Ökten, avucuna aldığı konuyu -sinemasal öğeleri de çok öne çıkarmadan- düz bir bakışla sıradanlaştırarak, anlatmak istediğini tümüyle anlatıp bitiriyor-

du. Ne aydınlatıcıydı, ne insanın 'şeyleşme' durumunu açımlayıcı, ne de gösterilenlerin ardındaki gerçekliğin ne(ler) olabildiği konusunda inandırıcı.

Gerçek sanat bu mudur? Sanatçı ele alıp işlediği bir konuyu veya yapıtına sindirmek istediği tözü hemence anlatıp bitiren midir; yoksa bunun alıcısına zaman / süre (hatta mesafe) tanıyıp onun da bu yapıta katılarak yeni düşünceler üretmesi midir?

Sanırım ikincisi.

Kalıcı, etkileyici, yönlendirici olan da budur. Diğeri başka bir şey; ama sanat değil.

Ressam René Magritte, *Sözcükler ve Şeyler* yapıtını okuduktan sonra, ünlü düşünür Michel Foucault'ya yazdığı bir mektubunda şunları yazıyordu: *"Benzeyiş ve Andırış sözcükleri, dünyanın ve kendimizin tamamen yabancı varlığını, güçlü bir biçimde düşündürmenizi sağlıyor. Ama ben yine de, bu iki sözcüğün anlam bakımından pek farklılaşmamış olduğunu sanıyorum; sözcükler, bu sözcükleri ayırt eden şeyi pek aydınlatmıyorlar.*

Örneğin, bezelyelerin arasında hem görülebilen (renkleri, biçimleri, ağırlıkları) hem de görülemeyen andırış bağıntıları var gibi geliyor bana. Nitekim, sahte ile gerçek arasında da aynı bağlantılar var, vb. 'Şeyler'in aralarında benzeyişler yok, şeyler birbirini andırıyor ya da andırmıyorlar."(*)

Ökten'in de burada yaptığı biraz buydu: Yoksullaşmanın ne olduğunu göstermek isterken ona benzeyen bir figürü filme yerleştiriyor, eksenindeki kişi / durum / olaylarla bunu andırış halesi yaratıyor. Ama görülemeyenlerle bunların bağıntısı yok. Oradaki derin sızıyı / acıyı gösterici bir bilinç yansımamış filme. Bir zaman sonra da filmdeki kişilerin karikatürize edildiği gözleniyor. İnandırıcılık tümüyle silinip gidiyor. Okur / izleyici filmi yeniden okumak / izlemek gibi bir kaygı gütmüyor.

Sözü Magritte'in mektubundaki şu düşüncelere getirmek istiyorum: *"Görülebilirin saklanmış olabileceğini, ama görülemeyenin bilinebileceğini ya da bilinemeyeceğini ve daha fazla bir şey olmadığını hatırladığımızda, ilgi çekici yanı ortadan kalkan bulanık*

(*) Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir*, Çev.: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yay.,1993, 58 s.

bir edebiyat yüzünden, belli bir zamandan beri 'görülemeyen'e garip bir öncelik tanındı. Oysa görülemeyene görünenden daha fazla önem vermek ya da bunun tersini yapmak için bir gerek yok."

Sanatçının göstermek istediğini yeni okumalara / bakışlara açık kılması bir üslup gerektirir. Yapıtını özgün kılan da onun bu bakışının sindiği söyleyişidir. Saklı duran yapıtının tözüdür. Okuru / izleri ona yaklaştıkça kendi birikimiyle oradakini açığa çıkarıp yorumlayacaktır.

Sinemamızda iyi filmlerin göz doldurduğu şu günlerde çok sözü edilenlerin yanı sıra uzak durulanları (Bu da bir çeşit görülebileni saklama değil mi?) izleyip anlatmak gerekir diye düşünüyorum.

Gönül Yarası ile *Bulutları Beklerken*'i izlemeye bu duygu / düşüncelerle yöneleceğim sevgili okurum. Yavuz Turgul ile Yeşim Ustaoğlu'nun sinemasına buradan bakmanın bende nasıl bir izlenim oluşturduğunu size anlatacağım.

BERGMAN'IN YURDUNDA

Bir dilin yolculuğuna çıktım yıllar öncesinde. Uzakta, kuzeyde bir ülkeye gidiyordum.

Bir gün aklıma esmiş, yıllardır görmediğim dostumu gidip görmeyi de bahane ederek; tutmuştum o ülkenin yolunu...

Otobüsle yola çıkmıştım. Kapıkule'den Hamburg'a ulaşan şenlikli bir yolculuk... Sonrasında trenle Stockholm...

Kuzeyin bu soğuk kentine bir yaz günü inmiştim.

Strinberg, Lagerlöf, Ingmar Bergman, Nobel... Ve daha birkaç söz / yazı ustasının adı kazınmıştı belleğime...

Gitmeyi seçerken de o ülkeye dair okumuştum... Ama trenimiz Stockholm garına varmadan okumalarım öte yanda kalmıştı. Trende tanıştığım yol arkadaşlarım, İskandinav ülkelerinin gerçeğini anlatmışlardı biraz... Sabahın ilk ışıklarına yüzümü döndüğümde, yerkürenin en ucuna gittiğimi hissetmiştim... kıpkızıl bir görünüm, yitmeyen bir ağartıya dönüşerek günü tutsak alan bir renk ağışması...

Günlerimi geçireceğim Stockholm'de de beni adım adım izleyen bu renk armonisi, kentin yakınındaki adalara gittiğimde de ardımdaydı.

Doğrusu, beni o adalara götüren duygu izlediğim Bergman filmlerinin çekiminden kaynaklanıyordu.

Sessizliğin bir rengi, kokusu, gamı olabileceğini bana anlatan Bergman filmlerinin belleğime kazınan imgesi depreşmiş, eski kent Gamla Stan'a gidince, orada, onca hengamenin içinde

sessizliğin getirdiği rüzgâra yüzümü dönmüş, beni sahile indirip adalara götürecek bir tekneye kavuşmuştum.

Kentin yabancısı olan bakışların bir tanıdık yüzle buluşunca, gideceğimiz adanın Bergman filmlerinden birine mekân olduğuna da tanık olacaktı.

Yaban Çilekleri'ndeki baba imgesi bir anda karşıma çıkmıştı. Dostumun annesiyle konuşurken, saklı bir dönüş uğuntusunu izlemeye koyulmuştum bile. Giden babanın bıraktıklarını hatırlamak istemeyen genç kızın anılarındaki yaralayıcı iz...

Bergman'ın herhangi bir filmini izlercesine bakıyordum onlara. Ada, yağmura boğulmuştu. Görmediğim bir tufandı bu. Sakinleştirici sözün anlamını birazdan doğan gün ışığına verecektim.

Gene de pusarıktı her yer.

Orada, bir anda, hiçbir yerde olduğunuzu sanırdınız oysa! Yaşadığınızı, bir yerden bir yere gidişinizi hatırlatan tek şey belleğinize kazınan imgelerdi. Ki, bunlar da en çok tutunduklarımız; yaşadıklarımız ve unuttuklarımızla, bir de hatırlamak istediklerimizle aramızdaki gizli bağdı...

Öyle böyle demeden adayı turladık. Bergman'dan konuştuk, tiyatronun sinema için bir başlama noktası olabileceğini dillendiren dostumun deneyimini gözlemek iyi gelmişti bana. Evlerinin bahçesinde, çocukluğundan kalma kameriyede Shakespeare'in *Hamlet*'inden bir tirad göstermesi iyicil gelmişti ikimize de.

Bir yurt arıyorduk aslında ikimiz de... Öyle bir yurt ki; dili dilimize benzemesin, her şeyi getirip yeniden öğretsin bize... Ötede kalanlar da bir avuntu yığmağı gibi durmasın karşımızda... Hatırlamak için yazalım, yaşamak için hayatı bir oyun sahnesi gibi görelim...

Anlatmıştı bana dostum Bergman'm *İmgeler* kitabında buna yakın sözler ettiğinden...

Dönünce, nice sonra dilimizde okuyacaktım bu kitabı.

Öldüğünü öğrendiğim gün, açıp yeniden okumaya koyuldum Bergman'ın bu kitabını. Şu sözlerini tutup yeni açtığım defterime yazdım:

"Film çekme sanatının benim kaçınılmaz bir anlatım aracım olacağı belliydi. Yetersiz kaldığım sözcüklerden, yeteneksiz olduğum müzikten ve pek ilgi duymadığım resimden farklı bir dil aracılığıyla kendimi açıkladım. Ansızın çevremdeki dünyayla, aklın kısıtlayıcı denetiminden neredeyse tensel bir biçimde kurtulmuş, ruhtan ruha bağ kurmaya izin veren bir dille iletişim kurma olanağı bulmuştum."(*)

Onun yaşama ve duygu yurduna adım attığımda bu duruşunun yansımasını görüyordum.

Bu önemli sinema adamını sonsuzluğa yolculadığımız günlerde onun ardından yazılanlara göz atarken, dil / duygu yurduna döndüm bir an... Bunları hatırlarken bir dile bağlanmanın, kendini bununla ifade etmenin yolunun nerelerden geçtiğini de düşündüm ister istemez sevgili okurum.

(*) Ingmar Bergman, *Imgeler*, Çev.: Gökçin Taşkın, 1999, Nisan Yay., 287 s.

CENOVA'DA VURGUN!

Kavuşmanın buluşmak olmadığını anlatan bir yolculuktan söz etmek istiyorum bu kez de.

Nicedir görmediğim bir dostuma giderken sınırları aşmak düşüncesinin çok ötesine geçmiştim.

Öncesine dönüyordum, bundan tam on beş yıl ötesine... Geçişlerin getirdiği zorluk, sıkıca gözleme girme hâlleri...

Batı'ya gitmenin yeni bir keşif olabileceğini düşünmedim desem yalan olur!

Yeni yerler, mekânlar, insanlar, yaşam biçimleri bir bir karşıma çıktıkça; keşfin, keşif duygusunun insanın içinde yattığını, ancak baktıklarınızı görerek yeni olanı adlandırabileceğinizi düşünmeye başlıyordunuz.

Dostumla 1990'ların başında Paris'te buluştuğumuzda, bu kente alışmıştım. Mekân tuttuğum St. Germain'den kentin kollarına salınırken onunla yaşadığı kente, ötedeki ülkeye de kısa bir yolculuğa çıkmıştık.

Batı'nın "iyi"/ "güzel" olan her şeyi bir anda gelip geçiyordu gözlerimin önünden.

İlk kez yurtdışına çıktığımda uzun bir otobüs yolculuğunu seçmiş, Kapıkule'den Hamburg'a, oradan da trenle Stockholm'e kadar gitmiştim.

Benim Batı yüzleşmem asıl Kuzey'de, İsveç'te başlamıştı. Avrupa'nın bir parçası olmaya çalışan bir ülkedeki yaşama biçimi, refah toplumu olma özelliklerini yansıtan gerçeklikler ilk

anda ilgi odağınız olabiliyordu. Ama asıl aşağıya inip, Almanya, Fransa ile yüzleşince; bir zaman sonra da diğer Batı ülkelerin tanıyınca İsveç'in parıltısı çok geride kalıyordu. En azından benim için öyle.

Geçen yıl ilk kez adım attığım İtalya gelip bütün bunların önüne geçerken, bendeki kavuşma duygusunun alanının genişlediğini gördüm.

Neydi bu, derseniz; bir uygarlığı yaratmak düşüncesinin yansıması olan **mekân**ların kurulmasının, insanın **yaşama biçimi**nin düzenlenmesinin, **nesne**lerle ilişkileri biçimlerinin hemence gözünüzü almasını örnek olarak verebilirim.

Mekân / yaşama biçimi / nesnelerle kurulan bağ sizi bir yeri anlamaya / tanımaya da yöneltiyordu.

Bir kente kavuşmada bunun çok önemli olduğunu düşünürüm.

Cenova'ya adım attığımda mekânların görünümü kenti ele vermeye başlamıştı bile. Kentin Akdeniz'e açılan liman yönündeki canlılığı İstanbul'u andırıyordu. Daha içlere girince karşıma Galata'yı andıran yerlerin çıkması şaşırtıcı gelmemeye başlamıştı. Ortak dili yaratanın yalnızca konuşulan dil olmadığını gösteren bir kentle yüz yüzeydim işte.

Cenova-İstanbul hattını düşündüm ister istemez. Bu iki kenti yakınlaştıranın ne olduğu üzerine dönüp okumalıydım.

Bu kavuşmanın bir başka yanı da, benim sevgili yazarım Liguriali İtalo Calvino'nun köylerinden geçip gelerek Cenova'daki izlerinin ardına düşmemdi.

Torino, Milano, Roma ve Paris ekseninde gezinen Calvino'nun şu düşünceleri belleğimdeydi: "Benim için ideal yer, yabancı olarak yaşamanın en doğal olduğu yerdir."

İnsanın kendini en iyi hissedebileceği ortam değişebilirlik ortamıdır. Burada yenilik, soluk alma, dışta durarak hayatın farklı yanlarını görme / tanıma olanağı vardır.

Eğer bir kez yerinizden yurdunuzdan edilmişseniz bu duyguya bağlanmanız kaçınılmaz gibi gelir bana.

Cenova'da gidip Kristof Kolomb'un evini gezdikten sonra kenti keşfetme yolculuğuna çıkmamda da bu duygu baskındı.

Girdiğim ilk kitapçıda karşıma çıkan Calvino kitaplarından seçip bir ikisini aldım. Bilmediğim bir dilin kapılarını açıp girmek istediğimden değil, okuma ve yazı yolculuğuna çıktığım bir yazarın dilinde yazdıklarının da yanıbaşımda olmasını isteğimdendi bu.

Bir başka kavuşmaydı bu da.

Orada, kitaplar arasında başım dönmüş olmalıydı ki; cüzdanımı çantama koyup yazarın diğer kitaplarına dönmüştüm yüzümü. Dışarı çıkıp bir iki mekân fotoğrafı çekerek kentin gözde kitabevlerinden Feltrinelli'ye girdim. Seçtiğim iki defter, Calvino ile bu kentteki yolculuğumu anlatmaya çok uygundu. Alıp kasaya yöneldim. Elimi çantama attım ki, cüzdanım yok!

Şaşırmıştım bir an!

Kavuşmanın sevinci vurgun yemenin şaşkınlığına dönüşmüştü bir anda.

Kentler böyledir. Siz hep iyi / güzel yanlarına görmeye alışmışsınızdır. Saklı, örtük yanlarını görmeye içiniz el vermez. Pusuda duran birilerinin kurdukları kumpasın ise hiç farkında olamazsınız.

Sesimle sesine ulaştığım dostum beni teselli ediyordu: "Giden her şey yerine gelir, sakin ol. Canın yerinde ya!"

Yazdıklarım, defter ve kitaplarım çantamdaydı. Beni başkasına anlatabilecek kimliklerim, kartlarım, paraların ise bu vurgunun kurbanıydı.

Dostumun elini tuttum, dönüp o kitapçıya girdik. Bıraktığım iki defteri aldım. Gidip bir kahveye oturdum, Cenova'nın serin bir akşamüstünde Calvino'nun romanlarını bir araya toplayan, Mondadori'nin özel basımı, *Romanzi e racconti* kitabını masamın ucuna koyup, defterimi açarak yazmaya başladım: "Sevgili Calvino, San Remo'dan Cenova'ya yönelirken, Liguria toprağınızı düşündüm. Bu yer, bu gök, bu deniz yazı yurdunuzun tınısını hissettirecek miydi bana?"

Kavuşmak biraz da sağalmak değil midir?

Başka bir göğün altında, vurgun da yeseniz, yazıya bağlanmanın, orada yürümenin iyileştiriciliğini bir kez daha görüyordum sevgili okurum.

"GOYA'NIN HAYALETLERİ"

Resim sanatının / ressamın tanıklık etmek gibi bir işlevi var mıdır?

Böylesi bir soruya farklı yanıt arayışlarına girmeden, aklımıza ilk gelen Picasso'nun İspanya İç Savaşı'nın tanıklığını getiren, bugün El Prado Müzesi'nde ayrı bir binada sergilenen, *Guernica*'sıdır, Orada, bir ressamın çağına tanıklığının bütün boyutlarını gözleriz.

Ressamın ve resmin böylesi bir duruşla ortaya çıkışında dönemin etkisi yadsınamaz. Dahası bütün sanatlarda, toplumların geçiş dönemlerinde, çağlarına tanıklık eden, sonraki süreçleri etkileyip yönlendiren sanatçıların ortaya çıktığını gözleriz.

Müzikte Mozart'ı, edebiyatta Balzac'ı, resimde de Goya'yı sayabiliriz.

Birbirine yakın duran dönemlerde bu üç sanatçının tanıklığı, kendi alanlarında yenilikçi / etkileyici kaynak olmaları önemlidir.

Çek yönetmen Milos Forman'ın *Goya'nın Hayaletleri* filmini izlemeye giderken, bir an Carlos Saura'nın *Goya* filmi gelmişti aklıma. Saura, orada, ressamın yolundaki tanıklıkları, sanatçının duruşunu yansıtıyordu öncelikle.

Daha önce *Amadeus* filmini izlediğim Forman'ın, gene, sanatçının yaratıcılığının kaynakları / varoluşu / tanıklığının getirdikleriyle ilgili bir film çekmiş olabileceğini de düşündüm.

Filmi izlerken, Forman'ın, aslında çok daha farklı pencereler açtığını; siyasal söylemi olan bir filmi kotardığını düşünmeden edemedim.

İspanyol ressam Francisco Goya'nın (1746-1828) yaşadığı dönemde varlığını sürdüren engizisyonun etkinliği, yaptıkları; siyasal güç olma özelliği, insanların ve sanatçının özgürlüğüne acımasızca müdahalesi, yok etme gücü karşısındaki duruşları, değişim ve dönüşümleri ustalıkla anlatıyor Forman.

Saray ressamı Goya'nın yaşananlar karşısındaki tanıklığını içeren resimlerinin engizisyon tarafından sorgulanması, o noktada engizisyoncu Rahip Lorenzo'nun gerçekliğinin ve sonraki öyküsünün karşımıza çıkması...

Bir yanda ressamın yaşadığı / yarattığı dönem, duruşu (sinik / atak / isyankar / kapanan hali); öte yanda iktidarın gücünü elinde tutanların durumu, orada kendilerine yer açanların her değişim döneminde biçimden biçime girerek yaşadığı dönüşüm Rahip Lorenzo karakteriyle ortaya konuluyordu.

Filmi bu yanıyla okuduğumuzda; Goya'nın gerçekliğindense, Rahip Lorenzo'nun dönüştüğü durumlar bir dönemin asıl tanıklığını getiriyordu.

Yaşamın değişmez gerçeği, toplumlar tarihin hangi aşamalarından geçerse geçsin sürekli taşıyıcı rol üstlenirler. Bir dönem başka bir dönemi açıklar, tanımlar, aydınlatır ya da değiştirir. Filmde bunu da gözleriz.

Dün engizisyonda yaşananlar bir tür ayna tutar bizlere: İç savaş dönemlerinde, totaliter baskıcı rejimlerde, siyasal iktidarı tek ve vazgeçilmez bir güç olarak görenlerin yaptığı uygulamalarda ortaya çıkan her durumun ne olduğuna bakarız buradan.

Orada sesini yükseltebilen sanatçının/aydının/politikacının konumu ise irdelenmeye değer.

Milos Forman'ın, bu filmiyle, böylesi bir işi kotardığını düşünüyorum.

Yüzünü düne dönerek bir "dönem / çağ filmi"gerçekleştirirken, orada asıl söylemek istediklerini de estetik düzeyi yüksek görsel bir şölenle Goya'ya tanıklık ettirerek (ki, o burada yansıtan konumundadır) anlatıyor.

Aslında filmin anlatıcısıdır Goya!

Onun hayaletlerine yansıyan gerçeklerde hem engizisyonun yüzünü, anlatılan öykülerin birebir tanıklığını, sanatçının varoluşunun gerçekliğini görürüz.

Bu yanıyla filmin düşünce boyutuna yansıyan bir önemli gerçeklik de; Fransız Devrimi'nin yansılarının İspanya'da yeni bir dönemi başlatmasıdır.

İşte bu noktada, engizisyonun etkin bir gücünü simgeleyen Rahip Lorenzo'nun, geçirdiği değişimle, dönüşerek karşımıza aydınlanma savunucusu olarak çıkmasıdır.

Sanırım, filmin okunması gereken önemli bir boyutudur bu da.

Goya'nın Hayaletleri 'ni izleyin derim sevgili okurum; hem nerede durduğumuzu görebilmek, hem de karanlık dönemlerin nasıl aydınlığa dönüştüğünü anlamak için izlenmesi gereken bir film...

BİR BAKIŞI SOLDURAN ZAMAN

Arada bir döner Nurullah Ataç'ın denemelerini okurum.

Dar zamanların çağrısına ses olabilecek bir dil arayışıdır benimkisi. Bir yazardan başka yazara geçmek, başka bir sesin diline kaptırarak kendini daraldığın yerde kendi dilini kurmak çabasıdır bu.

Yazarak yol alan biri için bu türden gitmeler kaçınılmaz.

Hele hele güne, gündeş olaylara bakarak yazmanın da ötesinde bir alanı kuşatıyorsa bakışınız; dilinizin bu türden arayışı kaçınılmaz.

Bir yazarın başka yazardan alacaklarına kapılarını kapamak dilini zenginleştirmeye de sırtını dönmek anlamına gelir.

Öyleyse, başka iklimlerde gezinmek kaçınılmaz!

Geçtiğimiz günlerle toplum olarak yaşadığımız terör olaylarının yansıttığı gerçek, toplumsal tepkiye dönüşerek sokaklara taşındı.

Oysa bu, yeni bir olgu değildi ülkemiz için. 1980'lerden beri süre gelen bu ayrılıkçı terör, etnik şiddet, iç çatışma hem duygu haritamızı, hem de toplumsal bilincimizi altüst ededuruyordu.

Gelinen taşma noktasında öne çıkan kimlik, dil, ulusal birlik gibi kavramlar önümüzdeki sorunun ne olduğunu adlandırmanın ötesinde yeniden düşünmemiz gerektiğini de bizlere hatırlattı.

Hatırlattı diyorum, bu taşma noktasında yazılı görsel medya öylesine bir bilgi ve yorum yağmasına tuttu ki bizleri, hatırlama bilincinin birçok kapılarından geçmek zorunda kaldık.

Kendi payıma önceki okuduklarıma yenilerini katarak yol almak istedim. Bunlarla bilincim yorulunca da başka bir kıyıdaki metinleri okuma gereksinmesini duydum.

İşte o noktada Ataç'ın "Ararken" adlı deneme kitabını okumaya koyulurken, "Kendi Kendime" denemesinde içkin olan, beni içine çeken bir bakışı buldum. Sonra, altını çizdiğim şu satırlar üzerine düşündüm: "Nedir bu değişmezlik içindeki geçicilik? Nedir bu durasızlık içindeki benzerlik?"

Ötede, sınır boylarında yaşadığımız can ve çağ yangınının alevi her gün vicdanımızı yaralayıp gözlerimizi kızartırken; o değişmezlik burcundan geçerek sessiz kalmak... Ne mümkün!

İster istemez farklı okumalara yönelmiştim. Örneğin; *Hayali Cemaatler / Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Benedict Anderson), *Kırılgan Hayat / Yasın ve Şiddetin Gücü* (Judith Butler), *Modern Kürt Tarihi* (David McDowall) kitapları okuma gündemimdeydi.

Bu noktada elime aldığım bir başka kitap beni duralatmıştı. Oya Baydar'ın yeni yayımlanan romanı *Kayıp Söz*, yaşadığım günlerin sanrısını anlatmakla birlikte, arka planında yaşananlardan bir kesit getirip sunuyordu bize.

Kuşkusuz Baydar, bütün bu yaşananlardan etkilenerek, kendi aydın-yazar konumunu da sorgulayarak romanını yazmaya soyunuyordu.

Romanın kahramanı yazarın (Ömer) yitirdiği dili arayışı, onu başka kıyılara sürükler. Gidip yüzleştikleri ise kendi ülkesinin gerçeğidir. Yaza yaza gelip tıkandığı noktadaki arayışının ona gösterdiği ülke gerçeği ise, o çatışma ortamının ne olduğu, oralarda neleri / nasıl yaşadığımızdır.

Baydar'ın romanı bir soluk alma olamadı, tam tersi ezinç yaşattı bana. Bir bakışın soldurduğu zamandan söz eden yazarın kurduğu gerçeklikte parçalanmışlığı, çözülmeyi, terörü, şiddetin dilini, kayıplık halini, ötekileşme durumunu, dilsizleşmeyi, yabancılaşmayı, çatışmayı, yasın kuşattığı eviçlerinin ezincini, görürüz.

İşte o okuma yolculuğunda bakışımı soldurup, beni bilinç sanrısına düşüren bu anlatıdan da bir süre uzaklaşıp başka bir dilin kıyılarında gezinmek istedim.

Biliyordum ki, geçici bir kopuştu bu! Bir süre sonra o havuza dönüp yaşadığımız günlerin seyrine bakmayı sürdürecektim. Gazeteler, ajans haberleri, yorumlar, sözden söze geçmeler gelip bulacaktı beni.

Dayanamadım, Ataç'ı okurken bir deneme kaleme aldım: "Değişmezlik Sanrısı". Sonra dönüp bir zamanlar yaptığım Güneydoğu yolculuğumun (Urfa, Diyarbakır, Batman, Mardin) notlarını / günlüklerini okudum.

Belki de kayıp zamanın dilini arıyordu bakışlarım.

Demek ki yeni bir yolculuk bekliyordu beni sevgili okurum... Sınır boylarına gitmek, başkalarının acısına daha yakın olmak gerekiyordu...

BAKTIĞIMIZ YÜZLER, GEÇTİĞİMİZ IRMAKLAR

Engin Geçtan'ın yazdıklarını severim. Hiç yüz yüze gelmişliğim olmasa da, Açık Radyo'daki programlarından bana yansıyan sesinin tınısı ile yazdıklarında öne çıkan düşüncelerinin parıltısı örtüşür.

İçimde ipiltisini hissettiren duygu, onunla rastlaştığımız bir yerde hemen söze durup konuşabileceğimiz, birçok konuda ortak aklın buluşmasını sağlayabileceğimizdir.

Bir yazar-okur buluşmasında bundan güzel, anlamlı ne olabilir ki!

Geçen gün, fakültedeki derslerimde, öğrencilerimle sanatçı-yapıtı arasındaki bağıntıyı konuşuyorduk.

Sanatçıyı tanımak için yapıtına bakmanın yeterli olabileceğini öne sürenlerle, bunların ayrı ayrı yerlerde durduklarını söyleyenler arasındaki tartışmanın gözlemcisi kesilmiştim.

Amacımız bir yere varmak, doğru-yanlış'ı aramak değil, sanatçı kimliği ile yapıtın oluşum sürecine bakmaktı.

Birinin ötekini nasıl biçimlediğini, etkilediğini, orada nasıl var olduğunu görmekti belki de en temel düşüncemiz.

Kendi payıma, o tartışmanın dışında dursam da, sonuçta düşüncemi dile getirmeden edemedim: Sanatçı, her ne kadar yapıtının ayrılmaz bir parçası da görünse, aykırı / ayrıksı duruşları yabana atamayız. Ama gelin görün ki, yapıtın varlığı, hatta zamana karşı dayanıklılığı onun kişiliğinin, hayata karşı

duruşunun bir yansımasıdır. Orada tutarlı, donanımlı olamayan birinin üretip ortaya koyduğuna pek prim veremeyiz...

Bu düşüncelerim aramızdaki tartışma ekseninin genişletmiş, karşımızdaki yapıtı sanatçının varoluşunun izdüşümü olarak görenlerle görmeyenler arasında kıyasıya bir eleştiri başlatmıştı.

Araya girerek yaşanmış bir gözlemimi aktarmıştım:

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde bir konferans sırasında söz okur/dinleyicilere geldiğinde, bir bayan; "Siz yazarlar bizler için birer örnek olmalısınız. Yazdıklarınızla, kişiliğinizle," gibisinden bir yargıda bulunarak sorular yöneltmişti.

Bu düşüncesine itirazımı dile getirmiş; bir yazarın, sanatçının "örnek vatandaş" olarak alınmasının pek doğru bir yargı olmayacağını, olsa olsa yapıtının alınabileceğini anlatmaya çalışmıştım. Hatta Bukowski, Oscar Wilde örneğini vermiştim.

Ayyaş, bağımlı, kişiliğinde bir takım olumsuzlukları barındıran bir yazarın o haliyle nasıl örnek alınabileceği; ama yazdıklarının parıltısının bizim için çekici gelebileceğinin altını çizmiştim.

Sonuçta yazarı tanımadan yapıtla buluşur okur, izleyici, alımlayıcı. Buradaki en temel çıkış noktası yapıt olduğuna göre, sanatçının / yazarın durumu arka planda kalır. Ancak bunları yazıp yaratanın kim olduğunu merak ettiğimiz anda sanatçı / yazar çıkar karşımıza. Ki, bu başka bir tanıma / bakma / öğrenme sürecine yöneltir bizi.

Şunun altını çizmeliyim; bir yapıtı anlamak için yazarın kim olduğu, ne yaptığı bizi çok da ilgilendirmemeli. İlle de yapıtta onun izlerini aramak gibi bir düşüncemiz varsa, bu da başka bir bakış izi gerektiriyor. Yani, yapıta sanatçının duruşu / konumundan hareketle bakmak.

Kendi payıma, bir yaratıcıyı elbette ki merak ederim. Yaşamı, kişiliği, nasıl bir süreçten geçtiği, yapıtını ortaya koyma serüveni benim için hep çekici olmuştur. Gene de, bir noktadan sonra ayırırım yapıt ile yazarı / sanatçıyı.

Tolstoy'un kont olması, Thomas Mann'ın burjuvalığı, Sabahattin Ali'nin tutarsızlığı, Melih Cevdet Anday'ın asabiliği

yapıtlarını kavramama engel olmadığı gibi çok bir şey de katmaz diye düşünüyorum.

Burada bir şeyi ayırmak gerektiği kanısındayım, o da şu: Eğer yazar / sanatçı çağdaşınız ise onun duruşu / yaşamının incelikleri sizi kendine çeker, oradaki hali tavrı yapıtına ya yakın tutar veya uzaklaştırabilir. Ötesinde bir durum tarihtir, ancak gerek duyduğunuzda açıp okur bir ilinti kurmaya, hatta anlam çıkarmaya çalışırsınız.

Yani baktığımız yüzler bazen yapıta bizi yakınlaştırdığı gibi uzaklaştırabilir de. Bir okur olarak bilmek, tanımak uğraşı / eyleminin neresinde durmamız gerektiğini kestirmemiz gerekir.

Yaşarken öyle durumlarla rastlaşabiliriz ki, yapıtını sevdiğimiz bir yazarın/sanatçının karşımıza çıktığı anda bir sözü, davranışıyla bir anda o yapıtın tüm özelliğinin silindiğini, kişiliğinin arızasının bunu tümüyle gölgelediğini söyleyebiliriz.

Biliyorum, çok çetrefilli bir konu bu. Hele yazınsal bir yapıtta belirleyici olan karşımızdaki metin / yapıt olduğuna göre, yazarla alışverişimizi bir sınırda tutmamız en doğrusu!

Gene de, kişilik olarak varlığıyla sizi ürperten bir yazarın yapıtına doğru yürümek çok sevimli / sıcak gelmeyebilir. Düşüncelerine katılıp katılmamaktan söz etmiyorum. Davranışı, kişilik özellikleriyle aykırı gelen birinin yapıtıyla bağdaşmak çok kolay olmamalı!

Dediydim ya, çağdaşımız bir yazarın göz önündeki halidir bizleri daha çok bu tür düşüncelere yönelten.

Okurken Dostoyevski'nin kumarbazlığını hatırlamayız bile. Sait Faik'in escinselliği aklımızın ucundan geçmez. Ama kendimizi o düşüncelere odaklarsak bir arıza bulur, aramızda tiksinç bir durum yaratabiliriz. Ki, sonrasında ise uzaklaşırız o yazardan / yapıtlarından.

Geçtiğimiz ırmakların duruluğuna bakarak yol almanın sağlıklı olabileceğinden mi söz ediyorum? Belki!

Peki size şunu sorayım: Bir dahinin her türlü tacizine katlanabilir misiniz? Peki, parıltısı göğe çıkmış bir yazarın sizin ruhunuzu kemiren bir eylemi, duruşu, hatta davranışı sizi hiç mi

rahatsız etmez? Bu aşamada yapıtı hala gözünüzde parıltılı bir biçimde mi durur?

Doğrusu, bu türden sorularla yol alarak gerçeğe varabiliriz elbette. Kendi payıma benim diyebileceğim yazarların, sanatçıların yaşamsal açılımları da beni kuşatmalı; bir o kadar zenginleştirmeli. Üstelik yaşamını çapsız kılan birinin öyle parıltılı bir yazar / sanatçı olabileceğini de düşünemem. Onlar olsa olsa yazıcı, yapıcı, üreticidirler. Zamanın örtüsü üzerlerine çekilince adları sanları, "yapıt" diye ortaya sürdükleri silinip gider.

IV

Yaşamdan Yansımalar

RODİN MÜZESİ'NİN ANLATTIĞI

Sanat müzesinin gerekliliğinden söz ederken, bir toplumun kültürel yapılanmasının yansısını getiren değerlerin zamanla bir bilinç kaynağı, bellek oluşturduğunun altını çizmiştim.

Bunların belirli bir mekânda tutulması, sergilenmesi, tarihsel bilinç dediğimiz şeyin de bir parçasıdır aslında.

Dünü yarma ulaştıran böylesi yaklaşımın zamanla kültür girişimi olarak adlandırılmasında, asal işlevin yerel yönetimlere düştüğünü de belirtmiş, ilk örneklerden söz etmiştim.

Bir ülkenin tarihsel / kültürel mirasına sahip çıkmak, koruma bilincinin yanı sıra, kültürel bakıştaki süreklilikle gerçekleşebilir. Başlayan ve süren bir anlayıştan söz ediyorum elbette.

Ülkemizde böylesi yaklaşımların, girişimlerin yeniliğinin ötesinde yetersizliği de hep tartışılır. Doğrudur da. Ufkumuzu genişletebilecek uygulamalara bakmadığımız sürece kendi değerlerimize doğru yürümenin yolunu ancak el yordamıyla bulabiliyoruz. Bu da eksik, aksak, yetersiz kalıyor zamanla.

Paris'teki Rodin Müzesi'ni gezerken, çağına damgasını vurmuş bir heykeltıraşın yarattığı dünyanın koruma altına alınması şaşırtıcı gelmedi bana. Bir kalıta sahip çıkma bilincinin neleri içermesi gerektiğini düşündüm daha çok. Müzeye dönüştürülen bu evin, önündeki bahçede, siz Rodin'i soluyordunuz.

Sanatsal yaratımın ne anlama gelebileceğini anlatan bir müzede geçen saatlerimin bendeki yansılarını buraya sığdırmak güç elbette.

Bir ulusu vareden değerlerin koruma bilinciyle insanlığa sunulmasında itici güç olan kültürel bakış önemli. Bunun da eğitimle kazanılabileceği su götürmez. Hele hele sanat eğitimini geçerli, etkin kılmak temel koşul.

Adımladığınız bir müzeden size yansıyanları tek tek ele alıp incelediğinizde, orada insana dair gördüklerinizin arkasındaki 'yaratıcı deha' denilen gerçekliğin etkileyici yanlarının, zamanla görme bilincinizi zenginleştirdiği gibi, sizde yeni bir ufuk açtığını da hissedebiliyorsunuz.

Rodin'i anlamak, dönemini kavramak, heykel sanatının bir sanatçının dünyasındaki biçimlenme yolunu görebilmek için, böylesi bir müzenin okul olma niteliğinden söz edebilirim size, sevgili okurum.

Evet, her müze bir okuldur aynı zamanda. Gösteren, tanıtan, öğreten, anımsatan, size bilinç taşıyıp bellek sunan bir okul.

Kentlerin kimliğini ele veren bu tür mekânların bir toplumun aynası olma özelliğini nasıl yadsıyabiliriz?

Kültürel mirasa sahip çıkma bilincinin yolu, bu tür müzelerin hayatımızın bir parçası olarak kurulması. Her kentin kendi sanatsal / kültürel değerlerine sahip çıkarak kent müzesinin yanı sıra, sanatçıların adlarına, yaşadıkları mekânların müzeye dönüştürülmesi...

Bir ütopyadan söz etmiyorum. İstenildiğinde, dönülüp bakıldığında böylesi bir girişimin her an yapılabileceğinin örnekleri bekliyor bizleri. Yeter ki neyi / nasıl yapabileceğimizin yolunu açalım. Var olan örneklerden yola çıkarak kendi değerlerimize sahip çıkmanın gerekliliğine inanalım...

SÜRGÜNDEKİ DİL, DİLDEKİ SÜRGÜN

Yolculuklarımda yanımdan ayırmadığım not defterlerime o gezi süresince düştüğüm notların bir seyri anlattığı gibi yaşanılan ân'ların da tanıklığını getirdiğini söylemeliyim.

Yola çıkarken, gideceğim yerin coğrafi dokusu, tarihsel kültürel konumu üzerine önceden birtakım bilgiler edinmeyi yeğlediğimi söylemeliyim.

Böylesi bir yaklaşımın neden kaynaklandığını bilmem söylemeye gerek var mı? Gitmek / görmek / tanımak düşüncemizin bir ucu da öğrenmeye dayandığına göre; önceden edinilen bilgilerin ışığında gideceğiniz yerin size taşıdıklarının daha anlamlı olduğunu söylemekte yarar var.

Yolculuk deneyimlerimin bana anlattığı bir gerçekliktir bu.

Diğer yanma gelince; yani yazmak, not tutmak...

Özellikle başka bir ortamda, dil yurdunda yazmaya yöneldiğinizde, bir süre sonra sözcüklerinizin sıradanlaştığını gözlersiniz. Eylemsellik akan cümlelerin ardı ardına sıralanışında bir yavanlık, bir aktarımcı bakıştır uzar gider.

Bazen, öylesi ân'larda durup düşünmüşümdür. Şu türden soruları da kendime yönelttiğim olmuştur: Burada, adımladığım şu kara parçasında, yabancı dil ortamında yaşamaya yönelseydim, kendi dilimle bağım nasıl gelişirdi acaba?

Daha bir dolu soru uç verirdi belleğimde.

Geçenlerde, son İtalya yolculuğumda da sık sık bu türden sorulara döndüm. Kimi zaman defterle aramdaki uçurumu kapa-

tabilmek için yeni defterler alıp, yanımdaki Türkçe kitapları okumayı sıklaştırdığım bile oldu.

Okuduğum kitaptaki konu / anlam değildi beni kendine çeken. Orada sözcüklerin tınısı, rengi, kavramların anlamından yola çıkarak düşünme yetimi canlı tutmak, bunu da dille bağımın bir aracına dönüştürmek derdindeydim.

Dışarıda olup bitenler, gördüklerim, izlediklerim birçok şey anlatıyordu elbette. Bir kahveye oturduğumda defterime yazdıklarımın o görünenlerin yansıları olması beni sıkmıştı.

Bu kez ikinci bir defter açıp, bazı kavramlar yazarak onların anlamını yolculuğum süresince gördüklerimle içselleştirerek anlatmayı denedim. Kısa kısa metinler yazarak farklı bir duyuş / seziş yolunda yürüdüm.

Floransa'dan Verona'ya geldiğimde, Dante'nin bundan yedi yüz yıl önce adımladığı sokaklara yolumu düşürüp; kendi yurdunda sürgünde yaşayan yazarın yazdıklarının anlamını düşünmeye başladım.

İtalya'daki siyasi çekişmelerin arasında kalan, taraf olduğunda da sürgünlüğü seçen Dante, kaleme aldığı *İlahi Komedya*'da sürgünlüğünün getirdiği insanlık durumunu yansıtır aslında. Kurduğu dil, zorunlu sürgünlüğün önüne koyduğu gerçeklikten doğar. Uğradığı haksızlıkların sonucunda diline sığınır yazar. Orada bütün öfkesini, acısını, sevgisini dile getirir.

Bir başyapıtın doğuşunda yaşanılan sürgünlüğün etkisini yadsıyamayız.

Gidilen yerde, varılan kavşakta insan kendi diline sığınır kaçınılmaz biçimde. Düşleri, anımsamaları, bellek yolculuğu hep o dille gerçekleşir. Orada, geldiği noktadaki bir deyiş / söyleyişi seçemez. Yeni bir bakış / yorum / dile getiriş kaçınılmaz biçimde onun önünde durmaktadır.

Bu yolculuğum süresince o ikinci defterime yazdıklarıma bakıyorum da, kendi dilime sığındığım ân'larda, ister istemez, bir başka söyleyişin ardına düşmüşüm. Öyle de değil, kaçınılmaz biçimde dıştan bana yansıyanların izlerini, algıladıklarımı bir başka söyleyişle dile getirme yolunu seçmişim.

***

Bir an, o başka bir göğün altındayken, 1970'li yılların sonundaki Andırın günlerimi anımsadım. Ülkemin kan revan içinde bırakıldığı günlerdi. Büyük kente kopup, alıp başımı gitmiştim. Bir kaçış, sığınıştı belki. Yazmak, okumak adına çıkılan yolculukta bir tür içsürgünlüğü seçmekti.

Oradaki yazı / yaşam deneyimimden şu an burada söz edecek değilim. Ama, şunu açmayı isterim.

Gittiğim yer ülkemin bir parçasıydı. Gene de tanımadığım bir coğrafya, kültür, ortamla yüz yüzeydim. Siyasal olarak da karmaşık bir dönemdi. Okuduklarım, yazdıklarım saklı dururdu. Bir tür içyolculuğun sesini dinleyerek yazmanın dilini bulmaya çalışıyordum. Bir ölçüde de bunu o süreçte gerçekleştirdim. Görülen, görülmeyen bir baskı söz konusuydu. Korkunun dağları beklediği günlerden ise hiç söz edemem şimdi. Çünkü, Maraş olayları sağnağı dinmemiş; çatışma, içe çekilme, yabancılaşma, korku çığlık çığlığaydı.

Rastlaştığım, konuştuğum her bir kişiden bana yansıyanların izlerine yazıda bir yurt ararken, dilimin dağlandığını hissediyordum.

Uzunca bir süre bu yazdıklarımı aralayamadım. Bir başka kaygıydı beni sarmalayan. Onca uzak durmamın etkisini yadsıyamadığım gibi, içimdeki ürpertiyi de bir türlü bastıramıyordum.

Kendi yurdunda içsürgünlüğü seçerken, yazıda da farklı bir dile yönelişin yolunda yürüdüğümü nice sonra görecektim. *Andırın Defterleri* 'ni önüme aldığımda sürgünlüğün bir başka yüzünü orada görmem beni şaşırtmamıştı. Dante'nin *İlahi Komedya* 'sını orada başucu kitabı kılmamın anlamını, yıllar sonra, Verona'da sorgulayacağımı düşünememiştim. Ama bu kentte, Andırın günlerine uzanmamın en belirgin yanı ise, sürgünlük kavramının beni öteden beri düşündüren bir olgu olmasıydı.

Yurduma döndüğümde, masamda bulduğum son kitabım *Sürgünlüğün Bin Yüzü* 'nün(*) benim için daha da anlamlı olduğunu düşündüm. Dönüp onu bir de bu gözle okumaya yöneldim.

(*) Feridun Andaç, *Sürgünlüğün Bin Yüzü/Sürgünde Edebiyatçılar*, Can Yay., 2004, 300 s.

"Sürgündeki dil, dildeki sürgün"lük kavramının ne anlama gelebileceğini yaşayarak anlamanın da yeni bir bakış / duyuş / anlatım yolu olduğunu bilmem söylemeye gerek var mı?

TRENLERE KÜSMEYELİM!

Trenlerle yolculuğun anlamından, yaşattığı zenginliklerden sıklıkla söz etmişimdir.

Yolculuklarda gezip görmenin seyri kadar, değişik kesimlerden insanlarla tanışma, onları gözleme olanağını da verir bize trenler...

Demiryollarında akıp giden günün seyri, bakmakla görmek arası içsel yolculuklara da çıkarır bizleri.

Öyle ki; bazen varılacak yeri değil de, o yolculuğu yeğlediğimiz olur... Bir ulaşım / taşıma aracı olan tren, seçilen öylesi bir yolculukta amaca dönüşebilir...

Demiryolunu seçmemizde temel bir nedende, güvenli oluşudur... Çelik raylar üzerinden akıp giderken, kendine ait bir yol seyrinin güvenini hissetmek, yolculuğumuza ayrı bir zenginlik katar.

Ben yaştakilerin 1960'lı yıllarda geçen çocukluklarında trenin önemi çok daha fazlaydı...

Ülkemiz karayolu, havayolu ağına bu denli sahip değildi.. Otomobil, otobüs bolluğu yoktu. Öyle ki; tren uzun / kısa yolculuklar için tek ve seçilmiş bir ulaşım aracıydı.

Bunun yıllarca da öyle olduğunu söylemeliyim.

Son tren kazasının getirip önümüze koyduğu gerçek, böylesine önemli / gerekli bir ulaşım / taşıma aracını ne denli ihmal ettiğimizdir.

Yani, hızla gelişen otoyollar, otobüsler, havaalanları, uçaklar alıp başını giderken; yeni yeni teknolojik donanımlar oralara

yansırken; demiryolu ağımızı hep gözardı etmiş, teknolojik gelişmelerin gerisinde bırakmışız demiryollarını.

Hele hele işletmecilik anlayışımız ise anlatılacak gibi değil...

Doğu Ekspresi'yle yaptığım son birkaç yolculuğum sonrasında kaleme alıp, yayımlamaya içimin elvermediği "Demiryollarını Özelleştirelim!" yazımı anımsıyorum şu an.

Demiryolu yolculuğunda, ancak bizim ülkemizde bir yolcunun başına gelebileceklerin tanığı / gözlemcisi, yaşayanı olarak o yazıyı kaleme almış, bir çağrıda bulunmuştum: Artık demiryollarını da özelleştirmenin zamanı geldi.

Bu son kaza, biraz da buna hazırlığın bir çağrısı gibi geldi bana!

"Biz beceremiyoruz, alın siz yapın!"

Demiryollarında ilk yolcu treni 1825'te İngiltere'de çalışmaya başlar. Aynı yüzyılın sonunda ülkemizde gerçekleşir bu.

Prof. İlhami Çetin, o tarihten bugüne demiryollarının hep bir gelişme içinde olduğunu belirtir, şunları söyler: "*... yayılmış, hiçbir zaman yaşlanmamıştır. Şimdi de dünyada yeni demiryolu hatlarının yapımı sürdürülmekte, demiryolu şebekesi durmadan büyümekte ve modernleşmektedir. Başlangıçta sadece yeni bir taşıma aracı olan demiryolu, zamanla yeni bir taşıma sistemine dönüşmüş ve birçok ülkede ulusal ekonominin temeli olmuştur.*"(*)

Böylesine önemli bir taşıma / ulaşım ağının ülkemizdeki gelişme seyrinin benzer özellikleri taşımadığı gerçeğini gösteren bir olgudur son tren kazası.

Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinde ekonomik / sosyal / kültürel gelişmenin önemli sacayağını oluşturan ulaşım ağı, temel bir gereklilikten doğmuştu... İnsandan insana, kültürden kültüre ulaşmanın yanı sıra; kaynakları değerlendirme, aktarma, gönderme için de en gerekli sanayileşme aracıydı.

Ne yazık ki, 1950'lerle bu ülke üzerine çöreklenen zihniyet; başka sözlerin, başka ellerin taşeronu olmayı önceledi. Ülkemizi

(*) Prof. Dr. Yük. Müh. İlhami Çetin, *"Son Demiryolu Kazasının Düşündürdükleri..."*. Cumhuriyet, 7 Ağustos 2004

bağımlı bir ülke yapmak için yarışa girdiler adeta. Elli yılı aşkın süredir olagelen politikaların sonucudur bu kaza.

Kimşe demiryolunun geri / ilkel bir taşıma arcı olduğunu söyleyemez. Geri olan zihniyetin yenileşmeyi engellemesidir.

Trenlerle yolculuğa küsmeyelim, elimizi ayağımızı çekmeyelim... Asıl önemlisi, bu türden zihniyetlere karşı sesimizi duyurup, tepkimizi dile getirerek, değişimin neden gerekli olduğunu anlatmalıyız sevgili okurum.

BİR YOLCULUĞUN ARDINDAN

Doğu'ya yaptığım her yolculuk sonrasında derin bir hüzün yaşarım. Nedenini bilsem de, yanıtsız sorularla bir başıma kalırım. Sonrasında ise uçuk düşünceler gelip bulur beni.

Değişim dediğimiz şeyin nerede / nasıl biçimlendiğini görmek bazen yaralayıcı geliyor. Özellikle de kentsel dönüşümünü bir türlü gerçekleştirememiş bir toplumda olagelenlerin tanıklığını yapmak bu duygunun en temel kaynağı...

Neden derseniz; tarım toplumu olmakla övünürüz, köylülükle kentliliğin nerede buluşup ayrıştığını bir türlü göremeyiz de ondan!

1950'lerde başlayan içgöç, zamanla daha da hızlanarak, Türkiye'nin demografik yapısını değiştirmiştir. Özellikle de 1980 sonrasının ekonomik politikaları, bunların ardından gelen küreselleşme salgını ülkemizin doku değişimine, deyim yerindeyse dönüşümsel sıçramalara geçişte her yolun "mubah" olduğu çözülmeye kapı aralamıştır.

İçgöçün kaçınılmazlığı bizlere kentlilik bilincinin, kentlileşme düşüncesinin ne olduğunu öğretmiştir. Ayrıca tarımsal ekonominin ne anlama gelebildiğini, kırsal kesimdeki yenileşmenin, verimliliğin nasıl olması gerektiğini de göstermiştir.

Bugün artık, "köylü milletin efendisidir" söyleminin değişmesi, güdük / verimsiz tarımsal verilerle kalkınmanın ham hayalini bir yana bırakarak; öncelikle kentsel dönüşümdeki ekonomik yapının sağlıklı kurulması gerektiğini görmek kaçınılmaz.

Her zaman konuşmaktan zevk alıp, zenginleştiğim dostum Rüştü Bozkurt'la bu gezi sonrası düşüncelerimi paylaşırken; anlattığı bir anekdotun sonuna eklediği şu söz anlamlıydı: "Kültür paranın izine basarak yürür..."

Doğu'da karşıma çıkan kentlerin varolan kültürel dokusunun çözülmesi, "yeni" olanın varlığından bihaber olmak içine düştüğümüz "yoksul"luğun "yoksun"lukla özdeşleşmesinin ayrımında olamamak... Üstelik kültür dediğimiz şeyin yaşayanla, sürdürülebilir olanla getirilip sunulanın ayrı ayrı yerlerde akıp durmasının ivmesinden yoksunluğumuzu görememiz acıydı elbette. Çünkü insanların önceliklerinin neleri içerdiğini bir türlü oluşturamadığımız gibi; "sosyal refah" kavramının nasıl / neler sonrasında var olabileceğini de yeterince yaygın / etkin kılamadığımız ayan beyan ortadaydı gözlediklerimde.

Bir yörede ekonomik girdi, ulusal kalkınma stratejisi olmadı mı; köylülük bizim için baştacı edilir, yoksulluk sus payı yardımlar, teşvik veya desteklerle sindirilir... Yani balık tutmayı öğretmek yerine, götürüp tadımlık balıklar verilir.

Doğu'da her adımda gözlediğim, akıl almaz bir göç yaşandığı. Köylerden taşra kentlerine, bu kentlerden Batı'ya sökün eden göçler...

Bir tür kaçış, arayış. Yani Anadolu üzerindeki "seyyar"lığımızın göstergesi bir durum.

Kentlerin el değişimi, köylülüğün çözülmesi, "kent" dediğimiz şeyin nasıl olması, kentlileşmenin yolunun asıl nereden geçtiğini öğrenme süreci... Gelip karşımızda duran en temel olgulardır.

Anadolu'nun birçok kenti şantiye hâlinde. Bir yandan küreselleşmeyle gelen dalganın yansıları insanların yaşamlarını kuşatırken, kentlerin çözülen yerel dokusu hem kültürel, hem de sosyal açıdan derin çatlamaları yaşamaktadır. Bu da ister istemez yerlilik, hemşehrilik kavramlarını; mahallelilik kültürünü, aidiyet duygusunu ortadan kaldırdığı gibi yurttaşlık bilincinin tahribatına neden olmaktadır.

Erzurum örneğinde gördüklerim, gözlediklerim, yöre

insanından dinlediklerim bu çözülmenin kenti altüst eden bir zihniyete de kapı araladığıdır.

Düşünün ki, çocuk pornosunda ilk sıralarda yer alan bir kentin böylesi bir salgına prim veren yapıya erişmesi; daha da ötesi, çözülen dayanışma bilinci, yerlilik / yörelilik kavramının yerine konulamayanlar, toplumda her türlü kirlenmeye ön ayak olduğu gibi, cemaat ve tarikatların egemenliğine de çağrı çıkarmaktadır.

Duvarlarındaki ışıklı tabelalarında halen "Cumhuriyet'in 75. yılı" yazan bir kentin, 83. yılına adım attığımız Cumhuriyet'in değerlerinin farkında olamayan yöneticilerinin yapıp ettiklerini de gözleme olanağımız oldu bu yolculuğumuzda.

Her şeyi bir yana bırakarak, kentin valisinin üçüncü bir makam aracı alarak basında gündeme gelmesi sığlığın göstergesiydi elbette. Ama gündeme taşınan bu konu karşısında halkın tepkisizliği ise şaşılacak düzeydeydi doğrusu.

Vali; "Otomobile kentin ihtiyacı vardı," diyerek kendini savunuyor, bunun "insani ve ahlaki" olmadığını söylüyordu.

Kenti yönetenlerin toplumsal sorumluluğu, bilinç düzeyi geçmişe göre çok daha sığ; hatta toplumsal gelişmelerin çok ötesinde.

Bunun en güzel örneğini kentte ilk kez gerçekleştirilen "1. Dadaş Film Festivali"nde gözledik.

Demem o ki; kentler değişiyor. Bu değişimin kaçınılmaz yüzü göçler, göçlerle adım adım el değiştiren kentlerin tarihsel / kültürel dokusudur. Bununla gelen insanın değişimi, çözülmesi, yozlaşması...

Kent yöneticilerinin bu değişime ayak uyduramaması, gelişmeyi salt yol açıp bina dikmekte gören bir anlayış çözülmeyi hızlandırır ancak.

Bir kez daha şunu gördüm ki; yerel yönetim bir kentin candamarı. Ufku açık, donanımlı yöneticisine sahip olamayan kentlerin soluk alabilmesi, çağı yakalayabilmesi çok zor.

Erzurum yolculuğum bunu, daha birçok şeyi gözlememe neden oldu sevgili okurum...

ALIP BENİ GÖTÜREN TRENLER

Trenleri düşününce bir türkü gelip dudaklarımda ezgiye dönüşüyor:

"Şu karşı yaylada göç katar katar
Bir güzel sevdası serimde tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter
Geçti dost kervanı eğleme beni"

Ayrılık ve özlemi, gitmeyi ve kavuşmayı, sevmeyi ve unutmayı bize anlatan türküler kadar bu altüst oluşun, gidip gelmelerin simgesi sayılabilecek trenlerin anlamını da düşündüğüm olur sıklıkla.

Çocukluğun düş yorumcusu kesildiğim günden beri; trenler, demiryolu, vagonlar, kompartımanlar, kuşetli, kondüktör, marşandiz, lokomotif, vb. sözcükleri hatırladıkça ya da bir yerlerde karşıma çıktıklarında ıssızlığın diliyle buluşurum bir anda.

Çocukluk yurdumdaki evimizin bahçe duvarının yanıbaşından geçen demiryolu, her sabah okula giderken çıkıp o yol boyunca yürümelerim; traveslerde seke seke gitmelerim, raylarda oyun kurmalarım, gelip geçen trenlerdeki yolculara el etmelerim... sonunda da, eğer bir kış günü düşmüşsem yola, vardığım gar binasında soluk alıp, yolcu salonunda ısınıp oradan okula devam etmem...

Ki, bu gidişin dönüşü de vardır.

Ev ile okul arasındaki uzaklığı yakın kılan gar binası, ara yerdeki demiryolunun uzayıp giden, benim için bir oyun yerine

dönüşen daryolu, o parça parça taşlar, birbirine eklenen demirler... Bazen o çelik raya kapaklanıp kulağını vererek trenin gelip gelmediğini dinlemeler... Eğer yaklaşmışsa, cebimdeki delikli ikibuçuk kuruşu veya beş on kuruşu çıkarıp raya bırakarak yamaçta beklemeye başlamam. Tren gelip geçince, gidip aldığım o küçücük metal parçasının yaygınlaşıp incelip büyümesi bu oyunumun bir parçasıydı.

Bir gün, artık çocukluk cennetimden ayrılma vaktim geldiğinde, bu oyun seyir alanımın, yani rayların alıp beni büyük kente götüreceğini düşünmemiştim hiç.

İstasyondan uğurladıklarımız oldu, beklediklerimiz de...

Dayım, halam, babam... Sonra ilk âşkım o beklenilenler, uğurlananlardı. İlk gurbetime tren yolculuğuyla çıktım. 14-15 yaşlarındaydım, bir yaz tatilinde Erzurum'dan Sarıkamış'a çalışmaya gidecektim. İller Bankası Sarıkamış Su İşleri Şantiyesi'nde puantörlük yapacaktım.

Doğu Ekspresi'nin kompartımanına gömüldüğümde, Çehov'un *Bir Taşralının Öyküsü*'nü okumaya vermiştim kendimi. Henüz büyümenin, kendi ayakları üzerine durmanın, ilk aşka kavuşmanın, bunun yakıcılığıyla yoğrulmanın ne anlama geleceğinin farkında değildim.

Sarıkamış Tren İstasyonu'nda indiğimde, beni alıp şantiyeye götürecek faytondaki yol arkadaşım, bu kasabaya tayini yeni çıkmış bir hemşireydi.

Bizi getirip bu kasabaya bırakan kar tren gitmiş, içimizde derin bir keder, bir o kadar da sevinç bırakmıştı. Parmak uçlarınızla birbirimizi dokunmuştuk. O, yeni hayata başlamanın kıvılcımını taşıyordu gözlerinde, bense erken gelişmenin kapılarını zorlayan birinin algınmdaydım.

Hatırladığım bu türküyü mırıldanıyorum şimdi. Elimde, beni çocukluğuma, ilkgençlik yıllarıma döndüren "Serkisof" marka bir cep saati... Dokunmuyor, okşuyorum adeta! Çünkü o yolculuğa çıktığımda, dedemden yadigar olan bu cep saatinin benzerini hiç yanımdan ayırmamıştım. Ona bakarak, dokunarak, cebimde taşıyarak zamanın dervişi kesilmiştim. Çünkü saat

demek zamanın döngüselliğini kavramak, geçişlerin dilini öğrenmekti benim için.

TCDD'nin 150. yıl anısına çıkardığı "Serkisof Demiryolu"na kavuştuğumda, kalkıp gitmek, trene binerek çocukluk cennetime varmak duygusunun tufanına kapıldım bir an.

Raylar üzerinde ıssızlığın kalbine çıkılacak her yolculuk özlem getirir bize, kavuşmanın dilini anlatır biraz da.

Geçip gittiğiniz yerlere baktıkça, zamanı hatırlarsınız bir an. Sonra sizi var eden, biçimleyen yerin diline dönersiniz. Yol, yolculuk, gitmeler zamanın kehribar yüzünü de gösterir. Çünkü içinizin kazıcısı kesildiğiniz anlarda, o karanlığın örtüsünü açar, hem kendinize, hem trenlerle yaşadıklarınıza, hem de yollara serilen özlemin diline vurursunuz bakışlarınızı.

Trenleri, uzayıp giden demiryollarını sevmem de bundandır belki. Yurt toprağını adım adım gösteren, bir o kadarda kavuşmalar / buluşmalar çağını size yaşatan ve hatırlatan olduğu için...

YER DENİZ, GÖK KARA

Jules Verne okuru olan her çocuk düş atlaslarında gezinmenin ne anlama gelebileceğini bilir.

Okurken bütün kapıları kapatır, dünya ile bağınızı koparak başka denizlerin, göklerin, bilinmez dehlizlerin kahramanı kesilirsiniz.

Bir okur olarak okuduğunuz kitabın bir parçasına dönüşme sürecidir sizi alıp götüren. O andan kopmak, ayrılmak; hatta bir anlık soluk almak bile istemezsiniz.

Herhangi bir kitabı okumanız için başlama noktası kılarken, kitabın yazarını seçmek gibi kaygınız olmaz. Çünkü orada anlatılandır sizin için önemli olan. Ama bir zaman sonra sizi kendine çeken, sarıp sarmalayan yazarı arar bakışlarınız. Anlattıkları, sözünü ettikleri dünyanızı altüst etmiş, hatta ayaklarınızı yerden bile kesmiştir.

Bu büyülü okuma dönemine kavuşma çağıdır çocukluk. Orada öğrenirsiniz okumanın mevsimlerini. Sonrasında bir tutkuya dönüşecek bu çabanın bir uğraş olduğunu benimsediğinizde ise artık iyiden iyiye okuryazarlık olanağını ele geçirmişsinizdir.

İşte bu kavuşma / buluşma çağına asıl adını veren tutkudur, okuma tutkusu. Bir zanaat gibidir. Kolunuza geçirebildiğiniz bu altın bilezik sizi ne susuz ne uykusuz ne de aşsız bırakır!

Karşınıza çıkan her yazar, önünüze açtığınız her yeni kitap elinizden tutup gezdirir sizi. Yeryüzüne açılırsınız, tanırsınız bir-

çok şeyi. Diller, kültürler kavşağında buluştuklarınızın size taşıdıkları ise hayata karşı duruş yerinizi belirlemede etken olur.

Okumanın getirdiği güvençle hayatı tanıma, okuma biçimlerini de öğrenirsiniz. Bilgiye giden yolun taşlarının bunlarla döşendiğini düşünecek olursak, okuma uğraşının getirdiği birikim, açtığı ufuk hiç de alt edilecek, belleklerden silinecek gibi değildir.

Şu günlerde dilimize kazandırılarak yayımlanan *Hayali Yerler Sözlüğü* 'nü (*) okumaya koyulurken, yazarların getirip bizlere sunduğu düşsel evrenin bambaşka bir gerçeklik olarak karşımıza çıktığını gözlüyordum. Oradan bakınca, dilin ne denli gizemli, bir o kadarda yaratıcı yanları olduğunu söylemeye bile gerek yok, kanımca.

Dünyanın bütün dillerinde yaratılan düşsel evrenin her yazarın anlatım tutumu, hayata bakışı, yaşadığı coğrafyanın getirdiği birikimle bambaşka renkler taşıdığını söylemeliyim. Bir dili başka bir dilden hiç de üstün tutmayan yazınsal birikimlerin adlandırılarak böylesi bir sözlükte yer almasını açıklayabilmek için, sanırım, o metinlerin özüne de dönmek gerekir.

Yazarların anlatılarında yaratılan, dile getirilen yer / mekân / kent / ülke gerçekliklerini "hayal" veya "ütopik" kılan öğelerle düşündüğümüzde, yazıda yaratıcılığın ne anlama geldiği üzerine yeni bir bakış geliştirebiliriz.

Doğrusu, diller ve ülkeler gezgini Arjantinli bir dünya yurttaşı olan yazar Alberto Manguel, İtalyan meslektaşı (ki o da bir gezgindir) Gianni Guadalupi ile kotardığı bu kitap, biz okurlara, yer / coğrafya kavramının sınırsızlığını da anlatıyor.

Neredeyse dünyanın bütün dillerinden derlenen, "hayali yerler"i anlatan metinler dilin sınırsızlığını da anlatmaktadır bir bakıma.

Bir yazarın elinde yeniden biçimlenen dil, yaratılan her düşsel evrenin gerçekliğine göre de bir anlam katmanını getirip koyar önümüze.

(*) Alberto Manguel / Gianni Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü*, Çev.: Sevin Okyay-Kutlukhan Kutlu, 2005, YKY., 924 s.

Yazıma başlık kıldığım "Yer Deniz, Gök Kara" yazılabilecek düşsel bir yerin, belki de yazarak yaratmayı düşlediğim bir adanın anlatılabilmesinin eşik metni için iki benzetmeyi içeriyor.

Düz bir okur her zaman yazı isteğini taşımaz, o yalnızca vakit geçirmek için okur. İyi bir okur okudukça yazmayı düşünür, ama "işim değil" diyerek buna soyunmaz. Okumayı kendine uğraş edinen bir okur ise yazma cesaretini kendinde bulan okurdur. Belki de asıl böyle okurlara "okur-yazar" demeliyiz.

Kendi düş atlasını okuya okuya kuranların bir zaman sonra yazar olarak karşımıza çıkması hiç de yadsınmamalı.

Bu kitabı okurken, bir şey daha düştü aklıma sevgili okurum: Ortaokul yıllarımda Türkçe dersinde ödev olarak yazdığım bir kompozisyon: "O Ülke". Ders öğretmenimiz gitmek istediğimiz bir ülkeyi anlatan birer kompozisyon yazmamızı istemişti.

O güne dek, okuyarak düşlerimi zengin kılan yazarların yazdıklarını anımsayarak, önümde bir harita İspanya'yı anlattığımı, benim düşsel ülkemi tanımladığını anımsıyorum şimdi.

O yazının elden ele geçerek okunması yazının ne büyülü, ne denli paylaştırıcı bir şey olduğunu öğretmiş olmalıydı ki bana, o gün bugün okuyup yazıyorum.

Günlük yazı defterimi önüme açıp, "Yer Deniz, Gök Kara" anlatısını yazmak istiyorum artık. Aklımda elbette ki Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* romanı, Jules Verne'nin *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* ile *Ne Altı Var Ne Üstü* romanları...

YAZARIN BİR EYLEMCİ OLARAK DURUŞU

Jean-Paul Sartre, yaşadığı döneme damgasını vuran bir yazar, aydın, düşün insanı.

Bu anlamda yazıp ettikleri kadar, eylemci (aktivist) kişiliğinin yansıları da ortadadır.

Tanıklık ettiği yüzyıl onun kaleminde anlam bulduğu gibi, eylemleriyle de tepkisizliğe tepki bayrağını yükseltmiş; hem ülkesinde, hem de dünyanın birçok yerinde bu anlamda öncü bir kişilik olarak yüreklendirici olmuştur.

Sartre'ın yaşamının bu yönü iyice incelendiğinde örnek olabilecek bir aydın tutarlılığı, yazar davranışı gözleyebiliriz.

Siyasal bağlanmanın bir zaman sonra sınırlayıcılığını, düşünen / yazan birini sığlayacağını belirtirken; yazıda bağlanma düşüncesinin ruhsuzluğunu da dile getirir.

Onun eylemci yanına baktığımızda İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutsaklığından Fransız direniş hareketinde aktif olarak yer almasına kadarki kısa dönem düşünsel olduğu kadar eylemsel olarak da Sartre'ı bize anlatacak ipuçlarını vermektedir. "Komünist olmayan bir sol" için girişimde bulunması ise o dönemlerde sonuçsuz kalır.

Amerika'dan Çin'e uzanan bir dizi yolculuğa çıkar.

1956'da Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgalini açıkça protesto ederek eylemci yanının en önemli çıkışını yaptı.

1964'te Nobel Edebiyat Ödülü kendisine verildiğinde bunu almama, reddetme gerekçesini şu sözleriyle dile getiren Sartre,

bizlere, çağının / toplumun vicdanı olabilen bir aydının tavrının nasıl olması gerektiğini de gösteriyordu:

"Armağanı istemeyişim bir anda alınmış bir kararın sonucu değildir. Ben bu gibi unvanları hep geri çevirdim. Savaştan sonra, 1945'te, bana Légion d'honneur vermek istediler. Hükümette arkadaşlarım vardı, gene de yanaşmadım. Dostlarım birkaç kere söyledikleri halde Collége de France'a girmekten de kaçındım.

Bu davranışım, yazarın görevi konusundaki anlayışıma dayanmaktadır. Toplum, politika, edebiyat alanlarında belli davranışları seçen bir yazar, davasını ancak kendine özgü araçlarla, yani yazılı sözle yürütmelidir. Alacağı her unvan okurlarının üzerinde bir baskı yaratacaktır. Yazımı Jean-Paul Sartre diye imzalamamla 'Jean-Paul Sartre-Nobel Armağanı' diye imzalamam aynı şey değildir.

Bu çeşit bir unvanı alan yazar, öte yandan unvanı veren derneği ya da kurumu bağlar. Venezuella dağlarında çarpışan devrimcilere karşı duyduğum yakınlık, yalnızca beni bağlar. Ama Nobel alan Jean-Paul Sartre, Venezuella direnme hareketini desteklerse, Nobel'i de bir kurum olarak arkasından sürükler." (*)

Sartre'ın başkaldırısı insanın özgürleşmesi içindir. Varoluşun anlamını sorgulaması da bundandır.

Kimlik kartlarının, verilmiş / verilecek payelerin, kendini bir yerlerde, birilerinin yanında göstermenin pek işe yaramadığını bilir Sartre.

Onun hayata bakışı, düşünce biçimi 1950'lerde yazın / düşün ortamımızda anılmaya, yapıtlarından çeviriler yapılmaya başlandı.

Kendi rönesansını yaşamayan bir ülkenin "yarı gelişmiş aydın"ı, onun açtığı kapıdan girmeyi seçerken, çoğu gerçekliğin ayrımında değildi.

Ülke insanı, düşün yaşamı, toplumsal hayatın gerçekleri, siyasal gelenek, bağlanma, vb konulardaki bilgi / yorum / kavrama eksikliklerivle; kolaycılığı seçerek benzeri olmak gibi bir duruşu seçtiler.

(*) Jean-Paul Sartre, *Sanat Felsefe ve Politika Üstüne Konuşmalar*, Derleyen: Ferit Edgü, 1968, Can Yay., s. 86-87

Partiyse parti, dernekse dernek, bağlanmaysa bağlanma, öne çıkmaksa öne çıkmak... Ezilenlerin, sömürülenlerin, yok sayılanların adına konuşmaksa konuşmak...

Bu süreçte, aydınımız / yazarımız kendi yabancılaşmasını da yarattı.

1960'lı yıllarda Sartre, bu sözleri söylerken; bizde bir yazarın duruşu / konumu / eylemi adına ne söz edebilen, ne de kitleleri etkileyen gücünü öne çıkarabilen vardı.

1950'lerdeki "Marko Paşa" muhalefetini 1980'lerde "Aydınlar Dilekçesi"ne taşıyan Aziz Nesin hep "sivil itaatsiz" gibi de dursa, çevresindekilere baktığımızda kitlelerin sessizliği, sancısı, sorunlarından bihaber bir dolu insanın "görünme" kokartı gibi imzalarıyla ortada dolaşmaları hep şaşırtıcı gelmiştir bana.

Az-buçuk özgürlük ortamı bulunca da; bu kez, "işçi / devrimci" sloganlar eşliğinde arenaya inip, çocukluk hastalıklarının tedavileri için "parti" aramayı, hatta milletvekili adayı olmayı bile seçtiler.

Hep "ilk"lerde yer almayı bir "görev" bilerek imzalarını savurdular dört bir yana. Aralarından sıyrılıp öne çıkanlar, sunulan olanakların hiçbirini kaçırmadılar.

Sürgünse, "biz sürgünüz" dediler.

Ödülse, "bizden âlâ kim alabilir," deyip öne çıktılar.

Verilen payelerde ise; "devletimin verdiğine nasıl hayır derim," edasıyla ses bulmaya çalıştılar. Bir anda barışık oldular her şeyle. Muhalif kimlik haraç mezat kaldı ortada.

Sonra, zamanı geldi, aktivistliğin ne demek olduğunu anladılar; oturdukları rahat koltuklarından imza ve demeçler vererek ülkenin kanayan yaralarına derman olmaya çalıştılar. Hapishane duvarlarına, kırsala, sokak köşelerine adları yazılsın istediler.

Seke seke yaşayıp, söke söke aldıkları yaldızlı payelerine sığınarak; bir anda ortalığı velveleye verebilecek, manşetlere çıkabilecek kumpaslar kurdular.

Bunca yıldır, Güneydoğu kan ağlarken, Ortadoğu küresel savaşın arenasına dönüşürken, Sudan'da binlerce insan öldürü-

lürken, Ruanda'da hayat cehenneme dönüşürken, Bosna-Hersek içsavaşın akıl almaz dehşetini yaşarken, yanıbaşımızdaki Kafkasya milliyetçilik salvolarıyla altüst olurken susan siz; bir anda demokrasi havarisi kesilerek; itaatsizliğinizi göstererek, bağlandığınız yerlerden, tabelalardan, defterlerden, kitabelerden adınızın silinip çıkarılmasını istiyorsunuz.

Sartre'a bunları anlatabilseydik ne derdi acaba?

Yazarın bir eylem insanı olarak duruşunun / sorumluluğunun hiç de kolay olmadığını imlerdi eminim! Ama şunun da altını çizmeden edemezdi, sanırım: "Yazar, görevi gereği, özgürlüğü öne sürdüğü ve istediği sürece, baştaki sınıfa da, başka bir sınıfa da ideoloji sağlayamaz. Sağlasa da hâlâ ezilmiş durumda olan insanların kurtulmasını isteyen bir ideoloji sağlayabilir. Öte yandan da, kurtulmasını istediği insanlara sözünü dinletebilmesinin tek koşulu, bir partiye girmek, propagandacı olarak çalışmak. Sanatın propaganda olmasını kabul etmek, yani edebiyatın ölümünü istemek ve yazar olmaktan vazgeçmektir."(**)

Unutmayalım ki; yazarlık başka bir şeydir, aktivist olmak ayrı, aktivist aydın / yazar olmak ayrı...

(**) Jean-Paul Sartre, *Çağımızın Gerçekleri*, Çev.: S. Eyuboğlu-V. Günyol, 1973, Çan Yay., s. 35

GEÇMİŞLE YARGILANMAK

Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Alman yazar Günter Grass'ın özyaşamöyküsünü içeren yeni kitabı *Soğanı Soyarken*'in yayımlanması üzerine koparılan fırtınanın dineceği yok.

Getirilen eleştiriler kitapla ilgili değil elbette. Grass, kitapla ilgili yaptığı bir söyleşide II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde 17 yaşındayken Hitler'in vurucu timi "Waffen SS"lere katılıp tank bölüğünde görev yaptığından söz ediyor.

Bu konuya, yayımlanan kitabında da yer veren Grass, "samimi itiraf"ı nedeniyle birçok kişi / kurum tarafından eleştirilere hedef oldu.

Grass'ın, asıl kitabında anlattığı sözlerinin ne anlam içerdiğini ayrıntılı biçimde okumadım. Medyada çıkan haberler, yorumlara bakarak bir yazarı yargılamanın çok doğru olacağı kanısında da değilim.

Ortaya atılan konu onun geçmişiyle ilgili.

Bugün, toplumun vicdanı olan bir yazarla karşı karşıyayız. Ömrünün bu on yedi yılını bir yana bırakırsak; Grass, altmış yıldır sanatla edebiyatla iç içe biri.

Yaşadığı, tanıklık ettiği, bugün suçlandığı dönemin acımasız eleştirisini içeren bir başyapıt olan *Teneke Trampet* onun kaleminden çıkma. *Kafadan Doğumlar* adlı deneme kitabının her satırı savaş karşıtı bir yazarın düşüncelerini içeriyor.

İlkgençlik yıllarının eğilimi veya ortamın sürüklenişiyle gidip

bir örgütte yer almak başka bir şey, orada bir eylem insanı olarak yaptıklarını zaman dilimi içinde bugüne taşımak başka bir şeydir.

Grass'ı bu ilk adımı için eleştirmenin çok yerinde olmadığını düşünürüm.

***

Bütün bu tartışmalar beni 1960'lı yılların sonuna götürdü.

Bir taşra kentinde ortaokul öğrencisiyim. Siyasal ortamın nabzı gün be gün artıyor. Bir gün, kentin geniş bir caddesinde kara gömlekli gençleri görmüştüm. Kente gelen parti liderlerini karşılamaya gidiyorlardı. Adlandıramadığım bir duruştu onlarınki.

Yaz geçmiş, liseye adım atmıştım. Okulun ilk aylarında bir gün, sınıf arkadaşlarımdan birinin ısrarıyla bir toplantıya katılmıştım. O kara gömlekliler dizim dizim dizilmişti salona. En ön sırada oturanlar arasında derslerimize giren öğretmenlerden birkaçı vardı.

Film izler gibi bekliyorduk. Birazdan konuşmacılar gelecek, konuşmalar yapılacaktı. Sonra da seminere geçilecekti. Parti liderlerinin fotoğraflarını içeren broşürler dağıtılmış, ardından da onun rehber alman bir kitabı satışa sunulmuştu.

Kendimi bir girdabın içinde görmem bir yana, orada konuşulanlara ilgi duymayışım arkadaşımın çok umurunda değildi. Onun isteği benim de onlara katılmam, bir sonraki adımda ülküdaşları olmamdı.

15-16 yaşlarındaydım. Okuyan, edebiyata sanata ilgi duyan biriydim. O toplantının havası, orada anlatılanlar hiç mi hiç ilgimi çekmemişti. Arkadaşımın ısrarı, çevredeki gençlerin bu siyasi yönelime ilgileri beni birkaç toplantılarına daha katılmaya itmişti. Hatta arkadaşının isteği üzerine mahalli dergilerine birkaç resim de çizip vermiştim. Sonra da kopmuştum. Ama arkadaşımın bağı hep sürmüştü.

Resme yatkın biriydi, babasının yanında öğrendiği marangozluk hünerini gösteren bir şövale yapmış bana hediye etmişti. Çünkü ortak yanımız resimdi.

Yıllar sonra onun adını, Ankara'da katledilen yedi TİP'li öğrencinin katilleri arasında görünce şaşırmıştım!

O kentte sıkışıp kalsaydım, çevrenin ve ortamın ezici baskısı ile her gün yüzleşseydim, birçok nedenden dolayı kendimi o ortama ait (belki de zorunlu) hissetseydim bugün belki başka şeylerle uğraşıyor olacaktırn!

***

Grass'ı acımasızca yargılayanlar karşısında, bir "68'li" olan, Daniel Cohn-Bendit, şunları söylüyor: "Herkesin bir lekesi var. Önemli olan bu lekeyi gün ışığına çıkartabilecek cesarete, bilinç aydınlığına sahip olunup olunmadığının bilinmesidir."

Grass'ınki bir döneklik değil. Bir düşünceyi benimseyip, onun eylemcisi kesilmişken, bir tür "biat ederek" başka bir safa geçmiş biri olarak nitelendirmek yanlış elbette!

Üstelik o bir Nazi suçlusu değil ki Grass, saklı tutsun bunu.

Gençlik ateşinin iteklemesi, çevre, ortam ilişkilerinin sürüklemesi deyin; ne derseniz deyin çoğumuzun geçmişinde bu türden gitmeler, eğilimler vardır.

Asıl olanı bugün nerede durduğu, neyi / nasıl düşünüp yaşadığıdır insanın. Geçmişle yargılamanın telaşını, vicdan havariliğini anlamak mümkün değil! Hele bu koraya bizden katılanlara ne demeli?

Çağının vicdanı olan bir yazarı karalamanın gücünü nereden alıyorlar dersiniz?

Günter Grass, hiç de utanılacak bir yerde durmuyor. Merak edenlere, ona "hazin son" biçenlere onun yazdıklarını tez elden okumalarını salık veririm.

HER KOPUŞ BİR BAĞLANIŞTIR

Anıştırılan bir durum. Sıklıkla da tarihe dönerek yaparız bunu: Modern dünyanın kapıları Cumhuriyet'le açılmıştır bize.

Bir anda, bıçakla keser gibi, kesip atmışızdır 1922 öncesini...

İmparatorluğun çokuluslu yapısı çözülürken, ulus-devlet olma girişimi (belki tezi demek daha uygun) yeni bir model arayışına girer. Kurulan Cumhuriyet, bu arayışın tarihsel dönemecini oluşturur.

Hatırlayalım, 1908 bir "İnkılâp" olarak nitelendirilirken cumhuriyet düşüncesinin temelleri de atılmaya başlanıyordu.

Osmanlı'nın çöküşünü hızlandıran süreç, dünya tarihinde olup bitenlerin bir yansımasıdır. Bu anlamda "yeni" döneme girişinde ivmesi olmuştur bu çözülmenin.

Osmanlı'daki aydınlanma hareketinin öncüleri konumundaki dönemin edebiyat / düşün insanları, Batı'da izledikleri her "yeni"nin yansımasının taşıyıcısıdırlar.

İlk gazetenin çıkması, ilk romanın yazılması bu çabanın ürünleridir. Batılılaşma düşüncesi bu süreçte toplumsal bir hareket olarak algılanır. Cumhuriyet ise, oradan gelen kazanımlarla Avrupalılık düşüncesini benimser. Çağdaşlaşma olgusu, modern bir dünyanın kurulmasının imgesi olur.

M. Şükrü Hanioğlu'nun şu belirlemesi böylesi bir açılımın ilk işaretidir aslında:

"1908 İnkılâbı, bir siyasi rejim değişikliği kadar bir ideolojik kabuk değiştirmeyi de beraberinde getirmiştir."

Cumhuriyet, bu değişimin getirdiği bir açılımdır; "yeni"nin inşasıdır. Düşünsel temellerine baktığımızda, Osmanlı'da gelişen aydınlanma hareketinin yansıları toplumu çağdaşlaştırma felsefesini içermektedir. Yani çözülenle gelişenin yolu / yönü bu düşüncenin ürünüdür.

Başlayan bu süreç "çağdaş"lık düşüncesini egemen kılmaya çalışırken; modern dünyanın kurumsal yapılarına da el atıyordu ister istemez...

Erkçi bir yönetimin kaçınılmaz duruşu / eylemi "kurucu"/ "yapıcı"/ "yönlendirici"ydi kaçınılmaz olarak.

Bu inşa sürecinde toplumda baş gösteren ikilem; Doğu-Batı çatışmasından çok "ilericilik" / "gericilik" olarak algılanageldi.

Bir İslâm toplumu olan Türkiye'nin çağdaşlığı ve algılama biçimi tek yönlü kılındı nedense.

Doğu'ya yaptığım yolculuklarımda gözlediğim bir olgu; modernliğin farklı seçenekleri olduğu gibi, çağdaşlık düşüncesinin temelinde yatan özgürleşme eyleminin düşünce kalıplarının tek tip olamayacağı gerçeğini anlatıyordu.

Toplumu dinselleştirme çabasının başka bir ivmenin ürünü, hatta "proje"si olduğunu gözlemlediğimi de söylemeliyim.

"Tek"e bağlanma her zaman çıkmaz sokaklara götürür insanı. Ne başka sese bakar, ne başka rengi görür; ne de sorgulama düşüncesini bilincinin kapılarından geçirir.

Takva filmini izlerken, o "tek"ten kopuşun getirdiği sorgulamanın bir süre sonra nasıl sanrıya dönüştüğünü görmüştüm.

Bizim gibi Doğu toplumlarında, hele İslâmi yapının inanç felsefesi olarak yer ettiği ülkelerde din olgusunu yadsıyarak; hatta karşımıza alarak ne çağdaş, ne de modern olunabilir.

Dinin kuşatıcılığı, toplumun tümüyle İslâmileştirilmesinden söz etmiyorum elbette.

Modernlik düşüncesi toplumun geniş kesimlerinde kabul gören, sundukları da benimsenen bir olgu madem; öyleyse böyle bir ülkede "farklı" modernliklerin olabileceği düşüncesine de dönüp bakmalıyız.

Osmanlı'dan kopuşu "red" cephesine yazmak ne denli doğru

değilse; Cumhuriyet'in getirdiklerini "kâbus" gibi görmek de o denli yanlış.

Bugün Orhan Pamuk'un aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'ne bakışımız / yaklaşımımızda da bu duruşumuzun yansımaları var.

Pamuk'un romancılığı dünden bugüne uzanan 132 yıllık roman tarihimizin ulaştığı en uç çizgide ışıyor. Yazarlığı ise Cumhuriyet'in getirdiklerinin birikiminin bir sonucudur.

Yolu çağdaşlıktan geçen modern bir ülkenin modern edebiyatının kuruluşunun bir ürünü / değeri / sonucudur Orhan Pamuk'un başarısı.

Her kopuşun bir bağlanış olduğunu düşünerek onun yazdıklarını anlamaya / kavramaya çalışalım. Orada bizim Batılılaşma serüvenimiz de var, Avrupa düşüncesinin esintilerine kapıldığımız yakın tarihimizin öyküsü...

Daha da önemlisi; Orhan Pamuk'un romancılığında, Batı'dan aldıklarımızı nasıl yeni / bize özgü kılıp biçimlediğimizin öyküsü yatmaktadır.

Pamuk'un, Nobel konuşmasında dile getirdiği şu gerçeklik; "Yerel, milli bir dünya ile Batı dünyasının karışımıdır benim dünyam," sanırım, durduğumuz yerin ne anlam içerdiğini göstermektedir.

Tanımak için okuma, anlama için düşünce atlaslarında gezinmek, aidiyetimizin bilincinin ışığını görebilmek için ise entelektüel bir başarıdan korkmamayı / ürkmemeyi öğrenmek gerek sevgili okurum.

"TANIK TANIKLIĞININ BİR PARÇASIDIR"

Sartre'la anılarından söz ederken böyle diyor Simone de Beauvoir: "O yılları yaşadığım gibi anlattım. Biraz kendimden söz ettim, çünkü tanık tanıklığının bir parçasıdır..."

Anılarda dile gelen hayatların getirdiği tanıklık önemlidir elbette. Yazmaya değer görülenleri kaleme almaya soyunan anlatıcı, tanıktır: Gördükleri, yaşadıkları, hissettikleriyle belli bir dönemi ele alırken zaman içinde bir yolculuğa çıkar.

Bu zaman yolculuğunda gelip anılarda buluşanları onun gözlemevinden izleriz. Gören / bakan / hisseden bir göz olarak yakın durdukları, uzak oldukları bir zaman parçasına yayılanlar, hayatları renklendirenler onun bakış açısıyla bize ulaşır.

Okuduğumuz anılarda, ister istemez, anlatıcı kendinden de söz edecektir. Anlattıkları tümüyle kendi yaşamını içermese de (ki, o zaman bu tümüyle özyaşamöyküsel bir anlatım olurdu) anlatılmaya değer görülenleri yazarken, anlatıcı/yazar kendi yerini de belirler. Ne yaptığı, nerelerde olduğunu, anlatılan olaylar, yansıtılan gerçeklerle ilintisini de kendisinden söz ederek açımlar bir bakıma da.

Buradan bakınca anı yazmanın yalnızca kendinden söz etmek olmadığını görebiliriz. Ama kendinden söz etmeden de anı yazılamayacağını göz ardı etmemek gerek.

Anıların getirdiği tanıklık toplumun, insanın belleğine sahip çıkmaktır. Ne kadar çok yazılırsa, o toplum / insan gerçeğine ulaşmamız, bu gerçeği tanımamız o denli yoğun, anlamlı olur.

Anı yazmanın geçmişe sahip çıkmak olduğunu yadsıyabilir miyiz?

Peki anılarda dile gelen hayatların deneyimlerinin aktarıcı yanını görmezden gelebilir miyiz? Sanmıyorum! Öyle ki, çoğumuzun bakışının bu yönde olumlu olacağını söyleyebilirim.

Öyleyse bu tür bellek yolculuklarına sıklıkla çıkmalıyız. Okuduğumuz anılardan bize yansıyan hayatlarda gördüklerimizle zenginleşebileceğimiz gibi, geçmişteki gelecek düşüncesinin ne anlama gelebileceğini de kavrayabiliriz.

Anı yazmanın salt kendinden söz etmek olmadığını, tarihsel bir dönemin tanıklığı kadar, yaşamda iz bırakan olayların / kişilerin / uğraşıların da böylesi bir anlatımda yer edebileceğini bilmemiz gerek.

Yazılan anıları okuyarak kendi anılarımızı kaleme almamızın hiç de yabansı kaçmayacağı üzerine düşünmeliyiz.

Kalemimizin ucuyla getirebileceğimiz tanıklık bir toplumun belleğini oluşturduğu gibi, yazılabilecek anılara da yol açar.

Anı yazmanın ne bir çağı, ne de zamanı vardır. Yazmaya başlamak için kendinizi geç kalmış saymamalısınız. "Çok erken, bu yaşta anı yazılır mı?" gibisinden kaygılarınız da olmamalı. Unutmayalım ki, anı yazmak önce kendin için yazmaktır. Kendine bakarak toplumu, topluma bakarak kendini görme uğraşıdır biraz da.

Ancak yazarak görebilirsiniz kendinizi. Yazıya ilk adım sonraki aşamalarda yazdıklarınızı başkalarıyla paylaşmanın sınırına götürecektir sizi. Yaşarken yazmak, yazdıklarını biriktirmek bir süre sonra artık anıları günışığına çıkarmak düşüncesini de verecektir...

Eğer hiç yazmamışsanız, bir yerlerde hiçbir notunuz, belgeniz kaydınız yoksa; "zamanı gelince yazarım" demekle anıların getirebileceği tanıklığa soyunmanın çok verili olabileceğini sanmıyorum.

Tanıklığınızın bir parçası olmak istiyorsanız önce günü gününe yazmayı demelisiniz.

ÂN'LARIN KIRILGANLIĞI

Değişkenlilik burcunda yaşarken bunu daha iyi gözleyebiliyorsunuz.

Gittiğimde, yaşlı kadın bahçeyle uğraşıyordu. İki büklüm olmuştu...

Sanırsınızdı ki bütün ömrü orada geçmiş...

Beni karşılayan kızı, veranda da oturmamızı istemişti. İçerisinin bastığını, kendini açık alanlara atmak istediğini söylemişti.

Gelip onun yaşadığı ânın kıyısında durmuştum. Dostum olan eşini kaybedeli bir hafta olmuştu.

Suskundum... Acıya gömülmüştüm. Belleğimde sesinin çınıltısı vardı, bir de konuşup durduğumuz "Ferhat ile Şirin" hikâyesinin yeniden yazımının nasıl olabileceğini dile getirdiği düşünceleri...

Konuşan oydu. Söz savruntusundaydı... Acıya gömülmüş bu halinin ezincini, bundan birkaç yıl önce yitirdiği kızının ardından gözyaşı dökerken de görmüştüm.

"O çok daha derin bir acıydı, o sınırda yaşadığımı düşünce, bu hafif kalıyor," demişti.

Acı acı üstüne. Bir yaşam nasıl kaldırabilirdi ki bunları?

O da buna yakın sözler etmişti:

"Bazı şeyleri çok erken yaşıyorum galiba!"

Kırkında bir kadın, bir insan ömründe yaşanabilecek ne çok şeyi sığdırmıştı o kısa anlara... Kızının bir karanlığa kendini salıvermesi... Bir ömür boyu sürebilecek "bitmeyen ölüm" acısına eklenenler...

Ormanların içinden geçerek gelmiştim.

Yolun her dönemecinde onun acısı çıkıyordu karşıma...

"Yaşanacak, istersen ölünecek yer," dediği yerdeydim dostumun. Daha bir iki hafta önce telefonda konuşmuş, buluşmaya söz vermiştik.

Genç kadın anlatıyordu o uzaktaki, Kapadokya'da gelen ölümün biçimi...

"En son oyununu bana oynadı..."

Açıkhavada, geniş bir sahnede tek kişilik bir oyun düşlerdi... Yaşam, aşk ve ölüm üstüne...

Düşünmüştüm onun bu sözlerini...

Bir Gül Kanar Gurbetten oyununun metnini getirmiştim gözümün önüne... Sonra *Silvanlı Kadınlar* 'ını...

Tepebaşı Sahnesi henüz yıkılmamıştı... *Marat* oyunundan çıkmış, Çiçek Pazarı'nda bir esnaf lokantasında oturup yemek yemiştik. Bu ilk buluşmamızdı. Sözün beşiğini sallamıştık bir gece boyunca...

Şair dostum Hüseyin Haydar tanıştırmıştı.

Erol Keskin'in çıkardığı oyundan, Beklan Algan'dan konuşmuştuk...

Sonra, bir gün, Orhan İyiler'e gitmiştik onunla... Edebiyattan, tiyatrodan, siyasetten söz edip durmuştuk... Kırım kıyım günleriydi, askeri darbenin ayak sesleri duyulur olmuştu.

Günü gecesi, sözü sükütu tiyatroydu o günlerde...

Çığlık çığlığa bir ömürdü onunkisi...

Hep bir şeyler yapmak, ortaya koymak yolculuğuna vermişti kendisini...

Haşmet Zeybek'in *Düğün ya da Davul* 'unda da izlemiştim onu... Epik tiyatro üzerine ne çok söyleşilerimiz olmuştu...

Yazıp ettiği birçok oyunun ilk okuru olmuştum...

İki tasarısı vardı...

Tek kişilik bir oyun, bir de Efes'te ya da Aspendos'ta oynanabilecek geniş kadrolu, belki yüz kişilik epik-tragedya... Sophokles vari bir oyun... Anadolu'yu anlatan...

Ona, birlikte yazmayı önerdiğim, Aziz Nesin'in Sivas Olayı

sonrası duruşunu anlatan bir oyunu sahneye koymasını istemiştim.

Aziz Bey'le, bu olay sonrasındaki Çatalca'da Vakıf evinde görüşmemizi eksen alarak, "çağ yangını"nın ne olduğunu anlatmak gerektiğini, bunu da böyle bir oyunla gerçekleştirmenin doğru olabileceğini konuşmuştuk. Notlar alıp, nasıl sahnelenebileceğini tartışmıştık günlerce...

O, hep bunları erteleyerek yaşadı.

Tiyatroyu, o çevreyi kendine bir "meta" gibi gören televizyon onu da, birçok sanatçı gibi çekip içine aldı. Düşlerinden, düşüncelerinden kopardı; savurdu... Yanlış yaşamalara itti...

Tiyatroya inandı. Kopmadı, direndi... Ayakta kalabilmek için; tam kırk yılını verdiği tiyatroya küsmeden, yeni yeni projelere tutundu...

Bir gün, alıp başını gitti...

Dünyanın en büyük açık hava sahnesi olan, Kapadokya'da tek kişilik ölümle oyunu oynadı, perdeyi kapadı sevgili dostum Mustafa Arslan.

O gün, o akşamki ânın kırılganlığında, Nazan'la bunları da konuştuk. Annesinin hazırladığı yemekleri tattık. Bir yanımız eksikti, bıraktığı boşluğu dile getirmeden çekinerek, hayata bağlı, dostsever yanından, daha ne çok yapacak şeyi olduğundan söz ettik...

Onu orada bırakıp ayrılırken, daktilosunu getirip bana verdi... Sürdürülebilir bir dostluğun nişanesi bundan başka ne olabilirdi ki...

Sonraki gün elden geçirip bir masaya yerleştirdim... Yanına bir demek çiçek, kağıtlar, kalemler koydum. Bendeki oyun teksti, Sait Faik'ten *Mahalle Kahvesi* masada yerini aldı...

Yazmak için böyle bir ânı hep isterdi... Bir gün ona erişeceğini de düşlerdi Mustafa...

Ömrümde ilk kez, canını canımın gölgesinde hissettiğim bir dostumu yitirdim. Şimdi ağıtlar gerek bana...

BULUT DENİZLERİNDE UÇMAK

Bu deyimi Saint-Exupery'den aldım. Onun bize anlattığı dünyayı uzaktan seyredendim, çok önceleri... *İnsanların Dünyası*'nı okuduğum günleri anımsıyorum... O seyir, uçuş sözcüklerini getirip bizim dünyamıza sokan, bulutların ötesindeki 'dünya'nın da bir dili olabileceğini anlatan yazar, bir bakıma şunu söylerdi bize:

"İnsan yazmasını değil, görmesini öğrenmeli. Yazmak bir sonuçtur."

Evet, varoluşun dili, sesi, anlamı oradadır. Yaşamın tanıklığı, yaşanmışlıkların getirdiği birikim ancak öylesine bir bakış/duyuşla yazıda anlam kazanır.

Usta denemeci, eleştirmenimiz Mehmet H. Doğan'ın *Alçak Uçuş* 'unu (*) okurken, bir zamanların pilotunun 'uçuş anıları'nı bu denli zengin kılanın ne olduğunu düşündüm.

Anılarında kırk yıl öncesine dönen Doğan, uçmak eyleminin neleri içerdiğini / içerebileceğini bütün yanlarıyla dile getirir. Kurduğu dil, yansıttığı tanıklıkları; ki, gördükleri, oradan ağıp gelenler edebiyatımıza uçuş / uçmak / uçuculuk, havacılık adına zengin bir birikimi sunuyor.

Pilotluk mesleğine bir rastlantı olarak adım atan Doğan'ın "olağanüstü serüveni çok kısa" sürer. Bunu da şöyle açıklar:

"...Ömür boyu sürdüremezdim; ilgilerim, meraklarım, tutkularım o yönde olmadığı için de yine bir kötü rastlantı sonucu

---

(*) Mehmet H. Doğan, *Alçak Uçuş*, 2002, Yapı Kredi Yay., 154 s.

ayrılmak zorunda kaldım. Belki sürdürebilirdim de, ama ben ayrılmayı yeğledim. Ayrılmasaydım, bu yaşa kadar yaşamazdım belki; ama yaşasaydım, çok daha başka şeyler anlatırdım, burası da kesin" (s.14)

Doğan; 'alçak uçuş'la başlayan ilk uçuş denemelerini anlatırken özellikle şunun altını çizer: *"alçak uçuş düşüncesi pilotların içini hep titreten, direnilmesi zor bir heyecandır."* (s.25)

İşte bu yola çıkış öyküsü onu geçmişin anılarında gezindirir. 1 Ekim 1949' da Harp Okulu'na katılır. 30 Ağustos 1951'de ise Eskişehir Uçuş Okulu'ndan mezun olur. Genç asteğmen olarak iki yıllık uçuş eğitimi için Eskişehir'dedir artık. Bu kez subay olarak uçuşun dilini, inceliklerini öğrenmeye başlar. Salt uçakların değil, gökyüzünün de dilidir öğrenilen.

O ilk uçuş denemelerini anlatırken, uçmak eyleminin içerdiği anlamları da ustalıkla dile getirir. İniş-kalkışlar, hız kesmeler, yüksekten düşmeler, pas geçmeler...

İşte onun gözlemevine ağan, yaşanmışlıkların birikimiyle yeni bir yazı diline dönüşenler:

"İniş-kalkış çalışmalarında vakit kaybı olmasın diye tekerlekler yere konur konmaz yeniden gaz verip havalanıyoruz bir başka iniş için. Buna 'pas geçme' deniyor. Ne kadar fazla iniş kalkış yapılırsa alışkanlık o kadar çabuk ediniliyor. Hız, uçuş hissi, yere yakınlık uzaklık duygusu bir alışkanlıktan öte bir şey değil. Yaptıkça öğreniyor insan, tekrarladıkça melekesi artıyor." (s.47)

Mehmet H. Doğan'ın uçuş serüveni her yeni uçağın uçuş denemesiyle zenginleşir. Meydan tanıma uçuşlarında ikili akrobasi uçuşlarına kadar, birçok denemeyi yaşar.

Jetlere geçiş ise uçuş kurslarını gerektirir. Bu kez de yurtdışında bunun eğitimin alır. İlk adım Almanya'dır. Dönüşte F-84 G'lerle uçmaya hazırdır artık.

Uçuş merkezi Bandırma'dır. Doğan, bize, bu döneminden söz ederken; 'havada çizilen harita'nın dilini anlatır:

"43.500 Fite (14.500 m) geldiğimde uçak gözle görülür biçimde güçten düşmüştü, tırmanamıyordu artık. Bütün çekme ya da

itme- her ne ise!- gücünü tüketmişti. Ya düz uçuşa geçmek ya da uçağın virile girme tehlikesini göze almak zorundaydınız. Düz uçuşa geçtim, birazda öyle uçtuktan sonra yine döne döne, yavaş yavaş süzülmeye başladım.

İşte haritayı o zaman gördüm altımda. Boğazların Karadeniz girişinden, Çanakkale'de Ege'ye çıkışına kadar en küçük ayrıntısı, bütün girintisi çıkıntısı, bütün adaları altımda uzanıyordu. Olağanüstü bir görüntüydü bu; insan eliyle çizilen haritanın anlayışıydı" (s.101)

Doğan, bulut denizlerinde uçmanın dilini kurarken, anılar demetine yansıyanların uçuşla / uçmakla neleri içerdiğinin şiirini de yazar aslında. Onun satır aralarına sinen, yer yer öne çıkan anlatımında bunu buluruz.

Uçuşun dili başka türlü de kurulamaz ki!

Elinize, dilinize sağlık Mehmet H. Doğan.

KAPADOKYA'YA DÖNMEK ÇAĞRISI...

Yolun öylecene uzayıp gideceği, bizi denize erdireceğini düşündüm nedense.

Ankara'dan çıkıp Tuz Gölü'nün kıyısından Aksaray'a varınca, o düzlükte insandan insana yansıyan renklere, biçimlere, seslere döndüm yüzümü. Ovanın ıssızlığında, bıraksanız aracınız sizi çekip ta aşağılara, Toroslar'dan Akdeniz'e aşıracak. Ama ben öyle yapmayıp Aksaray'dan dönüp Nevşehir'e, oradan da Ortahisar'a ulaşıyorum.

Akşamın bir vakti. İlk kez çıkıp geldiğim bu yerin yabancısıyım!

Söz de öyle demeli...

Yöreyle ilgili okuduğum kitaplar, elden geçirdiğim fotoğraflar bir anda siliniyor belleğimden. Gümüşi bir gecenin içindeyim. Ay çanağına bakıyorum. Uçhisar, bu gümişi geceyi çevreleyen gizemli dokunun anıtı gibi duruyor karşımda. Şaşırarak bakıyorum o dikeltiye... Ay ışığının yansılarıyla biçimden biçime giren koygun bir kütle göğe ağıyor sanki!

Gözlerimi alamıyordum karşımdaki peribacalarının geceye yansıyan görüntülerinden... Oyuntular, gölgeler, biçimden biçime giren insan yüzleri, hayvan başları gibi salınıp duran o kütlelerin birer birer canlandığı hissini veren vadinin ıssızlığına ne demeliydi peki... Arada bir kulağınıza uğultusu gelen baykuş sesleri, yarasaların kanat çırpışları, köpek ulumaları hafiften çıkan yelin efiltisiyle geceyi gece olmaktan çıkarıp düş yaylasına çeviriyordular.

İçimde sağıntılı bir bakış, bir an önce bu düş evrenine girip yer altı kentlerine, kaya yerleşimlerine, kiliselerinde saklı duran fresklerine, Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın izlerine kavuşmak istiyordum.

Karşımdaki dağın yücesindeki parıltı, sanki, 'gecenin dilini çöz, Kapadokya'da sabahın başka rengi var, bekle' diyordu bana.

Kapadokya'ya yüzümü dönünce, o gece, ilk hissettiğim bunlardı.

Geceye tutundum, yeraltında açılan bir otelin ovaya bakan pencerelerinden birine sığdırdığım bakışlarımla, mum ışığında, önümdeki metni okumaya vermiştim kendimi.

Yazarımız şöyle diyordu, bundan yaklaşık elli yıl önce gelip gördüğü bu yerler için:

"Ortahisar köyü... Peri bacaları ormanının ortasında.

Bozkır bomboştur. Kıraçtır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalım geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımsı. Ta uzakta, ötelerde, belki de göremeyeceğin kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler. Yanında da olsa bir küçücük kara nokta gibi kalırlar..."(*)

Geceyi, o düş seyrinde okuyarak sabaha erdirdim.

Kapadokya'da günün ilk ışıklarını görmek istiyordum. Sarının başka bir sarı, kızılın bambaşka bir kızıl olduğunu görmek; burada renklerin dilini, ışığın sesini duyabilmek için beklemek gerekiyordu.

Bugün, önüme aldığım "Kapadokya" kitabına(**) göz atarken, bu görkemli düş ülkesinin, bir başka tanımla "güzel atlar ülkesi"nin "Dünyanın Yeni 25 Harikası"nın ilk beşinde yer alması haberine hiç de şaşırmadım demeliyim.

Sözü edilen bu 25 yerin çok azını görebildim. Ama ölmeden önce görülmesi gereken yerlerin başında ne gelir diye sorsalardı, benim de ilk beşimin arasında Kapadokya yer alırdı.

(*) Yaşar Kemal, *Peri Bacaları / Bu Diyar Baştan Başa* 3 (1957), 2004, YKY., 216 s.
(**) *Kapadokya*, Editör: Metin Sözen, Ayhan Şahenk Vakfı Yay., 1998/2000, 591 s.

"Güzel atlar ülkesi" öyle bir yer ki, bir kez görmek yetmiyor; oranın gelip sizi saran düş seyri hayatınızın, belleğinizin bir yerinde hep saklı duruyor... Bir çağrı gibi üstelik, Kapadokya'ya bir kez daha dönmek çağrısıdır bu...

RÜZGÂRIN DİLİ OLSA...

Bozcaada'ya gidip geldiğim günlerin bana yansısını hatırlatan tek şeyin rüzgâr olduğunu söylemeliyim hemen.

Denizin çevrelediği adanın hangi ucuna ulaşırsanız ulaşın, karşınıza çıkan yalnızca denizin maviliği değildir. Asıl onun varlığını hissettiren rüzgârdır...

Deniz ötededir, siz giderseniz ona doğru keşfini bekler. Ama rüzgâr öyle değil, gelip sizi bulur, hatta yoklar, varlığını hissettirir. Sonra da anlatır, öğretir dilini...

Bunu adada hissettiğimden beri, gidip konakladığım bağevinde kendime yaptığım rüzgârgülleri, fırıldaklarda; bahçemi donatan asmalarda, badem, kiraz, armut, incir ağaçlarında rüzgârın dilini öğrenmeye vermiştim kendimi.

Öyle ki; her esintinin adı anlamı kendini anlatadururdu adada: yıldız, poyraz, gündoğusu, keşişleme, kıble, lodos, karayel, günbatısı...

Evet her biri anlatırdı kendini...

Hangisinin toprağa, hangisinin asmaya, çiçekteki bademe iyi geldiğin ben "Mustafaga"dan öğrendim. Ada'nın ikinci kuşak bağcısıydı. Gününün ilk ışıklarını bağda, hevenklerin arasında karşılardı. Orada yaşamak, hayata bağlanmaktı onun için...

Artık inanmıştım onun bağla dilleşip rüzgârlarla konuştuğuna. Seksenini aşan ömrüne sığdırdıkları üzerine, "en güzel bağım" dediği Sulubahçe Bayırı'ndaki yerinde, o küçücük bağevinin önünde toprağa oturup söyleşirdik... Bazen sormadan

anlatırdı o. Kimi zaman da; gözlerimin içinde arardı konuşma ipiltisini...

"Rüzgâr ömrü uzatır," derdi. "İnsanın içindeki acının, sızının, ağrının hem nedenidir hem de dermanı," sözüne inanmış, bağlanmıştım...

Çünkü rüzgârların getirdiklerini o bağevinde yaşayıp solumuştum. Tenimde, ruhumda hissetmiştim rüzgârın iyicilliğini...

Aklıma esip, yola düşmüş, bağda bulamayınca çarşıda yakalamıştım onu, çekip Çınaraltı Kahvesi'nde oturtmuş; "Aga, gel seninle bir yel değirmeni yapalım," demiştim. Ne demek istediğimi anlamıştı. Oysa o derdi ki hep: "İnsanın kendini adaya bağlayabileceği bir bağı olmalı, bu yeter de artar bile..."

Karşıda Boztepe'de kalıntısı olanı göstermiş:

"Zaman geçmiyor böyle, rüzgârı iş edinip bir şeye dönüştürelim," sözlerime de gülümsemişti...

Ada eskisiydi, bilirdi buranın rüzgârların adası olduğunu. Oturduğumuz yerden kaldırmış, yola düşürmüştü beni. "Hem gidelim, sana onun gibilerini göstereyim, hem de anlatayım," demişti.

"Rüzgâr, adayı beslerdi. Bağcılıkta, koyun keçi yetiştirmede, bademcilikte üstüne yoktu. Yağmur da getirirdi, toprağın nebatın canlanmasını sağlayan her türlü iksiri de... Gel zaman git zaman insan insandan, zaman zamandan, iyilik çalışmaktan koptu... viran günlere kaldık. El değiştirdi her şey. Yerler, insanlar... Sonrası yıkıntı... Yeniden canlanır mı bilmem!? Ama senin dediğinin daha alası gerek. Buna da ne ömrüm, ne de elimin gücü, gözümün feri yeter..."

Öyle konuşa konuşa yol almıştık.

Yıkıntı haldeki değirmene vardığımızda, adanın rüzgâr yönlerini de anlatmıştı bana. Adada kara erik fırtınasının başladığından söz etmişti. Bir zamanlar bağda kuyu açıp, rüzgârla oradan nasıl su çektiğinin öyküsünü de anlatmıştı...

Bundan birkaç yıl sonra da, adamızda rüzgâr enerjisi sözü dönedurmuştu. Engeller, dedikodular, zorluklar sonrasında ; günün birinde adamızda rüzgâr türbinleri belirmişti...

O sessiz, renksiz, kokusuz, izsiz uzsuz esintinin başka bir dili olabileceğini anlatan ak direklere, pervanelerine gidip bakmak istemiştik "Mustafaga"yla... Dikilen on yedi türbinin yarattığı elektrik gücünün otuz bin nüfuslu bir kasabanın ihtiyacını karşılayabildiğini anlatan mühendisin sözlerini dinlerken; gene rüzgârın getirdiği kokulara dönmüştüm yüzümü... İyot ve yosun kokusunun hatırlattıklarının içseyrine çıkmıştım adanın Kuzey Batı ucunda... Karayeldi gelen esinti...

Habbele Koyu'na baka baka günbatımının son demine kadar rüzgâr türbinlerinin duldasında oturmuş; adanın dününü, bugününü, yarınını konuşmaya vermiştik kendimizi...

Bir ara, sözün yerini alan rüzgârın dilinin ne olabileceğini düşünürken, Baudelaire'in "*Albatros*" şiirini hatırlamış, o ilk dizeleri fısıldamıştım kendime:

"Tayfalar çoğu zaman tutar eğlenmek için
Albatrosları, bu iri deniz kuşlarını,
O acı girdaplarda kayıp giden geminin
Ardındaki tasasız yol arkadaşlarını." (Çev.: Ahmet Necdet)

Adadaki yol arkadaşım "Mustafaga"yla daha ne çok şey vardı konuşacağımız oysa, bir albatros gibi çekip gitmeseydi denizler ve rüzgârların ötesine...

EV ZAMANI

Evsizlik...

Çocukluğumun bahçe özlemini hep içimde taşıdım.

Oradan, o kentten ayrıldığımda, "çocukluk cenneti"min ne anlama geldiğini yudum yudum hissetmeye başlamıştım.

Orada beni saran neydi, diye sık sık düşününce; yolum şuraya varırdı: mutlu bir aile ortamı... bunları bir arada tutan ev, bahçe, yaşanan ortak kültür...

Bir taşra kentinde geçen çocukluğun sınırlarını genişleten o ortamın taşıyıcı imgeleridir elbette.

Evimizin kuruluşu / yapılışına katıldığımız çocukluk günleri... Sonra bahçenin adım adım biçimlenmesi: Ağaçlar, çiçekler, kameriye, havuz, arılık, kümes, ekilebilir alanlar, yeşeren sebze ve meyvelerin gün gün tanığı kesilmek... Kameriyenin yanındaki havuzun fıskiyesinden gelen musikiyi andıran su sesi... Semaverde dem alan çayın kokusu... Oğula duran arıların yaşattığı hengame... Radyo saatlerimiz, kardeşlerin her birinin ayrı ilgi alanları, uğraşılarının belirmesi, babanın beklenişi, annenin evi çekip çeviren hali...

Kentin dışında, "çılgın kalabalıktan uzak" ama, kendi içinde apayrı bir ses olup renk döken yaşantılar yumağı...

Resim, müzik, kitaplarla örülen dünyamda dayılarımın, halalarımın, amcamın, yengelerimin, dedemin, anneannemin yer etmesi ise ayrı bir zenginlikti bana.

Her yaz İstanbul'dan beklenen "büyük hala"nın varsıllığını göstere göstere gelişi... Bizlere hem dünyayı bağışlıyormuş gibi duran edası, hem de İstanbul'u taşıyan "monden" duruşu iyicil bir izdi gene de bana! Onda farklılığı, hayatın başka yüzünü görürdüm. Ama "masalanası" ortanca halamla değişmezdim onun getirdiklerinin ilgi bekleyen bakışlarını, bana yabansı kokusunu...

Cebimi zenginleştirirdi arada bir. Sevincim izlenen birkaç film olurdu o kadar.

Sonra döner, bahçenin bir köşesinde kendime yaptığım okuma yerimde kitaplarıma kapanırdım; unuturdum onların izlerini...

Yaştaşım Melâhat, âşığım gibi dururdu, ama yüz vermezdim ona. Halamdan yansıyan sonradan görme bir iğretilik iterdi onu. Ama umur görmüş biriydi halam, bir başına aileyi oralara taşımış, 1940'lı yılların Türkiyesi'nde İstanbul'a tutunmuş, mal mülk, iş güç sahibi etmişti ailesinden her birini.

Üç halam vardı, üç yaban yemişi gibiydi her biri. En olgunu masalcısıydı, küçüğü de çapkın mı çapkındı. Evinin leylaklı bahçesine kavuştuğum anlarda sevincim olurdu, onu da en çok bu kokusuyla bir de âşıklarıyla hatırlarım.

Evimiz, bir araya gelmelerde, buluşmalarda şenlikli bir yurda dönüşürdü. Annem yemekteki hünerini, babamsa bahçenin rengini kokusunu getirip dökerdi, ki anlatılırdı bu da akrabalar arasında.

Sesimle katılırdım o şenliğe... Gün kapanır, gök durur, gözler nemlenirdi... Ayrılıklar hatırlanır, gidip dönmeyenler anılır, rüzgârın önü tutulurdu bir an! Bir sesin insanları nasıl algına çevireceğine ilk kez tanık oluyorum orada.

"Deymen benim gamlı da yaslı gönlüme"yi "Eledim eledim höllük eledim," bunu "Hatırına düşmez sormaz halimden" izler; ardından da "Humakuşu"nu söylemem nefeslerin tutulmasına yeterdi...

Mülksüzlük...

O günlerde türkülerle yatıp türkülerle kalkardım.

Bu ilgim beni önce saz ustası Cahit Uzun'un karşısına, sonra da klarnet ustası Suat Işıklı'nın, yeni açılan belediye konservatuarına almasına kadar götürdü.

Bahçemizin kendine özgü halini bürüyen sesimin yankısı bana da hoş gelirdi. Müzik saatlerinde radyonun başından ayrılmaz, söylenen her türküyü şarkıyı defterlerime kaydederdim.

O günlerde keşfettiğim birçok klasik yazarın yanına Knut Hamsun'u koymam ise ev-bahçe arasındaki dünyamı daha bir zenginleştirmişti. "Açlık", "Göçebe" elimden düşmez olmuştu.

Yaşadığımız evi bir "sığınak", "korunma / barınma yeri" olmaktan çıkaran babamla annemi hüneriydi.

Nereye gidersek gidelim oraya kavuşmanın, kendimize ait yere / odaya / köşeye ulaşmanın sevincini yaşardık.

Doğayı orada keşfetmiştim. Ağaçların, kuşların dilini öğrenmeye kendimi verdiğim günlerde dedemin belleğime kazınan bir sözünü unutmam: "Sen toprağa nasıl bakarsa o da sana öyle bakar. Burası kıraç bir yerdi, babanla annen var edip böyle yeşertti. Sizler de bunu alıp götürmelisiniz..."

Hiç de öyle olamadı!

Kentten önce ben koptum. Sonra da bir bir kardeşlerim...

Babamsa, annemin ısrarlarına dayanamayıp o "cennet"ten vazgeçmeyi göze aldı. 1970'li yılların ikinci yarısında geldi, bu büyük kentte gene dışta bir yerde bir arazi alıp evini bahçesini taşıdı, kurdu oraya.

Büyü bozulmuştu bizim için...

Bu bahçe de o kent karmaşasında yeşil bir cennetti. Gide gele buraya da alışmaya çalıştım. Ama "öte yer" bambaşkaydı...

Babamdan aldığım bu aşı tutmuş olmalı ki; bir gün, ben de, bir bahçem olsun istemiştim. Elimle diktiğim ağaçlar penceremin gölgeliğine uzansın...

Gittim Şile'nin dışında ücra bir yerde, ufku deniz arkası ormanda bir bahçe ve ev kurdum.

Karadenizli kalfam Recai dört elle sarılıp var etti. İşin ucuna getirmiştik ki, genç ömrü yetmedi bunu bitirmeye.

Sonra küstüm o yere...

Recai, bana, en iyi yerde bahçe ve ev kurmak isterken; tapumun olduğu parselin yanındaki "alımlı yer"e evi inşa etmiş. Bunu sonradan öğrendiğimde iş işten geçmişti. Bahçeye taşıdığım ağaçlar kurumuş, duvarların ötesi hazan mevsimine tutulmuştu...

Unutmuştum, dahası, o bahçe / ev özlemini küllemiştim.

Geçenlerde bu yeniden gündeme geldiğinde gidip ilgilenmek zorunda kaldım. Durum Aziz Nesinlikti!

Bir parselde evim var tapum yok, öteki parselde ise tapum var yerim yok... Herkes kendine gelip bir yer çevirmiş, ev kurmanın derdine düşmüştü!

Sonunda, gelecek riskleri de düşünerek, burayı elden çıkarmaya, bu işlerle uğraşan o yerin yerlisi "komutan"la anlaşmaya karar vererek kendimi evsiz, duygularımı da mülksüz kıldım sevgili okurum...

Yurtsuzluk...

Elio Vittorini'nun *Sicilya Konuşmaları*'nı (*) okuyordum geçen gün.

Benim ilkgençlik okuma kitaplarımdandır.

Bu türden bağlandığım kitapları yeniden yeniden okumak bambaşka bir duygu tufanı yaşatır bende.

Okumak değildir bu; daha önce gidilen, yaşanılan, derinden etkilenilen bir yere dönüştür, orada yaşamak isteğidir...

O dönüşlerin etkisini hemen hisseder, tutulu kalırsınız.

Vittorini, roman kahramanı Silvestro'yu Roma'dan bir trene bindirip çocukluk yurdu Sicilya'nın ücra yerindeki Siracusa'ya yolculuğa çıkarması benzersizdir.

Dış dünya ile iç dünyanın buluştuğu bu yolculukta hatırlananlar kadar o an yaşanıp hissedilenler de önemlidir.

(*) Elio Vittorini, *Sicilya Konuşmaları*, Çev.:Gönül Çapan, E Yay., 1971, 192 s.

Giderek yurtsuzluğu seçen Silvestro, bir ayma anında, evine değil de, çocukluk yurduna gitmeyi seçer...

Gitmek arınmaktır, yaşanmışlıkların izlerini hatırlamaktır bir bakıma.

Yol boyunca görüp tanık olduklarının anlatımında onun iç dünyasının renklerini buluruz.

Köyüne gelip annesi Concezione'nin bir başına yaşadığı günlere katılınca, hayatının başka gerçekleriyle yüzleşir.

Unutulanlar hatırlanır, iz bırakanlar bir bir açılır, olup bitenlere bakılır... Dahası o günlerin yaşattıklarına dönülür.

Gidenlerle kalanların öyküsüne bakarsınız oradan.

Yurtsuzluğu seçenlerin ezincine, savrulmuşluklarına; kalıp bağlananın tutulu / tutuklu / tutkulu hallerine...

Silvestro'yu döndürüp getiren ev / yurt özlemidir. Ama hayatın büyüsü bozulmuş, masumiyetin tözü yitmiştir.

Bugünde, o anda yaşasalar da; hep geçmişe dair konuşurlar annesiyle... Babasını, yaşadıklarını, kardeşlerini, iz bırakan anları, renkleri, kokuları...

Dönüp gelinen yerin yaşattığı aidiyet duygusu onu arındırmıştır bir bakıma. Yitirilen masumiyeti yaşanmışlıklara dönerek yakalamaya çalışır, Silvestro.

Kalanın farkında olmadığı, gideninse bir özleme dönüştürdüğü "yurt" kavramı burada ortak bilinç olarak karşımıza çıkar.

Yitirilince daha derinden anlaşılabilecek bir şey olduğunu kavrarsınız.

Bir insan, kendini biçimleyen, her şeyiyle var eden yurdundan kolay kolay kopamaz. Yaratılan bir neden, zorlayıcı bir durum olması gerekiyor onun yurdundan uzaklaşması için.

Yurt kavramı, yurttaşlık bilinci, yurtseverlik duygusunun günümüzde anlamı değişmese de; insanların bu konuda düşünmesinin, bu bilinç kapılarından geçmesinin önüne gölgeler düşürülmüştür.

"Ya benim gibi ol / düşün, ya da terk et!" zihniyetini egemen kılan da bu tür yaklaşımlardır.

Hiç kimse bile isteye yurtsuzluğu seçmez, gitmenin acısına katlanmaz. Hele hele yurdunda yurtsuzluk duygusuna kimse gönül indirmez.

Birileri istiyor diye de bir insan yurttaşlık bilincini, yurtseverlik duygusunu bir yana itip bir başka ülkenin yolunu tutamaz diye düşünüyorum sevgili okurum.

KAR YAĞDIĞINDA...

Bütün bekleyişlerin kapılarını kapattım. Zamanın gölgesini de unuttum.

Hayatın ve zamanın dilini anlatan bir kitabı, *Anadolu Manzaraları* 'nı (Hikmet Birand) açtım önüme. Başucu kitabıyla buluşmanın erinciyle bir yerin anlamına bakıyorum yeniden...

Odamın penceresinden görünen, her bakışta bana sonsuzluğun dilini hatırlatan göl buz tutmuştu. Kar engâh engâh yağıyordu.

Sabahın ilk ışıkları yöredeki kar tozaklarını parlatmıştı. Kristalize bir görünüm...

Yurdum, usul usul kara, kışa hazırlanıyordu demek...

Bu dağın rakımını unuttum... Yağan karın hatırlattığı denizin ötesinde bir duygu taşması; orada ne yükselti, ne kuraklık, ne çölleşen hayatımız, ne de suyu çekilen yaşam var...

Issızlığın kalbinde, belki de kendinize dünyanın merkezi kılabileceğiniz zenginlikte bir doğa parçasına kavuşmanın yaşattığı anı anlama serüvenine kapılmanın iç dinginliğiyle ötenizde bırakıp geldiklerinizi unutuyorsunuz bir an.

Kar, yalnızca örtmez; unutturduğu kadar da hatırlatır, hayata tutunma biçimlerini gösterir.

Öyle ki; hatırlama bilincinin kapılarından geçersiniz.

Kentten çıkıp, kırlara, doğanın el değmemiş kıyılarına ulaşınca kapanır belleğim kentin karmaşasının yaşattıklarına, insan ilişkilerinin ruhu eriten, içinizi eriten sanrılı hallerine...

Anlayacağınız başka bir "ben" olurum doğanın koynunda.

Bir pan gibi orada saklı kalıp yaşamayı seçebilir miyim diye de düşünmeden alamam kendimi.

Hatırlarım...

Karlı bir kış günü, ormanın koynundaki evimizin küçük odasında, pencere kenarında oturmuş Knut Hamsun'un *Victoria*, *Pan*, *Rosa* roman üçlemesini okuyordum. Lisedeydim, aşkı keşfetmiştim, sanki biraz daha büyümüştüm. Kar kentinin kara yüzü nasıl da aydınlıktı gözümde.

Kitapların gösterdiği bir aşkla, hayatın yaşatıp öğrettiği aşkın beni yüzleştirdiği bir noktadaydım.

Hamsun'un karşıma çıkardığı roman kahramanı Teğmen Thomas Glahn'ın umutsuz aşkı sonrasında gidip doğaya sığınması, orayı "hayatın sevgilisi" bellemesi...

Kar mevsiminde beni öylesine sarsalamıştı ki; insanın böylesi bir tutkuyu nasıl yaşayabileceğini düşünmeye vermiştim kendimi.

O doğasal görünümle anlatılan öykünün iç içeliği belleğimde yer etmişti.

Şimdi, karın yağışını seyrederken, çağrıştırdığı onca şeyin varlığımdaki anlamını düşündüm.

Kar, doğasal bir olay olmaktan çıkıp, yaşamımızın duygu haritasını, düşünce iklimimizi biçimleyen ritüele dönüşüyor.

Yaşadıkça hatırlanan, hatırlandıkça da yaşanan...

Karşıma aldığım kar seyri, bir an, varlığın sesi olarak capcanlı bir manzaraya dönüşüyor. Uçuşan benekler, yerde oluşan ak kümeler; sonra beyaz örtünün biçimden biçime dönüşen hali...

İçinde yaşarken göremediğimiz nice şey, gelip burada belleğimin rengini oluşturuyor dersem...

Bana hatırlatmayı hatırlatan kar, belleğimin de ruh iklimidir aslında. Kar kentinde geçen çocukluğumun anıları; yaşanmışlıkların taşıyıcı renkleridir.

Görmeyi öğreten bir aklıktır kar aynı zamanda. Hayatın ve doğanın/evrenin çelişkilerini gösteren, çatışmaların ayrımına vardıran, örttükleri kadar açıkta tuttuklarıyla da yerin anlamını kurduran en canlı, etkili doğasal oluşum.

Karı, yalnızca mevsim değişiminin göstergesi olarak alamayız. Bizlerin ruh iklimini, düşünce duraklarını etkileyen en görkemli doğa olayı olarak bakıyorum buna.

Bu kuraklık mevsiminde çıkıp kar ülkesine gitmeyi, ruhumu o aklıkla yıkamayı seçer miydim yoksa!

YOLLARIN UCUNDA

Bugün kalkıp çocukluk yurduma, cennetime geldim. Aklıma koymuştum bir kez, gelmeden edemezdim.

Trenle gelmek istiyordum. Vittorini vari bir yolculuk biçmiştim kendime. Göze alamadım nedense. Dünyanın bir ucuna gidecektim. Orası "son"du ve "başlangıç"tı bana. Kopuşun bağlanışın dili oradaydı çünkü.

Bir film izledim.

Yalan üzerineydi... Ama ben onu unutma / hatırlama / bekleme / tutku / sabır / tutunma / sevgi üzerine bir "ağıt" gibi okudum. Dokunmuştu bana.

Çıkınca sinemadan, gidip bir kahvede oturup çay içtim. Boğaz'in geçen vapurları seyrettim. İkinci çayımı yarım bırakıp kalktım, havaalanının yolunu tuttum.

Bir bilet alıp gitmeyi seçtim.

Yolculuklar öncesi o törensel hazırlıklarım ötede kalmıştı.

"Tanrım, kabuk mu değiştiriyorum yoksa," demiştim içimden.

"Yıllar sonra dönüşüm böyle mi olmalı," diye de geçmedi aklımdan.

Gidip görebileceğim birileri de yoktu. Ama o kent vardı ya!

Havasıyla, suyuyla, kokusu ve renkleriyle... çarşıları, sokakları, hanları, çeşmeleri, hamamları, kümbetleri ve evleriyle o kent çağırandı...

İçimden, o çağrının sesine kulak verip yola çıktım.

Gitmenin engellerini düşündüm yol boyunca. Sonra unutulanları ve hatırlananları...

Bulutlara takıldı bakışlarım. Pencere kenarındaydım. Yanımda kaygılı bir delikanlı, uçağa ilk kez binmiş, omzumdan aşağı sarkacakmışçasına bulutların seyrine kapılmak istiyor.

Gözüm dağdaydı. Vardı varacak derken, önce sıradağlar, sonra ovanın sonsuzluğu belirdi. Uçta, o dağın yamacındaki kentimin silueti gözlerimi aldı.

"Vay bana," dercesine, o kopuş gününe uzandım.

Kara kışın geçit vermediği bir zamanda alıp gitmiştim başımı. Askeri darbenin ayak sesleri geldi geliyordu.

O gün, babamı kırmayıp, Cuma namazına gitmiştim birlikte.

Çocukken ramazan akşamlarında teravih için gidip, arka saflarda yer alıp gülüşüp oynaşmalarımız, yellenmelerimiz camiden atılmamıza neden olurdu. Gene de o mekânın çevresinden kopmaz oyuna verirdik kendimizi.

Mihraba yakın bir yerde saf tutmuş, babamla omuz omuza namaza durmuştum.

Gitmeme içerlenen annem uyarmıştı:

Gönlünü al babanın, kalk cumaya git birlikte, akşamüstü de çocukken sizi götürdüğü Fuadiye Hamamı'na götür onu. Yemeğe geç kalmayın, börek ve dolma yaptım..."

Olmayacak kadar uysaldım.

Daha yola düşmeden çıkıp gitmiştim bile kentimden. Oradaki ben ben değildim. Sürüklendiğim yerlerde ne aklım ne de duygularım vardı!

Hoca efendi vaazında diyordu ki:

"Yarabbi, iç ve dış düşmanların gölgesini bu güzel memleketimizin üzerinden kaldır, kardeşin kardeşi kırmasına engel ol. Ey cemaat, Habil'le Kabil'in hikâyesini hatırlatmanın tam zamanı. Bugünkü hutbemizde buna yer vereceğim..."

Onun yakarışı karşısında insanların ezik büzük, suskun, hatta çaresizce oturan hallerine bakmıştım.

'Burada kalırsam eğer, bir zaman sonra, belki de onlardan biri olarak bu safları aşındıracağım...' gibisinden bir düşünce geçmişti aklımdan.

Bu taşra kenti o günlerde nasıl da sıkıcı, dar, kapalı gelmişti bana. Çıkmak, bir an önce gitmek, belirsiz bir kıyıya varmak istiyordum.

Adım adım çatışmalar başlamıştı. Üniversitede, kentte, sokaklarda birbirini mimlemeler, sataşmalar alıp başını gitmişti.

Derin bir yalnızlık dolambacında döneduruyorduk. Sanki kentin yedi kapısı bir anda kapanmış; 'artık çıkamazsınız, bize biat edeceksiniz' gibisinden sesleri sözleri duyar gibiydik!

Mahalle yaşamımız da bölünmüştü.

"Aşağı-yukarı" der gibi dillendirilmese de; "inananlar-inanmayanlar" ayrımı sezdiriliyordu. Bir tür gözetimde hissediyordunuz kendinizi. En çok da ramazan aylarında bir sanrıya dönüşürdü bu.

Şimdi gene, tam otuz üç yıl sonra, bir ramazan ayında "çocukluk cenneti"me gitmeyi seçmiştim.

Gözüm dağın zirvesinin arayışındayken hatırladım bunu bir anda.

Ramazan ayında bu kentte ne yapacaktım!

"Belki değişmiştir çoğu şey," sözlerimle kendimi avutup, alanda bir taksiye binerek; "Önce şehri şöyle bir gezelim, sonra da beni dağın yamacındaki otele götür," diyerek kendimi sürücüye teslim etmiştim.

En eski çarşıya yönelince, kent başkalaşıma uğramışçasına bakıyordu bana; şaşkındım! Yeni zamanın dilini öğrenmek için eski kentin izlerine dönmeliydim önce...

KENTİMİN DEĞİŞEN YÜZÜ

İbn Hazm'ın *Güvercin Gerdanlığı*'nı okuyorum. Şu satırlarını defterime kaydedip, kalkıp kente iniyorum:

"Göz ruha açılan büyük bir penceredir. Gönlün sırlarını keşfe çalışır ve en gizli düşüncelerini açığa vurur. Gönül tercümanıdır göz."

Dağı ardımda bırakıp, gözümün gönlüne ermek istiyorum...

Kentimin sokaklarında adımlarken, bir kahve arıyor bakışlarım. Gidip soluk alabileceğim, çayımı yudumlayıp, yazılanlarla baş başa kalabileceğim bir mekân arayışındayım...

Yıkıntıların çekip beni içine aldığı bir sokaktan geçerken, anladım ki; kentimin yüzü ve ruhu değişmiş.

İpek Yolu'nun izlerinin arayışında değildim elbette, ama tanığı olduğum yılların, 1960 ve '70'lerin o kenti silinip gidiyordu o günlere yaşayanların belleğinden...

Kiminle konuşsam, yinelenen, "nitelikli göç verdi, niteliksizini aldı" sözünün daha bir örtüştüğü zamanı yaşıyordu Erzurum.

Kentin geçmişine dair ne varsa yıkılıp bir an önce "yeni"nin getirdikleriyle insanlar buluşturuluyordu.

Yollar, geçitler, apartmanlar, siteler, benzin istasyonları, marketler, alışveriş merkezleri...

Tek tipleştirilen bir hayata doğru soluk soluğa gidiş.

Sokaklar bir bir yıkılmış, mahalle kavramı diye bir şey kalmamış. Yalnızca köşe başlarında okuduğunuz sokak adlarını belirten tabelalar, kent haritasında işaretlenmiş mahalleler... Dahası oluşturulan semtlerle kent tanımlanır olmuş.

Kentin eski dokusunu ele veren Selçuklular ve Osmanlı'dan kalma tarihsel yapılar zamana direniyor... Yitirilen bütünlüğün rengi solmuş, her biri üpüryan ortada kalmışçasına varlıklarını sürdürmeye çalışıyor.

Sık sık karşıma çıkan "Büyükşehir çalışıyor" yazısının anlamını kavramak için yıkıntılara bakmak, kentin yerel dokusunun nasıl bozulduğunu adım adım izlemek yeterliydi.

"Değişen ne?" sorusunu sormadan yol aldım bu yolculuğumda.

Küresel salgın Anadolu'nun dört bir yanını çekip içine almış. Artık mahallenin değil cemaatlerin egemen olduğu bir dünyada yoksullaşma ile zenginlik görülmez bir perde ile birbirlerini gölgelemiş.

Cemaat evleri, vakıflar, aş evleri, dernekler, yurtlar, mescitler birer sivil toplum örgütü işlevini üstlenmiş durumda.

Bakışlarının aradığı kahvelerin de bu yok oluşa katılması kentin dokusunun nasıl bozulduğunu anlatıyordu aslında.

O kahveler ki; buluşma, konuşma, söyleşip dertleşme, oyun oynayıp gülüşme, okuyup paylaşma, hikâye dinleyip bunlara yeni manalar katma yerleriydi...

Evet, çocukluk kentimde bunlar da bir bir insanların hayatlarından sürülüp çıkarılmıştı.

Bakışların bir kahve ararken, yolda rastlaştığım yaşlıca biriyle söze duruyorum. O da beni bir cemaat evine davet ediyor. Yüksünmüyor, onunla buranın yolunu tutuyorum. Bu evin yanı başındaki mescitte cemaatle öğlen namazını kılıyor, yörenin ünlü cemaat lideri zat ile tanıştırılıp söze duruyorum.

Namaz sonrası, Said-i Nursi'den okuyup yorumlar yapıyorlardı.

Yolda söze durduğum yaşlı kişi emekli din hocasıydı. Yol boyunca anlattıklarından çıkardığım şuydu; biz burada sosyal bir kurum gibi çalışıyoruz, birbirimizle dayanışıp yoksullara el veriyor, İslam'ı yaşatmaya çalışıyor, insanların kötülüklerden uzak durmasını sağlıyoruz.

O cemaat evinde geçirdiğim iki saatlik zaman diliminde başka bir ufuk açılmıştı önümde.

Bildik sosyoloji kuramlarını doğrulayan bir gerçeklikle yüz yüzeydim: Bir devlet eğer sosyal nitelik taşıyamıyor, toplumun bütün kesimlerini kucaklayan projeleri hayata geçirip ekonomik gelişmeyi sağlayamıyorsa; dinin egemenliği, terörün etkinliği neredeyse meşrulaşıyor.

Şu birkaç günlük yolculuğumda gözlemlediklerimi yazıp anlatmak buraya sığmaz elbette. Ama yüzümüzü topluma döndüğümüzde, yaratılan gündemlerin Anadolu'da yaşanan gerçeklerin ne denli uzağında olduğunu gözleyebiliyoruz.

Bunun için de diyorum ki; gitmek, tanımak, anlamak, ortak yaşama kültürünün varlığını yaratmak için anlayarak yazmak gerekiyor sevgili okurum...

TATLARIN, KOKULARIN ARAYIŞINDA

1./ Bir Yerin Anlamı

Saraybosna'da zamanın durduğu bir yerdeydim. Beni içine alan mekânın renklerine takılı kalıyor gözlerim.

Gelip Başçarşı'da, bir kahvede oturduğumda, kentin dünle bugününü buluşturduğu yerin anlamını düşünüyorum. Öteden, tam köşebaşındaki Boşnak börekçiden gelen kokunun ayırdına varınca; adımımı ilk kez attığım bu kentin varlığını yeni hissediyorum sanki! O ilk andaki ezincin yerini tanıdık bir bakış, yerleşik bir duygu alıyor...

Gezindiğim mekânların anlattıklarını tümleyin bir koku... hem de nasıl sarmalayıcı, çağrışımlar yüklü, insanı zamanlar ötesine taşıyan bir ipilti... Ayrımındayım ardıç ağacının taş fırında yanarkenki çıkardığı kokunun... Ama daha da baskın gelen o fırında kızarmış börek kokusu...

Kalkıp ona doğru gidiyorum! Hiç de yanıltıcı değil! Fırının önündeki küçük bir masada yer açıyorum kendime. Börek, sarımsaklı yoğurt... Yabancısı olmadığım bir tada kavuşmanın gülümsemesi var yüzümde.

Yıllar öncesine dönüyorum...

Çocukluk yurduma dönmüştüm uzun bir kopuş sürecinden sonra. Bana tanıdık gelebileceklerin ardına düşmüştüm... Öyle bir dalga gelmiş kentin düne ait yüzünü savurup atmıştı ki; ne

bildik bir mekân, ne yakın duran bakış, ne de yüreğimi serdiğim sokaklar kalmıştı... Hele o leylak ve gül kokulu bahçeler, önünden geçerken durup içimize temiz bir hava gibi çektiğimiz taş fırınlar, esnaf lokantaları artık yitip gitmişti.

Gene de yüksünmeden adımlıyordum kentimi. Bunlardan birine rastlarım diye!

Gözlerim bir çeşmenin kalan son yıkıntısındaydı. Ki; orası, benim o çocuk gözümde, kentin kilittaşı gibi bir şeydi! Hemen ötesinde arasta, yanıbaşında da çevresi leylak ağaçlarıyla sarılı Millet Aile Çay Bahçesi vardı. Bahçenin ötesinde, alt yanında Acem Ekmeği Fırını...

Durduğum yerde bunların artık hiçbirinin olmadığını görmek yaralayıcıydı. Tıpkı o çeşmenin yıkıntılı haline dönüşmüştü bakışlarım. Ama bir koku gelip sarmalamıştı beni. Yüzümü dönüp ona doğru gitmeye başlamıştım. Gelen yanık talaş kokusu, ardından lavaş ekmeğinin tandırdaki kızartısının çıkardığı buğuydu...

Bir kokunun ardına takılıp giderek o çocukluk günlerimin fırınına kavuşmuştum. Yer aynı yerdi, tandır aynı tandır, ekmek aynı ekmek, insanlar aynı insanlardı!

Bir yer, bir iş, bir uğraş değişmeyince kokuların renklerin de değişemeyeceğini görmüştüm orada. Gözlerim nemlenmişti.

Elindeki ince tahta kürekle tandırın yüzeyine yapışan kızarmış ekmeği çekip alan usta, cömertçe önüme serdiği o ak bir tülbenti andıran uçları kızartılı lavaş ekmeğini kapıp koklamama gülerek bakıyordu...

Kavuştuğum çocukluğumdu, yaşadıklarımdı bu kentte. O kokunun üzerime sinmesini, ruhuma ağmasını istercesine alev ateş yanan fırma yaklaşıp, ekmeğin nar ateşteki kızartısına baktım bir süre...

Böreğe dokunmadan gelen kokuyu çekiyorum içime. Bir yurt haritası çıkıyor sanki karşıma. Tatlarla birbirine geçen, hayatın akışını renklendiren, yaşadıklarımızın anlamını tümleyen bir görüntünün tutsağı gibi kalakalıyorum önümdeki tabağa bakarak...Saraybosna'da akan zamanın rengini görüyorum orada...

2./ Buluştuğumuz Yerde

Bosna-Hersekli yazar dostum Cevad Karahasan'la Saraybosna'da buluşacaktık.

Onun yazdıklarına ilgim, ortak dostumuz Ayet Arifi'nin anlattıklarıyla başlamıştı.

Sara Serafina, Şehriyar'ın Yüzüğü romanları Batı'da kabul görmüş, birçok dile çevrilmişti.

Roman dışında yazdığı türlerde gezindiği düşünce atlası da çekiciydi Karahasan'ın.

Tüm bunları daha yakından anlamak için onunla bir yemekte buluşmamız gerekecekti.

Biz de öyle yapmış, akşamki buluşmamızı, kaldığım otel Holiday İnn'in restoranında yapmaya karar kılmıştık.

Başçarşı'da geçen bir günümün ardından kalkıp buraya gelmiştim.

Otelin birinci katındaki restorana yöneldiğimizde, yayılan koku dalgası çekip içine almıştı beni.

Genelde yeme-içme alanı dışına taşan, çok da baskın gelen, kapalı yerlerdeki yemek kokusuna (hele hele o pişme süresindeki kokuya) dayanamadığımdan, bunun da öylesi bir koku olduğunu düşünerek duraladım bir an. Ama, hayır, bu başka bir kokuydu. Tadın, rengin, sesin, bir mekânın hatırlatıcı / hatırlayıcı kokusu...

Gün içinde de bunu yaşamış, o yerin renginin bir anda anlamlandığını, çağrıştırdıklarıyla geçmişe uzandığını da hatırlamıştım...

Kalakalmıştım kapı önünde!

Gene beni ben yapan mekânlara, yaşadıklarımdan izlere dönmüş, koşar adım o kokunun ardına düşmüştüm...

Geçip oturduğumuz yerde bize ayrılan masanın donatılmış hali ise bu kokunun önüne geçememişti.

Gözlerimin arayışını başka bir yöne çevirerek kokunun nereden geldiğine vermiştim kendimi.

Bir yandan da sözün ucunu aralamıştık Karahasan'la.

Önümüze gelen yoğurt çorbasını ilk kaşıkta yudumlarken, dilimi tatlandıran nane otunun tadı, biraz sonra da çorbadaki

küçük köfteciklerin tadıyla buluşacaktı. Gene duraklayıp, zaman tüneline girerek, bellek yolculuğuna çıkacaktım. Kentimin ramazan akşamları gelip bulacaktı beni burada...

Masamıza gelen lavaş ekmekle, etli lahana dolması, acılı bulgur pilavı, cevizli baklava... Aramızdaki tatların yakınlığının nereden kaynaklandığını anlatmaya yöneltmişti bizi.

"Tatlar bir yerin ruhunu anlatır," demişti Karahasan, sonra da eklemişti; "Bir yerin dilini renklendiren oranın mutfağıdır, bir ülkenin mutfağı zenginse edebiyatı da zengindir. Yemek resimdir, ruhun resmidir. İklimi ve yerel renkleri anlatır. Lezzeti bitirmemek gerek, o biterse; bir yer düşer, dil körelir..."

İnsanın düşünme, duyma, hayata bakma yordamının dilini kurduran mekânlar değildi yalnızca. Bir yerin mutfağı, yeme içme kültürü insanın bu yanını öylesine donatıyor, içgözünün açılmasını sağlıyor ki; bunu yaşayarak görmek, yüzleştiklerinizle anlamak kaçınılmaz...

Saraybosna'da akan zamanın aralığında gözlediklerim, bana, aramızdaki tatların nasıl taşıyıcı olduğunu, kurulan benzer mekânla bunların nasıl içselleştiğini gösterdi.

Çıktığım her yolculuktaki yol izlerim, düş seyirlerim mutlaka bir yerin tatlarının ne olduğunun arayışına yöneltir beni. Orada durup akıp giden hayatın rengini anlamaya çalışırım. Benim için hiç de yanıltıcı gelmeyen bir anlama, yüzleşme, tanıma yolculuğunun zenginleştirici olduğunu da söylemek isterim... Yeme içme kültürünün taşıyıcılığına, bir yerin ruhunu nasıl anlattığına inanırsanız; eminim ki çıktığınız o yolculuklar sizde daha da kalıcı izler bırakacaktır.

Bu aralıktan dönüp bakıyorum da; edebiyatımız kendi içinde, yazılan metinlerde, kurulan anlatılarda Anadolu'nun yeme içme birikimini, mutfak kültürünün zenginliğini yazıya geçmenin uzağında durmuş uzunca bir süre..

Oysa hayatı tanıma yolunun önemli bir yanını görmezden gelmek, bunları kayda geçmemek bir anlamda belleğe de sahip çıkmamak değil mi?

Doğrusu her yolculuğum biraz da bu arayışı, bakışı, içimizdeki eksikliği getirip önüme koyar...

VAN GOGH BEKLİYORDU BENİ

Her sabah kanal boyuna giderdim. Kasabaya su getirecek olan kanalda çalışan işçilerleydi işim. Sabah, öğle, akşam uğrar puantajlarını yapardım. Kim var, kim yok...

Bir süreliğine de yanlarında eyleşir, çalışmalarını seyre dalardım.

Sabahları benim için vazgeçilmez bir yolculuk başlardı.

Kasabanın dışında süren kanal boyu çalışmalara doğru yolculuğa çıkar, kaldığımız Su İşleri Şantiyesi'nden uzaklaşarak yeni bir güne başlamanın sevinciyle dolup taşardım.

Koltuğumun altındaki çantamda beni bekleyen kitaplarımla bir an önce buluşabilmek için de neredeyse adımlarımı sayardım.

Kanal boyunu iki kez gider gelirdim. İşim gücü işçilerinin çalışma sürelerini kontrol etmekti.

Sonra gelir bir ağacın duldasında oturur elimdeki kitabıma verirdim kendimi.

Van Gogh'un, kardeşi Theo'ya yazdığı mektupları (*) bu süreçte okumuştum. Kitaplarımın arasında beni bekleyen Van Gogh'un o düşüncelerine kavuşmamla bunlardan bir daha hiç kopmamam...

Theo'ya Mektuplar kitabını o sürelerde hiç yanımdan ayırmadığımı söylemeliyim.

(*) Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Çev.: Azra Erhat, 1969, Yankı Yay., 158 s.

On altı yaşındaki bir gencin dünyasına yansıyan ressamın düşünleri sarsıcıydı. Van Gogh'un her bir mektubunu sindirerek okumuş, satırlarını bir bir çizmiş, defterime oradan notlar devşirmiş; o esinle yazılar yazmaya vermiştim kendimi.

Amsterdam'dan 18 Ağustos 1877'de yazdığı mektup kitabın ilk sayfasını ışıtıyordu. O ilk satırlara düşen sözler nasıl beni çekip almıştı içine:

"Erkenden kalkmıştım: işçileri şantiyeye gelir gördüm, pırıl pırıl güneşin altında. Sen de görsen hoşuna giderdi: irili ufaklı kara insancıklar bir ırmak olmuş akıyordu, önce çok az güneş alan dar sokaktan, sonra da şantiyede. Daha sonra bir parça kuru ekmek ve bir bardak bira ile kahvaltı ettim. Böylesine bir kahvaltıyı Dickenks canlarına kıymak üzere olan insanlara salık ver, onları daha bir süre niyetlerinden vazgeçirir diye. İnsan tam bu ruh haletinde değilse de, yapmalı bunu zaman zaman, Rembrandt'ın 'Emmaüs Hacıları' adlı tablosunu düşüne düşüne."

Van Gogh'da beni alıp götüren düşüncenin izlerine her döndüğümde, bu mektupların zenginleştirici bir boyutu olduğunu hatırlarım.

Başkaları için yazdığımız mektupların bir gün çoğul sese dönüşüp bizi anlatmasının ötesinde bir derinliği / anlamı olabileceğini düşünmeyiz elbette. Ama yazar / sanatçı mektuplarının bu boyutu olduğunu da biliriz...

Benim Sarıkamış Su İşleri Şantiyesi'nde geçen günlerimin en anlamlı okuma yolculuğudur Van Gogh'un bu mektupları.

Mektup yazmaya, uzunca süre kendimi bir mektupçu gibi görmeye hazırlayanın bu mektuplar olduğunu söyleyebilirim.

V

Birikimin Anlamı

FANTASTİK EDEBİYAT

Fantastiği açıklarken, her ne kadar şu tanımdan yola çıksak da: *"gerçekte var olmayan, gerçek olmayan, düş ürünü olan,"* edebiyatta yazınsal bir tür olarak fantastiğe bakarken kapsamın biraz daha genişlediğini görürüz.

Sözcük anlamıyla hayali, tuhaf, garip, acayip gibi kavramlarla karşıladığımız fantastik, edebiyatta gotik türün gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Yani gotik edebiyatın içinden gelen, özellikle XVIII. yüzyılda etkin olan bir tür. Bunda da, korku roman ve öykülerinin ilk örnekler olduğunu söylemeliyiz. Sir Horace Walpole (1717-1797) türün ilk örneklerini verir. *Otranto Şatosu* uzun öyküsü ilk örnek olarak nitelendirilir. Özellikle Mary Godwin Shelley (1797-1851), *Frankenstein* (1818) romanıyla bu türün gotik edebiyattaki en ilginç ürününü ortaya koyar. Shelley'nin bu yapıtı korku ve bilimkurgu edebiyatının ilk gerçekçi örneği olarak da alınabilir.

Gerilim, fantastik ve korku edebiyatına XIX. yüzyılda artan ilgi, İngiliz gotik edebiyatın sınırlarını da aşan bir içerikle zenginleşir. Charles Brockden Brown (1771-1810), Nathaniel Hawthorne (1804-1864), Edgar Allan Poe (1809-1849), Washington Irwing korku edebiyatının etkin örneklerini verirler. Poe, *Olağanüstü Öyküler, Ciddi ve Grotesk Öyküler* (1840), *Morg Sokağı Cinayeti* (roman) kitaplarıyla fantastik edebiyatın en özgün ürünlerini ortaya koyar.

Çağdaş edebiyatta fantastiğin önünü açan olarak bilinen Poe, XX. yüzyılda başat edebi türlerinden olan bilimkurgu ile fantastik kurgunun da öncüsü sayılabilir!

Franz Rottensteiner, Poe'nun bu özelliğini değerlendirirken şunları söyler: *"Poe, bilinçaltının derinliklerinde yerleşmiş olan dalgalı bir düş dünyasını elde etmeyi ve bunu dili ile şekillendirmeyi amaçlıyor. Şeytanları ve dehşetleri gotik fantezininkinden daha geçerlidir, çünkü var olmadaki tek inanılır şeytanların ifadeleridirler: İnsanların akıllarında gizlenen canavarlar ve de beyinsel olarak sapmış olanların düşünce süreçleri. Alışılmamış ustalığı da burada yatar."*

Baudelaire ise; *"düş gibi denin ve parıltılı, kristal kadar esrarlı ve kusursuz,"* diyerek, Poe'nun fantastik gerçekliğinin belirgin özelliğinin altını çizer.

Düşselliğin yanı sıra, gerilim, korku, heyecan ve sürükleyicilik öğelerini de anlatılarının temel örgüsü / izleği olarak alan fantastik gerçekçi yazarların günümüz edebiyatında bilimkurgu ve fantastik kurgunun gelişmesinde de etkin olduklarını söyleyebiliriz.

Giovanni Scognamillo; *"Poe, zaman zaman, Gotik olmanın şekil ve mekanlarını kullanıyorsa da onu kat kat aşıyor, güncelleştiriyor; Mary Shelley gibi çağının bilimselliğine yaklaştırmaya ve yakıştırmaya çalışıyor, doğallığın ve doğal, ruhbilimsel nedenlerin içinde acımasızca deşiyor,"* değerlendirmesiyle onun, sözünü ettiğimiz 'kurgu'lamaların önünü açan yanının da altını çizer aslında.

Fantastik kurgunun XX. yüzyıldaki yaratıcısı olarak bilinen J.R.R. Tolkien (1892-1973), *Yüzüklerin Efendisi*'yle yarattığı düşsel / fantastik evrende okuru gerçeği yakalamanın ardına düşürür. Orta Dünya gerçekliğiyle yansıttıkları bir bakıma masallardan, mitolojiden örülü bir evrenin yansılarını getirir. Düşle gerçeğin buluşmasıyla yaratılan kozmik dünyada etkileyici bir atmosfer yaratılır. Kaçış/korku öğelerinin yanı sıra grotesk anlatımın da yer yer ağır bastığı bir söylem bu edebiyatın tözünü oluşturur.

Bugün okur katında ilgi gören fantastik edebiyatın fantastik kurgu / bilimkurgu türleriyle zenginleşen bir kitaplığa erişmesinde çevirilerin payı var kuşkusuz. Edebiyatımızda bu tür bir kurgunun örneklerine rastlamak pek olası değil. Motif veya izlek olarak işlenildiği söylenebilir; ama başlı başına bir fantastik kurgu / bilimkurgu edebiyatından söz edemeyiz.

Orhan Duru, Zühtü Bayar, Müfit Özdeş bu türün özgün örneklerini vermişlerdir.

Yayın yaşamımızdaki zenginlik, imlediğim çeviri girişimlerinin bu edebiyatın gelişmesinde öncül olabileceğini düşünüyorum.

Metis Yayınları, Altıkırkbeş, İthaki, Arka Bahçe Yayıncılık gibi yayınevlerinin fantastik kurgu / bilimkurgu kitaplarının yayınına verdikleri özenin okurda yarattığı ilgi de bu gelişimin bir göstergesi olabilecektir diye düşünüyorum

ROMANIN TANIKLIĞI SÜRÜYOR

Roman, insanlığın belleğidir. Ortaya çıkışı, gelişme seyri, bugüne ulaşan birikimi bunu anlatmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde romanı başat bir anlatı türü yapan da bu özellikleridir.. Yani insana / topluma dair anlatılanların bir tanıklığı içermesi, gerçeği farklı boyutlarda yeniden tasarlayarak sunması romancıyı önemselmiş, romanı da başat bir tür kılmıştır.

Romanın yapısal zenginliği, getirdiği yeni anlatım olanakları insanlığın ortak bilincini de oluşturmuştur. Tanıma, bilme, öğrenme (hatta öğretme) çağrısını içermesi ise hiç de yabana atılacak bir olgu değildir.

Günümüzde romanın kendi içinde de türlere ayrılmış olması; romanı daha gerekli / yararlı / kalıcı bir tür yapmıştır diyebiliriz.

Öyle ki, roman, her çağın bir anlatı türü olma özelliğini koruduğu gibi; kendi içinde yeni anlatım olanaklarını da getirmiştir.. İnsana, topluma dair anlatılan gerçeklerin günbegün değişmesi; giderek de modern zamanların aşama biçimi ister istemez romanın yeni yolunu da belirlemiştir.

Hangi biçim, hangi anlatım olanağı denenirse denensin; romanın tanıklığı hep ön plandadır.

Çağının sesi / soluğu olabilen yazar / romancı böylesi bir misyonu sürekli öncelemiştir.

Geçen yazımda sözünü ettiğim romancı J.M. Coetzee, böylesi romancılardan biridir. Eğer dikkat edersek; Nobel Edebiyat Ödülü'nün tarihinde de en çok ödüllendirilen türdür roman.

Coetzee, her romanında yeni bir insanlık durumunun tanıklığını dile getirir. Her yeni romanı da yeni bir bakışın, biçimin ürünüdür. Birini ötekinden ayıran yazarın insan / toplum gerçeğine bakışı, düşünce biçimidir.

Romanı bu denli önemseyen, üzerinde düşünen bir yazarın olgunluk döneminde kaleme aldığı *Petersburg'lu Usta* romanında, bir büyük roman ustasının hayatından bir kesiti ele alıp işlemesi önemlidir.

Coetzee'nin burada getirdiği tanıklık Dostoyevski'nin hayatının bir kesitini anlatmak değildir elbette..

Üvey oğlu Pavel'in ölümünün gizini aralamak için geldiği Petersburg'daki rastlaşmaları, yaşayıp hissettikleri onun roman dünyasını ve düşünce yapısını kavramamıza kapı aralar. Coetzee, bunu ustalıkla dile getiriyor.. Dönemin bireysel / toplumsal gerçeklerini Dostoyevski'nin dünyası ekseninde yansıtırken; onun romanının arka planını oluşturan asal gerçeklerle de yüzleştirir bizleri.

Dostoyevski'nin, oğlu Povel'in öldürülmesine adı karışan anarşist Neçayev'le karşılaşması, karşılıklı konuşmaları.... Sonuçta yazarın çektiği acı, sürüklendiği durum bize yazısının kaynağını da göstermektedir.

Üstelik, biz, bütün bunları bir başka romancının kurduğu roman aracılığıyla öğrenmekteyiz..

Bu da gösteriyor ki; roman, önemli bir tanıklık aracı. İnsana, topluma dair anlatılabileceklerin en temel yolu.

Petersburg'lu Usta'yı sonlayıp, 2000 yılı Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Çin'li yazar Gao Xingjian'ın *Yalnız Bir Adamın Kitabı* (*) romanını okumaya yönelince, romanla gelen tanıklıkların sınırsızlığını bir kez daha gözlediğini söylemeliyim.

Özyaşamsal izler taşıyan roman, Batı'ya sürgüne giden bir yazarın bugün yaşadıklarıyla geçmişe uzanışını konu ediniyor.

Hongkong'da sahnelenen bir oyunu için buraya gelmiştir, roman kahramanı. Cebinde Fransız hükümetinin verdiği seyahat

(*) Gao Xingjian, *Yalnız Bir Adamın Kitabı*, Çev.: Gülseren Devrim, 2003, Doğan Kitap, 429 s.

belgesi vardır. Siyasi sığınmacıdır. Burada birlikte olduğu alman Marguerite ile yaşadıklarının yanı sıra geçmişine yaptığı yolculuk; Çin'in yakın tarihini gözler önüme serer... Kültür Devrimi'yle başlayan alt-üst oluş sürecini onun bakışıyla izleriz...

Gao Xingjian, ülkesine, ülkesinin insan / toplum gerçeğine önemli bir tanıklığı getiriyor romanıyla. Romanının odağındaki insan gerçeğinin ne olduğunu anlayabilmemiz için, öylesine bir tarihsel süreci de öğrenmemiz gerekiyor... Buradaki yazar figürünü dışa iter, sürgüne gönderen anlayışın içyüzünü romanıyla dile getirir, Xingjian.

Çin'in geçirdiği süreç insanlık tarihinin bir yanını oluşturur. İşte bu romansa, o sürecin belleğini sunar bize.. eleştirelim, kızalım, yok sayalım... Ne dersek diyelim, burada esas olan romanın getirdiği tanıklıktır.

Unutmayalım ki; İlya Ehrenburg, *Buzların Çözülüşü*'nü 1950'lerin Sovyetler'inde yazmış, topluma içinden bakarak ayna tutmuştu.. Onun tanıklığı bugün bile anlamını koruyor.

Bu anlamda romanın her çağın / dönemin ana anlatısı olmasının arkasında da böylesi bir gerçeklik var, diye düşünüyorum.

ROMANIN HAYATIMIZDAKİ YERİ

Son yıllarda roman okumaktan çok roman yazmayı seven bir toplum olduğumuzu söylersem bunu abartı saymamalısınız.

1980'li yıllardan 90'lara geldiğimizde yılda otuz ile kırk arasında roman yayımlanırdı. Bugün bu sayı üçyüzleri buluyor.

Kitabın ilk basım adedinin bini geçmediği bir ülkede yılda üç yüz romanın yayımlanması şaşırtıcı değil mi?

"Hayatım roman," diyen her eli kalem tutan roman yazmaya soyunmuşsa, kime ne?

Sorun, bence, onun yazmasında değil; asıl sorun bunu "edebi yapıt" olarak nitelendirip yayımlayan yayıncının varlığıdır.

Hayatın her alanındaki değer yitimi, yozlaşma bu alanda da varlığını sürdürüyor.

Romana böylesi ilginin önünü açan olgu televizyonlardaki dizi çılgınlığıdır. Orada kendisini seyretmeye seven bir kitle var. Benzer hayatlar, abartılı da gelse, sunulan yaşama kültürü ilgisini çekiyor bu tür izleyicinin.

Toplumumuzun uzunca bir süredir yaşadığı dönüşme / değişme sancısı, geniş kesimler arasında yaşanan derin çatlamaları getirdiği gibi; kültürsüzleşmenin de zeminini hazırladı.

Televizyon dizileriyle yetişen bir toplum, gazete başlıklarını okuyarak bilgi dağarcığını "zenginleştiren" okur-yazarlar topluluğu...

Yaptığı işi önemsemeyen, orada yoğunlaşıp derinleşmenin simyacısı kesilmeden bir yerlere ulaşmak isteyen bir güruh...

Roman okuru olmanın duygusal / düşünsel açıdan bir insanı yetiştirdiği yadsınamaz. Öyle ki onun dünyaya bakışında etkin olduğunu bile söyleyebiliriz. Hayatı kavrama biçimini, dünyayı tanıma bilgisini romanlar aracılığıyla öğrendiğimizi bile söyleyebilirim.

Bu anlamda roman öğreticidir, yol göstericidir.

"Hoş zaman geçirtmek için yazılan" bir metin olarak da düşünsek; romanların sunduğu dünyada bazen kendi benzerimizin arayışına yöneldiğimiz gibi, bazen de aradaki kişi / olay / konularla karşılaşmanın getirdiği yüzleşmeyle zenginleştiğimizi gözleriz.

Ne yanıyla bakarsak bakalım bireyin öyküsü olan romanın gelişmesinde toplumsal yapıların etkisi büyük. 19. yüzyıl Avrupa romanını var eden en temel olgudur bu.

Bize gelince, yüz-yüz elli yıllık bir tarihi olan roman sanatının henüz o düzeyde bir gelişme gösterdiğini söylememiz olası değil. Yani yazılan romanların düzeyi / içeriği kadar alımlayıcısı yetişmiş bir roman okuru olamamıştır.

Belki de bu nedenle olsa gerek, bir romancının / yazarın yazdıklarıyla değil de daha çok gündelik yaşamdaki duruşuyla ilgileniyoruz. Tıpkı bir televizyon yıldızının neler yaptığıyla ilgilendiğimiz gibi...

Gelişmiş, kültürel düzeyi yüksek toplumlarda her işin / uğraşın apayrı bir mecrası, işleyişi vardır. Herkes kendi işiyle uğraşır, ona dair söz söyleyenler de kendi kulvarlarında konuşmayı, yazıp düşüncelerini söylemeyi seçerler.

Edebiyata ömrünün kırk yılını vermiş bir romancının / öykücünün yazdıklarının değeri bilinmez görülmezken, geçim kaygısıyla başka bir alanda iş olarak yaptıkları öne çıkarılıp "senaryocu" olarak sunulmaya çalışılması da bunun bir parçasıdır.

Korugan (1975) adlı benzersiz romanıyla edebiyatımıza adımını atan, o çizgisini son romanı *Küçük Günahlar Sokağı*'yla (2005) üst düzeye getiren Sulhi Dölek'in aramızdan ayrıldığı şu

günde yazılıp edilenlere baktığımda, gerçekten de romanın henüz hayatımızda bir ivme gücü, bilme / öğrenme / tanıma yolu olarak yer etmediğini görüyorum.

Yani, toplum olarak roman okuma, romanla eğitilme dönemini yeterince oluşturamamışız. Bu sürecin olgunlaşabilmesi için roman tarihimizin birçok aşamadan geçmesi gerektiğini düşünüyorum.

Ne zaman romandan söz etmeye başlarsak, romanın bir insan ömründeki yeri / etkisini konuşursak sanırım romanın hayatımızdaki asılyerini de tartışmaya yöneleceğizdir.

Romanın gelişmesinin biraz da okurun düzeyine bağlı olduğunu düşünüyorum.

İşi / uğraşı okuruna doğru bilgiyi aktarmak olan gazetecinin, geliştirdiği karamizah anlayışıyla edebiyatımızda yeni bir yol açan bir romancıdan söz ederken, yalan yanlış bilgilerle, "çok ödüllü çocuk kitabı yazarı" veya "mizahi bakışlı yazılar yazan" biri diye bir nitelemede bulunması çok şaşırtıcı gelmemeli! Sözünü ettiğimiz çözülmenin / yozlaşmanın uzandığı alanları düşünmenizi de isterim yalnızca.

Bir ülkede gazeteci, doktor, avukat, hâkim, mühendis, öğretmen vb. roman okumadan kendi işini yapmaya çalışıyorsa bir yanının eksik, yaptığı işin aksak olduğunu düşünürüm.

Dostoyevski romanını okumuş olan bir yargıcın karşısına çıkarılan "suçlu"ya çok farklı bakabileceğine inanırım. Ama o yargıç Dostoyevski'nin yazdığıyla değil de nasıl kumarbaz biri olduğuyla ilgilenmeyi yeğlemişse ona bir diyeceğim de olamaz...

Demem o ki, roman bize hayatı görme, anlama biçimlerini verir. Roman okuyan toplumların sağlıklı bireyler yetiştirdiklerini söylemek ise abartı gelmemeli.

Buna başlama noktası olarak kendinizi alabilirsiniz. Ayda bir iki roman okumayı deneyerek ufkunuzun nereden nereye geldiğinizi görebilmenizi öneririm sevgili okurum.

TÜRK EDEBİYATI DOLAŞIMA NASIL GİRECEK?

Yabancı ülkelerin edebiyatlarını izlemek konusunda yayın dünyamızın yeterince yol aldığını söylemek zor. Elbette ki belirli yayınevlerinin kıyısından köşesinden izleyip çevirttikleri yapıtları Türkçeye kazandırma girişimlerini yadsıyamayız.

Ülkemizde bilinçli bir yayın girişimi Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde başlamıştır. Dünya edebiyatının bütün birikimini kapsayacak düzeydeki bu yayıncılık girişimi bir tür aydınlanma çabasının ürünüydü. Kısa sürede de sonuçları alınmaya başlamıştı.

Klasiklerden başlayarak çağdaş edebiyatlara uzanan bu yayın modelinin ardı gelmedi. Ne devlet, ne de özel girişim böylesi bir anlayışı kucaklayarak yayıncılık yapmayı göze alamadı.

Zamanla Kültür ve Millî Eğitim bakanlıkları yayın çabasını sürdürdülerse de, öylesine bir kalıt oluşturamadılar.

Bugün geldiğimiz noktada Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu'nun yeni bir girişiminden söz etmek isterim. Mumcu, sürdürülegelen yayın anlayışını değiştireceğinin işaretlerini vermişti. Bu konuda yeni bir adım atılmadı. Ama, Türk edebiyatının yabancı dillerde dolaşıma girmesi için bir çalışmayı başlattı.

Türk edebiyatından belirli yazarların yapıtları yabancı dile çevrilerek tanınma olanakları sağlanacak. Bakanlık, bu tür girişimi bir bakıma projeler olarak ele alıp değerlendirerek yayıncısına parasal destek verecektir.

Bu önemli bir adımın yeterli olduğu kanısında değilim.

Bakanlık, eğer Türk edebiyatının dünya dillerinde dolaşıma çıkmasını istiyorsa; bunun bir tek arenası olan Frankfurt Kitap Fuarı'na ciddi biçimde eğilmesi gerekiyor. Burasını bir ilk adım olarak ele alıp, öncelikle yayıncı / yazar buluşmasını gerçekleştirmelidir.

Geçmişteki fuarlara katılımı gene bakanlık gerçekleştiriyordu. Ne yayıncılık, ne de edebiyatımızın tanıtımı adına pek başarılı olduklarını söyleyemeyeceğiz burada. Ayrıca Türkiye'nin fuarın konuk ülkesi olması yönünde de bir girişimde bulunmalıdır.

Eğer amaçlanan Türk edebiyatının tanıtımı ise toplu bir çıkış yapılmak zorunda. Kendilerine sunulan projelerin ölçü alınması doğru değil.

Oluşturulacak kurulların (ki, bunlar yazarlar / yayıncılar / çevirmenler / akademisyenlerden oluşmalı) bunun çerçevesini belirleyerek bir program ortaya koymalıdır. Çizilen çerçeveye göre ele alınacak projeler böylesi bir girişimin önünü açabilir diye düşünüyorum.

Yazarın, yayıncının, kitabın buluşma noktası olan fuarlar tanıtım için tek adres. Edebiyatımızın tanınmasını istiyorsak o güzergâhtan geçmeliyiz öncelikle. Yapacağımız projelerin uzun erimli olmasını istiyorsak başlama noktasını da iyice belirlemeliyiz.

Bakan Erkan Mumcu ve Bakanlık Müsteşarı Prof. Dr. Mustafa İsen bu anlamda tanıtım / yayın projelerinin yol haritasını çizmede geniş bir kesimle bağ kurmalarının neden kaçınılmaz olduğunu eminim ki düşünmüştürler.

YAZ OKUMALARI

Okumanın mevsimi olmaz. Tutkulu bir okur okuma seyrini zamana göre ayarlar.

Okuma biçimi/yordamı belirli bir eğitimle kazanılabildiğine göre, okurun böylesi bir eylemi hayatının bir parçası olarak görmesi yadsınacak bir olgu değildir.

Gelin görün ki, ülkemizde, imlediğim düzeyde okur kesiminin sayısı o denli çok değil. Seçici, özenli bir okur ne okuduğunu, nerede, ne türden kitaplar okuması gerektiğini bilendir. Onlar için sürekli okumadan söz edebiliriz. Mevsimlik bir 'iş' gibi görmezler. Zamana, güne, aya, hava durumuna, önüne çıkan kitaba göre değildir onların okuma uğraşı.

Uğraş dedim de, okumayı asıl 'uğraş' edinenlerdir bunlar. Diğerleri, yani mevsimlik okuyucular zaman geçirmek (belki de öldürmek) için okurlar.

Bazı yayınevleri de böylesi bir 'okur' kitlesi oluşturmak için kitaplar seçer, yayımlar, tanıtır dururlar. Bir tür mevsimlik okuma çağrısıdır onlarınki.

Pazarda, bakkalda, markette, belki yarın bütün yaşama alanlarında bu türden kitapları görürseniz şaşmamalısınız!

Geçenlerde, bir okur, gazetenin birinde buna değinmiş; 'kitap kitabevinde satılır, bakkalda işi ne,' gibisinden bir eleştiri yöneltmişti.

Yerinde bir uyarıydı, bence. Ama kimin umurunda.

'Herkes kitap okusun,' demekle kitap okunmuyor. Ah,

yayıncılarımız bir bunu bilebilse... Okuma eğitiminin neleri gerektiğini bir öğrenebilseler...

Şunu doğruca söyleseler kimse farklı yorumlar da getirmeyecek: 'imaj satın aldık, imaj satarak kazanmak istiyoruz.'

Evet, doğrusu da budur, kanımca.

İyi edebiyat, iyi okur yetiştirir. Yayıncılarımızın bunu görmesi, buna kulak vermesi gerekir.

'Yaz okumaları/kış okumaları' diye bir ayrım uydurmacadır. Amaç iyi okur yetiştirmekse, imaj peşinden koşmak yersiz. Bir işaret fişeği salıp onun ışıltısından medet ummak yerine, okurun gereksinme duyduğu kitapları / yazarları daha geniş bir kesime nasıl götürebilirizin öncüsü olmayı düşünmeli yayıncılarımız.

Yaz okumalarının verdiği rehavet gibi, imaj satmak için yola çıkılan söylem de bir gün unutulacaktır...

MEKTUPSUZ ZAMANLAR

Günlerdir gelip bilgisayarımda biriken iletilerin cenderesini yaşıyorum.

Her birini açıp okumak, ayıklamak, gereksizleri silmek, öne alınıp yanıtlanacakları belirlemek...Daha birçok işlem.

Başlangıçta 'gelişmiş daktilo' olarak kullanmaya başladığım bu aygıtın bir zaman sonra beni / bizi etkisi altına alıp biçimlendirebileceğini düşünemezdim.

Düşünme hızıyla yazı yazma hızını eşitleyen bir aygıtın karşısında ne yaparsınız? Didişirsiniz ancak!

İnternetin kolaylığına alışalı beri, yazmanın da rutinliği bir zaman sonra sıkıcı gelmeye başlıyor. Daha da ötesi itici olup çıkıyor.

Parmak uçlarınız tuşlara dokundukça her bir şeyi iletip duruyorsunuz. Yazma özeni, gerekli mi gereksiz mi düşüncesi silinip gitmiş bilgisayar çıkalı.

Kolaycı bir yanı var insanoğlunun. Buna hemen alışıp, hemen de tüketiyor. Bıkkınlık, bezginlik demeyeyim ama; bir tür sıradanlık var. İnsani duyguyu çekip alıyor aramızdan. Şekillerin, biçimlerin tutsağı kılıyor sizi. Kağıda dokunmanın büyüsü silindiği gibi, özeni de yitirtiyor ister istemez.

Doğrusu, internete aşina olalı beri mektup yazma özlemim daha da arttı.

Kağıda kaleme sarılarak yazmaktan söz ediyorum ama.

İnternetin getirdiği hız postanın canına okudu diye düşünüyorum. Bir dostum, İsveç'te yakın zamanda postaneler

kaldırılacak deyince, şaşırmamıştım. Bunun salt internetten kaynaklandığını sanmıyorum. İşletme zihniyeti değiştirildiği için eski posta ulaşımı işlerliğini yitirdi.

Yakın zamanda bir sahil kasabasında saatlerce postane aramış, bulduğum yerden faks çekmem ise bir azaba dönüşmüştü. Memur, ısrarla, 'bunun bir örneği bizde kalacak,' demesin mi! İşin yoksa bir fotokopi çekimi yapan yer ara...

Oradan öfkeyle çıkınca, neden artık mektup yazmadığımızı düşünmüştüm.

Öyle ya, tuşların ucundaki bir iletişim dururken, kapı kapı postane aramanın ne anlamı vardı.

Artık mektupsuz zamanlardayız. Bir zaman sonra da postanesiz zamanları yaşayacağız.

Geçen gün, bir dostum Londra'dan ileti göndermişti. Bilgisayarımı açınca bu uzunca yazılmış mektubu / iletiyi okuyup hemen yanıt vermeyi düşünmüştüm. Sonra da vazgeçip, mektup yazmayı önceledim.

Kendimce, 'mektup zarfla gitmeli, kalıcı oluyor,' demiştim. Bu kez İstanbul'da bir postanenin arayışına girdim. Sonunda Bağcılar'dan yola çıkıp Beyoğlu'da soluğu aldım. Pul istedim memurdan. 'Olmaz,' diye tutturdu. 'Makineden geçireceğim!' Çekip aldım elinden zarfı, 'Mektup pullu zarfla gider,' diyerekten.

Dönüp geldim bilgisayarın başına oturdum. Elyazısıyla yazdığım mektubu bu kez bilgisayarda yeniden yazdım.

Böylece mektupsuz zamanlara ben de uydum sevgili okurum. Gönderdiğimin adına artık 'mektup' değil 'ileti' diyorum ben de nice zamandır.

YÜZÜMÜZ DUVARA KARŞI

Bakmıyoruz, görmüyoruz. Yaşadığımızın anlamını yerli yerine koyamıyoruz. Günü, zamanı bir saman alevi gibi tüketiyoruz.

Çoğu kez, uzağında duruyoruz hayatın. Gündelik bilgilerle yaşıyoruz. Ya kulak misafiri olarak öğreniyoruz ya da geçip televizyonun karşısına, gezinip duruyoruz sunulan dünyalar arasında. Oralardan devşirilenleri yaşama biçimi kılıyoruz.

Kendimize bakmayı seviyoruz. Başkalarının hayatını gözlemenin sanrısı var içimizde. Ama kendimizi incelemeyiz.

Göz göze gelmekten ürküyoruz, söz söze durmak en yabancısı olduğumuz şey. Birbirimize bakarak konuşmayı sevmeyiz.

Kuşların dilinden bihaberiz. Doğanın değişiminden, mevsimlerin renginden uzağız. Kışı özlemeyiz, yağmura lanet okuruz; baharı dertsiz olduğu, yazı tembellik getirdiği için bekleriz.

Sokakların ölümüne aldırmayız, unutmuşuzdur bir mahallede yaşamanın sıcaklığını. Marketler, alışveriş merkezleri bakışlarımızla erir...

Yüzümüz duvara karşı yazarız. Hayatı ıskaladığımızın farkında değilizdir.

Evlerimiz birer sığınak, işlerimiz/uğraşılarımız yabancılaşma arenası. Sevmeden başlarız güne, usançla tüketiriz günü. Gecenin dilini çözmeden teslim oluruz düşsüz uykulara...

Kapanırız kendi dünyamıza. Görmek istemeyiz ötesini.

Dünyanın seyri film gibi gelir bize. Savaşlar, ölümler, acılar, yoksulluklar vb. çok ötemizdedir.

Yüzümüz duvara karşı, bakışsız bakarız.

Yaşadığımızı sanırız hayatı, bize sunulan günü. Ötemizdeki renklerin, uğuldayışın farkında olmayız sıklıkla. Üşeniriz pencereyi açmaya, gökyüzüne bakmaya. Göğü adımladığımızı sanırız bazen. Dalda tüneyen karganın zihninden geçenleri düşünmeyiz. Ondaki kavrama bilincine uzağızdır. Mavi gökte süzülen turna katarını leke gibi görürüz. Uzağızdır doğanın deviniminden.

Sevgisizlik çölünde bir derviş gibi sanırız kendimizi bazen. Bilmeden bilge, öğrenmeden öğretici kesiliriz. Ayağımızın altındaki yerin anlamını bilmeyiz, aidiyet duygusunun insanı var eden değer olduğuna kaparız bakışlarımızı.

Kitapsız, kedisiz, aşksız hayatı seçeriz çoğunlukla. Çabuk tüketiriz her şeyi, sevgileri tükettiğimiz gibi.

Engelsizliğin engeli oluruz kendimize, farkında olmayız. Yüzümüz duvara karşı hayatı ıskaladığımızı biri anlatır bir gün, küseriz ona. İzlediğimiz bir filmde görürüz kendimizi. Acırız haline o duruma gelenin.

Arayışın, bilmenin kaygıları çok uzağımızdadır. İmkânsızlığın duvarlarıyla etrafımızı ördüğümüzün farkında olmayız.

Gün gelir ölürüz, kimse sormaz adımızı. Yüzümüz duvara karşı...

Düşümde gördüklerimi yazıya geçerken, nelerin zamanla benim aramda durduğunu düşündüm. Bellek... Ah! O acımasız yolculuk, düşlerimin seranadıdır her dem. Kaçamayız ondan, aksine sığınırız.

TAŞIYICI BELLEK : FOTOĞRAF

İyi kötü her birimizin fotoğrafla bir ilgisi, yakınlığı vardır.

Biriktiren, belleğine sahip çıkan bir toplum olmasak da, fotoğrafın hayatımızda yer etmesine kapı araladığımızı söylemeliyiz. Bunun da bizdeki tarihi öyle çok eskilere gitmez.

1839 yılı, fotoğrafın miladi olarak kabul edildiğine göre, yani kâğıt üzerine baskı tekniğinin geliştirilip çoğaltmaya gidildiğini düşünecek olursak; bunun hayatımızda yer etmesi, günümüzdeki anlamı da bir o kadar yenidir.

Sanatsal oluşum penceresinden bakarsak da öyle; fotoğrafı benimseme, anlama, kavrama düzeyinden görmeye çalışsak da öyle.

Kanıtlayıcı, tanıtıcı yanının olması bizi fotoğrafa yakınlaştırır. Ötesi, belgeselliğinin getirdiği kalıcılık söz konusu. Bir sonraki aşamada ise hayatın birçok alanında yer ederek ufkumuzu açması, destekleyici olması, birçok sanat disipliniyle bizi buluşturması, hatta bunları zenginleştirmesi...

Fotoğraf sanatından söz ettiğimizde tüm bunların 20. yüzyılda gerçekleştiğini söylemeliyiz.

Teknolojik gelişmeler bu sanatın seyrini değiştirmese de, yeni olanaklar getirmiştir kuşkusuz. Hem çekim / görüntüleme, hem de baskı ve sonraki aşamalar için akıl almaz 'yeni'leşme söz konusu.

Ülkemizde bu alandaki çalışmaların yadsınamayacak düzeye gelmesinde birkaç ad, kurum hep belirleyici olmuştur. Ama şunu

göz ardı etmemek gerekir, sanayileşme fotoğraf sanatının hayatın birçok alanına yerleşmesini sağlamıştır.

Başlangıçtaki işlevi, taşıyıcı rolü bugün daha da zenginleşerek sürmektedir.

Nazif Topçuoğlu'nun *Fotoğraf Ölmedi Ama Tuhaf Kokuyor*(*) kitabını okurken, fotoğrafın getirdiği açılımı daha iyi gözleyebildiğimi söylemeliyim.

Fotoğrafın etki alanının genişlemesi, belirleyicilik kazanması, belgesel yanının önemi, iletişimdeki görsel etkinliği, sanatsal tözünün benimsenmesi vb. tarihçesi iki yüz yılı bulmayan bir buluş / sanat için azımsanmayacak düzeyde ilerlemedir bu.

Topçuoğlu'nun şu belirmesi ise, ayrıca üzerinde durulmaya değer bir anlam taşıyor: "Fotoğrafçılığın diğer sanatlarla artan etkileşiminin bir başka sonucu da, 'fotoğraf kullanan sanatçıların' genel sanat ortamlarına yerleşebilmiş olmaları. Sadece böyle bir kavramın ortaya çıkmış olması bile konuyu yeniden gözden geçirmeyi zorunlu kılıyor. Artık ciddiye alınan fotoğrafçılar faaliyetlerini kendi dar alanlarıyla sınırlı tutmuyorlar."

Fotoğrafın sınırları zorlayan bir yanından da söz etmeliyim: Başlangıçta imlediğim 'taşıyıcı bellek' olma özelliği tarihsel yanını belirtir. Deneysel sanata kapı aralaması; örneğin sinemada, basın/yayında özgün örneklerin yapılmasına olanak sağladığını düşünürüm.

Bir başka alana baktığımızda, medyada en etkin güç olarak fotoğrafın adını başa yazmalıyız.

Fotoğraf, bugün kendini kanıtlamış bir sanat/iletişim alanı. Bizlerin bu sanata bakışımızın gelişip değişebilmesi için ise daha çok zamana gereksinmemiz olduğu kanısındayım.

Gücü tartışılmaz. Kalıcılığı da öyle. Asıl önemli bir yanı da nasıl bakmak, uygulamak, kullanmak gerektiğidir. Fotoğrafı tanıklığın ötesine geçirebilecek işte böylesi bir bakışın donanımıdır.

Şu soruları sormaya başladığımızda; "Neden fotoğraf çekeriz?", "Nasıl fotoğraf çekmeliyiz?", "Neden fotoğraf biriktiririz?",

---

(*) Nazif Topçuoğlu, *Fotoğraf Ölmedi Ama Tuhaf Kokuyor*, 2003, Yapı Kredi Yay., 242 s.

"Fotoğraf ne işe yarar?"; fotoğrafın anlamını da kavramaya adım atıyoruz demektir.

Önce üreten olmalıyız ki, sonrasında ortaya konulanların ne anlama gelebildiğini anlayalım.

Öğrenme sürecinin fotoğraf sanatının ülkemizdeki seyrinin önünü açtığını söylemeliyiz. Bu önemli bir gelişmedir. Salt bakarak / görerek değil, el atarak, üzerinde çalışıp kafa yorarak gelişmeyi yakalayabiliriz diye düşünüyorum. Fotoğraf sanatının bugünkü yolunda böylesi bir açılımı yakaladığımızı söylemeliyiz.

Fotoğraf dergileri, dernekleri, İstanbul Fotoğraf Merkezi, uluslararası düzeyde adını duyuran birçok fotoğraf sanatçımız önemli bir gösterge. Fotoğraf sanatı üzerine kitapların yayımı ise başka bir olgu elbette.

Son alarak şunu da eklemek isterim, yönetiminde bulunduğum yayınevinin "Türk Fotoğrafından Kesitler" adlı bir diziyi başlatması, yayınevinin bir fotoğraf direktörünün olması, usta fotoğraf sanatçılarıyla çalışması böylesi bir gelişmenin başka örneği...

RADYO GÜNLERİNİ ARAMAK

Radyonun bugün de etkinliğine, gücüne inanırım.

Yirminci yüzyıla adımda teknolojik gelişmenin bir göstergesi olarak hayatımıza giren radyo, neredeyse bir yüzyıldır varlığını koruyor.

Hayatın dünyaya açılan penceresi olarak görebileceğimiz radyo, sesin anlamını, sözün gücünü getirip hayatımıza katarken; bir bilgi, zaman zaman da eğlence aracı olmasıyla önem kazanmıştır.

Gündelik yaşantımızın ayrılmaz parçası durumuna gelmesinde haber / yorum, eğlence, bilgilendirme vb. kaynakları getirip bize sunmasının etkisini yadsıyamayız.

Uzağı yakın kılmak deyimini radyo için söyleyebiliriz.

İletişim ağının, teknolojinin alıp başını gittiği bu günlerde sözünü ettiğim kaynaklara insanların erişmesi daha da kolaylaştı elbette. Ama tüm bunların, radyonun, yani o 'büyülü kutu'nun tümüyle yerini aldığını söyleyebilir miyiz? Sanmıyorum!

Gelinen yerde radyonun sözünü ettiğimiz anlamı / yeri, hatta değeri, bir ölçüde de amacı farklılaşmıştır.

***

Meltem Ahıska'nın önemli bir çalışması okuyorum bu günlerde: *Radyonun Sihirli Kapısı*.(*)

(*) Meltem Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı / Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, 2005, Metis Yay., 374 s.

Radyo üzerine yapılmış övünülesi bir çalışma.

Ahıska, radyonun çıkış noktası ile geldiği yeri anlatırken; değişimin içerikte ve uygulamada neleri karşımıza çıkardığını da dile getiriyor.

Şu tesbiti önemlidir onun: "Radyo yayıncılığı 1930'ların sonundan 1990'ların başına kadar devletin kontrolünde gerçekleştirildi. Bunu sağlayan hukuki çerçeve özel ve bağımsız radyo yayıncılığına izin vermedi. Türkiye'de radyo yayıncılığının tarihi özellikle büyük kent -Ankara, İstanbul, İzmir- odaklı son derece merkezi bir yapı sergiliyor. Bu merkezi özelliğiyle radyo, en başta, yayıncılar, devlet insanları ve kısmen de izleyiciler tarafından 'milletin sesi' olarak görüldü ve değerlendirildi. Radyonun böyle bir işlev yüklenmesinin Türkiye'ye özgü olduğunu söylemek mümkün değil elbette. Avrupa ve ABD kaynaklı birçok araştırma radyonun 1950'lere kadar milletin 'inşa'sında ve milli hayatın oluşturulmasında oynadığı rol üzerinde durur. Türkiye'de radyo yayıncılığı tarihi de benzer bir dönemleştirilmeyle, yani 1950'lere kadar, ve böyle bir çerçevede, milletleştirme 'projesi' ile iletişim teknikleri arasındaki ilintiyi kurarak değerlendirilebilir. Ancak millet ve iletişim bağımsız değişkenler olarak ele alınabilir mi?"

Bir bakıma bu sorusunun da yanıtını arar, Ahıska.

Radyonun gücü, "kulakla görme"yi sağlamak. Diğer bir yanıyla da imgeleminizi geliştiren bir yanı var. Daha birçok özellik de sayabiliriz.

Geçmişteki gücü ve etkisi tartışılmaz. Bugünkü durumu ise asıl ele alınması gereken bir sorun!

Radyolarımız çoğunlukla eğlence aracına dönüştürülmüş. Birçok televizyon kanalından farkı yok. Dinleyip programlarını izleyebileceğiniz radyo sayısı o kadar az ki!

Bunlara bakınca ister istemez eski radyo günlerini arıyorsunuz. Bugün haber deyince NTV Radyo veya BBC Türkçe Servisi'ni, program sürekliliği ve içeriği açısından Açık Radyo'yu, klasik müzikte TRT FM'i (88.2) dinlenebilecek radyolar olarak görüyorum.

Ötesinin durumu içler acısı. Türkçe adeta katlediliyor! Mikrofonun önüne geçen programcı olarak radyonun canına okuyor.

Böylesi bir görünüme bakınca radyo günlerini özlemek bir nostalji değil, radyonun işlevinin ne olduğunu derinden hissetmek.

Edebiyatın önündeki karanlık örtü gibi radyonun önündeki bu parazitleri kaldırmak gerekir diye düşünüyorum!

DUYGU ATLASININ RENKLERİ

Bazen sormaz mıyız kendimize: Yaşadığımızın anlamı ne?

Yanıtsız sorulardır bunlar dememeli. Düşününce, anlamı var eden gerçekliklere döneriz yüzümüzü.

Her birimizin önünde duran gelecek, bir zaman sonra kaygı olmaya, ötesi belirsizlik labirentine dönüşür. Gene de gelecek için yaşamak düşüncesinden vazgeçmeyiz.

Buna beklenti de diyebilir miyiz? Belki!

Neyin beklentisi olduğunu sorduğumuz da ise, gene farklı yanıtlar gelip bulur bizi. Kişilerin yaşama bilgisi/görgüsü, kültürü, eğitimine göre değişir.

Özcesi, yaşamak beklentisi pek görülmez, göz ardı edilir. Çünkü, erteleyerek yaşamaya alışmışızdır. Bir sonraki günün beklentisinin neleri içerdiğini de pek bilmeyiz.

Geçenlerde bir dostum gezginliğin neden kendisine iyi geldiğini anlatıyordu. Yeni yerler görmek, yeni tatlara kavuşmak onun için bir zenginlikti. Hiçbir zaman uyum sağlayamadığı eşiyle çıktığı yolculuklardan söz ederken, onun için de alışveriş yapmanın gezmek düşüncesini içerdiğini söylemekten çekinmemişti.

Andersen'in müzeye dönüştürülen evini gezerken, onun bir sözüyle karşılaşmasının onu nasıl sevindirdiğini söylerken de; "Andersen haklı, gerçekten de, 'seyahat etmek yaşamaktır,' " düşüncesini yineleyip durmuştu.

Bunun bir yaşam felsefesi olarak benimsenmesinin anlamını konuşurken, gezginliğin duygu / düşünce atlasının renklerini taşıyan yanlarından da söz etmiştik.

Sonuçta dönüp dolaşıp kendimize bakıyorduk: Gezginliği renklendiren, anlam katan bakışın neden önemli olduğunda hemfikirdik onunla.

Öyle ya, gezerek gittiğimiz kıyıların görmek istediklerimizin ötesinde bir zenginlik taşıyabilmesi gezginlikten ne anladığımıza bağlı biraz da.

Kuşkusuz gezmek de yaşamı zenginleştirmenin bir yolu. Bir yere bağlanarak, bir işi tek başına uğraş edinerek de insan bunu gerçekleştirebilir mi? Sanmıyorum!

Ötede olup bitenleri görmek / tanık olmakla bir yerde durmanın getirdikleri arasındaki farkı, bize taşıyabileceklerini yadsıyabilir miyiz?

Erteleyerek yaşadıklarımızın arasına gezginliği de katabiliriz diye düşünüyorum.

"Bir yanımız göçebe, bir yanımız gezgin," bir şairimizin sözleri olmalıydı!

Belki de bu çağımızın sorunsalı: Göçebelik, gezginlik. Biri diğerini içermese de, göçle gelen gezgin ruhunu ateşler bazen. Bir yerde duramama, konup göçmek... Sonrasında ise gezginliği yurt edinme.

Her birinde duygu atlasının renklerini görmek olası.

Gene de şu erteleyerek yaşadıklarımıza döndüğümüzde, yaşamanın anlamını bulma / biçimleme öyle sınır tanımaz, beklemelere gelmez. Göze alarak yaşamak bu yolun önünü açar, ibresini belirler diye düşünüyorum. Öyle ya, gelecek beklentisi hayatı ertelemedir. Bir yere bağlanmak düşüncesinin ardında yatan da bu olsa gerek. Çünkü bundan sonra gelenler de 'edinmek', 'sahip olmak', 'al-ver' üzerine kurulu bir hayatı sunar size eninde sonunda. Ki, bunun da önü ardı yok.

Yaşamak düşüncesi ağır bastığında gitmek gerek. Görülecek yerlere ulaşmak, yeni renklere, yeni seslere, yeni mekânlara kavuşmak hayatı ertelememenin bir yolu. Belki de en belirleyicisi.

Duygu atlasının renklerini bulup çıkarmanın bir düş olmadığını anlamak için yolculuklara çıkmak gerek. Alıp başını gitmek. Orada ne denli zenginleşebileceğinizi de göreceksinizdir eminim.

Gitmek, biraz kaybolmak; biraz kendine dönmek, adlandıramadıklarınıza bakmaktır biraz da. Kiraz mevsimi bunun kapısını açıyor, bunun çağrısına kulak vermenizi dilerim sevgili okurum.

YAŞAMI KARŞILAMAK

Anılar denizine yüzünüzü döndüğünüz olur mu? Peki yaşadıklarınızın tanıklık getiren yanlarına baktığınız oldu mu hiç?

Yaşadığımızın anlamını kavramak için okumanın bize araladığı kapıdan girmenin büyüsüne kapılmadan bu türden sorular sormaya pek cesaret edemeyiz gibi geliyor bana!

Başka sesler, başka seslerin göstericiliği belleğimizin labirentlerinde saklı duranları ortaya çıkarır bir bakıma. Okurken düşünür, hatırlar; yeniden yeniden bunlara döneriz yüzümüzü. Bir zaman sonra da; içimizden şunları söylemek gelir: "Yazılası, anlatılası şeyler bunlar..."

Bu anlamda anı okumak kadar anıları kaleme almak da önemli.

Anı yazmanın toplumun belleğine sahip çıkmak olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Taşıyıcı, gösterici, anımsatıcıdır anılar. Yazıldıkça hayatın rengi soluğu çıkar ortaya. Bir yer, bir insan, bir dönem, bir iş / uğraş böylece daha bir anlam kazanır gözümüzde.

Anı yazmak yalnızca yazarlara, sanatçılara özgü bir şey değildir.

Bir mühendis, bir doktor, bir berber, bir terzi, bir sanayici, bir asker, bir öğretmen, bir bakkal da yazmalıdır anılarını. Yazmalıdırlar ki, bir yerin, bir coğrafyanın, bir kültürün kalıcı / etkileyici / yönlendirici yanlarını görebilelim, hayatın sürek-

liliğini sağlayanların taşıyıcı yanlarının dönemden döneme nasıl aktarılabileceğini de öğrenelim.

Şair, yazar, çevirmen Ülkü Tamer'in *Yaşamak Hatırlamaktır* adıyla yayımladığı anılar kitabı (*) bu açıdan dikkatle okunması gereken bir yapıt.

Okurken, başlangıçta yönettiğim soruların onlarcasını sorarak yol alıyor, kendinize, çevrenize dönerek, yaşamı karşılayan sözlerin anlamını bulmaya çalışıyorsunuz.

Sanırım, bunun tek çıkış / buluş yolu anıları kaleme almaktır. Yazınca görüyorsunuz. Anımsadıklarınız içgözünüzü açıyor, hatırladıkça da yazmaya soyunuyorsunuz.

1937 Gaziantep doğumlu yazarımız, anılarına aile ortamını anlatmakla başlıyor. Oradan önünde açılan düş ülkesine yolculuğun imgesi sinemanın tutkunu olma serüvenine yöneliyor.

İlkokulu bitirince babası İstanbul'da okumasını ister. Robert Kolej'e gelir. Bu kez geldiği bu ortamı, yaşadıklarını anlatır. Ardından ilkgeçlik yılları, bir anda kendini bulduğu edebiyat ortamı, tiyatro ve sinemayla buluşma, öğretmenlik serüveni, yayın dünyasına adım, edebiyatta yol alma seyri...

Ülkü Tamer, bir ömrün seyrini anılarını yazarak tanıklığa açarken, şunların altını çizer:

"Biraz daha yaşadım. Biraz daha hatırladım. Yazdıklarımı, daha önce yayınlanmışlarla birlikte tek kitapta topladım.

Bir yaşamöyküsü değil bu. Bir yaşamın ayrıntıları. Şiirlerimin birinde yazdığım gibi, 'karanlıkta beyaz kuşlar'."

Yazarın imlediği gibi, bir ömrün ayrıntılarıdır anılar. Yaşayıp ettiklerimizin anlatımı değildir asla.

Anıların içinden hayata bakarız. İnsana, çevreye, ortama dair gördüklerimizle yerin anlamını, hayatın renklerini, insandan insana taşman deneyimlerin zenginliğini kavrarız.

Ülkü Tamer'in anılarında bulduğumuz zenginliği taçlandıran bir önemli yan da anlatımın yalınlığı, ayrıntıların benzersiz biçimde dile getirilmesidir.

(*) Ülkü Tamer, *Yaşamak Hatırlamaktır*, 2005, Kitap Yayınevi, 344 s.

Yaşamak Hatırlamaktır anı okumanın zamana tanıklık olduğunu gösteren bir yapıt. Ama aynı zamanda anı yazmanın inceliklerini de anlatan bir birikimle yüklü.

Bu yaz sıcağında anılar denizinde yol almak, anılarınızı kaleme alabilmek için bir başlama kitabı, *Yaşamak Hatırlamaktır*.

GEÇEN ZAMANIN TANIKLIĞI

Günümüz insanının romana daha çok gereksinmesi olduğunu düşünüyorum.

Yaşadığımız kaotik ortamın getirdiği duygu / düşünce açmazında insanı ayakta tutabilecek yollardan biridir roman okumak.

İnsanın kendini anlama / tanıma yolculuğunda romanın önünde açabileceği seyir öncelikle duyu zenginliğidir. Bir başına içselleşerek çıktığı yolculukta ona kendini, hayatı, doğayı, çevreyi, mekânları, geçmişi, unutuşu; hatırlamayı, yaşanmışlığı, tanıklığı, tarihin bir yüzünü, insan ilişkilerini anlatabilecek özellikleri içermesi romanı daha bir gerekli kılıyor.

Buradan baktığımızda günümüz romanının böyle yazılıp yazılmadığı sorusunu da sorabiliriz kendimize.

Yukarıda sözünü ettiklerimin her biri birer roman konusu olabilecek nitelikte. Bazen, bir romanda bunlardan birkaçını da bulmamız olası.

Günümüz romancılarından Hasan Ali Toptaş'ın yeni romanı *Uykuların Doğusu* 'nu (*) okurken, romanın neye yaradığını, bir okur için ne anlam(lar) taşıyabileceğini düşündüm ister istemez.

Toptaş, klasik bir roman yazmıyor. Ama bizim romanımızı yazıyor. Yani bugünün insanının, toplumunun romanını. Elinde araç kıldığı en temel şey Türkçe.

(*) Hasan Ali Toptaş, *Uykuların Doğusu*, 2005, Doğan Kitap, 229 s.

Dille olan ilişkisini hayatın ve yazının birikimiyle yeniden biçimliyor. Yazarken düşünen, düşündükleriyle yazı yolunun önünü açan bir romancıdır.

İnsana, onu çevreleyen dünyaya, yaşadıklarına bakarken adlandırmadan anlattığı öyküsünde yaşadığımız günlerin hengâmesi vardır. Sürüklenen, savrulan, tutunmaya çalışan insanın trajedisini öylesine içselleştirerek anlatır ki; soyutlanan dünyanın renkleri bir anda gelip hayatımıza siner.

Bu bağlamda da romancının her bir sözü gören göz, dokunan el, hisseden bakış gibi durur karşımızda. Oradan kendimize bakarken, varoluşumuzun anlamından çok neden oradayız, olup bitenlerin gerçekliğindeki mesel nedir gibisinden sorular sorarak yol alırız.

Toptaş, burada, bir yanıyla geçen zamanın tanıklığını getirir -kurduğu dünya, anlatılan "hikâye"lerde bunları görürüz-; öte yanıyla da birbirine yakın-uzak duruşun anlamını çözmeye, anlamaya çalışırız.

Hayatın sanrılı yanının insanı savurması, dayanma gücünü de gene hayata sarılarak bulması onun anlatısının en başat yanıdır.

Bu kez, Toptaş, anlatısına temel aldığı anlatıcının varlığını bir masal / hikâye anlatıcısı konumunda belirgin kılar; dahası kendi yazar tutumunu bunun sözü, bakışı, anlatışına bırakır.

Parçalanan bir hayatın seyrini getirip karşımıza çıkaran roman, başlayan bir yerde biten bir öykünün anlatımı üzerine kurulmaz, kurulamaz. Bugünün romanının insanın duygu, düşünce dünyasının çok ötesine geçemeyeceğini imler. Dağılıp çözülen bir hayatın dilini romanda kurarken, o yaşamlara, yaşanmışlıklara kulak vermek zorundadır anlatıcı. Bir de geçmişin kapanan renklerini sözün gücüyle çekip çıkarmalıdır. Bunun için de hatırlamayı hatırlamaktır onun başat işi.

Romanın belleğe yazılan saltık bir söz yığını olmadığı gerçeğini getirip önümüze koyan romancının, yazmak için birden çok nedeni olduğunu da anlatan bir romanıyla karşı karşıyayız.

Uykuların Doğusu içe bakışın, içten dışa dönük yolculukların seyrini getiren bir roman. Okurken kopamadığınız düşünce sizin kendinize, çevrenize, dil içinden hayata bakışınızın tutkulu yanını da göstermektedir.

Roman, artık belli bir serüvenin; kuru gıda türünden sentetik kurgular, sahte hayatların gerçekliğindense insanın içine işleyen duygu / sezgi / düşünce dokusu istiyor.

Bir romancı da bunu ancak insana doğru giderek bulup ortaya çıkarabilir.

Unutmayalım ki, roman, edebiyatın en etkin kazı biçimi, anlatıların en etkili yoludur. Romancı; hangi zamana, hangi gerçeğe bakarsa baksın, dilin ışığını renklendirebilmek için önce içinin kazıcısı olmak zorundadır.

Hasan Ali Toptaş, yeni romanıyla da bunun üstesinden geliyor. Okuduğunuzda romanın neden vazgeçilmez bir okuma yolu olduğunu göreceksinizdir.

KENDİNİ YAZMAK

Yaşar Kemal'le konuşmalarımızın birinde kendisine anılarını neden yazmadığını sormuştum.

"Bir romancı anılarını yazmaz, yazmamalıdır da; onun hayatı romanlarındadır," gibisinden bir yanıt vermişti bana.

Zaman zaman bunun üzerine düşünmüşümdür. Sıklıkla yinelediğimiz bir düşünce vardır: Bir yazar yapıtlarındadır, oraya aittir...

Attilâ İlhan'ı yitirdiğimiz günlerde, onunla kanbağı olan yazarlardan Jorge Semprun'un dilimizde yeni yayımlanan *Federico Sanchez'den Selamlar*(*) adlı özyaşamsal anlatısını okuyordum.

Semprun'un yazdıklarına anı demek mümkün değil.

Anı, bir bakıma, kendini ötede tutarak yaşadığı döneme dair birçok gerçekliği yansıtmaktır.

Ağırlıklı olarak romancı kimliğiyle kendini kabul ettirmiş bir yazarın, kendisini bir anlatısına odak kılarak yaşadıklarını / tanıklıklarını dile getirmesi anının ötesinde bir anlam taşımaktadır.

Semprun, böylesi bir yazardır. Romanlarındaki özyaşamsal izleri, bu kez, kendi ekseninde kurduğu metinlerle öne çıkarıyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın tanığı, tutuklusu bir yazarın yaşadıkları kadar o dönem sonrasında hissettikleri de önem kazanır. Semprun, yaşadıklarından gözlemevine ağanları roman-

(*) Jorge Semprun, *Federico Sanchez'den Selamlar*, Çev.: Can Utku, 2005, Agora Kitaplığı, 241 s.

larında; geçen zaman sonrasında onu bir gölge gibi izleyen o sürecin izlerini, yaşattığı duygu / düşünce ağışmasını da özyaşamsal anlatılarında anlatmayı yeğlemiştir.

Onun gizlilikte yaşadığı dönemde büründüğü "Federico Sanchez" kimliği, bir zaman sonra onu bıraksa da, kopamadıklarının kahramanı olarak anlatısına siner.

Bir önceki kitabı *Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü*(**), Buchenwald Kampı tutsaklığının yansılarıyla birlikte İspanya'dan kopuşu, siyasal bağlanmasının getirdiği gizlilikte yaşama dönemini anlatır.

Semprun, bu kez de, hayatındaki yeni bir dönemi, İspanya hükümetinin kültür bakanı olarak göreve başladığı süreç sonrası yaşamını konu edinir.

Kendini yazmak düşüncesinin labirentlerini gösteren bir yazardır, Semprun. Yazıda ve yaşamda iz bırakan düşüncenin coğrafyasında gezinirken, kendi olmak düşüncesi ile varoluşun anlamına doğru yolculuğun yazıdaki karşılığını gösterir.

Yazmak ya da Yaşamak adlı kitabında da bunu enine boyuna anlatmış, özyaşamsal bir metnin kurulma biçimlerini göstermişti.

Bir yazarın kopamadığı yaşam seyridir elbette. Orada aldığı yol, edindiği iş / uğraş, girdiği mücadele, düşünce biçimi, duygu atlası bir sarmal biçiminde onu var eder.

Yazarak ortaya koydukları ise onun ömrünü verdiği tek bir yapıtın bölümleridir. Semprun, romanlarında olsun, özyaşamsal anlatılarında olsun kendini anlatmak düşüncesini yeniden yeniden biçimlemiş bir yazardır.

Bir yanıyla çağına tanıklık ederken, yaşadıklarının bu seyirdeki anlamını da getirip önümüze koyar. Bir bakıma, kendini anlatmak deneyimi, bir sesin başka sese ulaşıp yeniden biçim almasıdır.

Her yaşam kendi zenginliğini kendi içinde taşır. Yazarların yazdıkları yaşam biraz kendileri, biraz dönemleri, biraz da tanıklıklarını içermektedir.

(**) Jorge Semprun, *Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü*, Çev.: Işık Ergüden, 2003, İletişim yay., 356 s.

Kurdukları yapıtı hangi yönüyle / yönünden okursak okuyalım, mutlaka kendini anlatmak düşüncesinin izlerini buluruz. Bu da, bizleri zenginleştiren bir olgudur.

Hele hele bir yapıtı değil, bir yazarı okumak için yola koyulmuşsanız, ister istemez her yazdığının sizde öylesi bir anlamı vardır.

Jorge Semprun, benim için, bu soy yazarlardan biridir. Ondaki kendini yazmak düşüncesinin ardına takılıp gitmem belki de bu yüzdendir!

KANITLANMIŞ SÖZLER ANSİKLOPEDİSİ

Okumak bir arayıştır. Bulmak için değil, bilip öğrenmek adına yola çıkarız. Her okuma çabası bir zaman sonra uğraşa dönüşür, başka okumalara yöneltir bizi. Bir tür kapılardan geçer, havuzlara girip çıkarız.

Zenginleştiricidir okumak. Üstelik zamanın taşıyıcı yüzünü görürüz orada.

Bu anlamda okuma yolumuzu çeşnili kılmak bizi hayata sıkıca bağlar, güvencimizi artırır, avunçlu bir duruş kazandırır.

Okuma türleri kadar okuma biçimleri de bu yolculuğun seyrini belirler, bizlerin neyi / niçin / nasıl okumamız gerektiğini anlatır.

Gazete, dergi okurluğunun günceli gösterme, anlatma, duyurma gibi bir işlevi olduğunu söyleyebiliriz.

Kalıcı olmayan yanı var gibi görünse de; bizim okuma biçimimiz oradan neyi / nasıl almamız gerektiği yönünde uyarıcıdır her zaman.

Gazete ve dergilerdeki haber/yorum/söyleşi/röportajları okurken zaman zaman bunlarda taşıyıcı bir derinlik bulduğumu söylemeliyim. Daha çok da bu işi iyi yapanların birikimi, bakış açılarının netliği yansır oraya. Bu da, bir okur için, ufuk zenginliği getirir.

Uzunca süredir, bir ayrıca anında, okuduğum söyleşi / röportajlardan dikkate değerleri dosyalamaya yönelmiştim. Beni buna yönelten konuşulan kişilerin düşüncelerinin parıltısı, röportaja / söyleşiye konu edinilen gerçekliğin yansıtılma biçimiydi demeli-

yim. Orada anlatılanlardan ilgimi çeken düşüncelerin / sözlerin altını çizmiş olmam yeni bir yazı / deneme yazmanın kapılarını aralamıştı bana.

O sözler ki yaşam deneyiminin, bilgi birikiminin, yaşanmışlığın / tanıklığın yansılarını içerirdi çoğunlukla.

Geçenlerde "Yeni Aktüel" dergisinde tiyatro sanatçısı Deniz Uğur ile yapılan bir söyleşiyi okurken; yazma yoluna girdiğim, artık kitap boyutuna eren "Kanıtlanmış Sözler Ansiklopedisi"ne yeni bir metin daha ekleneceğini düşündüm.

Deniz Uğur, Tuluhan Tekelioğlu'nun sorularını yanıtlarken; yaşamından / yaşadıklarından süzüp getirdiği deneyimlerin, tanıklıklarının diliyle konuşuyordu. Aynı zamanda da donanımının yansılarını buluyordunuz dile getirdiklerinde. Onun, oraya yansıyan her bir düşüncesinde altı çizilesi sözlerden birkaçını buraya almak isterim öncelikle:

*"Kimi insan hayatına aklıyla yön verir; kimi duygularının peşinden gider. Aklıyla hayatına yön veren pek çok insanın mutlu olduğuna inanmıyorum."

*"İsmail Hakkı'nın (öldürülen tiyatro sanatçısı eşi) öldüğünü gördüğümde, 'Allah'ım ben şimdi ne yapacağım? Bu hesapta yoktu. Ne olsa bir çıkış yolu bulurum ama İsmail yok! Sistem çöktü artık' diyordum... O kız o şekilde kalsaydı hayatına tek başına devam edemezdi. Başka biri oldum. İçimdeki başka yönler ortaya çıktı ve hayat da tuttu beni..."

*"İçimde bu acı varken âşık olabilmek belki çok daha güçlü bir duygu. Bu olayın içindeki kimse dışarıdan göründüğü gibi değil. Dışardan çok basite indirgeyerek, kolay algılanabilir şekilde sunuyorlar. Büyük çoğunluk da öyle algılıyor."

Deniz Uğur'un bu düşüncelerine dönüp, tasarlayıp yazdığım "ansiklopedi"nin metinlerine bir yenisini de eklerken şunu düşündüm: Yaşadıklarımızın kanıtladığı sözlere tutunarak yaşamak her zaman iyileştirici gelir, aynı zamanda öğretici ve yol/yön göstericidirler.

O sözlerden birini alarak yazdıklarımda da süzülüp gelenin anlamı, başka bir tanıklığın öyküsü, bir de hayatın sürekli kanayan yanlarını göstermek vardı.

Ben, buna, başka seslerle buluşan düşüncenin yazıda biçim alıp çoğullaşması diyordum. Ama bizleri o kıyıya getirenin okuma uğraşımız olduğunu da unutmuyordum...

İşte o metnin ilk tümceleri:

"Sesini yitirmeden bak. Tutun yaşadıklarına. Sınırları aşmak yeniden öğrenmeyi, içindeki başka ben'i görmeyi gerektirir. Yılgın değil bakışların. Yeniden gitmeyi seç. Çünkü hayatın kavurucu yüzünü gördün orada. Ezberi bozulmuştu zamanın. Yüzleşmiştin varlık ve yoklukla..."

MEVSİMSİZ BEKLEYİŞLER

Yakınarak başlıyoruz güne. Göğe bakmadan, yeşil örtüyü görmeden, dokunmadan toprağa...

Durduğumuz yeri dünyanın merkezi sanarak günü karşılıyoruz o kadar.

Alışkanlıklarımız yönlendiriyor bizi çoğunlukla.

Dünyayı okumak gibi bir derdi olanların nasıl bir renk taşıdıklarını da umursamıyoruz.

Artılar eksilerle işimiz çoğunlukla. Beklentileri avuntu kılmak yetiyor bize. Gözünün üstünde kaşın var demeyi unutmuşuz, bir nefes de başkalarına ses olsun bilinci çok uzağımızda...

Gidilmeyen evleri evimiz, görülmeyen yüzleri dostumuz / arkadaşımız / akrabamız biliyoruz nasılsa.

Okunmamış kitaptan söz etmeyi severiz bir de. Biraz ulusal, biraz iktisadi, biraz siyasetbilimi, azbuçuk moda parıltısı... Sönmeyen sözü yadigâr kılıyoruz uzak bakışlara; ki, gösteriş budalalığının tanımı olmaz! Ama; 'Amerikan tıraşı her göze gerek,' diyerek salınırız ortalarda.

Bilmeyiz Don DeLillo'nun "11 Eylül"ün gelişini önceden nasıl görüp anlattığını, bir toplumu belleksiz kılma girişimlerinin hangi katında oturduğumuzu dillendirişini.

Henri Michaux kimdir, şu sözleri neden yazmıştır, hiç de umurlamayız:

"Her düşünce biraz zaman geçtikten sonra, insanı durdurur. Kaçmak için düşün: önce onların işe yaramaz düşüncelerinden,

daha sonra ise kendi işe yaramaz düşüncelerinden kaçmak için.

Gerçekleştirmek ve bitirmek. Aşırıya kaçma. Bitirmenin ölçüsü seni sıkıntıya sokmayacak kadar olsun yeter; böylece, düş görerek, yakında sadece kendin için gerçek dışına çıkabilesin: gerçekleştirilemeyecek olana, gerçekleştirme karşısındaki kayıtsızlığa.

Yanlışlarının sonuna kadar git, en azından bazı yanlışlarının, tam olarak hangi tür yanlış olduğunu iyice gözlemlemene imkân verecek biçimde. Bunu yapmazsan, yarı yolda durursan, körlemesine gidersin ve tüm yaşamın boyunca hep aynı tür yanlışları tekrarlarsın, bazıları da çıkar buna senin 'kaderinmiş' der. Düşmanı, ki aslında bu kendi yapındır, zorla, çıksın. Eğer kendi kaderini değiştiremediysen, o zaman kiralık bir daire olabilmişsindir yalnızca." (*)

Dönüp bakmayız da kendimize öyle; yaralarımıza, tutunduklarımıza, tutunamadıklarımıza, varlığımızın anlamına, günün renk değişmesine, bir başına yolculuğun bazen neden iyi gelebileceğine, suyu ölçülü kullanmanın hangi bilinç aşısı getirebileceğine, yanıbaşımızda yere düşen sese, çatlayan tomurcuğa, bizi ölümcül kılan düşlere, gitmeye hazırlayan sözlere... Bakmak görmektir, anlamak kavramaktır...

Mevsimsizizdir, iklimsiz, renksiz, kokusuz...

Yaşadığımızı sanarak yaşarız.

Düşte, duyguda, düşüncede yaşamanın; bunlarla örülü bir dünyayı özlemenin dilini dokuyan birilerinin ettikleri sözlere de çok uzağızdır:

"Demek Sevgi gençtir, ama genç değil sade, incedir de," diyen Platon'u okumamayı erdem biliriz.

"Canda, bedende, nerede olursa olsun, Sevgi çiçek açmayan yere uğramaz, nerede çiçekli, güzel kokulu bir yer varsa, oraya yerleşir."

Bu düşüncelerse mevsimsizliğimizin kışı gibi gelir bize.

Tutkulu aşkına sarılan Portekizli Rahibe, ömrünü soldur-

(*) Henri Michaux, *Açı Direkleri*, Çev.: Engin Soysal, 2001, Sel Yay.

duğu taş duvarların arasında, bin bir mevsimini yaratır düşlerinin. Sığmaz da bunlara, tutar söze döker. Der ki: "Sizin için koruyamayacağıma göre sizin için kaybetmek zorunda olduğum bir yaşama geri dönmeyi reddettim; sonunda kendime karşın ışığı yeniden gördüm, aşktan öldüğüm için çok mutluydum; yüreğimin, yokluğunuzun acısıyla paramparça oluşunu seyretmek zorunda olmadığım için de rahatlamıştım."

Karşılığı olan bir hayatın kıyısında durmayı becerebilmek için bir mevsim yaratmalıyız kendimize. O alışkanlıklar labirentinden çıkıp hayatın renklerini görebilmek, insan sıcaklığına tutunarak yol alabilmek için kaçınılmaz bir gerçekliktir bu. Mevsimsiz bekleyişleri başka bir iklime dönüştürebilmek için bu adımı atmak gerek sevgili okurum.

ÇEVRE BİLİNCİNİN KAÇINILMAZLIĞI...

Hiç yaşamadığınız kentleri düşündüğünüz oldu mu? Peki ya düşlerine yattığınız, haritada yerini arayıp bulduktan sonra fotoğraflarıyla bakışlarınızı avuttuğunuz kentlerinize doğru içsel yolculuklara da çıktığınız oldu mu?

Yaşadığımız bir yerin varlığını bize kavratan nedense başka gözler, bakışlar, sözler olmuştur. Özlenen öte yerse hep düşlerde kalmıştır.

Bir sürükleniş içinde akıp gideriz. Güne, ana, yaşanan zamana bakmadan üstelik. İsteriz ki, her şey yerli yerinde olsun; sular aksın, yollar araç yığıntısına dönüşmesin, sokağımız temiz olsun, gürültü ve kirlenme yanımıza yaklaşmasın... Daha nice şey...

Bir yerde, kentte yaşarken bunlar gibi birçok şeyi dert etmeden yaşamanın yolunu seçeriz. Oysa bilmeyiz ki, bunları yaratanlar da bizleriz.

Kendi engelini sürekli kendi yaratan insanın tahrip ederek yaşama yolculuğu her gün daha çok şeyi içine alıp tüketerek sürüyor.

Yaşayan canlı bir organizmaya benzetebileceğimiz kentlerin bu yanlarını ne yazık ki görmüyor, görsek de umursamıyoruz. Kıyıcı, yıkıcı olanlara karşı bir duruşumuz, tepkimiz, yaptırımımız da yok. Başka seslerin, sözlerin çağrısını bekler, yapmasını isteriz.

Yol mu tıkandı, gelip biri açmalı; su mu akmıyor, mutlaka başkası el atmalı; çöp yığıntısı mı birikti, gelip kaldırmalılar;

çevreyi mi kirletiyorlar, nasılsa bana ulaşmıyor... gibisinden bakışlar eylemsizlikleri de getiriyor ardından.

Gelip ya da içinde doğup yaşadığımız yerin biçimlenmesi, düzenlenmesine katılmadan yaşamak nasıl bir yaşamak sizce?

Lester R. Brown, *Dünyayı Nasıl Tükettik?* adlı kitabında da (*) adım adım nasıl tükeniş bilincini yaşadığımızı hatırlatır, birçok örnek olayla da bunu açımlar.

"Bir zamanlar bir kente..." diye başlayacağımız öyküleri anlatmamıza az bir zaman kaldı. Doğayı tahrip edip, tüketerek yaşamamızın bağışlayıcı yanı yok. Kentler adım adım bu tüketiş bilinciyle biçimden biçime giriyor.

Brown, konunun tarım ve gıda yanını ele alıp irdelerken, dünyadaki bu tür tükenişin nasıl dönüşüme uğradığını gözler önüne serer.

Yaşadığımız kentlerin çevresindeki tarım alanları, ekilebilir arazilerin yapılarla kaplanması, büyüme adına akıl almaz çarpıklıkların varolmasına göz yumulması toplumun geleceğini yok ediyor. Tarım toplumunu tarımsal sanayi toplumuna dönüştürmek yerine açılan kentlerin kapılarıyla gelen göç dalgalarının yarattığı ortamlar yalnızca toplumun demografik yapısını bozmuyor, tarımsal çevrenin verimliliğini ortadan kaldırdığı gibi üretilebilir alanların terk edilişine de kapı aralıyor.

Yaşarken görüyoruz ki; kent insanı her zaman çağırmaz. Yaşadığı yerde iş ortamı bulamayıp güven duygusunu yitiren insan çareyi gitmekte buluyor. İlk adım kenttir. En yakınında olana döner yüzünü, o da olmazsa büyük kentin kapısına gider dayanır.

Toplumsal yaşamımızdaki birçok çözülmenin kaynağında bu anaforun yattığını söyleyebiliriz.

1980 sonrası kentlerin yüzü iyice değişiyor. Yerel dokular bozulduğu gibi aşırı tüketimle gelen çevre tahribatı da giderek etkisini göstermektedir.

Çevre sorununun gündemimize girmesini yabana atmamak gerek.

(*) Lester R. Brown, *Dünyayı Nasıl Tükettik?*, Çev.: M. Fehmi İmre, 2006, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 230 s.

Çevresini yaratıp koruyamayan, buna özen göstermeyen bir toplumun geleceğine güvenle bakmasının olanağı yok.

Nüfus artışıyla birlikte insanoğlunun talepleri de çoğalıyor, bunları karşılayabilecek kaynaklar ise gün be gün azalmakta ya da tahribata uğramaktadır.

Dönüp baktığımızda toplumun her alanında çevre bilincinden yoksunluğumuz, tüketim kültürünün ne anlama gelebileceğini bilememe gerçeğiyle yüzleşiyoruz.

Böylesine bir düşüşün ileride düşkünlük yaratabileceğini de görmek gerek. Çevre bilincinin kaçınılmazlığı derken, konunun bu boyutlarına da bakmanın gerekliliğini vurgulamak isterim...

YAŞAMA ALANLARI AÇMAK...

"Nel mezzo del commin di nostra vita..."(*)

Bir sesin yalnızlığında hayata bakmayı ilke edinmişseniz, arayışlarınız bitmez.

O ses ki besler sizi, taşıyıcısıdır zamanın, dünle bugünün yarma ulaşacak olan rengidir üstelik.

Bizleri hayata bağlayan duyguların barınağında yaşarken farkında olamadıklarımız kadar olup da göremediklerimiz karşımıza sorgulayıcı zamanın dilini çıkarır. Yani zaman zaman bir kıyıya ulaşmamızda etken olan, kimi kez de düşüncelerimizi kanatlandıran bu sorgulayıcı bakışla kendimize yeni yaşama alanları seçeriz.

Dönüp yaşadığı her anı zaman süzgecinden geçirmeyen, dün olup bitene bakmayan birinin hayatla ilişkisinin anlamına kaygıyla bakarım.

Öyle ya, bizleri yönlendiren kendimize açtığımız yaşama / çalışma alanlarının varlığını, hatta sürdürülebilirliğini görebilmek için bu kaçınılmazdır.

Dar zamanların görünen yüzünü kendimize perde etmeden, diğer bir deyişle avuntu çarşılarında gezinmeyi bırakarak yol almayı bir yaşama ilkesine dönüştürmek sanki kurtarıcıdır!

(*) Dante *"Hayat yolunun yarısında..."*,

Evet, önümüzde duran, biriktirerek yol alırken açığımız yaşama alanlarının öğreticiliğini düşünmek vazgeçilmezimiz olmalı.

Kendimize başka ses ararken de yaptığımız bu değil midir? Çoğalarak yaşamak değil bu, paylaşım, yaşadıklarımızın anlamını bölüşmek...

İnsanoğlunun bu arayışı hiç bitmez, nereye gitse, ne işe tutunsa yolunun ibresi insana çıkar. Ne denli yalnızlaştırsanız da kendinizi insandan insana ulaşan sesin rengine takılıdır hep bakışlarınız...

Bunları derken, önümde Anatol France'ın *Dostumun Kitabı* açık duruyor... Lise yıllarımda evire çevire okuduğum bu kitabı şimdi daha dindirilmiş duygularla karşılıyorum...

Altı çizilesi satırları bir deftere oturup yazdığım anlar... sanki oradaki anlatıcının / yazarın bakışının yansısı, düşüncesinin izleri bana geçsin dercesine yazmaya tutunmuştum...

Kitaplarla gelen, bir yazarın bize anlatacağı belki de budur; kendi birikiminin, deneyiminin aktarımı...

Gene de derim ki; önü açık bir zamanda yaşamaktansa, yaşadığı anın derinliğini kavramak, güne anlam verebilmek, yaşadıklarından bir anlam / değer çıkarmak bize yaşama alanlarımızın rengini / biçimini getirir.

Sonrası nedir diye sorarsanız, durup yaşadığımız bir ana sorgulayarak baktığımız anın sonrasındaki hayatın tam ortasında olduğumuzu düşünmek... hangi yaşta olursanız olur, bizleri hayata bağlayan duygunun tınısı burada yatıyor diye düşünürüm.

Bu duygu itimiyle, tutup gene France'm yazdıklarının bir bölümünü defterime aktarıyorum:

"Hatırlamak tatlı şeydir. Gecenin sessizliği buna yol açar. Sessizlik, özleri bakımından ürkek, kaçıcı, olan ve gelip yaşayan dostlarının kulağına bir şeyler söylemek için karanlık ve yalnızlık isteyen ruhları uysallaştırır. Pencere perdeleri kapalı, kapı perdeleri de hali üzerine ağır kıvrımlarla dökülüyor. Bir tek kapı, yarı açık vaziyette, gözlerim kendiliğinden o yana çevriliyor. Oradan donuk bir ışık sızıyor; muntazam ve yumuşak nefesler geliyor ve

ben bunların hangisinin çocuklara, hangisinin anneye ait olduğunu fark edemiyorum."[**]

Fark ederek yaşamak için her bir anın bize getirdiklerine dönüp bakmak kaçınılmaz... Ne dersiniz sevgili okurum?

(**) Anatole France, *Dostumun Kitabı*, Çev.: Safiye Hatay, 1967, MEB Yay., 228 s.

ÇÖL YALNIZLIĞINDA

Hemingway'in *Kilimanjaro'nun Karları* öyküsüne döndüm.

Boğuntulu bir havanın bizi çekip götürdüğü gölgelerde ne yapılabilir, diye sormadan penceremden bahçede olup bitenleri gözlüyorum bir yandan da...

Çocuk sesleri, çığlıklar, zamanı eskiten bir müzik avaz avaz, bezgin bakışların teslim olduğu dedikodulara gül açtıran kadınların güneşi yüzlerine alan hali...

Bakıyorum çevreye, insanlar sığınak olarak gördükleri bu yerde ne bir gazete ne de bir kitapla buluşmuş...

Sözüm ona dinlence mevsimi...

Bir boşvermişlik, umursamazlık hali...

Gidecek yeri olanlar toplanmışlar bir araya! Aralarında olmayanlar yabancı, başka dilin şarkılarında onlar...

Sür manşet, kim gidip kim kalmalı diye konuşulanların haberi!

Günü ve zamanı yazdıklarıyla aydınlatan bir yazar, bu kez, gazetesinin haber malzemesi olarak en üstlere çıkıyor...

Oysa bilirdim, o, incinen yerini bile göstermezdi...

Bu kez tufaya geldi, yazmak yerine konuşması istendi...

Çöl yalnızlığında kalmanın ezincini taşıyan sözler etse de, başka bir dilde konuşmasının yolu çizildi artık.

Güz gelmeden savruntusu başladı. Hava dönmeden gözyaşlarıyla ıslandı toprak. Bereket beklentisi göğü yere indirdi. Yani "yer demir gök bakır" zamanı...

Avutmuyor bütün bunlar beni.

Çöl yalnızlığı bastırıyor, tıpkı zemheri gibi...

Gölgede kalmak nafile, unutulma bilinciyle yeknesak bir zamanın dervişi kesilmeye de gerek yok!

"Ah benim belalı başım, ah benim yalnızlığım," diye süregidiyor bir şarkı. Ama gelin görün ki, çölden kurtulmaya yetmiyor hiçbir ses.

Gözümü kitaptan ayırmıyorum.

Kopuyorum o seyirden. Altını çizdiğim satırları bir kez daha okuyorum:

"Derin bir soluk alarak öyle kaldı. Kıpırdamadı. Sesini de çıkarmadı. Derken taa karşıya, dikey dalgalar halinde ovaya yayılan sıcağın ötesine, çalıların dibine dikti gözlerini. Kuru sarının önünde beyaz noktalar oluşturan cilveli yabanhindilerine, daha da ötede, sağda otlayan zebra sürüsüne baktı. Burası aslında sevimli bir kamptı. Kocaman ağaçların altında, sırtını tepelere vermiş, suyu bol. Biraz ötesinde de kumçulluklarının sabah karanlığında yarenleştiği, kurumaya yüz tutmuş kuyu vardı."(*)

Yurdundan uzaklaşıp uzak yerlere giden Hemingway, yazarak var olmaya çalıştı hep. Gittiği her yerin rengini kokusunu yazısına da taşısa oralı olamadı. İçindeki çöl yalnızlığının sanrısını da döktü yazıya.

Öyle ki, yazmak, bazen bir kurtuluş çığlığı onun için:

"Kaleme davranıp, yazmaya kalkışmak, sonra da ağzına yüzüne bulaştırmaktan iyiydi hiç yazmamak."

Yazmayı seçenlerin gitmeyi de seçtiklerini düşünürüm. Yazdıkça, yazarak biriktirdikçe içlerinde genişleyen çöl yalnızlığı onları çoğunlukla sürünün dışına iter.

Babil Kulesi'nde yaşarlar demek istemiyorum, ama duyarlıklı bir bakışın sığınakta kalmak gibi algılandığı günümüzde ötede olmak, ayrıksı sözler etmek "benden değilsin" gibisin-

(*) Ernest Hemingway, *Kilimanjaro'nun Karları*, Çev.: Aziz Üstel-Neşe Başman, 1984, Bilgi Yay.

den sözlerle karşılandığına göre; durduğumuz yerin gerçekten yaşamak istediğimiz bir yer olup olmadığını da sorgulamamız gerekli değil midir sevgili okurum?

Bu çöl sıcağında, o yalnızlık labirentinde pencereme yansıyanlar bunlardı...

VI

İzdüşümsel Yolculuk

YAZMAK ÜZERİNE [*]

1./ Yazı Yolunun Dönemeçleri

Yazı yazmak...

Benim için okumakla başlayan bir serüven.

İlk başlama noktasını düşününce ilkokul birinci sınıf öğretmenim Ekrem Bey geliyor gözümün önüne. Sonra Leylâ Hanım, Sadi Bey...

(Fuat) İğdebeli Hoca'ya gelinceye kadar bunların izlerini hatırlıyorum.

Benim için hiç bitmeyen bir serüvendir ilkokul:

*Gazi İlkokulu

*Dumlupınar İlkokulu

*Vali Hafız Paşa İlkokulu

*Tatbikat İlkokulu

Bir taşra kentinde (Erzurum) okuduğum ilkokullar... Öyle ki, bu sürecin hiç bitmeyeceğini düşünürdüm çevre değiştirdikçe! Sonraları bunun benim için bir zenginlik olduğuna da karar vermiştim nedense!

(*) İzdüşümsel Yolculuk I "Ellerin Oyunu" adıyla *Aynanın Arkası;*
İzdüşümsel Yolculuk II "Sinema Düşüm, Düş Sinemalarım" adıyla *Babil'e Yolculuk;*
İzdüşümsel Yolculuk III. "Yazı Yordamı İçinden Öyküye Bakarken" adıyla *Celile'de Kuşlar Ölüyor,*
İzdüşümsel Yolculuk IV, "Yazıyı ve Yaşamı Okumak" adıyla *Günün Gölgedeki Izi,*
İzdüşümsel Yolculuk V "Ada Düşleri, Düş Adaları" adıyla *Küllenen Her Şey* deneme kitaplarımda yer almıştı.

Birçok öğretmen, semt, sokak, mahalle ve arkadaş.

Okumalarım hep buralara taşınıp durdu.

Okumak, yazmak...

Leyla Hanım bunu gösteren biriydi. Ekrem Bey öğretendi, Sadi Bey ise anlatan...

İğdebeli Hoca (ortaokulda resim öğretmenimizdi), uygulatan ve birikimi getirip önümüze koyandı. Resimde yazıyı gördük, yazıda da resmi öğrendik.

O dönemeçlerin içinde asıl Tohum Islah İstasyonu dönemi var ki; asıl ilginç olanı da bu.

Halam'ın anlattığı masalların yanı sıra edebi metinlerle tanışıyordum. Heceleyerek çözdüğüm okumak büyülü bir yoldu bana. Önüme ne alırsam okuyor; Annem'in verdiği deftere "şunu yaz, şunu çiz" dediklerini de harfi harfine yapıyor kendisine bunları okuyup duruyordum. Onun gösterdikleri uyarıcı da oluyordu.

"Hayat" dergisinin tutkunuydum, bir hafta boyunca elimden düşmezdi. En arka sayfalardaki *Bin Bir Gece Masalları*'nın çizimli anlatımını döne döne okurdum.

Yazı imgesi öylesine yer etmişti ki bende, bir kazıcı gibi geziniyordum kitaplar arasında.

Bu geçişlerin zenginliğini mahalle arkadaşlarımızla paylaşırdık. Kitap alışverişlerimiz taşıyıcı bir öğeydi bize.

Bundan önce sinemayı keşfetmiştim.

Sanırım okuma yolunu biçimleyen, belki de o görsel imgenin dilini anlayarak okumayı sökmek başlı başına bir olguydu bir çocuğun gözünde. Anlama / kavrama / yorum yapma düşüncesini geliştiren bir sanat olarak sinemaya düşkünlüğüm zaman içinde yönlendirici olmuştur bana.

O dar çevreden dış dünyaya açılan pencerenin yanına getirip yazıyı / kitabı koymak tümleyici, hatta anlamlandırıcıydı.

Kitap alışverişleri, kütüphanenin keşfi, kitaplık kurma düşü, kitabevleri giriyor dünyama...

Varlık Yayınları'nın izleyicisi oluyorum. Bunu başka yayınlar izliyor. Artık elime geçen paraları kitaba yatırıyorum.

2./ Geçmişin Açıklanması

Yazarak buraya varırız çoğunlukla. Yazma isteğimizi diri tutandır bu. Bugün / şimdi çağrıştırmaya yarar.

Bellek, yazı aurasımn sırlı "kuyu"sudur.

3./ Yazı ve Deneyim

Yazmak, deneyimlerle oluşan bir olgu.

Başta okuma deneyimi, sonrasında ise yazma girişimi... Bunların sürekliliğiyle biçimlenip gelişir.

Yazmak, yaşadıklarını anlatmak değildir.

4./ Yazının Barınakları

Yazıda kendimizi görünce bunların ayrımına varıyoruz. Sonra da yazı ile nelerin anlatıldığını / anlatılabileceğini düşünmeye başlıyoruz.

Oralarda gezinmek, gidip gelmek keşif duygusunu geliştiriyor insanın. Adeta hayata ve iç dünyanıza tanıklık ediyorsunuz.

Okuyarak edindiğiniz "özel dünya"yı zamanla yazarak kurmaya yöneliyorsunuz.

5./ Özgürleşme Yolu Olarak Yazmak

Kendinize bir alan açıyor, önünüzdeki her bir şeyi bir yana bırakarak orada kapanıyorsunuz.

Özgürleşme eyleminin yeri / mekânı oluyor bir masa, önünüzdeki defter ve kalemse bunun kışkırtıcısı...

6./ Yazarak Gitmek

Bazen, gitmeyi seçtiğim için yazdığımı düşünürüm.

Gidip yeni mekânlar bulmam, yerlere bağlanmam, okumalarımı çeşitlendirmem, yeni defterler açmam, kalemlerimi renk-

lendirmem de bundandır. Ama daha önemlisi hayatın farklı yüzlerine bakmak / anlamak, zamanın dilini öğrenmek için yazarak gitmeyi seçiyorum.

7./ Açıklayamadığımız

Bazen, kör bir noktaya doğru yürüdüğümü hissederim yazarken.

Kalemi elime alırken ya da klavyeye dokunurken ne yazacağımı bilmemek beni "mutlu" eder! Bilincimi, bakışımı, sezgilerimi karanlıktan geçirmek, yazılanları görmek sanrısına yöneltir beni.

O noktada bildiğim tek şey neyi yazmak istediğimdir. Çünkü bir kıyıya gelmiş, istekle yazıya tutunmaya kendimi vermişsem; bir şeyin / şeylerin yazılacağı kesindir. Şu şöyle yazılacaktır diye düşünmem. İlk sözcüğü yazar, ilk tümceyi kurarım. Sonrası gelir.

Bunu, bazen, kendime de açıklayamam.

Her iz, imge, im, yer / mekân, söz, görüntü, duyuş, sezgi, metin, kitap, yazı, tümce, olay, vb. yazmak çağrısıdır bana. Ama nerede/nasıl durduğum, ne yaptığım önemlidir yazının çağrısına uymam için...

8./ Yazmanın Dilleri

O farklılığı okuyarak keşfettiğimi söylemeliyim.

Romanlar...

Öyküler...

Denemeler...

Şiirler...

Romanı öğretici, okuma eğitiminden geçirici buldum hep. Dünya / yeryüzü gezgini kıldığını da söyleyebilirim. Bilgi ve bilinç kaynaklarından geçmek için ufuk açıcılığını da söyleyebilirim romanın.

Öykü; çevreme bakmayı, insanı gözlememi, olayları / durumları görmemi, kendime doğru yürümemi sağladı.

Deneme; düşünmemi, bilgi açlığımı ortaya çıkardı.

Şiir ise, duygularımın sağanağına yöneltti beni.

Yazıya, okuduklarım üzerine notlar tutarak, günlük ve mektuplar yazarak başladım.

Öykücükler, denemecikler yazdım. Sonra roman yazmaya soyundum. Bunda Balzac'ı okumam etkili olmuştu.

Sonra yaza yaza yazının dillerini keşfe yöneldim. Her birinin farklı açılımı, yolu olduğunu öğrendim.

9./ Kendini Anlatma Yolu Olarak Yazmak

İlk yazı deneyimimde bundan yola çıkmıştım.

Ortaokul ikinci sınıfta kompozisyon yazmamızı istemişti Türkçe öğretmenimiz. "O Ülke" adıyla bir yazı yazmış, görmek istediğim yerden, bunun nedenlerinden söz etmiştim. O sıralarda *Don Kişot*'u okuyordum, önümde de Dünya Atlası vardı. Hem okuduğum kitaptan, hem haritadan, hem de henüz görmediğim İspanya'dan söz ediyordum.

Öğretmenimiz beğenmiş ve ödüllendirmişti beni bir kitapla: *Değirmenimden Mektuplar*.

Bu kitap kendini anlatma yolunun ne olduğunu derinden hissettirmişti. Bunun ardından okuduğum *Dünya Nimetleri* tam bir şenlikti bana.

"Türkçe" kitabımızı elimden düşürmediğim günlerdi...

10./ Bağlanma Biçimi / Yolu Olarak Yazmak

Yazı bizi seçmez, biz yazıyı seçeriz.

Bu da uzunca bir yoldur, birike birike oluşan, deneyimlerle biçimlenen.

Bir anda ulaşılabilecek bir olgu olmadığı için, yazıya bağlanma düşüncesinin temelinde okuma sürekliliği yatar. Zamanla bu biçimden biçime dönüşür.

Ötekine / ötekilere bakma yolu olarak da görebiliriz yazmayı. Tanıklık kadar tanımayı da içerir.

Yazarak farklılaştığımızı, başka bir kıyıya geçtiğimizi gözlediğimiz an bağlanmanın yoluna düştüğümüzü görürüz. Öyle ki, yazının ritüelleriyle donanır hayatımız. Ona dair her bir şey bir nesne gibi sarmalar dünyamızı.

Kendimizi, yaza yaza ötekileştirir; hatta yalnızlaştırırız.

Aslında bu bağlanma yolunda iki uç kıyıda dururuz:

*yazan / okuyan "ben" öteki

*hayatın akışında yaşayan "ben"

11./ Yazmak Bölünmektir

Kopuş çizgisine varmadan yazıya dönemiyorsunuz. Yaşanan bir andan, yerden, işten / uğraştan koparak kendinizi bulduğunuz gerçeklik durumuna geçiş. Uzaklaştıklarınızla bağınızı koparıyor, başka bir seyre geçiyorsunuz.

Bu bölünmeyi her an yaşadığı kesindir yazarın. Belleğinde / bilincinde taşıdıklarıyla her yere gider. Yer ve mekân bulduğunda yazıya döner. Arayıştır bu. Düz ve sıradan bir hayatın akışında yapamadığı için kendine bir "yazı yurdu" arar sürekli.

12./ Yazı Aydınlanmaktır

Yazmak, içimizdeki / bilincimizdeki karanlığı aydınlatmaktır bir bakıma. Okuduklarımızla birlikte yaşadıklarımızı da yeni / başka bir dile dönüştürmektir aynı zamanda.

13./ Yazmak Konuşmaktır

Vardığınız yerde yazmaya verirken kendinizi, niçin / ne adına konuştuğunuzu da dile getirirsiniz. Ne/yi yazarsanız yazın bu böyledir.

Hangi yazı biçimini seçerseniz seçin onun diliyle konuşur, insan/doğa gerçekliğine yönelirsiniz.

14./ Yazmak Arayıştır

Yazıyı varılan bir yer, sonuçlanan bir durum olarak görmüyorum.

Bir yazı başkasına kapı aralar. Geçişlere, öğrenmelere, gitmelere hazırlar sizi.

Yaşama, düşünme, yeni bir dil kurma yordamı/nız için bu gerekli.

Arayış olmadan yazı olmaz!

15./ Yazmak, İyileştirici Bir Yolculuk

Giderek yazıyı bir yaşama yolu olarak gördüğümü söylemeliyim.

Evet, tutunduğum bir şey üstelik.

Her gün okuduğum için her gün yazıyorum.

Bu bir zorunluluk / gereklilik mi?

Bazen, bu anlarımda, yani defterlerime kapanıp kitaplarda yol aldığımda; kendimi bir sporcu, sahneye çıkmaya hazırlanan bir şarkıcı, provada bir oyuncu gibi hissediyorum. Bazen de; masanın başına geçince, bir kunduracı, bir terzi, hatta bir doktor gibi hissettiğim olur.

Masamın düzeni, yazı araç gereçlerim, okuma / yazma ritüellerim beni o havaya sokar.

Hazırlayıcı figürleri yerli yerine koyunca, o yolculuklar / çalışmalar başlar.

Her gün bir yerlere gitmek için okuyor, oralarda görmek istediklerime yüzümü dönüp yazıyorum.

16./ Yazı Beklemez

Bir gün yazmasam yazmayı unuturum diye bir kaygı taşımam. Ama o bir gün başka günleri biriktirerek beni yazıdan uzaklaştırabilir de...

Yazmak, öyle bir hal alır ki; artık alışkanlık olarak da göre-

bilirsiniz. Hatta Sait Faik'in imlediği gibi: "yazmadan edemezsiniz". İşte bu durumlarda yazı, asla beklemez...

17./ Yazmak, Onarmaktır

Yazı, kişiliğimizin bir parçası. Kurduğumuz dilde kendimizi bir yerlere koyarız. Parçalananları topladığımız gibi, çözümleyemediklerimizi çözmeye yöneliriz.

18./ Yazmak Soluk Almaktır

Dediydim ya, uzaklaşarak yazarız...

Yakaladığımız kopuş çizgisi bizi bir yere getirmiş, orada kapanıp yazmaya vermişizdir kendimizi... Yazarken değil de, yazıp uzaklaştığımızda soluk aldığımızı hissederiz. Bir hafiflik duygusu, iç dinginliği, barışıklık...

19./ Yeni Sorular Sormak İçin Yazmak

Yazmaya yönelirken gelip sizi bulanlardan kopamaz, hatta bunlara kayıtsız kalamazsınız.

Anlamaya, öğrenmeye, sorgulamaya verirsiniz kendinizi...

Yaratıcılığın önünü açan da budur... Kavrayış bilincini geliştiren, imgelemenizi zenginleştiren kurma düşüncesinin aurasını gösteren bir çabadır bu.

20./ Yazmak ve Oyun

Yazının bir oyun olduğuna da inanırım. Ölüme karşı hayatı savunma biçimi olduğunu yadsıyabilir miyiz?

Öyleyse, yaşam yolunu zenginleştirip anlamlandıran bir boyutunu da gözardı edemeyiz.

Yazının ritüelleri bu oyunun birer göstergesi...

Harflerin bir kalemin veya klavyenin ucunda biçim alması... Yazıp bozmamız, bunlara çeşitli anlamlar yüklememiz bu yanını anlatır.

Yazının sürekliliği de burada yatar kanımca...

21./ Yazmak Yaşamaktır

Yazarak vardığımız çizgi yaşama duygusunun renklerini de anlatır... Her adımda yeniden yeniden o yazma isteğiyle dolu olduğumuza göre; yazdıklarımızla yaşama duygusuna da bağlanırız... Varolmayan bir şeyi kurduğumuza, anlattığımıza göre...

22./ Yazarak İnsanlık Durumlarına Bakmak

Yazma edimini ortaya çıkaran olgulardan biridir bu da.

Yaşanan, tanık olunan, görülüp izlenen olaylar / durumlar, insana dair herşey yazmak için bir neden...

Eugene Ionesco bunun altını şöyle çiziyor:

"Bir yazarın yapıtı da sorunlarla, her çeşitten amaç ve sanılarla doludur ve yapıtın içinde toplumun, insanlık durumunun eleştirileri vardır. Sonra yazar kendisini ele almadığını sanabilir, ama yapıtında gene kendini bulur. Yapıtının gerçek niteliği, içinde bulunan bilinçsiz itiraflardadır."(*)

Yazı yolunun biçimlenmesinde yaşanılan ortamın etkisi büyük. Okunulanlarla dönüp oraya, insanlık durumlarına bakar, bunları kavramaya çalışırız...

23./ Yazmak Göze Almaktır

Kapanmayı, gitmeyi, bir başına kalmayı, sızılardan geçmeyi göze almaktır yazmak...

Avunç çağlarını beklememektir... Söylemeyi seçtiğinize göre, birçok şeyi de göze alıyorsunuzdur...

(*) Eugene Ionesco, *"Yazar ve Sorunları"*, Çev.: Murat Belge; Yeni Dergi, Aralık 1964

24./ Yazmak Eylemi

Bazen çağrısız bir ses gibi kalakalırız. Yüzümüz yazıya da dönük olsa bekleriz... Bir ivme, bir neden arar bakışlarımız yazmak için.

Zor bir kıyıdır orası...

İçinizde birikenleri dışavurma isteği bir arayıştadır. *Nasıl söylemeliyim*'in arayışı... Söze gelenlerin biçime dönüşmesi için içinizdeki barınaklardan geçirmeniz gerek dilinizi.

Gene Ionesco'ya dönecek olursak:

"Karmakarışık itişlerin, birbiriyle çelişen ve birbirini tamamlayan güdülerin zoruyla yazıyorum: gurur, güç isteği, nefret, kendimi arıtma çabası, sevgi, acı, özlem, can sıkıntısı, güven yoksunluğu, haklı olduğuna inanma, inanma eksikliği, güçlü bir aydınlanma ve aydınlatma isteği, eğlence (ama eğlendirdiğim kendimsem, neden yazmak bana böyle zor geliyor ve neden böyle yenilmez bir yorgunluğa yol açıyor?) ve alçakgönüllülük. Bana öyle geliyor ki bütün bunlar yazınsal yapıtlar içinde vardır, açıkça görünür, üstelik yapıyı, yazarın kendisinin konuşarak açıklayabileceğinden daha iyi anlatırlar." (*)

Evet yazmak eyleminin kendimize dönük böyle bir yanı var.

Bazen açıklamak istemediğimiz her şey gelip oraya ağar biçimden biçime girer... Kazıyınca kendimizi bulabiliriz. Anlatmaktan kaçındıklarımızdır belki de yazmak eylemini var eden...

Yazı, iyileştiricidir her zaman...

25./ Yazmak, Sesini Aramaktır

Kendimize dönük bir yolculuktur yazmak eninde sonunda... Başlama noktasını vereden bir eyleme yüzümüzü dönerken bir arayışı da seçiyoruz aslında...

Yazarak başkalarına ulaştığımız kesin.

Son bir yılda internet ortamında yazdıklarımın okur katında karşılanma biçimi zaman zaman düşündürmüştür beni.

Orada (**) yayımlanan son yazılarından birini (***) okurlar

(*) Eugene Ionesco, agy.
(**) www.iktidarsiz.com
(***) "Gecene Taşı Beni"

şöyle karşılamışlardı:

Okur Yorumları:(*)

Tuhaf

F. Andaç'ın yazısının altındaki tüm yorumları okudum. Bu tartışmaya bir anlam veremedim. "bir okur" rumuzlu birisi belki farkında olmadan, belki de bir şeyler ima ederek kısa bir yorum yazmış ve kıyamet kopmuş. Bana en tuhaf gelen şeylerden biri de "başka bir okur" rumuzlu birinin "bir okur"a verip veriştirmesi. Yok efendim sen korkaksın da, fikirlerini doğrudan söyleyemiyorsun da, "bir okur" maskesinin arkasına gizleniyorsun da, Andaç'ın yazdıklarını kıskanıyorsun da, yazar olamadığın için böyle yapıyorsun da... Bu ne yahu? Ben hayatımda böyle tuhaflık görmedim... Çok Saygı(!) Değer "başka bir okur" arkadaşımız, farkında olmadan "bir okur"un yaptığının beş beterini yapıyor... Madem o kadar yüreklisiniz siz neden "başka bir okur" rumuzunu kullanma gereksinimi duydunuz. Adınızı herkesin önünde açıklasaydınız ya! Yoksa bu kadar F. Andaç övücülüğü size de mi ağır geldi? Demek ki siz de böyle "güvenli" sanal ortamlar tercih ediyormuşsunuz. Ayrıca "bir okur", F. Andaç'ın metinlerine bakıp sessiz sessiz ağlarken yalnız değil galiba. Anladığım kadarıyla siz de en kısa yoldan yazarlık sıfatını kazanmak istiyorsunuz. Bu canhıraş F. Andaç savunuculuğu aklıma başka bir şey getirmiyor. Egonuzu tatmin etmek için iyi bir yol seçmişsiniz... Hani, "bir okur" da egosunu tatmin ediyordu ya! "bir okur"a bir tavsiyede bulunmuşsunuz: "Kendini tanımak için aynaya bakmaya çalışma, çünkü bir suretin olduğunu sanmıyorum!" Benim de size bir tavsiyem var: Kendinizi tanımanız için aynaya bakmanız yeterli bence...

A. Öztürk

Tekrar Sukünete Davet

Selamün aleyküm gönül kardeşlerim. Sayın Öztürk'ün yazısını okuyunca iyice üzüldüm. Bu kadar asabiyet nedendir kardeşlerim. Gelin edebiyatın gerektirdiği vecheye sahip çıkalım. Lütfen birbirimize asabi sözler söyleyip keder salmayalım. Bizim kültürümüz gül ile bülbülün, gönül ile gülün kültürüdür. Sayın Andaç'ı da ben hep bu kültür mozayiğinin taşıyıcısı olarak okuyup anladım. Bu köşe edebiyatın, kültürün münazara edildiği bir köşe olmalı. Herkesi tekrar sukunete davet ediyorum

Turabi

(*) Yazım biçimleri olduğu gibi korunmuştur.

Edebiyatın İdeolojik Yapılanması

Andaç'ın ele aldığı sanat yaşam bağlamı çok elzem bir konu. Edebiyatın ideolojik yapılanmasının Türkiye'de uğradığı dönüşüm bağlamında bu konu düşünüldüğünde Andaç'ın söyledikleri daha iyi anlaşılacaktır. Yaşamla kesişmeyen bir edebiyat pratiğinin, ideolojinin tutsak edici bağlamına saplanıp kalacağını herkes sezebilir. Oysa durum sanıldığından daha karmaşıktır. "Yaşamın edebiyata değmediği noktalarda, yazının dönüştürücü gücüne zarar gelemeyebileceği söylenemez," demek doğru değil midir gerçekten? Bu tam da Avrupa'nın edebiyata yüklediği ideolojik bakış açısının berkitildiği noktalarda açığa çıkar. Evet bir anlamda edebiyat yaşama dair olguların yazı(n) düzleminde fenomenlere dönüştürüp, insan bilincinde tekrar olgusal içerikleriyle ele alan bir yapıdır. Ama bunun dahilindeki her şeyin bir noktada bizi aşırı bir bireyleşmeye götürmeyeceğini savlamamayı haklı çıkarmayacak bir anın olmadığını söylemek, bizi bunlardan arındırmayacak bir yapı sunmamayı gerektirmez mi? Bunu biraz daha açarsak: yazının insanda bıraktığı izlerin ertesinde meydana gelen bilinç eşiği aşımının toplumsal düzeyde kültürel bir kod oluşturabilecek olgusal yapılanmalara dönüşmeyeceğini fark etmek için, edebiyat-yaşam sorunsalını başka açılardan ele almak gerekir. Bu bakış açılarından ilki ve en önemlisi, kültürel bağlamın kırılganlığıdır. Edebiyatın yaşamla ve diğer kültürel edimlerle ilişkisinde modernitenin yol açtığı kırılganlığın etkisini azaltmak için toplumsal bir aktör olarak yazar kimliğinin tamamen yeniden yapılandırılması gerekebilir. Bu gerekirliğin elzem olmadığını fark etmemek bir krize yol açmaz gibi gözükmez ilk elde. Bilakis modernite, her ne açıdan bakılırsa bakılsın, toplumsal tinin görüngüsünde önemli bir dönüşüme işaret eder. Bu dönüşüm sadece bilinebilir bir olgu olarak değil, bilinçaltına yerleşmiş bir kültürel kod vasıtasıyla da toplumsal yaşama katılır hatta ona müdahil hale gelir.....

Müdahale iki aşamalı olarak gelişir: İnsanın yerelliği ve evrenselliği aşamaları. Bu açıdan bakınca edebiyatçı hem yerel hem evrensel olmalıdır. İçinden çıktığı fiziksel, dilsel, tarihsel bağlamı bilinç düzeyinde taşırken, evrensel boyuttaki ve modernitenin ortaya çıkardığı olgusal değerleri bilinçaltı düzeyde bir yapıya kavuşturabilir. Bu Türkiye'de Cumhuriyet sonrası edebiyattaki başlıca ivmedir. Avrupa'nın edebiyat birikiminde on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan savların bizler için çok belirleyici olmadığı söylenegelmiştir. Oysa daha yakın bir plandan bakıldığında durum daha komplekstir. Edebiyatın toplumla olan soyut ilişkisinde somut bir bilinç olgusunun yer almadığı bir uzam var olabilir mi? Bunun yanıtını hemen vermek zor. Halbuki Cervantes'ten bugüne gelen roman geleneğine bakıldığında, romanın bir üst-kültür görün-

güsü olarak evrildiğini gözlemleriz. Peki Türkiye'de durum nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorunun yanıtı çok belirgin bir aydınlanmaya götürebilir bizi. Sanki gnostik bir bakış açısının zorunlu kıldığı belirlenimlerin insana dayattığı bir çıkmaz gibi duran felsefi söylem, edebiyat alanına uygulanmaya kalkışıldığında ideolojik yapının tüm görüngüsel taraflarını ortaya çıkarır. Edebiyata ideolojik bir mercekten bakmak kuşkusuz ilk elde bizi yanılsamalara götürür. İdeolojik bakışın, insanın toplumsal, kültürel, tinsel, tarihsel, ruhsal, zihinsel gelişiminde oynadığı ikircikli tutum gözden kaçmamalıdır. Tam da bu noktada, Heidegger'in özdeşlik ve ayrım arasında yaptığı referanslar önem kazanır. Andaç'ın söylediklerı bu bağlamda daha da önem kazanır. "Hegel'e göre düşünmenin işi, düşünme olarak düşünmedir. İşin böyle, yani düşünme olarak düşünme diye saptanmasını, gerek ruhbilimsel gerekse bilgikuramsal olarak yanlış yorumlamamak için açıklayıcı bir ekleme yapmamız gerekir: Düşünülmüş olanın düşünülmüşlüğünün dolu dolu gelişmişliği içinde düşünme olarak düşünme. Burada düşünülmüş olanın düşünülmüşlüğüyle anlatılmak istenen şeyi yalnızca Kant'tan yola çıkarak, ancak Hegel'in mutlak, kendi deyişiyle kurgusal olarak düşündüğü deneyaşırılığın özüyle anlayabiliriz. Düşünme olarak düşünmenin düşünülmesinin 'salt düşünme öğesi'nde geliştirilebileceğini söylerken Hegel'in gözettiği de budur" (Heidegger, Özdeşlik ve Ayrım, Çev. Necati Açа, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997) Heidegger'in felsefe için "düşünme olarak düşünme" dediği kavramlaştırmayı edebiyata uygulayabiliriz: "Yazma olarak yazma" ve "okuma olarak okuma." Yazma olarak yazmanın bizi getirdiği ideolojik sapmanın Türk edebiyatında hangi dönemeçlere karşılık geldiği ne yazık ki üzerinde hiç durulmamış bir konudur...

Oysa, yazma olarak yazmanın yazılmışlığa tutabileceği ışık altında, okuma olarak okumanın da okunulmuşluk açısından bir incelemeye tabi olacağı aşikardır. Bunun ne açıdan önemli olduğu sorulması gereken ilk sorudur. Okunmuşluk olarak bir Türk edebiyatından bahsedilebilir mi? Yazma olarak yazmanın, okuma olarak okumaya dönüşebildiği noktalarda, yazılmışlık ve okunmuşluk kavramlarının daha da önem kazanacağı su götürmese de, başka açılardan okuma olarak yazma gibi kavramlaştırmalara da kapı aralayabilir. Bu nedenle, Türk edebiyatında bilinç ve okunmuşluk ilişkisi açısından çok tekil örnekler bulunmasa da, tümel olarak konuya yaklaşıldığında yazılmışlık ve okunmuşluk ilişkilerinin temelinde yer alan görüngüsel bir devinim hız kazanır. Yine Heidegger'e dönecek olursak: "Metafizik, varolanı varolan olarak, yani genel'de düşünür. Metafizik, varolanı varolan olarak, yani bütün'de düşünür. Metafizik, varolanın varlığını hem en genel olanın temele indirici birliğinde, yani her yerde genel-geçer olanda, hem de tümlüğün

temellendirici birliğinde, yani her şeyin üstündeki en yüce'de düşünür. Kurucu temel olarak varolanın varlığı peşinen böyle düşünülür." (age., s. 42) Bu satırları aynen edebiyat için de yazabiliriz: "Edebiyat, yazılanı yazılan olarak, yani genel'de düşünür. Edebiyat, yazılanı yazılan olarak, yani bütün'de düşünür. Edebiyat, yazılanın yazılmışlığını hem en genel olanın temele indirici birliğinde, yani her yerde genel-geçer olanda, hem de tümlüğün temellendirici birliğinde, yani her şeyin üstündeki en yüce'de düşünür. Kurucu temel olarak yazılanın yazılmışlığı peşinen böyle yazılır." Yazmanın okuma ile ilişkisi için de bu önerme bize ışık tutar. "Edebiyat, okunanı okunan olarak, yani genel'de düşünür. Edebiyat, okunanı okunan olarak, yani bütün'de düşünür. Edebiyat, okunanın okunmuşluğunu hem en genel olanın temele indirici birliğinde, yani her yerde genel-geçer olanda, hem de tümlüğün temellendirici birliğinde, yani her şeyin üstündeki en yüce'de düşünür. Kurucu temel olarak okunanın okunmuşluğu peşinen böyle okunur." Bu noktada şöyle bir ikilem çıkıyor karşımıza: Eğer "Edebiyat, yazılanın yazılmışlığını en genel olanın temele indirici birliğinde" bulunuyorsa gerçekten, "tümlüğün temellendirici birliğinde, yani her şeyin üstündeki en yüce'de düşünür" bir hale gelmesinin bir nedeni olmalıdır. Andaç'ın yazısı bu neden bağlamında önem kazanıyor kanımca.

Berke

Sukûnete Davet

Selamün aleyküm güzel kardeşlerim. Şu mucizelerle dolu kainatımızda insanın aklî havzalasından daha kudretli bir şey var mı? Bu internet sitesindeki her yazar kati surette değerli. Ama sayın Feridun Andaç'ın yazılarının benim için yeri başka. Kendisini Zaman gazetesinde de takip ediyorum. Geçenlerde sevgili ADNAN KAYIHAN ne güzel de yazmıştı: "Feridun Andaç, yazıyı bir oyun haline getiriyor. Amacı kendisi olan bir oyun... Tıpkı bir çocuğun oyuncaklarıyla geçirdiği zaman gibi dolgun bir zaman oluyor yazmak onun için. Yapıyor, bozuyor; farklı denemelere girişiyor. Beklenmedik insanlar, nesneler, sözcükler çıkarıyor karşımıza. Okur, bir metnin okuru olarak kitapla ilişki kurmuşken, bir de bakıyor yazarın kurguladığı oyunun bir parçası haline gelmiş, oyuna dahil olmuş. Yazar, okurun da dili oluveriyor. Andaç'ın yazılarına aşina olanlar için şaşırtıcı bir durum değil aslında bu sözünü ettikleri. " Burada yorum yazan bazı arkadaşların asabiyetine bir anlam veremedim. Sayın Feridun Andaç'ı gerçekten tanıyorlar mı acaba? Bence bir kere daha muhayyilelerinde tartsınlar söyledikleri asabi sözleri. Herkesi sukûnet içinde düşünmeye davet ediyorum.

Turabi

Yalın

Feridun bey, yazdıklarınızı yakından takip etmeye çalışıyorum. Özellikle de bu sitedeki yazılarınızı. Basmakalıp cümlelerden, klişe laflardan, hep birbirini tekrar eden saçma sapan ifadelerden, zerre kadar edebi değeri olmayan bozuk ve anlaşılmaz metinlerden uzak, duru, yalın, sade, ilkeli bir anlatımınız var gerçekten. Sizi hakkaten tebrik ediyorum.

Recai Enerji

Çokseslilik

"Ben, başka sesler olmadan yazının kurulabileceğine inananlardan değilim," demişsiniz Sayın Andaç. Bu, bence çok önemli bir tespit. Aslında yazmak ve okumak soyut anlamda insanın bilincini ikiye bölen bir eylem. Birey bir metni okurken bilmelidir ki metin de o bireyi okumaktadır. Hakeza yazmak eylemi de öyle. Daha ilk baştan işin içinde bir ikilik var, bir ikili iktidar durumu var. Bu noktadan hareketle edebiyat ya da daha genel anlamda metin çok sesli olmak zorundadır. Metni, okuyandan bağımsız olarak düşünemediğimiz için, yazarla okur arasındaki diyalektik ilişkiyi göz ardı edemeyeceğimiz için, daha ilk başta bir çok seslilik durumu var demek abartılı bir söylem midir? Sanmıyorum! Geriye 'yazar mı metni yaratıyor yoksa metin mi yazarı yaratıyor?' gibi çelişik bir sorun çıkyor ortaya. Bu sorun ancak yazarın yüzünü yapıta, yapıtında yüzünü yazara dönmesiyle çözülebilir. Kendi adıma diyebilirim ki ben de bir metnin çokseslilik olmadan kurulabileceğini düşünenlerden değilim.

Hüsamettin Çabuk

Kuşatıcı Alan Olarak Edebiyatın Görüngüsü

Edebiyata ilişkin çok önemli tespitleriniz. Ben de amatör bir edebiyat ve kitapsever olarak bu konuda uzun yıllar düşündüm. Bence edebiyat insanın bilincinden doğan bir ikilemle atılım kazanan bir olgu. İnsanın kültür, toplum ikiliğinden beslenen, ama bilincin özyapısının verdiği itkiyle şekillenen, oradan başka okurların, yani başka bilinçlerin izdüşümüne giren hatta onları dönüştüren bir gücün tezahürü gibi geliyor bana yazmak ve okumak. Bununla da kalmıyor tabii: İnsan denen muğlak varlığın içine girdiği yaşam labirentinde karşısına çıkardığı yükümlülük anlarını da belirgin kılıyor. Sanki bilincin doğasının yaşamdaki eşdeğerini olumlayan bir biçimde, insan yaşamının olumsal bir döngüsünü oluşturuyor. '"Onsuz edilemeyen bir şeydir!" desem, çok mu abartılı gelir?' diye yazmışsınız. Hayır, abartılı gelmemeli. "Onsuz edilemeyen bir şeydir!" desem, çok mu abartılı gelir?

Faruk Feryal

Yazım şuydu:

GECENE TAŞI BENİ

1./ Yazmalı Bunu

Bekir Coşkun'un "Urfa Küncüsü" yazısını okurken içim açıldı. Yazmanın, dilin büyüsünü düşündüm... Taşıyıcı olan belleğin rengini yansıtan söze tutunmanın anlamını bir de...

Fakülte'de, derste öğrencilerime taşıdım Coşkun'un yazısını. Okuduk, üzerinde konuştuk. Zamanın hayatımıza iz düşüren renklerine oradan baktık.

Sonra da, onlara, yazabilme cesaretine kapı aralayan birkaç örnek metni hatırlatarak kendilerine dair yazmalarını istedim. Ama önce dil metaforunun ne anlama gelebildiğini, Coşkun'un yazısı üzerinde durarak, anlatmaya çalıştım.

Salman Rushdie ile yapılmış bir söyleşiye getirdim sözü sonra. Yasemin Çongar'ın Milliyet gazetesinde yayınlanan söyleşisini okurken aldığım notlardan bazılarını aktardım onlara. Roman yazmak, roman sanatı, aidiyet duygusu, kimlik, ötekilik, milliyetçilik, yazmak, sözlü gelenek, dilin katmanları, hikâye anlatma biçimlerinden söz ettik.

Dönüp bu kez de ben Coşkun'un yazısını okudum onlara. Her bir sözcüğün tınısını hissetmelerini istiyordum çünkü.

İyi okurluğun süreklilikle sağlanabileceğini, bir gün onların kapısını çalabilecek, yazarlığa giden yolun buradan geçtiğini anlatmak düşüncesindeydim.

Sonra da dönüp, "yazmalı bunu" diyebilecekleri bir anıyı / olayı / durumu yazıya geçmelerini; Rushdie'nün şu sözlerini de bir yere kaydetmelerini istemiştim:

"ÖTEKİ'ne ne kadar yakından bakarsan, onda o kadar kendini görürsün. Irkçılık, milliyetçilik, öteki'ne bakmayı bilmeyenleri cezp ediyor. ÖTEKİ'nde kendini görebilirsen milliyetçi olmazsın. Belki de asıl trajedimiz, sandığımızdan daha fazla birbirimize benzememizdir."

Amin Maalouf'un *Ölümcül Kimlikleri*'ne de değinmeden edememiştim.

Gözüm o yazının ilk satırlarındaydı:

"Bizler, o dar taş sokakta oynayan çocuklar, bir avuç küncü (susam) gibiydik.

Yazgının eli, bizi bir boz tarlaya savurdu.

Kimimiz yeşermeden yem olduk kuşlara.

Kimimiz çok şanssızdık, topraksız kayalıklara düştük, filizlenip kök salmadan yandık..."

Döndüm kendi çocukluk yurduma. Kar tozakları içimi havalandırdı...

2./ Zamanın Elinden Tutan Gün

Işıklar karardı.

O an geldi gözümün önüne.

İçimiz ürperirdi. Oturduğumuz sandalyelerde birbirimize sokulur, nefesimizi tutar karşımızdaki beyaz perdeye ilk ışığın yansımasını, sonra birazdan yola çıkacağımız o büyülü dünyanın ilk görüntülerinin akmasını beklerdik.

Henüz müzeye dönüştürülmemiş "Kongre Binası"nın bitişiğindeki Yapı Sanat Okulu'nun bir dersliği sinema salonunu olarak düzenlenmiş, Çarşamba günleri öğleden sonra öğrencilere film gösterimleri yapılıyordu.

Gösterimdeki film matine saatlerine göre çevre okullarına ayrılmış. Her hafta o saatin müdavimi olmuşuz sıra arkadaşlarımla. İçlerinde sinemayla ilk önce tanışanım belki de! 1958 yılı İstanbul'unda, kentin "yeni konukları" arasındayız. Evimizin balkonu açık hava sinemasına açılıyor. Dört yaşında bir çocuğun ilk sinema seyri orada başlıyor. Sonra, Almanya serüvenine katılmaktan vazgeçen babam, bu kentte tutunamayacağını anlayarak, 1960 İhtilali sonrasında yeniden kentine dönüyor.

Büyük kentte bir süre yaşamışlığın yeniliği hayatımızı biçimlendiriyor. Ben de, oradan sinema ve okuma tutkusunu alıyorum... Düşlerimin süsü, rengi her biri.

Işıklar karardı.

Koltuğuma gömüldüm. Uğultu dalgası dinmiyor. Fısıltılar birbirini tetikliyor, perdeye düşen ilk görüntü alkış tufanını getiriyor.

Hava ayaza kesmiş, başımda okul kasketim, koltuğumun altında çantam. Recep'le yollara düşmüşüz. Lala Paşa Camii'nin yanı başındaki kuyumcu dükkânının önünde bekleşiyoruz. İçeride uzun boylu bir kadın, yanında orta yaşlı bir erkek. İkisi de sinema oyuncusu. Kentimize film çekimi için gelmişler.

Günlerdir onları yakalamanın derdindeydik.

Kaldıkları otelin önünde buza kesmiştik. İçeri girmeye cesaret edemiyorduk. Sonra ne diyecektik! Beklemek en iyisiydi, görecektik daha yakından. Bununla da yetinmeyip peşlerine takılıp o kuyumcuya kadar gelmiştik.

Kadın siyah gözlükleri, beyaz beresi, aynı renkten montu, siyah pantolonu ve uzun boyuyla hemen dikkati çekiyordu.

O gün çarşı pazar peşlerinden gidip otele varınca ancak konuşabilmiştik. Karşılarında sinema tutkunu iki çocuğu gören kadınla erkek oyuncu gülümseyip konuşmalarıyla içimizi ısıtmışlardı.

Ertesi gün, filmin çekildiği, ilk okulum olan Gazi İlkokulu'nun bahçesine gidip film ekibinin yanında bitmiştik. Ortalığı saran telaş bizim filmin çekildiğini görme sevincimizin önünü alamamıştı.

Büyülü fener aydınlatıyordu perdeyi... Uğultu dinmişti...

Perdeye yansıyan ışıktaki ilk görüntü karanlığı şenliğe boğuyor... Alkışlarla gelen sevinç gösterisine oturduğu yerden kalarak selamlarıyla karşılık veren oyuncunun yanı başındayım.

Tam kırk bir yıl sonra, filmin çekildiği kente bu filmle dönüyorum ben de.

Karanlığa gömülüyoruz ikimiz de tüm izleyiciler gibi. Eminim ki farklı duygu ikliminde yaşıyoruz onlarla biz.

Filmin bitiminde sahneye çıkıyor Selda Alkor, *Buzlar Çözülmeden* filminin çekiminden, o güne dair anılarından söz ediyor, gözyaşlarını tutamıyor... Sonra, bir ses, beklemediğim bir ünlemeyle beni sahneye çağırıyor:

"O günlerde bir çocuk olarak filmin çekimini sette izleyen..."

Bu öyküyü anlattığım dostumun çağrısıyla beyaz perdenin önündeyim. Bir süre öylece kalakalıyorum. Selda Alkor'un konuşurkenki duygu tonu, gözlerinin nemi beni kendine çekiyor. Zamanın elinden tutan bir günün soluğu kesilen sözlere dönüyorum sonra...

Kentin sokaklarına serilen yüreğimden söz ediyorum; sinemanın büyülü yolculuğundan, bizi hayata hazırlayan, gösteren, öğreten, eğiten, biçimleyen yanlarından bir de... Sinema önlerinden, kitap-dergi alışverişlerinden...

Sonra o gece, dağdaki otel odamda, tutup Emrah ile Selvi'yi yazmaya başlıyorum. Anlatıcı Âşık, çıkıp geliyor Palandöken'in engininden; sözüme dil, dilime tutamaç oluyor:

Ah! Ne anlatayım oğul. Sözü hangi çarşılardan toparlayıp getireyim. Şimdi, yedi yabanda kaldı her şey. Yitip gitti o güzelim kahvehaneler... Sözü elbirliğiyle yok ettik! O geceler boyu alıp bizi götüren, dem çağlarını yaşatan, âşıklar barınağında mührü saklı duran sözü tükettik...

3./ Bir Dilin Tınısıyla Yazmak

Sözel kültür, bir hatırlama biçimidir benim için.

Çocukluğuma dönerim masallarda, hikâyelerde, yaşanmış olayların aktarımlı anlatımlarında.

Önce imgeler belirir, sonra figürler, daha sonra da sözden söze geçişlerde dile getirilenler...

Bugün, yazmaya yöneldiğim zamanlarda; o günden gelen / kalanları hatırlamaya çalışınca, bir dilin tınısına tutunmak isteğimi düşünürüm çoğunlukla.

Yazmak, anlatmak için bir yoldur bu.

O sözel dilin gelip yazıda yaşayabileceğini tasarlamaya veririm kendimi. Önümde tek kaynağım belleğimdir, bir de tutunduğum imgeler / figürler.

Sözcükler, işte o an, birer örgü gibi örülmeye başlar. Bellek çalışır. Ama yazılanlar birebir o hatırlananlar değildir asla. Orada

gelip sizi bulan bir tınıdır. O da bir kıvılcımdır yazmanız için.

Ben, başka sesler olmadan yazının kurulabileceğine inananlardan değilim.

O sesler, yanılsamalardır aslında. Yani ötenizde duran, sizin algı / kavrayış biçiminizle biçimden biçime girip renk alıp veren, sonra da anlamlar bütünlüğünü oluşturanlardır.

Yazarken, sözele, yani en ilke uzanmam bir dilin bilincimde yer eden tınısını yakalamaktır. Ki; imgelem dediğimiz şey de-bir kar topağı gibi- bunun üzerine kurulup gelişir.

Siz, o kapıyı aralayıp girdiğinizde; aslında bir coğrafyaya da adım atıyorsunuzdur. İnsana, kültüre, olaylara, yaşanmışlıklara, yere / mekâna yeniden bakma biçimini de kurabilmek için hatırlamayı seçiyorsunuzdur.

4./ Yazarken Okumak

Vazgeçilmezimdir bu benim. Hele denk düşen okumalar, okuma anları yazımı daha da zenginleştirir, verimli kılar yazı yolumu.

Bazen bir tümceyi okumuş olmak bir romana veya öyküye başlamak için neden bile olabilir.

"Dünyayı Saran Sessizliğin"i yazarken bunu daha çok hissettim. Çok yayılmadan özel okumalara, seçilmiş yolculuklara çıktım.

Roman kendini yazdırırken, açılımlarını geliştirebilmek için, o türden okumalar / yolculuklara gitmek iyi geliyor. Örneğin; *Madame Bovary* ile *Kızıl ve Kara*'yı, *Bir Hayat* ile *Senin Köylerin*'i önüme alıp bir arada döne döne okuma isteğim de bundandı.

Sonuncu yolculuğumda, Malatya'da, roman kahramanlarımdan birinin izindeyken; tam o gün, o yerdeyken o canice cinayet olayı gerçekleşiyordu.

Üniversite yerleşkesinde öğrencilere verdiğim konferansta "edebiyatın hayatın içindeki yeri ve anlamı"nı anlatıyordum. Konuşmam bitip dışarı çıktığımda bu haberi aldım.

Kente indiğimde asıl olayın vahşetini kavradım diyebilirim.

Romanıma kahraman olarak seçtiğim, dahası onun izlerini taşıyan, dostum da yıllar öncesinde böylesi bir cinayete kurban gitmişti. Bu kentten çıkıp İstanbul'a gelerek tutunmaya çalışan biriydi. Kentin ücra bir köşesinde boğazı kesilerek öldürülmüştü.

Sıkışıp kaldığı kentte kendi sorunlarını anlatan bir memuru dinliyordum. Bana çalışma arkadaşının, bundan birkaç ay önce, nasıl intihar ettiğini anlatıyordu.

O konuşmamı hatırlamıştım bir an; orada, öğrencilere edebiyatın hayatımızdaki yerinden söz ederken şunları söylemiştim:

Edebiyatı hayatın tek kuşatıcı alanı olarak göremeyiz elbette. Ama öğretici / gösterici / yönlendirici yanını da hiçbir zaman göz ardı edemeyiz.

Peki; hemen şu soruyu soralım kendimize: Edebiyat denildiğinde ne anlıyoruz, bizim için anlamı nedir?

"Onsuz edilemeyen bir şeydir!" desem, çok mu abartılı gelir?

Dilerseniz, buradan yola çıkarak, neden onsuz edilemeyeceği üzerine konuşalım.

Edebiyat, dil ve biçimler topluluğudur. Yazarlar / yapıtlar / biçemler... O bir araya gelişin en temel öğesi her biri. Karşımıza çıkardıkları ise; hayatın keşfidir.

Yazarak hayatın kazıcısı kesilen yazar, okuru(nu)da karşısında böyle görür, görmek ister.

Çünkü yazılan hayat, kurulan dünyalar zaman/mekân ekseninde dile getirilen insan gerçekliği bizi ilgilendirir. Çünkü oradan, ötemizdeki hayatlara, sonra da kendimize bakarız.

Edebiyatın sunduğu gerçeklik; insana ve hayata dair olan her şey uyarıcı / yönlendirici / geliştiricidir.

Daha sonrada romandan söz etmiş, düşünsel ve duygusal olarak insanın gelişmesindeki etkisini anlatmıştım. Hayatı okuma biçimlerini bize gösterdiği için de neden vazgeçilmez bir yerde durduğunun altını çizmiştim.

Gidip kentin en uzun caddesi Hürriyet Caddesi'nin bir köşedeki kahvede oturmuş, kentteki cinayet olayını düşünüyordum. Bu kez okumanın yerini hayatın gerçekliği alıyordu. Bir kitapçıdan çıkıp gelmiştim buraya, Cemil Meriç'i anlatan bir

kitap almıştım. Çayımı yudumlayarak kitaba göz atıp kendimi avutmaya çalışıyordum. Kitabın alınlığında yer eden şu sözlerini okurken; *"Kimim ben? Hayatını, Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi,"* taşradaki hayatın bin bir yüzünü düşünmeye verdim kendimi...

Burada yaşamanın arafta yaşamakla eş olduğunu bir kez daha hatırladım...

***

Görüldüğü üzre orada da bir ses arayışının ardındaydım... Yazılanma üst başlık olarak "Sessiz Arayışlar"ı seçmem de bundandı.

26./ Yazmak, Okura Gitmektir

"Yazarken okuru düşünmeyiz," deriz çoğumuz. Öyledir de. Ama yazdıklarımızın bir okuru olduğunu / olacağını biliriz.

Neden yazarız? diye sorulduğunda, kestirmeden (ben de) başka bir iş bilmediğim için, demiyorum.

Başka şeyler de yapabilecekken yazıyı seçtim... Çünkü bunun iyileştirici yanı olduğuna inanırım.

Yazmayı seçen insan, onarılacak yanları olan insandır; acıdan varolandır. Yaratıcılık serüvenine yüzünü dönmesinin debisinde acı vardır. Bunu dile getirebilmede yaratma cesaretine tutunandır yazan / yaratıcı insan.

Çünkü okurluğu seçmiştir önce. Orada görüp öğrendikleriyle var etmiştir kendini.

Bir yazarın yazdıklarıyla okurda bıraktığı izleri / etkileri bilir.

Madem ki yazmayı seçiyor, o zaman okuru da seçmiştir.

Okursuz yazının ne anlamı olabilir ki!..

27./ Yazmak, Kendi Olmaktır

Yazı yolunu seçtiğimize göre; sesimizin rengini / dokusunu oraya ağdırmanın "işçi"si kesiliriz. Durmak bilmeyen bir çabadır

yazmak: okumak, görmek, bakmak, anlamak, yorumlamak, başkaldırmak, küsmek, öfkelenmek, acı çekmek, gitmek, özlemek, beklemek, inanmak, bağlanmak, öğrenmek, aydınlanmak isteği / duruşudur yazı auramızı vareden.

Tüm bunlar da kendi olmak yolculuğunu ortaya çıkarır.

28./ Yazmak, Ait Olma Duygusunu Keşfetmektir

Yazarak başka yere / yerlere gittiğimizi sanırız. Oysa her yazma eylemi bizi kendimize döndürür, varoluşumuzu anlamlandırır, aidiyetimizi hatırlatıp gösterir...

"Öte-yer"e bakarak, hatırlayarak yazarız. Biliriz ki; "burası" ait olduğumuz yer değildir. Çünkü, yazarak gitmeyi, kendi sesimizi aramayı seçmişizdir. Ama "yitik cennet"e hiçbir zaman kavuşamayacağımızı hatırlatan gene yazıdır, bunu bilsek de vazgeçmeyiz, o keşif duygusunun ardına takılıp gideriz.

29./ Yazmak Duymaktır

Hissederek yazdığımız kesin... Bakışımızın arayışları, düşüncelerimizin yansımaları gelip bir noktada buluşur.

Çatışmalardan doğar yazı. Yazar ise muhalif duruşuyla o çatışmaların ne olduğuna, nasıl ve niçinliğine bakar. Öğretici olmaktan çok göstericidir.

30./ Yazmak Öteye Geçmektir

Yeni bir söz söylemek, bir bütünü oluşturmak için yola çıkarız. Yazmaya başladığımız an, öteye geçtiğimiz andır. Özellikle de yaratıcı yazı bunu açıkça gösterir.

Ötedekilere bakmak için yeni bir dil kurmak gerek...

Bir başka yönü de; tümlediklerimizle yeni bir gerçeklik yaratıldığı için, olagelenlerin dışında bir yere varırız.

Yazının kendi gerçekliği bunu her aşamada gösterir.

31./ Yazmak Görmektir

Yazının ucuyla bakarız çoğu şeye.

Ses arayışımız bizi her yere götürür. Gezgindir yazar. Dahası yazı gezindirir sürekli, bir bakıştan ötekine...

32./ Yazmak Yeni Bir Dil Yaratmaktır

Deleuze gelip beni kuşatınca, yazının / yazmanın bir başka boyutuna bakıyorum onunla.

Dilimize yeni kazandırılan *Kritik ve Klinik*(*) adlı kitabı bu anlamda zenginleştirici gelecek bana...

İlk sözü şu:

"Yazma *meselesi: Proust'un söylediği gibi, yazar dil içinde yeni bir dil, adeta bir yabancı dil icat eder. Yeni dilbilgisel ya da sözdizimsel güçleri gün ışığına çıkarır. Dili alışıldık yollarından saptırır, onu* sabuklatır. *Ama yine de yazma meselesi, bir* görme *ve* duyma *meselesinen ayrılamaz: Aslında, dilin içinde bir başka dil yaratıldığında, 'sözdizim-dışı' bir sınıra uzanan ya da kendi dışına açılan topyekün dildir."* (s.7)

Özgünlüğü, kendine özgülüğü de yarattığı dille ortaya çıkar...

Ait olduğu dünyanın varlığı o dil gerçekliğinde anlam kazanır.

Sesler, renkler, biçimler, görüntülerle var olan / oluşan dil gerçeğinde yazarın kendi duyuşu / kavrayışı vardır.

O dil her şeyi uluorta anlatmaz da... Gösterir, sezdirir, hatırlatır... Pencereler açar, kapılardan geçirir...

Burada yazarın neyi / nasıl görüp kavradığı önemlidir. Yazısını katmanlaştıran, her okuyuşta anlamlar kattıran da budur...

33./ Yazmak Sürüklenmektir

Yazan göz bakan / gören, anlamaya çalışan, kavrayandır... Sürüklenişinin ivmesi de bundandır... Her şeyi yazan, yazmak

(*) Gilles Deleuze, *Kritik ve Klinik*, Çev: İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, Mayıs 2007

isteyen bakış derlediklerinden yapıtaşı oluşturmak ister. Zamanla yazıp ortaya çıkaracaklarının birer göktaşı olarak görülebilmesi için sürüklenmeyi seçmiştir çünkü...

34./ Yazmak Aktarmak Değildir

Yazının dillerini düşününce kapalı / açık yanlarına baktım...

Yaşanmışı birebir aktarmanın yaratıcılık olmadığı kesin... Öyle ki; orada aşınmış sözler, bildik tümceler sıklıkla kullanılır. Eylemsel gezinme alanındadır söz.

Asıl yaratıcılık o oluşanı yeniden tasarlayıp kurmaktır.

Deleuze de bunu şöyle söylüyor:

"Yazmak, yaşanmış malzemeye bir biçim, bir ifade biçimi dayatmak değildir elbette." (s.9)

Yeni biçimler yaratıp deyiş bulmak yazarın en temel çabalarından.

Yazının dolaşım alanına bakınca, ayrışan dillerini yaratıcı yazarlıkla örtüştürmemeli.

Gene Deleuze'e dönecek olursak:

"Yazmak, asla tamamlanmayan, her zaman meydana gelmekte olan ve her yaşanabilir ya da yaşanmış malzemeyi aşan bir oluş meselesidir. Bir süreçtir, diğer bir deyişle, yaşanabilir ile yaşanmışı boydan boya kateden bir Yaşam geçişidir. Yazı oluştan ayrılamaz: Yazarken, kadın-olunur, hayvan ya da bitki-olunur, algılanamaz olana dek molekül-olunur." (s. 9)

35./ Yazmak Oluşmaktır

Yazarken sıklıkla düşünmüşümdür: Özellikle de öykü / romanlarda, anlatıcının bakış açısı.... O kimdir / nedir? Anlatan, yani metni kurdurup yazdıran (ben / yazar mı) kimdir?

Ona başka bir kimlik verebilir miyiz?

Yazarın duruşu / konumu / kimliği (cinsel ve eğitim durumu vb.) hep belirleyicilik kazanmıştır.

Oluşturulan metne / anlatıya sindirilen yazarın birikimidir

kuşkusuz. Yazarlık durumu... İşte o noktada onun donanımı önem kazanır.

Yazısını oluştururken akkorlaşma durumlarından geçirir duyuşunu / bakışını... Dilini böylece oluşturur...

36./ Yazmak, Ulaşmak Değildir

Her yazının ucu açıktır, okuru gitme(ler)ye hazırlar... Eğer okur isterse kendince tamamlayabilir.

O açıklık yazarı başka metinler yazmaya yöneltir. Bir yazar sürekli tamamlanmamışlık duygusunu yaşar. Onu yazıda tutan da budur sanımca.

37./ Yazmak Devinmektir

Durağan gibi görünse de yazmak eylemi devinimi içerir.

Bir kere yazarak gitmeyi seçiyorsunuzdur.

Dilin ucuyla geziniyorsunuz...

Bakışınız, düşünceleriniz hep bir arayıştadır. Dış dünya gerçekliğine de farklı bakarsınız. Sıradan bir insanın bakışı değildir bu...

38./ Yazmak, Nedir Peki?

Ne için kimin için yazarız sorusu dıştan bize yöneltilenlerin başında gelir...

Deleuze'ün şöyle bir yorumu var:

"Yazmak, anılarını, yolculuklarını, aşklarını ve yaslarını, düşüncelerini ve fantasmalarını anlatmak değildir. Gerçeğin aşırılığından ya da hayal gücünün aşırılığından yanılgıya düşmekle aynı şeydir: Her iki durumda da, yani gerçek dahilinde dışa yansıtılan ya da imgesel dahilinde içe atılan ebedi anne-baba, Oidipusçu yapıdır. Edebiyatın bu çocuksu anlayışı içinde, rüyanın ortasında olduğu gibi, yolculuğun sonunda da aranacak olan babadır. Kişi anne-babası için yazar." (s. 11)

Görünüşte sığ bir yaklaşım gibi de gelse üzerinde düşünmeye değer.

39./ Yazmak Bir Sürecin Durdurulmasıdır

Bir yerde durarak yazdığımız kesin.

O anın duruşu, zamanın değişkeye uğraması... Oradan hayata farklı bakmayı yeğleriz. Üst ben durur, saklı olanı çıkar öne.

Deleuze şöyle nitelendiriyor bu süreci:

"Bu haliyle yazar da hasta değil, daha ziyade hekimdir, kendisinin ve dünyanın doktorudur. Dünya, hastalığın insanla karıştığı belirtiler bütünüdür. Bu durumda, edebiyat bir sağlık girişimi olarak ortaya çıkar." (s. 12)

Bu süreçte yazarak oluşlar / duruşların ardına düşeriz. Sağaltıcı bir yolculuktur. Sanrılı geçiş yazının debisini oluşturur...

40./ Yazmak Dönüşmektir

"Yazmak, aynı zamanda yazardan başka bir şey olmaktır." (s. 15)

Deleuze, bir bakıma, yazarın dönüşme durumunu açıklar burada.

Hiçbir zaman yazar olduğumuz ya da olmak istediğimiz için yazmayız. Bir durumdan başka bir duruma geçmek için yazıyı seçmişizdir.

41./ Yazmak Biçimleme Girişimidir

"Yazmak, sonsuzluğa uzanan bir dolambaçlı yoldan geriye dönüş yolunu bulabilme girişimidir." (s. 63)

Yazının başlama ve bitiş noktasında bu vardır... Yazarak geçmişi / yaşanmışı yeniden kursak da; o dönüş yolunda sürekli biçimlendirmenin arayışındayızdır...

Yazının sürekliliği de burada yatıyor kanımca.

42./ Yazmak, Uzaklaşarak Varmaktır

Yazarak bir andan / durumdan / duruştan uzaklaşır, başka bir yere geçeriz. Yazdıkça hem kendimizi görürüz hem de başkalarını.

Bu yolculuk iyicil gelir bize. Tao'nun şu sözü sanki bu türden yazma girişimi için söylenmiş:

"Kendinden uzaklaş ki, kendine ulaşabilesin"

43./ Yazmak, Dünyayı Görmek Anlamaktır

Yazmak, herkese "yazar" olma hakkını verir mi? Sanmıyorum!

Öyleyse, yazarın bir misyonu, varoluşunu pekiştirecek bir duruşu vardır, olmalıdır da...

Canetti, şöyle diyor:

"Gerçekte bugün yazar olma hakkından ciddi olarak kuşku duymayan kimse yazar sayılamaz. İçinde yaşadığımız dünyanın durumunu göremeyenin o dünya üzerine yazacak hemen hiçbir şeyi yoktur." (*)

Yazar, konuşan insan olduğuna göre, yazmak eylemi de onun dünya üzerindeki yeri / konumunun yansılarını içerir...

Evet, bir sözü olmalı yazarın. Yazmak eylemi de o sözün arenasıdır.

44./ Yazmak, Yazarı Oluşturan Bilinç Aydınlığı

Yaza yaza varırız oraya. Öyle ki; durulan kalman bir yerde değildir yazarlık. Her an okumak yazmak, bakmak, görmek, hissetmek, duymak zorunda olandır...

Canetti'nin yazar bakışı ise şöyle:

"Demek ki yazar sözlere önem veren, onların arasına karışmayı belki de insanların arasına karışmaya yeğleyen, kendini ikisine de teslim eden, ama sözlere daha çok güvenen, onları kimi zaman yerinden eden, ama sonradan daha büyük bir güvenle yine eski yerine koyan kişidir; yazar sözleri sorguya çeker, onları okşar, yontar, süsler; dahası yazar

(*) Elias Canetti, *Sözcüklerin Bilinci*, Çev: Ahmet Cemal, s. 268, 2001, Payel Yay.

başkalarından gizli kalan bunca şımarık davranıştan sonra, sözlerin önünde yine saygıyla yerlere kadar eğilen kişidir."

45./ Yazmak Taşımaktır

Bir bakışı, bir dili yazıya dönüştürmek... Orada olagelenlerle biçimlenenlerde hem şimdiyi hem de geçmişi görürüz...

Yazmak eyleminin böylesi taşıyıcı bir yanı vardır.

Zamanı, yaşamın renklerini, yaşanmışlıkları, düşleri, tutkuları, özlemleri, iz bırakanları, hatırlanması istenilenleri dünden yarına taşımaktır yazmak.

DİZİN

Abasıyanık, Sait Faik 10, 163, 205, 318
Ahmatova, Anna 63
Ahmet Necdet 217
Ahıska, Meltem 269, 270
Ali, Sabahattin 41, 162
Alighieri, Dante 170, 171, 301
Alkor, Selda 330
Alkır, Raci 61
Altan, Çetin 52
Altay, Ergin 79
Altınova, Nesrin 64
Altınsay, Sabâ 137
Anadol, Kemal 132, 133
Anatol France 302, 303
Anday, Melih Cevdet 162
Andersen 273
Anderson, Benedict 158
Andı, M. Fatih 86
Arifi, Ayet 239
Arslan, Mustafa 205
Ataç, Nurullah 157, 158, 159
Atatürk, Mustafa Kemal 61
Atay, Oğuz 35, 87
Bach, Johann Sebastian 61, 103, 105, 113
Bachmann, Ingeborg 63
Balzac, Honoré de 10, 153, 315
Başman, Neşe 306
Batıman, Burhanettin 112
Baudelaire, Charles 77, 217, 246
Bayar, Zühtü 247
Baydar, Oya 158
Beauvoir, Simon de 23, 24, 25, 201
Beklan Algan 204
Belge, Murat 319
Bener, Erhan 37
Bener, Vüs'at O. 35, 37
Benjamin, Walter 102
Bergman, Ingmar 70, 145, 146, 147
Berk, İlhan 28
Berkes, Niyazi 40
Bezirci, Asım 41
Birand, Hikmet 225
Boyav, Hakan 58
Bozkurt, Rüştü 178
Böll, Henrich 84
Brel, Jaques 73
Broch, Hermann 104, 105
Brown, Charles Brockden 245
Brown, Lester R. 298
Bukowski, Charles 162
Butler, Judith 158
Cahit Uzun 221
Calvino, İtalo 150, 151
Cami, Molla 63
Camus, Albert 41, 47
Canetti, Elias 340

Cemal, Ahmet 93, 98, 105, 340
Cervantes, Miguel de Saavedra 15
Char, Renè 69, 72
Cimilli, Hamza 43
Coetzee, J.M. 249, 250
Corcos, Vittorio Matteo 113
Coşkun, Bekir 51, 52, 53, 327, 328
Cömert, Bedrettin 64
Çaykovski, Peter İlyiç 61
Çehov, Anton 10,57, 182
Çetin, İlhami 174
Çongar, Yasemin 328
Dadaloğlu 40
Daniel Cohn-Bendit 195
Defoe, Daniel 15,
Deleuze, Gilles 335, 336, 337, 338, 339
DeLillo, Don 293
Devrim, Gülseren 250
Doğan, Mehmet H. 207, 208, 209
Dostoyevski, Fyodor Mikhailoviç 16, 41, 79, 163, 250, 255
Dölek, Sulhi 47, 49, 50, 254
Duru, Orhan 247
Edgü, Ferit 190
Edip, Cansever 39
Ediz, Hasan Ali 57
Ehrenburg, İlya 251
Emin, Kevork 122
Erhat, Azra 241
Esendal, Memduh Şevket 11
Esmer, Tolga 126
Eyuboğlu, Sabahattin 192
Faulkner, William 16,43
Forman, Milos 153, 154
Foucault, Michel 142
Galanaki, Rea 135
Geçtan, Engin 161
Goethe, Johann Wolfgang von 83, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 113
Gogol, Nikolay Vasilyeviç 16, 43, 55, 56, 57, 58, 63
Gorki, Maksim 10, 41, 64
Goya, François 15, 153, 154
Göknil, Seniha Bedri 87
Göktulga, Fahri Celalettin 49
Gönül Çapan 222
Grass, Günter 84, 193, 194, 195
Guadalupi, Gianni 16, 186
Güntekin, Reşat Nuri 10,
Günyol, Vedat 192
Gürüney, Hakan 120
Haçaturyan, Aram İlyiç 61
Hamsun, Knut 221, 226
Hanioğlu, M. Şükrü 197
Haşim, Ahmet 83, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 97
Hatay, Safiye 303
Hawthorne, Nathaniel 245
Haydar, Hüseyin 204
Hemingway, Ernest 9, 10, 43, 305, 306
Hesse, Hermann 84, 85
Hikmet, Nâzım 39, 107
Hilav, Selahattin 78, 142
Hiu, Elsa 137
Ionesco, Eugene 319, 320
Irwing, Washington 245
Istrati, Panait 125
Işıklı, Suat 221
İbn Hazm 233
İlhan, Attilâ 42, 285
İmre, M. Fehmi 298
İsen, Mustafa 258
İyiler, Orhan 64, 204
Karacaoğlan 40
Karahasan, Cevad 239, 240
Karakurt, Esat Mahmut 10,
Karasu, Bilge 35, 38
Kazancakis, Nikos 19, 20, 21
Kemal, Namık 87

Kemal, Orhan 41
Kemal, Yaşar 11. 16, 45, 187, 212, 285
Keskin, Erol 204
Kleist, Heinrich von 110
Kocagöz, Samim 42
Kolomb, Kristof 15, 150
Korkmazgil, Hasan Hüseyin 39
Kozanoğlu, Can 40
Kraliçe Isabel 15
Kutlu, Kutlukhan 186
Lagerlöf, Selma Ottilia Lovisa 145
Le Carré, John 86
Lenin, Vladimir 64, 65, 66
London, Jack 9, 43
Lorca, Federico Garcia 15
Maalouf, Amin 328
Magritte, René 142
Manguel, Alberto 16, 186
Mann, Thomas 45, 162
Marx, Karl 87
Mathieu, Mireille 73
Matvejevic, Predrag 126, 127
McDowall, David 158
Merello, Rafael Alberti 15
Meriç, Cemil 332
Michaux, Henri 293, 294
Millas, Herkül 135, 136
Montaigne, Michel de 11
Montand, Yves 73
Monteil, Claudine 24
Mozart, Wolfgang Amadeus 153
Mumcu, Erkan 257, 258
Nabokov, Vladimir 64
Nayır, Yaşar Nabi 125
Nazif Topçuoğlu 266
Necatigil, Behçet 79
Nesin, Aziz 49, 191, 204,
Okyay, Sevin 186
Ökten, Zeki 141, 142
Özdenses, Semahat 61
Özdeş, Müfit 247
Pamuk, Orhan 44, 45, 46, 199
Pekin, Müfide 137
Piaf, Edith 73
Picasso, Pablo 153
Platon 294
Poe, Edgar Allan 245, 246
Puşkin, Aleksandr Sergeeviç 63
Rembrandt, Harmenszoon van Rijn 242
Rifat, Oktay 39
Rilke, Rainer Marie 79
Rodin, Auguste 80, 167, 168
Rolland, Romain 64
Rottensteiner, Robert 246
Rushdie, Salman 328
Sağlam, Nuri 86
Said-i Nursi 234
Saint-Exupery, Antoine de 207
Sartre, Jean Paul 23, 24, 41, 75, 78, 189, 190, 191, 192, 201
Saura, Carlos 153
Schiller, Robert J. 112
Scognamillo, Giovanni 246
Sebald, W.G. 97
Semprun, Jorge 285, 286, 287
Shakespeare, William 58, 146
Shelley, Godwin 245
Soysal, Engin 294
Sözen, Metin 212
Steinbeck, John 43
Strinberg, August 145
Sunal, Kemal 141
Şener, Sezer 64
Şolohov, Mihail 41
Taşkın, Gökçin 147
Tahir, Kemal 41
Tamer, Ülkü 278
Taner, Haldun 49
Teber, Serol 87
Tolkien, J.R.R. 246

Tolstoy, Lev 11, 63, 64, 65, 66, 162
Toptaş, Hasan Ali 31, 32, 33, 34, 281, 282, 283
Tuluhan Tekelioğlu 290
Turgul, Yavuz 143
Türkali, Vedat 49
Tütengil, Cavit Orhan 64
Uğur, Deniz 290
Unamuno, Miguel de 15
Ustaoğlu, Yeşim 143
Uysal, İnci 335
Ümit, Ahmet 86
Üstel, Aziz 306
Valasiadis, Yorgo 88
Van Gogh, Vincent Willem 241, 242
Verne, Jules 10, 15, 185, 187
Vittorini, Elio 222, 229
Walpole, Sir Horace 245
Wilde, Oscar 162
Wolf, Christa 104, 109, 110, 111
Xingjian, Gao 250, 251
Yalçın, İrfan 49
Yalnız, Alev 109
Yoannu, Yorgos 137
Yücel, Hasan Ali 257
Zeybek, Haşmet 204
Açı Direkleri 294
Aile Mutluluğu 66
Akdeniz 125
Akdeniz'in Kitabı 126
Albatros 217
Alçak Uçuş 207
Amadeus 153
Anadolu Manzaraları 225
Anna Karenina 63, 65
Apaçık Yüreğim 77
Baharistan 63
Batı Batı Dedikleri 79
Bin Bir Gece Masalları 312
Bir Gül Kanar Gurbetten 204
Bir Hayat 332
Bir Taşralının Öyküsü 182
Bu Bir Pipo Değildir 142
Buddenbrooks 45
Bulantı 78
Bulutları Beklerken 143
Buzların Çözülüşü 251
Buzul Çağının Virüsü 37
Büyük Ayrılık 132, 133
Cevdet Bey ve Oğulları 44
Ciddi ve Grotesk Öyküler 245
Çağımızın Gerçekleri 192
Çocukluk 64
Değirmenimden Mektuplar 315
Denizler Altında Yirmi Bin Fersah 187
Diriliş 63, 64 65
Doktor Jivago 63
Don Kişot 315
Dostumun Kitabı 302, 303
Duvar 40
Düğün ya da Davul 204
Dünya Nimetleri 315
Dünyayı Nasıl Tükettik? 298
Düttürü Dünya 141
Emrah ile Selvi 330
Erzurum Yolculuğu 63

Federico Sanchez'den Selamlar 285
Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü 286
Fotoğraf Ölmedi Ama Tuhaf Kokuyor 266
Frankenstein 245
Frankfurt Seyahatnâmesi 86
Gençlik 64
Goya'nın Hayaletleri 153, 155
Göçmenler 97
Gönül Yarası 143
Güvercin Gerdanlığı 233
Hacı Murat 63, 66
Halk İçin Hikayeler 63
Hamlet 146
Hangi Batı 40
Hangi Sol 40
Hayali Cemaatler / Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması 158
Hayat 312
Hiçbir Yerde 109
İlahi Komedya 170, 171
İlk Gençlik 64
İmgeler 146, 147
İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı 135
İtalya Seyahati 86, 87
İvan İlyiç'in Ölümü 63, 66
Kader Ağıtları-Vergilius'un Dönüşü 105
Kafadan Doğumlar 84, 193
Kapadokya 212
Kaplıca'da Bir Konuk 84
Kayıp Söz 158
Kazaklar 66
Kırılğan Hayat / Yasın ve Şiddetin Gücü 158
Kızıl ve Kara 332
Korugan 48, 50, 254
Kritik ve Klinik 335
Kritimu Girit'im Benim 137
Kroyçer Sonat 63, 66
Küçük Günahlar Sokağı 49, 50, 254
Madame Bovary 332
Mahalle Kahvesi 205
Malte Laurids Brigge'nin Notları 79
Marat 204
Martin Eden 9, 43
Mayıs Gecesi 57
Modern Kürt Tarihi 158
Morg Sokağı Cinayeti 245
Müfettiş 55, 58
Ne Altı Var Ne Üstü 187
Nürnberg Yolculuğu 84
Olağanüstü Öyküler 245
Otranto Şatosu 245
Ölü Canlar 43, 55, 56, 57
Ölümcül Kimlikler 328
Pan 226
Paris Sıkıntısı 77
Pasajlar 102
Peri Bacaları / Bu Diyar Baştan Başa 3 212
Petersburg Öyküleri 63
Petersburg'lu Usta 250
Polikuşka 63, 66
Radyonun Sihirli Kapısı / Garbiyatçılık ve Politik Öznel-lik 269
Robinson Crouse 15, 120
Romanzi e racconti 151
Rosa 226
Sanat Felsefe ve Politika Üstüne Konuşmalar 190
Sara Serafina 239
Savaş ve Barış 63, 65
Senin Köylerin 332
Sicilya Konuşmaları 222
Silvanlı Kadınlar 204
Siyah-Beyaz 38
Soğanı Soyarken 193
Sözcükler ve Şeyler 142
Sözcüklerin Bilinci 340

Zamana Yazılan Sözler

Feridun Andaç

Fotoğraf: Ozan Sağdıç

Sanat, edebiyat, kültür alanlarındaki inceleme ve araştırma metin
öykü, deneme, gezi ve köşe yazılarında Türk edebiyat ve kültür
uzun yıllardır saptamaları ve birikimiyle katkıda bulunmuş olan ya
Feridun Andaç, bu kez de seçilmiş denemelerinin toplamıyla okuyucu
karşısına çıkıyor. Andaç'ın metinlerinde hem yerel, hem de uluslara
kültür arenasından süzülmüş temalar, farklı toplumların bilinçaltı
yer eden çarpıcı isimler, birey ile içinde yaşadığı toplumun kültü
tarihi, politik, felsefi, psikolojik birikimi ve duyarlılıkları çerçevesi
geniş bir yelpazede sunuluyor. Andaç'ın felsefi olduğu kadar yalın
eğilimli üslubunda içselleştirilen meseleler, hapsedilemeyen zama
sert gerçekliğini yeniden kurma çabasıyla birlikte, modern insana a
tutuyor. Büyük yazarların, sinema üstadlarının, yaratıcılığın, bölünme
çocukluğun, kaybedilen, kazanılan sevgilerin tortusunda şekille
varoluşsal tedirginlikler ve keyifler, varılan kentlerin, ülkelerin imgele
karışıyor. İçsel bir birikimin ve zengin bir mirasın kişisel yansıma
eşliğinde sunulan fikir ve duygular, etkileşimli bir okuma vaat edi
Bir belleğin izdüşümü, zamanın döngüsünde yaratımın sorgulanı
yaşam veriyor.

Zamana Yazılan Sözler, bir kültürel birikimin düşsel geçidine katıl
isteyenler için...

Doruk Edebiyat

www.dorukyayimcilik.com